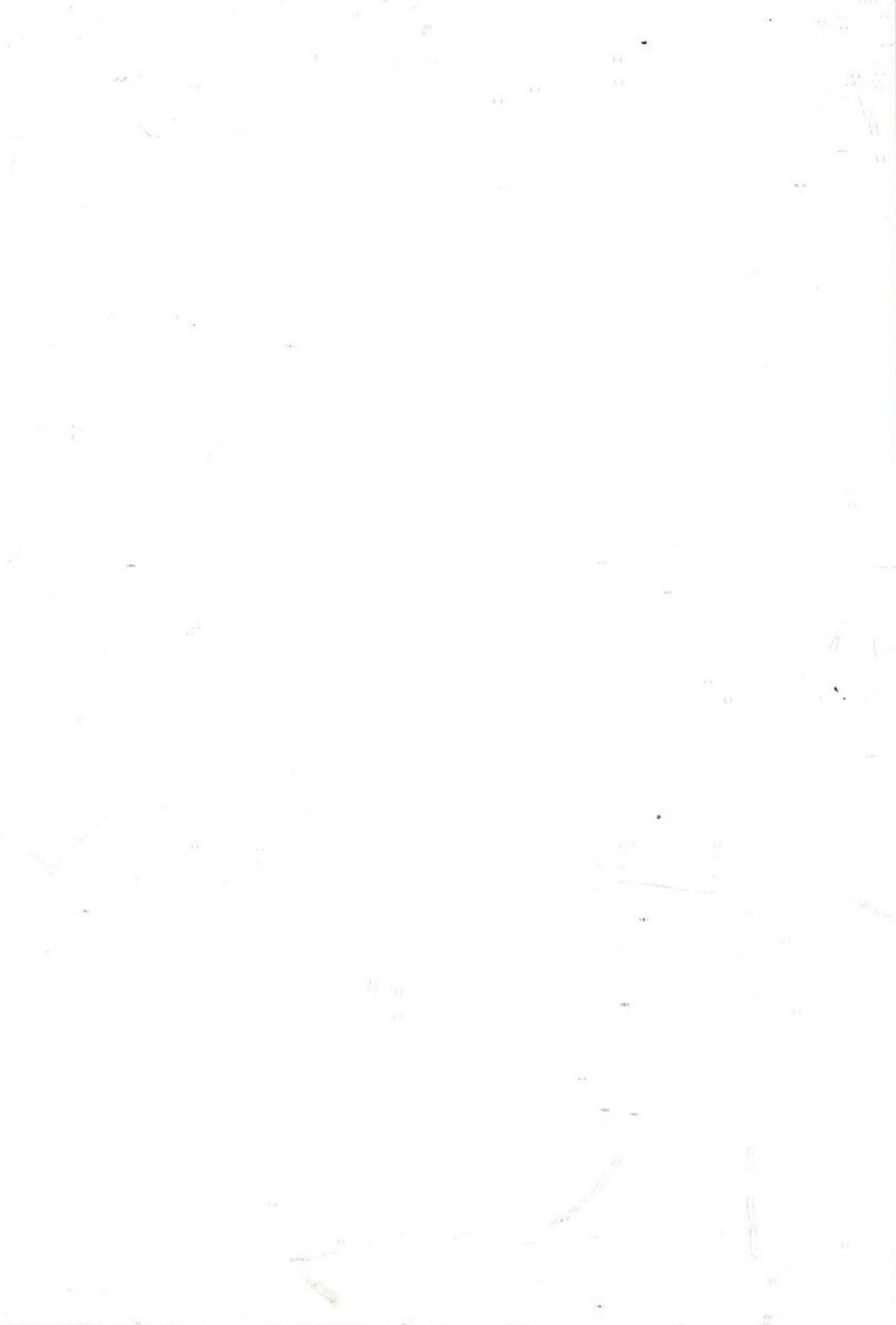
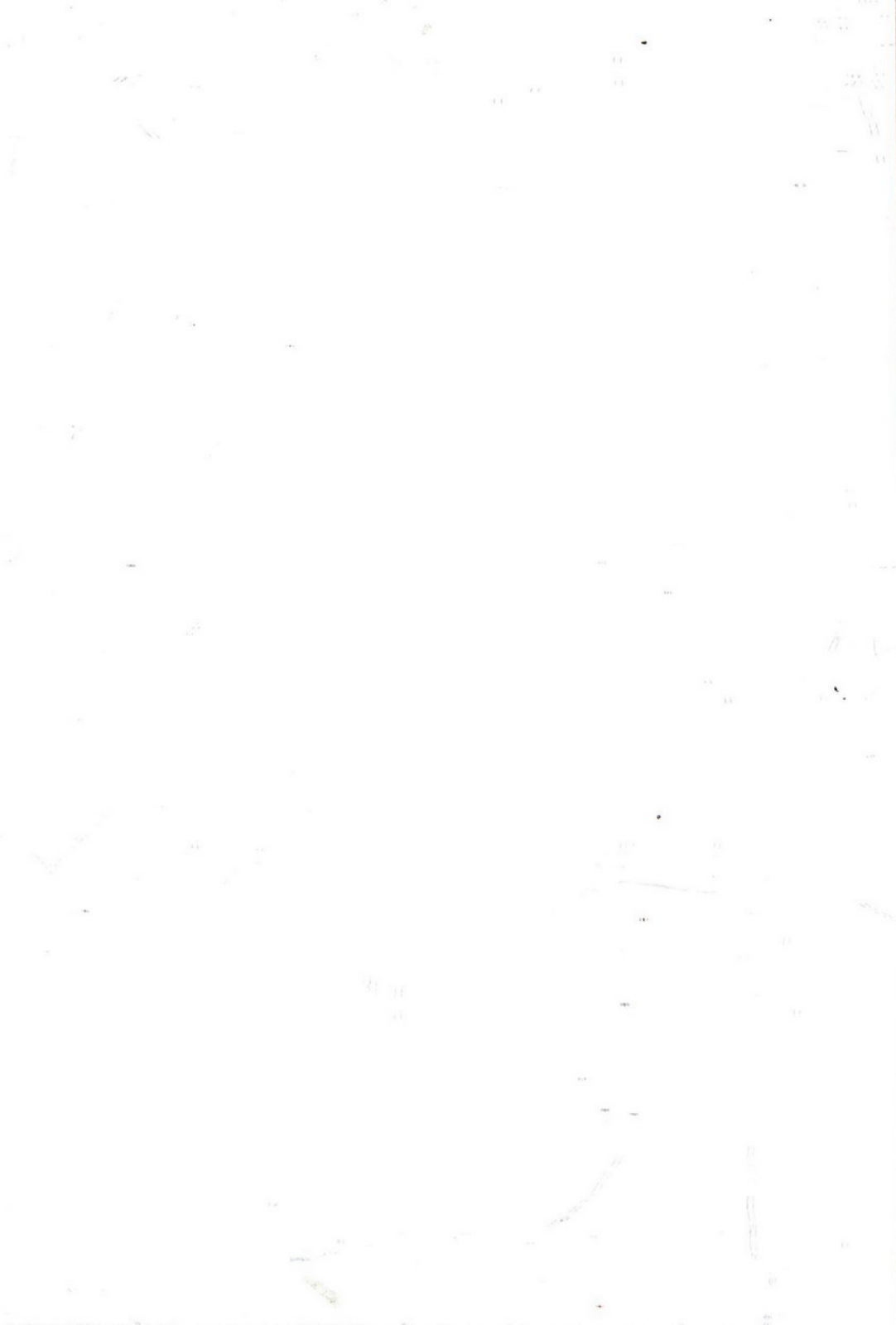

ՀԵՆՐԻԿ ԱՆԱՍՅԱՆ

ԱՐԵՎԻ ՀՈՏԸ

✓

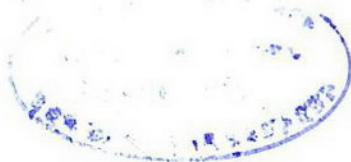
ՀԵՆՐԻԿ ԱՆԱՍՅԱՆ

II 106489
A

ԱՐԵՎԻ ՀՈՏԸ

Պատմվածքներ, նորավեպեր, վիպակներ,
հոդվածներ

(ԸՆՏՐԱՆԻ)

ԵՐԵՎԱՆ

«Գիտություն» հրատարակչություն

2020

ՀՏԴ 821.19-8 Անասյան

ԳՄԴ 84(52)

Ա 577

*Գիրքը նվիրում եմ ծնողներին՝
Հակոբ և Վերժինե Անասյաններին
պայծառ հիշատակին*

Արևելահայերենի փոխադրեց և հրատարակության
պատրաստեց՝ Ա. Խաչատրյան
Խմբագիր՝ Հ. Կարապետյան

Անասյան Հենրիկ

Ա 577 Արևի հոտը. Պատմվածքներ, նորավեպեր, վիպակ-
ներ, հոդվածներ (Ընտրանի).-Եր.: «Գիտություն»
հրատ., 2020.- 366 էջ:

Գրքում ամփոփված են Լուս Անջելեսում բնակվող հասարակա-
կան-մշակութային գործիչ, հրապարակախոս, երգահան, խմբավար
և գրող Հենրիկ Հակոբի Անասյանի խրատական, բարոյախոսական և
ընտանեկան պատմվածքներն ու վիպակները, ինչպես նաև հրա-
պարակախոսական հոդվածները: Դրանք հիմնականում հեղինակի
մանկության ու պատանեկության շրջանի, ինչպես նաև Խորհրդային
Հայաստանում և օտար ափերում անցկացրած տարիների վերապ-
րումների և հուշերի արձագանքներն են:

ISBN 978-5-8080-1427-5

© Անասյան Հենրիկ, 2020

ԻՍ ԽՈՍՔԸ

...Միացյալ Նահանգներում հաստատվելուս (1978 թ.) առաջին իսկ օրվանից, որպես գրող-լրագրող, սկսեցի գրել բացառապես դասական ուղղագրությամբ: Պիտի խոստովանեմ, որ դա իմ երազանքն էր դեռ վաղ մանկական տարիներից, որովհետև հայ գրի և գրականության հետ իմ առաջին շփումը եղել է հայրիկիս գրադարանի՝ Վենետիկում հրատարակված մեծաթիվ գրքերի և գեղատիպ պարբերականների հետ, վեց-յոթ տարեկան հասակից: Կարդալը եղել և մնում է իմ ամենագերագույն հաճույքը ողջ կյանքում:

Տարիների ընթացքում, բազմաթիվ ոլորապտույտ իրադարձությունների բովում, ինքնուրույն, մոլի ընթերցանության շնորհիվ ես կարելույն հմտացա ոչ միայն արևելահայ, այլև դասական ուղղագրության մեջ: Տասներկու տարեկանից սկսեցի տպագրվել: Ընթերցողը այս գրքի էջերում բազմիցս կհանդիպի արևմտահայերենով գրված նյութերի, ինչպես նաև այդ երկու ճյուղերի միացումով հորինված պատմվածքների:

Իմ բոլոր գրքերը, այդ թվում՝ «Այս եմ ես...» 7 հատորանի շարքը տպագրվել է Լոս Անջելեսում, միայն մեկ գիրք՝ «Լուռ ցավեր» խորագրով, Երևանում, խորհրդային օրերին, արևելահայերենով՝ 1990 թվականին:

Ընթերցողների լայն շրջանակ ներգրավելու մտահոգությունից դրդված «Արևի հոտը» անվանումով այս նոր գիրքը նախապես որոշել էի տպագրել Երևանում:

Սակայն վերջին պահին մտածեցի, որ Հայրենիքում դասական ուղղագրությամբ գրքի տպագրումը այնքան էլ նպատակահարմար չէ, ուստի, անհրաժեշտաբար ստիպված եղա հաշտվել ամբողջ գիրքը գրական հայերենի վերածելու մտքի հետ: Այդ ոչ դյուրին բեռն իրենց ուսերին վերցրին և խմբագրեցին իմ մտերիմից էլ մտերիմ բարեկամներ Արմենակ

Խաչատրյանը և Հասմիկ Կարապետյանը:

... Արձակ գրականության մեջ ամենատարածվածը պատմվածքի ժանրն է: Մեր օրերում, նույնիսկ «Պսակաժահրի» պայմաններում, ոչ ոք մեծածավալ գիրք չի կարդա: Ես խուսափում եմ նույնիսկ վիպակ գրելուց, թեև այս գրքում երկու վիպակ կա, բայց կասկած չունեմ, որ ընթերցողի համար դրանք երկար չեն թվա ու մեկ շնչով կկարդացվեն:

Վերջերս, ներհուն մտավորական, թերթի խմբագիր, անվանի լրագրող Օշին Քեշիշյանը հեռաձայնեց.

- Հենրիկ, շատ սիրեցի պատմվածքդ, համա քիչ մը երկար էր...

- Է՛... կե՞ս ձգեիր կարդալդ...

- Ինչպե՞ս կես ձգեի, հետաքրքիր էր...

- Ըսել է երկար չէր,- ծիծաղով պատասխանեցի ես:

Մաքուր, պարզ, հասկանալի, շատ անգամ էլ տեղին օգտագործած բարբառային լեզվի շնորհիվ երկար չի թվում որևէ պատմվածքի ընթերցումը և այն շատ դյուրին է «մարսվում» ընթերցողի կողմից:

Ինչո՞ւ ենք մենք Հովի. Թումանյանին «ամենայն հայոց բանաստեղծ» անվանում, որովհետև նա գրում էր ամենքի, ցանկացած տարիքի, գիտուն կամ անգետ ընթերցողի համար, շատ անգամ էլ օգտագործելով Լոռվա բարբառը: Գրում էր հակիրճ, իմաստալից, որպես հորդոր, որպես պատգամ՝ առանց սար ու ձոր ընկնելու: Մեծ գաղափար արտահայտող կարճ գրվածք, նովել կամ պատմվածք շատ անգամ հեղինակին կարող է էլ ավելի անուն և փառք բերել, քան նույն հեղինակի մեծածավալ այս կամ այն գործը:

Օրինա՞կ եք ուզում, խնդրեմ, հենց Թումանյանի օրինակով. ո՞վ կարող է ինձ հետ համաձայն չլինել, որ մեծ գրողի «Գիշոր» պատմվածքը հեղինակի ողջ արձակի ամենակարևոր գործերից է:

Նույնն է նաև երաժշտության մեջ. հեղինակները մեկ երգով ավելի են ճանաչվում, քան իրենց մեծածավալ գործերով:

Արձակ գրականության մեջ ամենատարածուն և ամենա-

փնտրված ժանրը պատմվածքն է: Այս ժանրին հետևող գրողներն էլ նյութի և թեմայի ընտրության հարցում ունեն իրենց նախասիրությունները: Մեկը սիրում է արկածային ժանրը, մյուսին հետաքրքրում է ընտանեկան հարաբերությունների վրա հիմնված բարոյական թեման, իսկ ինձ, ինչպես ասում է նույն ինքը՝ Օշին Քեշիշյանը.

- Հենրիկ Անասյանը որպես գրող նորությունն բերավ հայ գրականությանը՝ իր «երաժշտական պատմվածք» ժանրով: Այդ ժանրը իմ հոգեգավակն է: Այդ ժանրի առաջին գործն է «Կոռնկ, խաբրիկ մը չունի՞ս...» պատմվածքը: Այն առաջին անգամ տպագրվեց Լոս Անջելեսում 1982 թվականին, իմ հիմնադրած և խմբագրած «Հայարվեստ» երկշաբաթյա թերթում և, ինչպես ասում են, գնաց... այդ պատմվածքը տպագրեցին բազմաթիվ թերթեր, ժողովածուներ և այն վերածվեց ռադիոբեմադրության: Նման հաջողությունն ինձ թեավորեց և ես որոշեցի «երաժշտական պատմվածք» ժանրով նոր խոսք ասել: Ինքնին հասկանալի է, որ այդ ժանրում հորինելու հնարավորությունները շատ սահմանափակ են: Պատմվածքը հիմնականում ստեղծվում է իրական հերոսների, իրական դեմքերի, դեպքերի և իրողությունների հենքի վրա, մնացածն արդեն հեղինակի տաղանդից է կախված: Պատմվածքի, մանավանդ երաժշտական պատմվածքի նյութը, մեծամասամբ լինում է հնարովի, սակայն այնքան իրական պատումով հագեցած, որ ընթերցողն իրեն զգում է մասնակից շարադրվող նյութի հերոսների շարքում:

Բերեմ մեկ օրինակ. «Հայաստան, երկիր դրախտավայր» պատմվածքը ամբողջովին երևակայության արդյունք է: Լավ ծանոթ լինելով Կոմիտասի կյանքին և գործունեությանը, ես «խաղում» եմ նյութի հետ: Գիտեմ, որ նա Բեռլին էր գնում հայ երաժշտության մասին դասախոսություններ կարդալու և իր կենդանի կատարմամբ՝ երգով ու սրինգով, հմայելու եվրոպացիներին: Ինչպե՞ս է հյուսվում պատումը.

Կոմիտասին բերում «նստեցնում» եմ Բեռլին-Ստամբուլ գնացքի ընտրովի խցիկի մեջ: Այն է գնացքը շարժվելու վրա է,

Կոմիտասի խցիկն է մտնում մի ամուսնական զույգ, ըստ որում, ամուսինը գերմանացի է, իսկ կինը՝ Էդիտը, ֆրանսուհի: Եվ ծավալվում է մի հետաքրքիր պատմություն: Օտարերկրացի ամուսինները ապշած են Կոմիտասի իմացական պաշարի և գերմաներենին ու ֆրանսերենին անսայթակ տիրապետելու համար: Այս ամենը հորինված է, բայց, ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ «սուտն էլ պիտի իրական հիմք ունենա»: Հենց դա: Ի վերջո, հորինված պատմվածք գրողը նախ ինքը պիտի հավատա գրածին, որ, այո, գուցե եղել է և հնարավոր է, որ նման դեպք եղած լինի: Իմ այս գիրքը կարդալուց հետո, վստահ եմ, ընթերցողը չի էլ մտածի դեպքերն իրական են, թե ոչ, որովհետև հեղինակն ապրել և ապրում է յուրաքանչյուր հերոսի և իրավիճակի հետ. լինի իրական, երբեմն էլ իրականից էլ ավելի գնահատելի հնարովի հերոսի հետ ու արցունքի կաթիլներ է հոսեցրել այդ ամենը գրի առնելիս:

ՀԵՆՏԻԿ ԱՆԱՄՅԱՆ

Տարին էր «Պսակաժահրի», հուլիսի 14, 2020 թ.,

Լոս Անջելես

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՈՒՍԱՆԵԼԻ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

ԳԱՅԼՆ ՈՒ ՈՉԽԱՐՆԵՐԸ

*Մի ամիկի գառ իրեն համար
Ջուր էր խմում առվակից...*

...Երկա՛ր, շատ երկա՛ր մտածեց գայլը. իր բնական անտա-
նում գնալով պակասում էր ոչխարների թիվը: Դժվարացել էր
ապրուստ հայթայթելը:

Դե, ինքն ի՞նչ աշխատող, նա վարժված չէր ազնիվ աշխա-
տանքով ապրուստ հայթայթելու: Այն ոչխարները, որոնց վրա
աչք էր տնկել լափելու համար, կամաց-կամաց հեռանում էին
անտառից: Մի անգամ լսեց, որ հեռավոր, անհայտ երկիր են
ուղևորվում ոչխարները, որտեղ, ինչպես ասում էին, ավելի
հեշտ էր ապրուստ հայթայթելը: Եվ, իսկապես, այդ նոր երկ-
րում մեծաթիվ ոչխարներ տարբեր հնարքներով կարողացել
էին քիչ թե շատ ընդունելի պայմաններ ստեղծել իրենց
ընտանիքների համար:

Այս ամենը ճշտելուց հետո գայլը մտածեց, մտածեց ու մի օր
էլ որոշեց իր ընկերների, բազմաթիվ այլ գայլերի հետ ճանա-
պարհ ընկնել դեպի այդ նոր երկիրը՝ դյուրին ապրուստի
հեռանկարով ոգևորված:

Շուտով գայլը զգաց, որ այդ նոր երկրում բավական դժվար է
լինելու իր գործը: Ինչպես միշտ, այս անգամ էլ օգնության
եկավ աղվեսը, որն իր խորամանկությամբ բարձր դիրքի էր
հասել ու իր համար «խակ խաղող» չկար այլևս, և դունչն ամեն
տեղ հասնում էր:

- Լսիր, գայլ եղբայր,- դիմեց աղվեսը իր մոտ խորհրդի եկած
գայլին,- ճիշտ է, որ դու ինձնից ավելի ուժեղ ես և գիշատիչ,
բայց գիտես նաև, որ ես քեզնից ավելի խելացի եմ և միշտ իմ
խորամանկությամբ հաղթել եմ քեզ: Հիմա դու եկել ես այս
երկիրը, որտեղ մենք պետք է բարեկամներ լինենք, որպեսզի

միացյալ ուժերով կարողանանք ոչխարների հսկա բանակի հախից գանք ոչ թե նրանց ուտելով, այլ՝ աշխատեցնելով: Թող մեզ համար ձրիաբար աշխատեն, մի կտոր հաց է, կտանք էլի: Որպեսզի կարողանանք մեր նպատակին հասնել, անհրաժեշտ է, որ երկուսս էլ ոչխարի մորթի հագնենք և որպես տեղացի ոչխարներ, իբր գործից-բանից հասկացողներ, նրանց զգենք մեր ճանկը.

- Իսկ նրանք չէ՞ն հասկանա...

- Ի՞նչ պիտի հասկանան, ոչ լեզու գիտեն, ոչ էլ բերաններում խոտ կա, արոտավայրի տեղին էլ ծանոթ չեն, չգիտեն, թե ինչ գազաններով են շրջապատված: Մեր քաղցր լեզվից արբեցած, ուզեն, չուզեն մեր ճանկը կընկնեն:

- Հա, լավ էս ասում, անվես եղբայր, դու ինձնից ավելի խելացի ես ու խորամանկ,- ասաց գայլը,- ավելի լավ է դրանց աշխատեցնել, քան թե իժոռել, թե չէ ո՞ւր կհասնի՝ կե՛ր, հա կե՛ր... վերջում ոչինչ չի մնա ուտելու: Այսպիսով, գոնե կիմանանք, որ հավիտյանս ոչխարներ ունենք, որոնք մեզ կկերակրեն:

... Եվ այսպես՝ ոչխարի մորթի հագած, գայլն ու աղվեսը թևերը քշտած գործի անցան: Գործարարների տեսք առած, նրանք մի քանի օր հետո, շքեղ ընդունարաններում, բազմոցների թիկնած, գրավիչ ու բարեհամբույր ծպիտը դեմքերին, հագրկապը տեղին, սկսեցին հաճախորդներ ընդունել: Իսկ ոչխարները գալիս էին ու գալիս, գալիս էին ու ընկնում գայլի և աղվեսի սուր ճանկերը:

- Հա, լավ էս արել, որ եկել էս մեր երկիրը,- ասաց գայլ-ոչխարը աշխատանքի հույսով իր մոտ եկած մայր ոչխարին:

- Լավը լավ, բայց դժվար է խոտի բանը, եղբայր հարազատ և հետո, նախապես եկած ոչխարներն էլ իրենց համար տարածություններ են առանձնացրել, ցանկապատել ու չեն թողնում մեզ՝ իրենց ազգակիցներին, արածել: Նույնիսկ տարիներ առաջ, միևնույն արոտավայրից օգտված ազգակիցներն ան-

գամ երես են թեքում մեզնից: Ես իմացա, որ Դուք լավ արոտավայր ունեք և աշխատանքի դիմաց թողնում եք, որ աշխատավորներն արածեն:

- Ճիշտ ես իմացել,- ասաց ծպտված գայլը՝ ավելի հաստատուն տեղավորվելով բազկաթռոռի մեջ,- պայմանը այսպիսին է, քույր ոչխար. նախ մի քանի ամիս պիտի ձրիաբար աշխատես, համոզես մեզ, որ դու կարող ես քեզ վստահված գործն առաջ տանել:

- Ինչպե՞ս թե ձրի,- հուսահատ բացականչեց մայր ոչխարը, - հապառ՞նց եմ կերակրելու գառնուկներին:

- Այո, այո, ձրի, իսկ գառնուկներինդ համար մի անհանգստանա, այս հսկա տարածությունը տերեր ունի, առյուծները, վագրերն ու այլ կենդանիներ: Նրանք հատուկ արոտավայրեր են առանձնացրել մեզ նմանների համար: Մինչև չապացուցեք, որ այս երկրի հալալ-գուլալ, հարազատ բնակիչներն եք, ստիպված եք օգտվել կառավարական արոտավայրերից:

- Որ այդպես է, կարելի է փորձել,- կմկմալով պատասխանեց մայր-ոչխարը և հաջորդ օրն իսկ անցավ աշխատանքի հենց գայլ-ոչխարի ընդունարանում:

... Գիշեր-ցերեկն իրար խառնած, աշխատում էր մայր ոչխարը: Նվիրումը սահման չունեք: Տերը նայում էր, ժպտում, քաջալերում: Այսպես անցավ մի քանի ամիս: Մայր ոչխարը հոգնած, հազիվ իրեն զգում էր գոմը և ախորժակ էլ չէր ունենում իր նմանների համար առանձնացված խղճուկ արոտավայրից օգտվելու:

Տեսնելով, որ տերը չի մտածում իրեն վարձատրելու մասին, մի օր՝ համբերությունից դուրս ելած, դիմեց նրան.

- Տեր իմ, ժամանակը չէ արդյո՞ք ինձ վճարելու:

- Օհո՛, շատ ես շտապում բարեկամ, շա՛տ, հազիվ չորս ամիս եղավ աշխատելդ, համբերիր, դու դեռ քեզ չես դրսևորել ինչպես որ պետք է, երկու ամիս ևս և ես քեզ կվճարեմ...

Անցավ ևս երկու ամիս:

- Այսօր վեց ամիսը լրացավ, հարգելի տերս,- դիմեց մայր ոչխարը իր նմանների քրտինքով ուռճացած տիրոջը, որն արդեն գիրությունից հազիվ էր տեղավորվում բազկաթոռի մեջ:

- Ճիշտ է, բարեկամս, լրացավ, ես քեզ վճարելու եմ, բայց, քանի որ նոր արոտավայրեր ստեղծելու համար զգալի դժվարությունների առջև ենք կանգնած, ստիպված եմ քեզ և քո ընտանիքին խոստացածս տարածությունից շատ ավելի փոքր տարածություն տալ: Ստիպված ես ևս մեկ տարի դիմանալ:

- Ի՞նչ,- ապշած ու զարմանքից քարացած մայր ոչխարը ուրիշ ոչինչ չգտավ ասելու և միայն իր անգոր, թուլացած ոտքերն առաջ պարզած փորձեց հարձակվել տիրոջ վրա: Բայց ի՞նչ իմանար խեղճ մայր ոչխարը, որ դիմացինը, այդքան բարեհամբույր ժպիտով տերը ոչ թե ոչխար էր, այլ՝ գայլ, ոչխարի մորթի հագած գայլ:

- Ապերախտ անասուն,- բղավում է տերը,- ես քեզ վեց ամիս աշխատանք եմ տվել, պայմաններ ստեղծել քեզ համար, խորհուրդներ տվել, բացատրել, թե ինչպես օգտվել «կառավարական արոտավայրից», իսկ դու, որպես մի ապերախտ անասուն, դեռ դժգոհում ես...

Գայլը չէր նկատել, որ բազկաթոռից վեր ցատկելիս ու անզգուշ շարժումներ անելիս, բացվել էին իր հագի ոչխարի մորթու կոճակները.

- Լավ, լավ, տեր իմ,- փորձում էր արդարանալ մայր ոչխարը՝ աչքը չկտրելով տիրոջից,- ես, ես էլի կսպասեմ, բայց, բայց չեմ հասկանում, տեր իմ, իմ օրինական խնդրանքը այդքան ազդեց ձեր վրա, որ, ներեցեք, սկսում եմ ձեզ չճանաչել: Ներեցեք, տեր իմ, բայց քիչ է մնում, որ ձեզ մեր դարավոր թշնամուն՝ գայլին, նմանեցնեմ...

- Այո, այո, ես կարող եմ գայլի նմանվել, երբ իմ ստորադասը փորձում է բան խնդրել ինձնից: Իսկ քեզ ներում չկա, դուրս այստեղից, դուրս, մեկ էլ չերևաս...

Շվարած մայր ոչխարը գլխիկոր դուրս եկավ տիրոջ առանձնասենյակից, այդպես էլ չհասկանալով, թե իր օրինական

խնդրանքը ինչո՞ւ պիտի այդպես ազդեր տիրոջ վրա, որ նա՝
գայրույթից պայթած, գայլի նմանվեր:

Այդպես չհասկացան նաև իրենից հետո եկող բավական
թվով միամիտ ոչխարները ևս: Եվ նրանք, ինչպես և ինքը,
դառը փորձությունից հետո, եկան այն համոզման, որ հար-
կավոր է հույսը դնել միայն ու միայն սեփական ուժերի վրա:

Եվ այսպես, հուսախաբ ոչխարները ժամանակի ընթացքում
իրենց ուժերով, իրենց գառնուկների օգնությամբ սկսեցին
մացառուտներից մաքրել չոր ու անապատ վայրերը, ջուր
հասցնել հեռավոր վայրերից, խոտ ու բույս աճեցնել: Որոշ
ժամանակ անց բարիքը հոսեց նրանց «բնակարաններից» ներս
և նրանց կյանքը մտավ բնական հունի մեջ:

...Ասում են, որ մինչև օրս էլ, ոչխարի մորթի հագած գայլն ու
աղվեսը շարունակում են իրենց ճանկը գցել միամիտ ոչխար-
ներին ու առանց վարձատրության կամ էլ չնչին գումարով
աշխատեցնել իրենց օգտին:

Սակայն, գազանների և ընտանի կենդանիների մեջ արդեն
սկսել են պտտվել շշուկներ ծպտյալ գայլերի ու աղվեսների
մասին:

Ասում են, որ պատահում է նաև հակառակը, մեկ-մեկ էլ
իրական ոչխարներն են գայլի մորթի հագնում:

...Իսկ ոչխարները գալիս են ու գալիս...Եթե պատահեց, որ
իրենց բախտից բարի մի ազգակից հանդիպեց, ուրեմն չեն
ընկնի գայլերի ու աղվեսների գիրկը ու որոշ նեղություններից
հետո, կկարողանան իրենց համար արոտավայրեր ունենալ:
Իսկ թե ընկան ծպտված գայլերի գրասենյակները՝ նրանց
քաղցր-մեղր լեզվից արբեցած, կհայտնվեն նրանց ճանկերում
ու ապագայի վառ հույսերով տարված, երկա ր-երկա ր ժամա-
նակ ձրի կաշխատեն նրանց համար:

Այստեղ վերջանում է մեր հեքիաթը: Երկնքից ընկնում է երեք
խնձոր. մեկը, որ որդնած է, գայլերի համար է, մյուսը՝ միամիտ
ու ազնիվ ոչխարների, իսկ երրորդը՝ հեքիաթի հեղինակին, ով
հավատում է նման հեքիաթներին, որոնք, դժբախտաբար,
իրականություն են:

Հեքիաթի հեղինակը համոզված է, որ օտարներն ու ազգակիցները պետք չէ, որ խանգարեն «առվակից իրեն համար ջուր խմող ամլիկ գառանը», թող խմի, թե պետք է՝ թող արածի նաև...

*Հոկտեմբերի 26, 1980 թ.,
Լոս Անջելես*

ԾԻԾԵՌՆԱԿՆ ՈՒ ՕՁԸ

«Լինում է, չի լինում...». սովորաբար այսպես են սկսվում հեքիաթները, բայց մեր հեքիաթի սկիզբը ամբողջովին տարբերվում է ընդունված ձևից ու սկսվում է հետևյալ կերպ.

- Լինում է, էն էլ ո՛նց է լինում...

...Կողք-կողքի, հարևանությամբ, մի հյուղակում ապրում են բազմատեսակ թռչուններ, որոնց մեջ առանձնանում են կաչաղակն ու միշտ գեղգեղանքով շրջապատը հրապուրող ծիծեռնակը: Հարևան հյուղակում ապրում են օձերը, մողեսներն ու բոլոր սողունները: Դրանց մեջ աչքի է ընկնում Սարքո անունով հայտնի օձը և իր խորհրդատու-օգնական Փիքո օձը: Այս երկուսը՝ իրենց նախանձկոտ ու բացասական հատկություններով, մշտապես խանգարում են ոչ միայն իրենց հյուղակի ազգակիցների անդորրը, այլև հարևան թռչունների հանգիստն ու առօրյան:

Ամենքին հայտնի ծիծեռնակն ամեն օր անուշ գեղգեղանքով հիացնում էր բոլորին:

Դուռ-դրկից այլ թռչուններ օրնիբուն զվարճանում են ծիծեռնակի գեղեցիկ երգեցողության տակ, պարում, թռչկոտում՝ իրենց ախորժալուր ձայնով բերկրանք ու հրճվանք սփռելով ողջ անտառում:

Այս ամենի մեջ միակ դժգոհողները թռչունների հարևանությամբ ապրող օձերն ու կարիճներն էին: Ծիծեռնակի դայլայլը կրծոտում է նրանց հոգին. ինչո՞ւ իրենք չեն կարողանում երգել: Եվ նրանցից ամենահանդուգն օձը՝ Սարքոն, քաջալերված իր ընկեր Փիքոյի ոգևորիչ խոսքերից, որոշում է գնալ հարևան հյուղակը և տեսնել, թե ինչպես է երգում ծիծեռնակը:

Թռչունների հյուղակի շեմին Սարքո օձին կանգնեցնում է պահակը՝ Շեկո անունով շունը.

- Ինչո՞ւ ես եկել, Սարքո, այստեղ քո տեղը չի...

- Լսիր, բարեկամ Շեկո, թույլ տուր ինձ մտնել ներս ու

տեսնել, թե ինչպե՞ս են այդպես գեղեցիկ դայլայլում ծիծեռնակն ու սոխակը:

- Դու ինձ ի՞նչ բարեկամ, Սարքո, օձը ե՞րբ է բարեկամ եղել, նույնիսկ օձը օձին բարեկամ չէ, էլ ո՞ր մնաց ինձ կամ թռչուններին: Եվ հետո, ի՞նչ պիտի տեսնես, տեսնես ծիծեռնակի երգե՞լը:

- Այո, Շեկո ջան, այո, ես էլ եմ ուզում երգել:

- Ախր երգելը քո բանը չի, դու միայն կարող ես սուլել, իսկ երգել՝ ոչ: Երգել, կանչել, աղաղակել, հաչել, ոռնալ և այլն, դրանք հատուկ են միայն քայլող կենդանիներին:

- Բայց ես էլ եմ քայլում:

- Դու չես քայլում, Սարքո, դու սողում ես, քո ամբողջ մարմինը հորիզոնական դիրքով է և դու հազիվ ես երբեմն-երբեմն գլուխդ բարձրացնում, իսկ արտաբերածդ ձայնն էլ \$22ոց կամ սուլոց է, դու ինչպե՞ս կարող ես երգել:

- Գիտեմ, որ ես չեմ քայլում, բայց ուզում եմ երգել, ի՞նչ կլինի, թող նայեմ, թե ինչպես է երգում ծիծեռնակը: Այստեղ, դարպասի մոտից կհետևեմ իրեն, գուցե թե կարողանամ փոքր ինչ նմանվել նրան:

- Դե լավ, որ այդքան խնդրում ես, միևնույն է, բան չի ստացվի, դու ուր, ծիծեռնակն ուր, ներս արի:

Եվ այսպես Սարքոն դարպասի պոնկից, օրնիբուն, հմայված հետևում էր ծիծեռնակի թռիչքին, գեղեցիկ շարժումներին, լսում նրա մեկը մյուսից ավելի թովիչ, գեղգեղուն մեղեդիները: Ինքն էլ էր փորձում թռչել, սուրալ, գեղեցիկ ձայներ արտաբերել, բայց եղածը մի քանի պտույտ էր ինքն իր շուրջը, իսկ երգել բնավ չէր ստացվում. բերանից դուրս սահած երկարավուն ու ոլորուն լեզվից հազիվ թույլ սուլոց էր լսվում:

- Չէ, ոչինչ չի ստացվում, ի՞նչ անեմ,- գանգատվում էր Սարքոն ընկերոջը՝ Փիքոյին, զայրույթից էլ ավելի չռած աչքերը տարուբերելով աջ ու ձախ:

- Ի՞նչ պիտի անես, եթե չես կարողանում նմանվել ծիծեռնակին, ուրեմն պիտի խայթես նրան, չէ՞ որ դա է մեր հատկու-

թունը, մեր բնագոյը, մեր պապերից մնացած, ժառանգած սովորությունը:

- Այո, սիրելիդ իմ Փիքո, դու ճիշտ ես, բայց ո՞նց մոտենամ ծիծեռնակին: Նա անընդհատ օդում է, ոչ հաճախ է մտնում բույնը՝ ձագուկներին կերակրելու, ինչպե՞ս մոտենամ նրան, այն էլ՝ սողալով...

- Մի մտածիր, եղբայր իմ, դու Շեկոյի հետ լեզու գտել ես, նա քեզ դարպասից ներս թողնում է, հո՞ մշտապես չի հսկելու քեզ: Կեսօրվա ժամերին ինքը հանգիստ մրափում է ստվերում: Դու առիթը կգտնես ծիծեռնակին խայթելու. սողալով կհասնես նրա բնին և... սիրտդ կհովացնես:

Սեփական անկարողության գիտակցությունից էլ ավելի թունոտ, նախանձոտ Սարքոն բազմաթիվ որոգայթներ լարեց արգելք դառնալու համար ծիծեռնակի թռիչքին ու քնքուշ երգեցողությանը. մեկ փակում էր նրա բնի անցքը, մեկ իր թույնը թափում անցք-դռան պոնկին, մեկ էլ՝ կոտրում բնի ապակին: Այս ամենը հասկանում էր ծիծեռնակն ու խղճում ողորմելի Սարքոյին, որին կուրացրել էր նախանձը և տեսնում էր, որ նա ամեն ինչ անում էր խանգարելու համար իր բնությունից տրված թռչելու և երգելու կարողությանը:

Պատահեց այնպես, որ օրերից մի օր, բույն մտնելուց հետո, ծիծեռնակը մոռացավ փակել դուռ-անցքը: Ծիծեռնակին մշտապես հսկողության տակ պահող Սարքոն նկատեց իր համար երանելի պահը: Շեկոն էլ հանգիստ քնած էր: Եվ այն է Սարքոն պատրաստվում էր մտնել ծիծեռնակի բույնը, վրա հասավ Շեկոն ու ծանր թաթը դրեց նրա գլխին:

- Հը, դու կարծում էիր ես քնած եմ, հա՞, ես մշտապես հետևել եմ քո արածներին ու սպասում էի այս վայրկյանին, որպեսզի համոզվեմ, որ դու չես կարող քո էությունից դուրս հանել խայթելուդ բնագոյը: Դու բնությունից դատապարտված ես սողալու և թույն թափելու:

Այս ասելով, Շեկոն բռնեց Սարքոյի վզից ու թափով նետեց դարպասից դուրս:

- Այնտեղ, դրսում է քո տեղը, որտեղ կարող ես քեզ համար

սովել, ֆշշացնել, թույնդ թափել, իսկ երգելը քո բանը չի: Աստվածն է ընտրում նրանց, ովքեր պիտի երգեն,- ասաց Շեկոն ու ամուր փակեց դարպասը:

Այստեղ վերջանում է մեր հեքիաթը և, ինչպես բոլոր հեքիաթներում, երեք խնձոր է ընկնում երկնքից: Առաջինը հեքիաթի հեղինակի համար է, ով միամտորեն հավատում է, թե ինչ որ մի օր ամեն մեկն իր տեղը կգտնի կյանքում՝ իր կարողության սահմաններում:

Քչերն են համոզված ասում, որ մարդկանց կարողությունները հավասար չեն և չեն էլ կարող լինել: Ես այդ քչերի մեջ եմ՝ երկար տարիների փորձառության վրա հիմնվելով: Ամեն մարդ պետք է հասկանա, որ մեզանից ամեն մեկը տարբեր ձիրք ունի, տարբեր շնորհ և պիտի հասկանա՝ նաև, թե ինքը ինչ կարող է անել և ինչը՝ ոչ: Թե չէ, ինչի՞ նման է, երբ հայերեն հազիվ խոսող մեկը դառնում է հաղորդավար, երաժշտական ձայնանիշ ու միկրոֆոն չտեսած մեկ ուրիշը համբավավոր երգիչ, երաժշտանոցը մի կերպ ավարտած մեկը՝ երգչախմբի ղեկավար, մեկ կամ մի քանի հոգված մրոտողն էլ գրող:

Երկրորդ խնձորն էլ ծիծեռնակի համար է, որպեսզի նա մշտապես թևածի երկնականմարում և իր հրաշալի ձայնով ու երգեցողությամբ ջերմացնի մարդկանց հոգիները:

Երրորդ խնձորը, որը փտած է, մեր խեղճուկրակ Սարքո օձի համար է: Բնական է, նա չի ուտելու այն, և թերևս կարողանա հասկանալ, որ բնությունը ինչ որ տվել է իրեն, դրանով պիտի գոհանա, բավարարվի:

Կյանքի օրենքն է. եթե Աստված քեզ տվել է սողալու հատկություն, ուրեմն՝ սողա, թռչել, երգել կարողացողն էլ՝ պիտի թռչի ու երգի:

Մայիսի 4, 1981 թ.,
Լուս Անջելես

ԽԱՐԴԱԽՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆ

ՈՒ ՄԵՆՔ

(Երգիծական պատում)

Պատմության գիրկն անցավ ևս մի ապրիլի մեկ. այսինքն՝ հումորի և ծիծաղի համաշխարհային տոնի հերթական օրը: Մենք՝ հայերս, հաճախ ծիծաղի և կատակի տոնը շփոթում ենք այնպիսի անընդունելի երևույթի հետ, ինչպիսին սուտ խոսելն ու սուտ գրելն է, մի խոսքով՝ խաբելը: Ոմանք էլ այն համոզումն ունեն, որ ապրիլի 1-ին որքան սուտ խոսես, գրես կամ խաբես, այնքան հաջողակ կլինես:

Սակայն, եկեք չմոռանանք, որ սուտը աղերս ունի բացասական և դրական երևույթների հետ: Եթե Մերժ Սարգսյանն ասում է, որ ապրիլյան պատերազմի ժամանակ մենք մի քանի մետր տարածք ենք զիջել թշնամուն, կնշանակի բացահայտ սուտ է խոսում, իսկ, եթե մոտենալով վիրավոր, անհույս վիճակում գտնվող զինվորին ասում է, թե վերջինս շուտով կապաքինվի, դարձյալ սուտ է խոսում, բայց այստեղ, ի տարբերություն նախորդի, ստի հիմքում դրական միտում կա և այդ սուտը ներելի է:

...Եվ այսպես, Գաբրիել Սունդուկյանի հերոսները, ստելու և խաբելու արվեստի մեջ մեծ անուն հանած մեծագույն վարպետներ Զամբախովն ու Զիմզիմովը լսելով Լոս Անջելեսում անուն հանած «Խարդախների և ստի միության» մասին, իրենց մասնագիտությունը կատարելագործելու նպատակով, որոշեցին Թիֆլիսից օդանավ վերցնել ու վայրէջք կատարել Գլենդելի նորաբաց «Մարիոթ» հյուրանոցում:

Հյուրանոց հասնելու ճանապարհին, Զամբախովը դիմում է Զիմզիմովին.

- Բա վուր ասում իմ, թե ախչիկ մարթու տալն իլ մի փեշակ

է, ասում իս՝ չէ: Ի՞նչ ա, ախպեր... դու չգիտե՞ս, որ ամեն բան խաբիլով ա... որ խաբում ինք հա, խաբում ինք, նստում ինք, թե վեր ենք կենում՝ խաբում ինք հա, խափում ինք, համ՝ խաբած ինք, համ՝ խաբված ինք...

- Դե, որ էդքան բան իս իմանում, ընչի՞ ինձ քաշ տվիր էս անտեր տեղը, թե կարող ա խաբելու նոր մեթոդներ սովորինք էդ կլուբումը,- ասաց Զիմզիմովը:

- Հլա մի փիքր արա, ախպեր, երկու հարիր տարի ա անցիլ, հիմա տեխնիկա կա, բան կա, բարաթ-մարաթ փոխիլը, սուտի ընտրություն անիլը հանց մի բաժակ սապերավի խմես: Ընչի՞ չէ որ, միշտ՝ էլ կարանք նոր բան սովորինք մեր արհեստի մէջ: Սուտը աշխարհքը բռնիլ ա, ուշքի արի: Խաբիլը ո՞րն ա, տո, ի՞նչ իս ասում.... Ասած է, որ երկիր գնաս էդ երկրի գողակը ծածկի կոսէ, արա քիզ իմ ասում, էս քաղքումը մեկ-մեկ ինչէր ին խաբում, մարդ կարա՞ մի օր ապրի առանց խաբելու: Բա չիմանա՞նք սրանք ոնց են իրար խաբում: Հայաստանում էլ, գիտես չէ՞, խաբիլուն ասում ին «իրար գցել»:

- Շատ իս խոսում, Զամբախով, հեն ա, օթելն երևում ա, շուտով հասնիլ տինկ: Համա գիտո՞ւմ իս, որ էգուց ապրիլի յոթն ա: Էդ օրը մերերին (*մայրեր*) են գովաբանում, արժի՞ որ մենք էթանք էդ կլուբը:

- Ի՞նչ իս ասում, տո, ո՞նց կարանք չեթանք, բա դու մեր չես ունեցէ...

- Ձենդ, անամոթ, Աստուց գիտենա, թե ինչքան իմ սիրում մորս... ներիր, Տեր Աստված, էս մեղա, էս մեղա,- ասաց Զիմզիմովը և ձեռքերն ու գլուխը վեր պարզած, խաչակնքեց ու իջավ մեքենայից:

Հաջորդ օրը երեկոյան ծանոթ վարորդը եկավ և մեր հերոսներին տարավ «Խաբեբանների միության» կազմակերպած մայրերի օրվան նվիրված ձեռնարկին:

- Բարով եք եկել, սիրելի հյուրեր,- ընդառաջ գալով մեր թիֆլիսեցիներին ասաց կարճահասակ, գիրուկ, պարարտ փորով, նույնքան պարարտ հետույքով, հարուստ բոխախով (*չաղլիկ ենթակզակ*), խափշիկ հիշեցնող մի կին:

- Երևի Դուք մեր միության ապրիլմեկյան հայտարարության հիման վրա եք եկել, այո, - շարունակեց կինը:

- Չէ, չէ, քուր ջան, իսոնք հեռու տեղեն կու գան,- խոսքի մեջ մտավ մեր հերոսների վարորդ, քոքով, պորտով լենինականցի Լենդրուշը,- եկել են, որ քիչըմ բան-ման սովրին ձեզնից: Ծանոթացիր, քուր ջան, էս մեկը Ջամբախովն ա, էն մեկելն էլ՝ Զիմզիմովը:

- Սխալ օր եք եկել, հարգելի պարոններ, այսօր հանդիսավոր օր է, նշում ենք մայրերի տոնը, խորհրդակցության և փորձի փոխանակման համար եկեք վաղը, այժմ գնանք ներս: Ես ձեզ կտեղավորեմ,- ասաց կինը:

- Ո՛ւր գանք, քուր ջան,- դարձյալ Լենդրուշն էր միջամտողը,- էս քոսոտ տե՛ղը, հլա մե անունդ ըսա, քուրս...

- Անունս Դիանա է, մեկ-մեկ էլ Դինա են կոչում, բայց դուք ինչո՞ւ եք վիրավորում մեզ «քոսոտ տեղ» անվանելով այս միջանցքը:

- Դիանա ջան, քուրս, լավ է, որ դուն էլ ըսիր միջանցք, ինչըդ էլ սիրուն անուն ունիս, ըսա տեսնիմ, բա մեր մայրերը սրան են արժանի՞, ի՞նչ է, դու մեր չունի՞ս...

- Խի՞ չունիմ, մեր էլ ունիմ, հեր էլ ունիմ,- լենինականցու բարբառով փորձեց պատասխանել Դիանան:

- Բա դու, դու մեր չե՞ս,- հարցրեց մինչ այդ պահը դեպքերին հետևող Զիմզիմովը:

Այստեղ մի պահ Դիանան փորձեց խուսափել պատասխան տալուց, բայց որսալով Լենդրուշի իրեն ուղղված սևեռուն հայացքը, ստիպված եղավ պատասխանել թիֆլիսեցի մեծահարուստի հարցին.

- Մայր եմ, այո, ամուսին, երեխաներ և թոռներ էլ ունեմ Հայաստանի գյուղերից մեկում: Տասնհինգ տարի է այստեղ եմ ապրում, առայժմ անօրեն կարգավիճակով, բավարարված եք, պարոնայք,- խայթող հայացք ուղղելով նրանց, ասաց սևազգեստ տիկինը:

Հանդիսավոր լռություն...

Ջամբախովը Զիմզիմովի ականջի մեջ.

- Ես էլ ասում իմ, թե ես աթարի հոտը ուրդու՞ց ա գալի, ըսենց մեր կուլի, ախպեր, ինքը՝ ըստեղ, ընտանիքը՝ Հայաստան, հե՛յ, աշխարհ, աշխարհ...

Մի կերպ ինքն իրեն հավաքելով, Դիանան ասաց.

- Օրը կիրակի է, մեզ ոչ ոք չի խանգարում, գնացող-եկող չկա, ամբողջ շենքում միայն մենք ենք: Ճիշտ է, փոքր է տեղը, հազիվ 10-15 աթոռ է տեղավորվում, դե, Դուք էլ պիտի հասկանաք, մենք նոր ենք ստեղծել «Խարդախների միությունը», դեռ նյութական միջոցներ չունենք կարգին սրահ վարձելու համար: Եկեք, եկեք, գնանք ներս, Դուք կծանոթանաք միության մյուս անդամների հետ ևս: Ես միության փոխնախագահն եմ:

- Չէ, չէ, ախպեր, ես մեր տեղը չի, Զիմզիմով ջան,- ասաց Զամբախովը և, որպեսզի ոչ ոք չլսի, նրա ականջին փսփսաց.- Հոդեր մեր գլխին, թե որ էս ջլդիկն է (*փողոցային կին*) միության փոխնախագահը, ի՞նչ պտի սովորինք խոնցմե,- հետո՝ բարձրաձայն,- ել, ել, երթանք...

- Չէ, չէ, տղերք ջան, էսպես չի եղնի, ամոթ բան կենեք,- ասաց երկար ժամանակ լռություն պահած վարորդ Լենդրուշը,- քիչըմ նստինք, հետո կելնինք: Չեզ պտի տանիմ ողորմածիկ Լյովիկի ռեստորանը: Ընտեղ լավ ասետրինա կուտան:

Համաձայնությունը կնքվեց: Մեր հերոսները մի կերպ տեղավորվեցին շենքի մուտքի նեղիկ միջանցքում և սկսեցին ուշիուշով հետևել անցողաբձին:

- Էն ո՞վ ի, որ դիփունանց մեջ տարբեր ի, փոչոտ, դոշերը բաց, փնթի, մաշած ջինսով կարճիկ մարդը,- հարցրեց Զիմզիմովը Լենդրուշին:

- Շատ ճիշտ էլ ըսիր, վարպետ, իդոր անունը Փնթի Գրոշ է, միության նախագահն է: Փնթին՝ փնթի է, Գրոշն էլ կպցրել են, որովհետև կոպեկի, գրոշի մեռած մարդ է: Շատ քիպ է Դիանի հետ:

- Իժում, վայ թե՞ ..., - երկու ձեռքերի ցուցամատներն իրար շփելով, ինչ-որ բան ուզեց հասկացնել միլիոնատերը:

- Ներող կեղնիս, ուստա,- հասկանալով, թե ինչ նկատի ունի դիմացինն ու շարունակեց,- էդ մեզը չիդեմ, համա մենագ

կնիկ է, առանձին կապրի, ի՞նչ իմանաս, մինչև հաստատ չիմանաս, կըսէ ժողովուրդը: Համա որ Գրոշի խորհրդատուն է, եղիկ փաստ է: Դրսեն մարդիկ կը բերեն, սուտ-մուտ ընտրություններ կենեն, ձեներ կհավաքին ու աթոռ կգրավին:

- Էն մեկելն ո՞վ է, քովի սև կոստումովը,- ուզում էր շարունակել Զիմզիմովը, նույն վայրկյանին հնչեց հենց այդ նույն «կոստումովի» բարձրագոյ հոխորտանքը.

- Է՛յ, Դուք ո՞վ եք, ի՞նչ եք, չգիտեմ, հերիք է խոսեք, եթե ձեզ հետաքրքիր չէ մեր երեկոն, դուրս եկեք սրահից:

- Ընչի՞ կպոռաս, Ստի Մուկուչ,- ասաց Լենդրուշը,- ամոթ չէ՞, իսոնք հյուրեր են, վայ թե լսած էլ կեղնիս Զիմզիմովի և Զամբախովի անունները, փոխարեն մոտենաս, բարևըմ ըսես, բարի գալուստ ըսես, ելել հոխորտաս զը, ամոթ է, ամոթ, էսիկ քու օֆիսդ չէ, որ ուզածդ ընես:

Տեսնելով, որ հյուրերը տեղից չեն շարժվում, Ստի Մուկուչն ինքը մոտեցավ նրանց.

- Ինչ է, չլսեցի՞ք, որ ես ասացի դուրս գալ սրահից, Դուք դեռ սա՞ղ եք, ձեզ վաղուց ենք նետել պատմության աղբամանը: Ուզում եք, որ ոստիկան կանչե՞մ: Ես իրավաբան եմ, կարող եմ նաև Ձեզ դատի տալ մեր երեկոյի ընթացքը խանգարելու համար:

Բանը, իհարկե, ձեռնամարտի չհասավ: Մերոնք գլխահակ, լոռայան դուրս եկան միջանցքից: Երկար ժամանակ լուռ մտորում էին մեր հերոսները:

- Էս ի՞նչ փոթորիկ էր, Զիմզիմով, հլա մի փիքք արա, էս ո՞ր ենք ընկե,- դիմեց ընկերոջը Զամբախովը,- Էդ Ստի Մուկուչը՝ աչկիրը չորս արած, հենա-հենա աբլանդովա (*վրացերեն՝ կուրացնել*, - շԵՆ. Ա.) էր անելու աչկիրըս:

- Համա, Լենդրուշ ախպեր, դուն դիփունանց գիտիս, էն ցիլինդրով մարդն ո՞վ իր,- հարցրեց Զիմզիմովը:

- Օ՛, եղիկ ամենեն մենձ խաբեբան ա, գող, ավագակ, դրա համար են անունը դրել Դոն Պիպո: Վայ թե գիտիք, որ Դոն Պիպոն Իտալիայի ամենահայտնի մաֆիոզներից մեկն ա: Էս միության մեջ ամենը իրան են մտիկ տալի: Փող ուտելու մեծ

վարպետ ա: Ձեռումը բռնես չես կարա հաստատի: Ինքը լավ գիտի խաբելու ու ստի արվեստը: Իրա ձեռով իրեք միություն ա փուլ եկե:

- Ամա, դուզը որ ասիմ, խիլքըս բան չի կտրում Չամբախով,- ասաց Ջիմզիմովը,- սրանք ի՞նչ խաբեբա, սուտի վարպետ, չե մի, սրանք քուչի խուժաններ են, ախպեր: Իսկական խաբեբան էլ նամուս, թասիբ կունենա ու հենց ընենց, փուչ տեղը չի խաբի ու սուտ խոսա:

- Իմ խելքն էլ բան չի կտրում ախպեր, ի՞նչ պտի սովրինք խոնցմե,- Լենդրուշ ախպեր, տար, տար մեզ ըստեղեն, տար եղ քու ըսած: Լյովիկի ռեստորանը, քիչըմ թարմանանք,- ասաց Չամբախովը:

Լենդրուշն արդեն նախօրոք տեղեկացրել էր ռեստորանի պատասխանատուներին սպասվելիք հյուրերի մասին: Ձեռքի հեռախոսով կապվեց նրանց հետ ու սեղան պատվիրեց երեք հոգու համար:

Դժվար չէր հասկանալ, որ սեղանը պատրաստված էր հատկապես վրացահայ մեծահարուստների համար: Սեղանի վրա էին սացիվին, ջոնջոլին, խաչապուրին, խինկալին, նշանավոր սուլուգունի պանիրը և սև խավիարն էլ հետը, այդ ամենին ավելացրած ասետրինայի խորովածը: Խմիչքն էլ Ստալինի ամբողջ կյանքում օգտագործած «Խվանչկարա» գինին էր:

Այս ամենը տեսնելով, խաբեության և ստի հայ արքաները՝ անակնկալի եկած, միաձայն գոչեցին.

- Վա՛հ, տո՛ւ, էս ի՞նչ սեղան իք սարքիլ, բա էս Խվանչկարան որդո՞ւց, ասետրինան էլ հետը,- ավելացրեց Ջիմզիմովը:

- Անուշ արեք, պարոններ, ձեզ նման հյուրերի համար մեզ մոտ ամեն ինչ կճարվի,- ասաց երիտասարդ մատուցողը:

Մինչև հաջորդ օրվա առավոտ տևեց գինարբուքը, որին միացել էին նաև ռեստորանի աշխատողներն ու հրավիրված զուտնաչիները: Բոլոր ներկաները առատորեն վարձատրվեցին մեր հյուրերի կողմից: Ռեստորանից ոլոր-մոլոր դուրս գալիս, երկու հարյուրանոց խծկելով Լենդրուշի գրպանը՝ բառերն իրար խառնելով, Ջիմզիմովն ասաց.

- Լենդրուշ ախպեր, շնորհակալ ինք ամեն ինչի համար, համա ընչի՞ դրանք մեզ շան տեղ չորին:

- Հեչ մի նեղենա, մենձ ախպեր, իդոնք ուսում առած խաբե-
բաներ են, իբր մտավորականներ: Դարը փոխված ա: Հիմա
խաբելու և ստելու թագա միջոցներ կան: Դուք միամիտ էրե-
խեք եք դրանց մոտ: Վաղը ձեզ Հայաստան եմ ճամբու դնելու:
Ընդեղ էլ տեսնիք գը, թե ինչքան են խաբում ու սուտ խոսում:

- Ընդուր ա ասած, որ խաբում ինք հա, խաբում ինք, նստում
ինք, թե վեր ենք կենում խաբում ինք հա, խափում ինք, համ
խաբած ինք, համ՝ խաբված :

Հունվարի 7, 2019 թ.,

Լոս Անջելես

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ

ՄԱՅՐՍ ԻՄ ՀԻՇՈՂՈՒԹՅԱՆ

ԾԱԼՔԵՐՈՒՄ

Իրականում մայրս այնպիսի «ճոխ» կենսագրություն չի ունեցել, ինչպես հայրս, բայց մայրն ինքնին կենսագրություն է, ամենաթանկն ու գնահատելին, որ ոչ մի հանճարեղ գիտնական, մեծություն ու հանճար չունի, չի կարող ունենալ: Մայրն արդեն Աստծո հանճարի պարզն է մարդկությանը:

Մայրս՝ Վերժինեն, եթե չլիներ, հազիվ թե հայրս դառնար այն խոշոր գիտնականը, որին, որպես այդպիսին, ճանաչում է ոչ միայն հայ գիտական աշխարհը, այլև օտար շրջանակները:

Աշխարհացունց Հայոց Ցեղասպանության վերապրողներից էր մայրս: Նրա ծննդյան իրական տարեթիվը հայտնի չէ, ենթադրաբար դրել են 1910 թվականը: Ըստ իր մանկական հիշողության նա ծնվել է Ատապազարում (*Մաքարիա՝ ներկայում Սուզորեն*): Հիշում էր նաև մորն ու եղբորը և այն չարաբաստիկ գիշերը, երբ իրենք մի խումբ փախստականների հետ՝ թուրքերի հետապնդումից սարսափահար, թաքնված են եղել խոտի դեզի մեջ:

Շուտով թուրքերը հայտնաբերել են մորս ընտանիքի «թաքստոցը» և՛ մայրիկիս ասելով, իր ավագ եղբորն ու պապիկին տարել են «սարի ետևը»: Հաջորդ օրը լուր է եկել, որ բոլոր «սարի ետև» տարածներին մորթել են:

Փոքրիկ Վերժինեն այլևս չի տեսնում ոչ պապիկին և ոչ էլ եղբորը: Տեր Զորի ավագուհներում էլ կորցնում է մորը և իր նման հարյուրավոր որբերի հետ բերվում է Պոլիս, որից հետո, որպես թուրքի, տեղավորում են թուրքական որբանոցում:

Պատերազմի ավարտին (1918 թվական) «Հայ որբախնամ մարմինը» հսկայական ջանքեր է գործադրում Պոլսի և նրա շրջակայքի որբանոցներից հայ որբերին հավաքելու համար: Պատմությունը հետևյալն է.

Խնամակալ մարմնի անդամների հրահանգով, մի քանի

հարյուր որբերի, ըստ տարիքի, շարք են կանգնեցնում կենտրոնատեղի հսկայական բակում:

- Ով որ հայ է թող դուրս գա շարքից,- բարձրախոսից հայտարարում է Ռբբախնամ մարմնի ներկայացուցիչը:

Մայրիկս դուրս չի գալիս շարքից: Իրենից մի երկու տարի մեծ մի աղջնակ, ով ճանաչում էր մորս, վազում է սլառասլառ նատուի մոտ և մատնացույց անելով մայրիկիս, ասում է.

- Այն աղջիկն էլ է հայ:

Բարձրահասակ ամերիկահայ տիկինը մոտենում է մայրիկիս և ասում.

- Ինչո՞ւ դուրս չես գալիս շարքից, աղջիկս, չե՞ որ դու հայ ես:

- Ո՛չ, ես հայ չեմ, ես թուրք եմ,- ասում է մայրս:

- Ո՛չ, նա հայ է, Դուք նրան մի լսեք,- փորձում է փրկել մորս իրենից մի քանի տարով մեծ աղջնակը:

Աղմուկի վրա մոտենում է թուրք պաշտոնյան և իմանալով աղմուկի պատճառը, ավելի քան կոպիտ՝ մի կողմ հրելով ամերիկահայ տիկնոջը, լկտիաբար շարտում է նրա երեսին.

- Չե՞ք լսում ինչ է, աղջիկն ասում է, որ թուրք է, ի՞նչ եք կպել նրանից:

- Ո՛չ, նա հայ է, ես լավ եմ ճանաչում նրան, նայե՛ք, նայե՛ք, նրա ձախ ձեռքի վրա խաչ է դաջված,- ասում է աղջնակը:

Ամերիկահայ տիկինը գիտեր, որ ազգային ինքնությունը պահելու և քրիստոնյա լինելն ապացուցելու համար հայերն Արևելքում, մասնավորապես Թուրքիայում, իրենց երեխաների ձախ ձեռքի դաստակի ներսի կողմում խաչ էին դաջում:

Այլևս կասկած չէր մնում տիկնոջ համար, որ մայրս, փոքրիկ Վերժինեն հայ է:

Ի վերջո, այդ բարի ամերիկահայ երիտասարդ կինը, առանց ուշադրություն դարձնելու մայրիկիս աղիողորմ լացին, գրեթե ստիպողաբար, թուրք պաշտոնյայի ահարկու հայացքի տակ, մորս քաշելով տանում և կանգնեցնում է նրա հասակակիցների շարքում:

Իր ամբողջ կյանքում մայրս օրհնում էր իրեն ծանոթ այն աղջնակին, որի շնորհիվ նա վերագտել էր իր ազգությունը:

Միջանկյալ ասեմ, որ այդ աղջնակը հետագայում Եգիպտոսից ընտանիքով ներգաղթեց Հայաստան և գտավ մորս՝ Հունաստանի Սըրա կղզու որբանոցի իր կրտսեր ընկերուհուն:

1923 թվականին, երբ քեմալականները մոտենում են Պոլսին, Ամերիկյան Նպաստամատույց ընկերության միջոցով մայրիկիս տեղափոխում են Հունաստան, իսկ այնտեղից՝ 1927 թվականին, Փարիզ՝ տեղի Դպրոցասեր տիկնանց վարժարանում ուսանելու:

Հենց այս վարժարանի հանդեսներից մեկի ժամանակ էլ հայրիկս ծանոթանում է գեղեցկուհի Վերժինեի հետ ու անմիջապես սիրահարվում: 1930 թվականին ամուսնանում են: Մեկ տարի անց ծնվում է եղբայրս՝ Արսենը:

Մինչև Հայաստան ներգաղթելը հայրս աշխատում է կարի արհեստանոցում որպես ձևարար: Կատարելագործվելով տղամարդու տաքատ կարելու արհեստում, հայրս ու մայրս իրենց «ձեռնարկությունն» են բաց անում բնակարանում: Հայրս տաքատ է կարում, իսկ մայրս դրանք տանում է Փարիզի առևտրական շուկաները և իրացնում: Երեկոյան ժամերին հայրս զբաղվում է գրական գործունեությամբ և գիտական հոդվածներ հրատարակում տեղի հայկական մամուլում:

Փարիզի Բանիո թաղամասի երկհարկանի մեր տունը այսօր էլ կա, որտեղ ծնողներս ավելի քան հինգ տարի երջանիկ օրեր են անցկացրել սրանից 90 տարի առաջ՝ աչքները հառած արշալույսին, որտեղից պիտի բացվեր մի նոր կյանքի սկիզբը, այս անգամ արդեն Մայր Հայրենիքում:

Եկավ օրը և 1936 թվականին խորհրդային նավը ներգաղթող հայերի մի մեծ խմբով հայտնվեց Վրաստանի Բաթումի նավահանգստում:

Ի դեպ այդ նավով Հայաստան էր բերվում մեկ տարի առաջ մահացած Կոմիտասի աճյունը: Այդ նավի վրա են եղել նաև մի խումբ հայ մտավորականներ, որոնցից կարելի է հիշել քանդակագործ Երվանդ Քոչարին, դերասան Արման Կոթիկյանին, ղիրիժոր Եաղուսյանին, հայագետ-պատմաբան Հակոբ

Անասյանին և շատ ուրիշների:

Ներգաղթած ֆրանսահայերին բնակարան են հատկացնում Արաբկիր թաղամասում, հատկապես նրանց համար կառուցված երկհարկանի փայտե յոթ բարաքներում:

1937 թվականին ես եմ լույս աշխարհ գալիս և գիտեք որտեղ... կառքի մեջ:

Պատմությունը հետևյալն է.

Մայրիկիս երկունքի ցավերը բռնում են տանը, երբ տանը ոչ ոք չի լինում: Այդ օրերին ոչ մի փոխադրամիջոց չկար Արաբկիրում, բացի շրջսովետին պատկանող ձիակառքից:

Օգնության է հասնում շրջսովետի նախագահ Վարսիկը, ով նախապես մեծաթիվ նվերներ էր ստացել մերոնցից, և՛ ի շնորհակալություն, կարգադրում է սայլապանին մայրիկիս շտապ հիվանդանոց տանել: Սակայն, ես «շտապել» եմ և դուրս եմ պրծել մորս արգանդից հենց կառքում: Մի բուռ դառած խեղճ մայրս, ամոթահար սպասել է մինչ այն պահը, երբ հիվանդապահուհիները կարողացել են հիվանդասենյակ տանել նրան ու ավարտել Աստծո կողմից օրհնված գործը:

Ես չորս տարեկան էի, երբ հայրիկիս տարան բանակ: Մայրս, որ մինչ այդ բնավ չէր աշխատել Հայաստանում, ստիպված եղավ տիկին Վարսիկի միջնորդությամբ, մի քանի ամսում ձեռք բերել խոհարարի մասնագիտություն ու աշխատանքի անցնել:

Պատերազմի առաջին իսկ տարում Արաբկիրում բացվեց կառավարական մի ճաշարան Լենինգրադից տարհանված մի քանի հարյուր մարդկանց համար:

Մայրիկիս կողմից ֆրանսական շքեղ նվերներով շլացած տիկին Վարսիկի կարգադրությամբ մայրս աշխատանքի է անցնում այդ ճաշարանում՝ որպես խոհարարի օգնական: Շատ չանցած, նա դառնում է գլխավոր խոհարար, որի շնորհիվ սովից փրկվում ենք ոչ միայն ես ու եղբայրս, այլև մեր ծանոթներն ու հարևանները, ովքեր, մայրիկիս գծած «Ժամատախտակի» համաձայն, ճաշարանի ետևի մուտքից գաղտնորեն, իրենց կաթսաներով լի կերակուրը հասցնում էին

իրենց բնակարանները:

Երկու-երեք տարի տևեց մեր այդ «արքայավայել» կյանքը: Սովը տիրեց մեր և դրացիների ընտանիքներին, երբ ավարտվեց պատերազմը: Գերությունից վերադարձած հայրս՝ դեռևս գործի չանցած, մայրիկիս ազատել տվեց աշխատանքից:

- Մնա տանը և երեխաներին հոգ տար, ես կաշխատեմ և ամեն ինչ տեղը կընկնի,- ասաց հայրս:

Ի՞նչ իմանար խեղճ մարդը, որ իրեն թույլ չէին տալու վերադառնալ նախկին աշխատանքին՝ պատերազմի ընթացքում գերի ընկնելու պատճառով:

Ճար չկար, պետք էր ինչ որ բան անել ընտանիքը կերակրելու համար: Փոքրամարմին հայրիկս որևէ այլ աշխատանք անելու ունակ չէր, նրա «գործը» միայն գիտական աշխատանքով զբաղվելն էր:

Մայրիկս փորձեց վերադառնալ իր նախկին աշխատանքին, սակայն այդ օրերի համար բավականին «յուղոտ» մասնագիտությանը տիրանալու համար անհրաժեշտ էր ԽՍՀ (սնամի, ծանոթ, բարեկամ) ունենալ: Վարսիկն արդեն հրաժեշտ էր տվել իր պաշտոնին և ինքն էլ օգնության կարիք ուներ:

Մեր տան փոքրաթիվ արժեքավոր իրերն արդեն վաղուց էին դարձել օտար մարդկանց սեփականությունը: Քիչ թե շատ ունևոր «ախպարների» համար դժվար չէր դիմագրավել սովն ու անհեռանկար վիճակը: Ըստ երևույթին, նրանք նախապես իմացել էին, թե ինչ երկիր են գնում և իրենց ողջ կանխիկ դրամը վեր էին ածել ապրանքների:

Միամիտ, աշխարհի անցուդարձից անտեղյակ ծնողներս մի խոշոր ճամպրուկով լի ֆրանսիական ֆրանկ էին բերել Հայաստան՝ ապահով ապրելու համար:

- Էդ ձեր կապիտալիստական փողերը տվեք Ձեր երեխաներին, թող դրանցով խաղան: Մեր սովետական երկրում միայն ռուբլի, մեր երկրում դրամի փոխանակություն չկա, պա՛րզ է,- զգալի արգահատանքով արտահայտվել էր բանկի աշխատող կինն ու պատուհանը շրմփացրել հորս երեսին:

Իսկապես էլ, մենք՝ փողոցի երեխաներս, դրանցով նորա-

հայտ խաղ էինք ստեղծել մեզ համար:

Ուրեմն, մնում էր, որ մայրս ու 14-ամյա եղբայրս կարողանային ծանր աշխատանքով կերակրել մեր ընտանիքը:

1952 թվականին Արաբկիրի շրջանային սովետը վարձակալությամբ զբաղեցրեց մեր տան դեպի փողոց նայող սենյակներից մեկը և դարձրեց մասսայական գրադարան ու մայրիկիս նշանակեց գրադարանավարուհի: Երեք տարվա ընթացքում ես ընթերցեցի գրեթե բոլոր գեղարվեստական գրքերը:

Ստալինի մահից հետո, մեր ընտանիքի նյութական վիճակը փոքր ինչ բարելավվեց: Մայրիկս ամեն կարելին արեց, որ պեսզի հայրիկս ամբողջովին նվիրվի գիտական գործունեությանը՝ ազատելով նրան ընտանեկան բոլոր հոգսերից:

Մշտապես շարժուն, ժպտերես, ասող-խոսող, բանիմաց ու աներևակայելի ընթերցասեր մայրս կյանքի վերջին տարիներին գրեթե կորցրել էր տեսողությունը և ես կամ հայրս նրա համար ընթերցում էինք օրվա բոլոր թերթերը: Նա տեղյակ էր հայ աշխարհի բոլոր անց ու դարձից, թեև 1978 թվականին տեղափոխվել էինք ԱՄՆ: Մայրս շատ էր երագում՝ գոնե որպես զբոսաշրջիկ, գնալ արդեն անկախացած Հայրենիք՝ վերհիշելու իր 42 տարվա դժվարին, բայց այդ օրերի համար քաղցր հիշվող տարիները:

Սակայն, ավաղ, 1993 թվականի նոյեմբերի 23-ին նա ամբողջությամբ կորցրեց հիշողությունը և ընդամենը չորս օրվա մեջ հոգին ավանդեց, առանց դույզն նեղություն պատճառելու մեզ՝ ընտանիքի անդամներին:

*Մորս մահից մեկ շաբաթ անց, նոյեմբերի 30, 1993 թ.,
Լուս Անջելես*

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ «ՀԱՅՐ» ՄՏԱԼԻՆԻ ՀՈԲԵԼՅԱՆԸ

(Հայրիկիս՝ Հակոբ Անասյանի հիշատակին)

1947 թվականից հետո Խորհրդային երկրի «Հայր» Մտալինը հաջորդաբար, մի քանի տարի շարունակ, լայն սպառման ապրանքների, սննդամթերքի գների իջեցում էր իրականացնում, որը թեև հիմնականում ոչինչ չէր փոխում ժողովրդի կենսամակարդակի մեջ, այնուհանդերձ մեծ խանդավառություն էր առաջ բերում երկրի ողջ բնակչության շրջանում:

1949 թվականը մեծ իրադարձությունների տարի էր: Հայրիկս գնում-գալիս էր, չգիտեինք թե ուր, բայց գնալով մոայլ տեսք էր ստանում նրա դեմքի արտահայտությունը: Մի օր էլ, երբ երկուսով էինք տանը, ասաց.

- Հենրիկ, տղաս, ես այսօր երեկոյան կարևոր տեղ եմ գնալու, եթե պատահի, որ մեկ-երկու օրից չվերադառնամ, այ այն նկարի էտևում մի ծրար կա,- ցույց տվեց Ֆրանսիայից բերած, պատից կախված նկարը (*այն ներկայիս ամրացված է իմ աշխատասենյակի հարավային պատին,- ՀԵՆ. Ա.*) և ասաց.

- Երբ մի քիչ էլ մեծանաս, առանց բացելու ծրարը, ինչ որ ձևով կուղարկես արտասահման: Խնդրում եմ, հարց չտաս: Խոստացիր, որ մորդ և եղբորդ ոչինչ չես ասի այս մասին:

Անշուշտ խոստացա, սակայն տարակուսանք ապրեցի այն մտածումով, թե ինչո՞ւ հայրս իմ տասնութ տարեկան ավագ եղբորը չի վստահում նման կարևոր հանձնարարություն, այլ վստահում է ինձ՝ տասներկուամյա մանչուկիս:

Հետագայում, իհարկե, հասկացա: Եղբայրս միամիտ, ծայրահեղ ազնիվ մի տղա էր՝ Ֆրանսիայում ծնված, նույնքան ծայրահեղ անփորձ, հազիվ թե նա կարողանար պահել այդ գաղտնիքը: Մշտապես ես էի նրան օգնության հասնում փողոցային «մարտերի» ժամանակ: Հայրս շատ լավ գիտեր դա:

Երրորդ օրը հայրս տուն եկավ փոքր ինչ պայծառացած: Հստակ էր, ինչ որ բան էր փոխվել նրա կյանքում:

Հետաքրքրությունից դրդված, պատեհ մի ժամի փորձեցի հայրիկիս մատնանշած նկարի ետևի ծրարը նայել, բայց այնտեղ ոչինչ չկար: Այդպես էլ, առ այսօր ես չգիտեմ, թե ինչ էր պարփակված այդ ծրարի մեջ, և թե ինչու էր հայրս մեզնից գաղտնի պահում ծրարի բովանդակությունը: Հասուն տարիքում անգամ ես ինձ թույլ չեմ տվել հիշեցնել նրան այդ մասին:

Պարզվեց, որ Ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի ակադեմիկոսներ Մորուս Հասրաթյանն ու Աբգար Հովհաննիսյանը հետաքրքրված են եղել հորս ճակատագրով:

Բազում միջնորդություններով և իրենց ստորագրություններով ամրագրված երաշխավորագրերով, նրանք կարողացել էին բացատրել պետական իշխանական մարմիններին (*ԿԵԾ*)՝ պատերազմի ժամանակ հորս գերի լինելու հանգամանքները, նրա գիտական մեծ պաշար ունենալու փաստը, և ըստ այնմ էլ, նրանց հաջողվել էր աշխատանքի տեղ ապահովել հայրիկս համար Ակադեմիայի պատմության ինստիտուտում:

Մոտենում էր «Մեծ առաջնորդ» Ստալինի ծննդյան 75-ամյակը: Ողջ խորհրդային երկիրը ողողված էր միլիոնավոր պաստառներով, թուղիկներով, Ստալինի մեծադիր նկարներով, քանդակներով, արձաններով:

Խորհրդային Հայաստանն էլ «որոշել» էր «Պողպատե մարդուն» (*Գուսան Հավասու բնութագրումն է. ՀԵՆ. Ա.*) իր երախտագիտությունը հայտնել Երևանի բարձունքում, «Հաղթանակի» զբոսայգում կանգնեցնելով նրա վիթխարի արձանը:

1950 թվականի հոկտեմբերի 29-ին հազարավոր մարդկանց ստիպողաբար տարել էին «Հաղթանակի» զբոսայգի՝ Ստալինի արձանի բացմանը ներկա լինելու համար: Հայրիկս էլ, պարտավորված, որպես գիտական մտքի ներկայացուցիչ, պարտավոր էր ներկա լինել այդ միջոցառմանը: Ընդառաջելով իմ խնդրանքին, հայրիկս ինձ էլ տարավ իր հետ:

Երանի տարած չլինեք: Ահավոր սառնամանիքի պայմաններում, մժեղի պես իրար գլխի հավաքված ամբոխը, ժամեր

շարունակ լսում էր «Մեծ Առաջնորդին» աստվածացնելու մեջ մրցումի ելած ճառախոսների հազար ու մի համեմատություններով լի ելույթները:

- Հայրիկ, ոտքերս սառել են, փայտացել, էլ չեմ դիմանում, արի գնանք,- ասում էի նրան ու հետն էլ լաց լինում:

- Ոչինչ, տղաս, դիմացիր, քիչ մնաց,- անգործությունից չիմանալով ինչ անել,- ասում էր հայրիկս:

Ես այդ ժամանակ չէի հասկանում, թե ինչու հայրիկս չէր կարող հեռանալ, երբ այս ծովածավալ ամբոխի մեջ «շունը տիրոջը չէր ճանաչում»: Այդ հետո էր, որ ես հասկացա, թե հայրս ինչու չէր կարող միտինգը կիսատ թողնել ու տուն տանել սառնամանիքից կուչ եկած իր տասներկուամյա որդուն:

Դրանք այն տարիներն էին, երբ մարդիկ վախենում էին նույնիսկ սեփական տանը իրենց մտքերն ազատորեն արտահայտել:

Այսօր ծայրահեղություն կարելի է համարել այն իրական դեպքերը, երբ որդին մատնում էր հորը և հակառակը: Մարդկանց շուրջը վիստում էին լրտեսները:

Տարիներ անց, հայրիկս պատմում էր իրական մի դեպք, որը տեղի էր ունեցել Ակադեմիայի պատմության ինստիտուտում՝ Ստալինի հոբելյանի օրերին:

Ինչպես բոլոր հիմնարկներում ու հաստատություններում, հիշյալ ինստիտուտում էլ են պատրաստվում ըստ արժանվույն դիմավորել Մեծ Առաջնորդի հոբելյանը: Հիմնարկի կուսկազմակերպության քարտուղարը կարգադրություններ է անում տարբեր պաստառներով, կոչերով զարդարելու միջանցքի պատերը:

Քաղաքի հայտնի նկարիչներից մեկը նկարել է Ստալինի դիմանկարը, բավականին խոշոր յուղաներկ մի նկար, որը պիտի փակցվեր միջանցքի ամենատեսանելի տեղում, որպեսզի ամեն ոք միջանցք մտնելիս և դուրս գալիս, տեսնի Առաջնորդին:

Հավաքվում են մի քանի կուսակցականներ և որոշում, թե որտեղ պիտի կախվի Առաջնորդի մեծադիր և շքեղ շրջա-

նակով յուղաներկ նկարը: Բերում են մի հին, կոտրած-թափած աստիճան: Կերած-խմած ներկաներից ոչ ոք չի համարձակվում նրա վրա բարձրանալ:

- Կանչեք Չամչանին, նա թեթև է, իր համար հեշտ կլինի բարձրանալ,- ասում է կուսակցության քարտուղարը:

Կանչում են կրտսեր գիտաշխատող եգիպտահայ մտավորականին: Վերջինս վախով-դողով բարձրանում է օրորվող աստիճանի վրա և փորձում երկաթե կեռի վրա կախել առաջնորդի նկարը: Մի քանի անհաջող փորձերից հետո, նա հանկարծ ձեռքից բաց է թողնում նկարը, որն ընկնում է ծնկի վրա՝ անտանելի ցավ պատճառելով իրեն:

- Վա խ, հերն եմ անիծել, աս ի՞նչ տուկալի ցավ է,- անգիտակցաբար ձեռքը տանելով ծնկին,- ասում է խեղճ մտավորականը և ձեռքից բաց թողնում նկարը, որի արդյունքում ջարդուփշուր է լինում գեղեցիկ, թանկարժեք շրջանակը:

- Լսեցի՞ք, լսեցի՞ք, թե ինչ ասաց,- վրա է տալիս կուսկազմակերպության քարտուղարը,- նա մեր մեծ Առաջնորդին ասաց «հերդ եմ անիծել»: Բոլորդ լսեցիք, բոլորդ ականատես եք, այդպես չէ՞:

Ո՞վ կհամարձակվեր հակառակն ապացուցել, որ բոլորս էլ կարող էինք նման արտահայտություն թույլ տալ առանց որևէ մեկին նկատի ունենալու, երբ հանկարծակի, անիմաստ ցավի տեր ենք դառնում, կամ ինչ-որ մի բան մեր ուզածի պես չի ստացվում:

- Պարոն Սաղաթեյան,- ուզում է ինչ որ բան ասել մի բոռ դառած մտավորականը, բայց նրան ընդհատում է կազմակերպության քարտուղարը:

- Ի՞նչ պարոն, ընկեր Չամչան, Դուք դեռ Նեղոսի ափի՞ն եք, աշխատում եք մի գիտական հիմնարկում և դեռ չեք սովորել «ընկեր» ասել: Լավ, թողնենք այս ամենը և անցնենք գործի: Ընկեր Մովսիսյան,- դիմելով իր օգնականին՝ շարունակում է իր խոսքը կուսքարտուղարը,- շտապ կուսակցական ժողով հրավիրեք՝ քննելու համար ընկեր Չամչանի հարցը:

- Ընկեր Սաղաթեյան, ի՞նչ հարց կուզեք քննել, ես ի՞նչ հան-

ցանք գործած են: Սովորական, ժողովրդական արտահայտություն է, ամեն մարդ կգործածե «Հերն են անիծել», «Խերն են անիծել», երբ հանկարծակի, անսպասելի ցավ մը կզգա, կամ որևէ դեպքեն հուսախաբ կըլլա: Խոսք էր՝ ըսինք, անցավ գնաց: Ինչո՞ւ պատմություն կշինեք:

- Հլա մի սրան լսեք, ընկերներ: Պատմություն ենք շինում, հա՞: Դու դեռ առանց ամաչելու հարցնո՞ւմ ես, թե ի՞նչ ես ասել: Դու հայիոյեցիք մեր մեծ Առաջնորդին, ընկեր Ստալինին: Բոլորն այստեղ են և նրանք լսեցին, այդպես չէ՞, ընկերներ, շրջվելով կողքիններին, վճռականորեն եզրափակում է իր խոսքը կուսակցության քարտուղարը:

Խեղճ Չամչյանը զգալով, որ ինքը վիճելով արդարության չի հասնելու, գլուխը կախ գնում է իր աշխատասենյակը, որտեղից տասը բոպե անց դուրս են հրավիրում, իսկ երկու օր անց, նա ամբողջ ընտանիքով, Սիբիր ուղևորվող ապրանքատար գնացքի մեջ էր, հարյուրավոր այլ հայ ընտանիքների հետ:

Հորս մահվան 30-ամյակին, հունվարի 30, 2018 թ.,

Լուս Անջելես

ՄԱՆՈՒԿ ՀԵՆՐԻԿԸ ՈՐՊԵՍ ԿՈՇԻԿ ՆՈՐՈԳՈՂ

Հինգ տարեկան հասակում, Երևանի Սարի թաղի հիվանդանոցից դուրս գալուց հետո փոքր ինչ կաղում էի: Անկապած դա պատճառ էր, որ մեր թաղի տղաները, թեև ոչ բարձրաձայն, բայց ակնառու ձևով ցույց տային իրենց արգահատանքն իմ նկատմամբ, մանավանդ որ, իրենց համար օտար էի՝ պոլսեցու զավակ: Ականջիս հասնում էին նաև «Պոլսեցու ճուտ» անվանարկման շշուկները: Այդ հետո էր, որ 1920 թվականից մինչև 1946 թվականը Պոլսից, Հունաստանից և Ֆրանսիայից ներգաղթած, «Պոլսեցի» ածականով հորջորջվող հայերը՝ խառնվելով 1946 թվականից հետո աշխարհի բոլոր հորիզոնականներից ներգաղթած հայերին, դարձան «ախպարներ»:

1939 թվականին մենք թողել էինք մեր ընտանիքի համար հարազատ դարձած ֆրանսահայերի թաղամասն ու պետական վարկով տուն էինք կառուցել մի թաղամասում, որտեղ ոչ մի «ախպար» չկար և տեղի բնակչությունը հիմնականում ցածր խավից էր:

Տեղի բնակչության համար մենք երկար տարիներ խոսակցության նյութ էինք մեր վարք ու բարքով, հագուկապով և կենցաղավարությամբ: Ծեծ ու կռիվ սարքելը փողոցում սովորական երևույթ էր: Ուստի, անհրաժեշտ էր, նույնիսկ փոքր տարիքում պայքար մղել փողոցի երեխաների հետ՝ սեփական եսը հաստատելու համար: Ես շատ շուտ համակերպվեցի միջավայրին և մտա «լավ տղերքի» շարքը, հետո էլ դարձա «հեղինակություն»:

Հեղինակություն վայելող ընկերներիցս մեկը՝ ծնունդով ապարանցի Բորիսը, հետագայում դարձավ հայկական պարավեստի ճանաչված գործիչներից մեկը: 60-70 տարիների

բաժանումից հետո ես և Մարիետան 2010 թվականին նրան հանդիպում ենք Սևանի ճաշարաններից մեկում: Կորած հարազատին գտնելու պես փաթաթվում ենք իրար ու հաճույքով վերհիշում մեր դառն, սակայն այս օրերի համար քաղցր մանկությունը:

1944 թվականի դպրոցական տարեշրջանի նախօրյակին՝ ամբողջովին բուժված ու առողջացած (*Շնորհիվ մայրիկիս բացառիկ խնամքի և հոգածության*), ոտք էի դնում դպրոցից ներս: Շնորհիվ հայրիկիս մեծաթիվ գրքերով լի գրադարանի հրատարակությունների, որոնք նա բերել էր Ֆրանսիայից և հարստացրել իր գրադարանը տեղական հրատարակություններով, ես՝ մշտապես թերթատելով իմ երևակայությանը հասու գրքեր և նկարներով լի պարբերականներ, ինքնուրույն սովորեցի հայերեն կարդալ, ըստ որում՝ արևմտահայերեն և այն էլ դասական, մեսրոպյան ուղղագրությամբ:

Դպրոցի իմ փոքրիկ աշակերտական սեղանը դասասենյակի ամենավերջին անկյունում էր, ինչպես ասում են՝ աչքից հեռու, որը հնարավորություն էր տալիս աննկատ կարդալ որևէ գիրք: Մյուս էլ գրադարակիս վրա էր Թեոդիկի «Տարեցույցի» գույգ հատորները, որոնք՝ գաղտնաբար, ձանձրույթս փարատելու համար, ընթերցում էի դասի ընթացքում, մինչ մյուս աշակերտները «այբ-բեն-գիմն» էին սովորում:

Եվ մի օր, ուսուցչուհի ընկեր Մարգոն (*խկապես այդպես էր նրա անունը, ուրիշ տեղ չտանեք...*) նկատեց, որ ես ինչ որ այլ բանով եմ զբաղված ու մոտեցավ ինձ.

- Այդ ինչո՞վ ես զբաղված, Անասյան:

- Հենց այնպես, ընկեր Մարգո, գիրք եմ թերթատում:

Տեսնելով ծնկներիս վրա կիսաբաց Թեոդիկը, ուսուցչուհին վերցրեց այն ու ասաց.

- Իսկ հիմա վեր կաց և արի առջևի շարք, որպեսզի ուշադրությամբ հետևես դասերին, իսկ դու՝ Լյուդվիգ, արի Հենրիկի տեղը:

Մինչ ես փոխում եմ տեղս, ընկեր Մարգոն՝ առերևույթ լուրջ տեսք ստացած, Թեոդիկի էջերն է շոտումուտ տալիս: Ես

վախից քարացել եմ նստած տեղում, իսկ դասասենյակում կարծես մահաբեր լռություն է, ոչ մի ձայն, ոչ մի ծայտուն, նույնիսկ սովորական քչփչոցն անգամ չկա: Մեկ էլ՝ տղամարդու բարիտոն ձայնով, հնչում է ընկեր Մարգոյի բարձրագույն խոսքը.

- Եվ դու, Անասյան, կարողանո՞ւմ ես կարդալ այս գիրքը:

- Այո, ընկեր Մարգո,- վախվորած, հազիվ լսելի ձայնով պատասխանում եմ ես:

- Հապա կարդա տեսնեմ, բարձրաձայն, թող բոլորը լսեն, թե ինչպես ես կարդում այս բուրժուական հրատարակությունը...,- լռություն դասարանում:

Այս անգամ արդեն համարձակ, պատահական մի էջ բացելով, բարձրաձայն սկսեցի կարդալ.

- Փափագյանն իսկապես նշանավոր դերասան մըն է, ունի բնական մեծ ձիւրք և գեղարվեստական փայլուն դրամախոսություն...

- Բավական է, Հենրիկ, բավական է, ապրես, տղա ջան, ո՞վ է քեզ սովորեցրել հայերեն կարդալ, այն էլ արևմտահայերեն:

- Ես ինքս եմ սովորել, ընկեր Մարգո, ինքնուրույն:

- Ապրես, ապրես, տղա ջան, շարունակիր կարդալ:

Դասղեկի այս արտահայտության վրա մի ահավոր իրարանցում սկսվեց դասարանում, ոմանք ծիծաղում են, ոմանք էլ ծափ են տալիս, համընդհանուր խանդավառություն է 30 աշակերտների միջև: Իհարկե, նրանք ոչինչ չեն հասկացել իմ կարդացածից, բայց ուրախ են, որ իրենց «պոլսեցի-ախպար» ընկերը հաղթանակով դուրս եկավ վտանգավոր «մենամարտից»:

- Լռությո՜ւն,- ձեռքը հուժկու հարվածով խփելով սեղանին, վայրկյանի մեջ լռեցրեց աշակերտներին խստաբարո մանկավարժը:

- Իսկ հիմա ինձ լսիր, Անասյան: Դու, այսուհետև, վաղվանից սկսած մինչև ուսումնական տարին ավարտվի, դպրոց կգաս երկրորդ ժամին: Իսկապես, քեզ համար դժվար և անհետաքրքիր կլինի առաջին ժամը՝ մինչ սրանք տառաճանաչ

դառնան ու քիչ-միչ կկարողանան հայերեն կարդալ-գրել սովորել,- ցույց տալով դասարանը, ասաց ընկեր Մարգոն:

Այդ օրվանից, ամբողջ ուսումնական տարում ես մեկ ժամ ուշացումով էի դպրոց գնում: Այդ ընթացքում ես հասցնում էի երկու անգամ գնալ փողոցի ծայրին գտնվող միակ ջրի ծորակը և դուլով ջուր բերել տան համար:

Պատերազմի ավարտի հոտն արդեն բռնել էր մեր թաղը: Փոքրաթիվ մարդկանց դեմքերին ակնառու էր ժպիտը, իսկ մեծ թվով կանայք էլ՝ սև գլխաշոր կապած, փորձում էին մեղմ ժպիտով կիսել ժողովրդի ուրախությունը:

Պատերազմի վերջին շրջանի ամերիկյան օգնությունը, որն իրականացվում էր ժողովրդին ձրիաբար ձվի փոշի և չոր կաթ բաժանելով, բավական դյուրացրել էր ազգաբնակչության տնտեսական վիճակը:

Երկար ժամանակ էր, որ մայրս որևէ լուր չունեի հայրիկից: Նա ճիշտ է սև գլխաշոր չէր կապում, բայց որքան մոտենում էր պատերազմի ավարտը, այնքան ավելի տխուր ու թախծոտ էին դառնում նրա աչքերը: Մեր միակ մխիթարանքը կիրակի օրերին եկեղեցի գնալն էր և մեկ էլ՝ յուրաքանչյուր օր, քնելուց առաջ Հիսուսի պատկերի առջև աղոթք անելը, «Աստված պապա, վերադարձրու մեր հայրիկին», - մրմնջում էինք երեքս միասին, այնուհետև խաչակնքում էինք ու պառկում քնելու: Պատահում էր, որ մայրս այդ ամբողջ «արարողությունն» ավարտում էր «Հայր մեր» աղոթքով և Կոմիտասի «Կոունկ» երգի մեղմ, հուզիչ կատարմամբ:

Եկավ 1945 թվականի մայիսը: Մեր թաղի ոստիկանության գործակալ, լիազոր Ատոմը՝ մեր փողոցը վեր ու վար անելով, բղավում էր.

- Դրոշները, դրոշները, դրոշները կախել պատուհաններից: Ե՛յ, դու, Վարդուշ քույրիկ, ի՞նչ ես կախվել պատուհանից, չես լսո՞ւմ, թե ի՞նչ եմ ասում, շուտ արա՛, կարմիր դրոշը կախիր պատուհանիդ վրայի եմ վերևի երկաթե կախիչից...

- Հա, հա, տեսնում եմ, ընկեր Ատոմ, հիմա, հիմա կկախեմ,-
էլ ավելի գորեղ բղավոցով պատասխանեց Վարդուշը և
մեկուսի ավելացրեց,- Թաղեմ բոյդ, անտեր շուն, հիմա ո՞ւմ ես
ծախելու:

Վերջապես փողոցի էլեկտրական սյանը ամրացված այլու-
մինե բարձրախոսից հնչեց Հիտլերի ամենառիտերիմ թշնամու՝
Լեհտանի ձայնը.

- Խոսում է Մոսկվա՛ն: Աշխատում են Սովետական Միու-
թյան բոլոր ռադիոկայանները...

Չգիտեմ, թե որքանով է ճիշտ, իբր Հիտլերն ասել է թե, եթե
Մոսկվա մտնի, առաջին գործը պիտի լինի Լեհտանի լեզուն
կտրելը:

... Ժողովրդի ցնծությանը չափ ու սահման չկար: Բհարկե,
կային այնպիսի ընտանիքներ, որոնց հարկից ներս տխուր
տրամադրությունն էր գերիշխողը: Դրանք այն ընտանիքներն
էին, որոնց զինվորներից լուր չկար: Հնարավոր չէր իմանալ,
նրանք անհայտ կորած են, թե՛ ինչպես փափսում էին միմյանց
ականջներին, գերության մեջ՝ են կամ մնացել են Եվրոպայում:

Արաբկիրում ապաստանած լենինգրադցիներն էլ աստիճա-
նաբար վերադառնում էին իրենց հայրենի քաղաքը, որի
պատճառով էլ մայրիկիս աշխատանքային ժամերը գնալով
նվազում էին: Քիչ ժամեր աշխատելը չխանգարեց, որպեսզի
ճաշարանում որպես ավագ խոհարար աշխատող մայրիկս
կարողանար ապահովել ինձ ու եղբորս ճաշարանի կերակուր-
ներով, որոնց մեջ անպակաս էր ռուսական բորշը:

Պատերազմն ավարտվեց, անցան հաղթանակի տոնա-
խմբությունները: Ատերևոյթ խաղաղվեց մթնոլորտը. ով պիտի
վերադառնար պատերազմից վերադարձավ ողջ-առողջ կամ
հաշմանդամ, անոտ, կամ անձեռ, իսկ չեկածների ճակատա-
գիրն անհայտ էր: Հենց այդ անհայտության մեջ էր խարխա-
փում մայրիկիս սիրտը և ծվատում հոգին:

Առջևում ամառ էր, դպրոցական արձակուրդների օրեր:
Որպեսզի ես փողոցում թրև չգամ և հարցեր չունենամ թաղի
«լավ տղերքի» հետ, ովքեր մշտապես խնդիրներ էին ստեղծում

ամբողջ Արաբկիրում, մայրիկս որոշեց ինձ աշակերտության տալ կոշիկ նորոգող հրաշալի վարպետ, վանեցի Ավոյի մոտ: Ինչպես ասում են, գործը եռում էր նրա արհեստանոցում:

Ամեն օր, երկաթյա ճշտապահությամբ, կեսօրվա ժամը 12-ին վարպետ Ավոն ինձ մեկ ռուբլի քսան կոպեկ էր տալիս և պատվիրում գնալ խանութ ու գնել մեկ շիշ «Հրագդան» գինի: Խանութի աշխատողները շատ լավ գիտեին, որ ես գինին գնում էի գծուծ վանեցի Ավոյի համար և վերադարձնում էին երեք կոպեկի մանրը, թեև մինչև հինգ, երբեմն ավելի մանր դրամ չվերադարձնելը մի տեսակ օրենքի ուժ էր ստացել հայաստանյան խանութներում: Գնորդներն էլ արդեն վարժվել էին այդ թալանին:

Ես՝ գինու հետ մեկտեղ, վարպետին վերադարձնում էի երեք կոպեկի մանրը և երբեք չպատահեց, որ վարպետ Ավոն ասեր «տղաս, քեզ պահիր այդ կոպեկները»: Ավելին, տոնից բերած շքեղ ադանդերները միայն ինքն էր վայելում: Ինչպես ասում են՝ «բերնիս ջրերը հոսում էին» քառակուսի փոքր սեղանի սփռոցի վրա զգուշորեն դասավորված բազմատեսակ ուտեստները տեսնելով: Նա անկասկած նկատում էր ուտելիքին ուղղված իմ հայացքը, սակայն չտեսնելու էր տալիս և ասում. «Գնա դուրս, երեխեքի հետ մի քիչ խաղ արա, մինչև վերջացնեմ ուտելս»:

Մի քանի տարի շարունակ, ամռան արձակուրդներին, նույնիսկ տարվա ընթացքում, դասերից հետո գնում էի վարպետ Ավոյի արհեստանոցը աշխատելու: Արդեն կարգին մասնագետ էի դարձել: Պատահում էր նաև, որ ես էի ընդունում և ճանապարհում հաճախորդներին՝ գործ ունենալով նաև դրամի հետ: Վարպետս անվերապահորեն սիրում էր ինձ, բայց դրամի հարցում առասպելական կծծի էր ու դրամապաշտ: Նա այդպես էլ երբևէ ինձ բաժին չհանեց իր արքայավայել ադանդերներից և ոչ էլ վարձատրեց:

Հետագայում, կնոջ մահից հետո (*երեխա չունեի վարպետս*) նա միայնակ էր ապրում երկհարկանի հսկա տան մեջ: Որոշ ժամանակ անց հայտնի դարձավ, որ գողերը թալանել են նրա

բնակարանը և տարել նաև պատերից մեկի մեջ թաքցրած
մեծաքանակ ոսկեդենն ու գոհարեղենը:

Ամեն պարագայում ես երախտապարտ եմ իմ վարպետ
Ավոյին, որի ձեռքի տակ արհեստ սովորեցի և ամենակա-
րևորը. 7-8 տարեկանում իսկ ըմբռնեցի աշխատանքի, կյանքի
իմաստը և հասկացա, թե որքան դժվար է արդար քրտինքով
դրամ վաստակելը:

*Սեպտեմբերի 12, 2012 թ.,
Երևան*

ԻՄ ՆՈՐ ՏԱՐԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԲԱՆԱԿՈՒՄ

Հունվարի 1, 1957 թվական: Արևմտյան Ուկրաինայի Վիննիցա քաղաքից ոչ շատ հեռու գորակայանի բուժական կենտրոն: Ես և իմ միակ հայ ընկեր Սողոմոնը պատկած ենք բուժկենտրոնում:

Ինչպե՞ս, ո՞նց: Ի՞նչ պայմաններում էինք հայտնվել այնտեղ: Հիշում էինք միայն այն, որ նախորդ գիշեր՝ մերոնց ուղարկած կոնյակը վայելելուց հետո, գնացել էինք գյուղ «պակասը լրացնելու», ու մի լավ հարբելուց հետո, բռնել էինք դեպի գորակայան վերադառնալու ճանապարհը: Այդքանը միայն, ուրիշ ոչինչ:

Պարզվում է, որ գիշերը ջոկատի սղաները նկատել էին, որ մենք գորակայանում չենք և անհանգստացել էին: Նրանք գիտեին, որ մենք գյուղ ենք գնացել և որոշել են մի քանի հոգով գնալ մեզ փնտրելու: Եվ ի՞նչ. տեսել են, որ ես և Սողոմոնը՝ համարյա սառած, գրեթե անշնչացած, ընկած ենք ձյան վրա: Զգիտեմ ինչպե՞ս, ի՞նչ ճանապարհով՝ ազատելով մեզ վերջնական սառելուց ու անխուսափելի մահից, բերել, հասցրել էին գորամասի բուժկենտրոն:

Հիվանդասենյակում երկուսս ենք՝ ես և Սողոմոնը: Երրորդ օրն առավոտյան սենյակ մտավ մի կապիտան ու դիմեց բուժքրոջը.

- Ինչպե՞ս է սրանց վիճակը, արագացրե՞ք բուժումը, ասել եմ չե՞, որ գորակայանը տեղափոխվում է ուրիշ քաղաք:

- Ընկեր կապիտան, ախր նրանք ջերմություն ունեն, ինչպե՞ս կարող ենք նրանց դուրս գրել: Այս մեկի վիճակը բավարար է, - ցույց տալով ընկերոջս, շարունակեց բուժքույրը, - կարծում եմ վաղը կարող է դուրս գրվել:

- Իսկ մյուսը, մյուսի վիճակն ինչպե՞ս է,- նկատի ունենալով ինձ, հարցրեց կապիտանը:

- Վատ է, շատ վատ, թարախային անգինա է սկսվել նրա մոտ, ջերմությունն էլ չի իջնում:

- Չգիտեմ, ինչ ուզում ես արա, վաղը կգամ այս մեկին տանելու:

Հաջորդ օրը Սողոմոնը գնաց: Ես նրան այլևս չտեսա: Բուժկենտրոնում միայն երկուսս ենք՝ ես և բուժքույր Վալյան: Վերջինս՝ հավատարիմ իր կոչմանը, պարտավոր է լինել հիվանդի կողքին: Մութն արդեն իջել է հորիզոնի վրա: Վիճակս լավ չէ: Վալյան անընդհատ շարժման մեջ է. մեկ դեղահաբ է տալիս, մեկ փոխում է ճակատիս թրջոցը, մեկ ջերմաչափն է դնում թևիս տակ, մեկ էլ:

- Կարո՞ղ ես մեկ ժամ առանց ինձ մնալ, պիտի քաղաք գնամ ու գամ,- հարցրեց նա:

- Իհարկե կարող ես, գնա, եթե անհրաժեշտ է:

- Այո, այո, Հենրիկ, շատ կարևոր է:

Չգիտեմ, թե որքան ժամանակ էի քնել, մեկ էլ՝ ձեռքի նուրբ հպումով, ինձ արթնացրեց Վալյան:

- Դե, վեր կաց, Հենրիկ, նստիր անկողնում, տես, թե ինչեր եմ բերել քեզ համար,- ուրախ, պայծառացած, մեծ գործ արած մարդու հրճվանքով ասաց նա,- հիմա դու կտեսնես, թե ինչպես եմ քեզ բուժելու:

Այս ամենն ասելիս Վալյան մահճակալի կողքի աթոռին էր շարում մեկ շիշ օղի, մոտ քսանհինգ սանտիմետր երկարության երշիկ, խաշած կարտոֆիլ, գլուխ սոխ, թթու վարունգ և ամենակարևորը՝ սև հաց:

- Այս ամենը որտեղի՞ց, Վալյա...

- Կարևոր չէ, Հենրիկ, կարևորը, որ դու ոտքի ելնես: Վաղը, ինչ վիճակում էլ որ լինես, գալու եմ քեզ տանելու: Քեզ սնունդ է անհրաժեշտ: Հիմա կեր այս երշիկը և խմիր օղին,- այս ասելիս, նա այլումինե մեծ բաժակի մեջ լցրեց կես լիտրանոց շիշ պարունակության կեսը, գուցե և ավելին, և հրամայեց.

- Խմի՛ր, խմի՛ր, քեզ ասում եմ:

Տեսնելով, որ ես տատանվում եմ և չեմ ուզում խմել այդ գարշելի սամոգոնը (*ճակնդեղի օղի*), Վալյան գրեթե ստիպողաբար շրթունքներինս հպեց օղով լի բաժակը:

- Խմի՛ր, քեզ ասում եմ, խմի՛ր, եթե ուզում ես լավանալ:

- Ինչ ուզում է թող լինի,- մտածեցի ես ու մեկ շնչով դադարկեցի այդ զզվելի խմիչքը: Մի քանի րոպե անց գայլի ախորժակ արթնացավ մոտս: Սկսեցի ուտել. ինչ ուտել, լավում էի ինչ ընկնում էր ձեռքս: Անկողնուս ծայրին նստած Վալյան ցնծության մեջ էր:

- Ա՛յ, հիմա գույն եկավ երեսիդ, թշերդ էլ կարմրել են:

- Իսկապես, հիմա ինձ լավ եմ զգում: Այդ անտեր օղին փրկեց ինձ, ավելի ճիշտ, դու փրկեցիր: Հիմա ցավալին այն է, որ հնարավորություն չեմ ունենալու գոհունակությունս ու շնորհակալությունս հայտնելու քեզ: Առավոտյան կապիտանը ինձ տանելու է:

- Ի՞նչ շնորհակալության մասին է խոսքը, սիրելիս: Այս մի քանի օրերի ընթացքին ես նկատեցի, թե դու որքան խելացի ես, որքան բան գիտես, ես ապշած եմ քո ռուսերենի իմացության վրա:

- Մի զարմանա, Վալյա, ես նույնիսկ ռուսերեն հոդվածներ ունեմ տպագրված «Մովետական մուզիկա» ամսագրում:

- Ինչպե՞ս ես հայտնվել բանակում, այն էլ այստեղ: Դու չես ծառայում, զենք անգամ չես տեսնելու: Ձեր վաշտը շինարարական է:

- Իմ պատմությունն ուրիշ է, Վալյա: Ափսոս, էլ առիթ չի լինի իրար հանդիպելու:

- Ո՞վ գիտի, մեծ աշխարհ է, ի՞նչ իմանաս...

Իմ աչքից չվրիպեց նրա խորամանկ ժպիտը, բայց ես դա չհասկանալու տվեցի, սպասելով հետագա դեպքերին:

Վալյան հավաքեց «սեղանը» և տեսնելով, որ խմիչքի ազդեցության տակ կոպերս սկսում են փակվել, ասաց.

- Տեսնում եմ քունդ տանում է, արի մեկ անգամ էլ չափեմ ջերմությունդ, այնուհետև կարող ես քնել, իսկ ես գնամ թղթերս դասավորելու: Ես էլ եմ վաղը չվելու, երկու օրից

դասերս սկսվելու են:

- Ի՞նչ դասեր, դու ինձ ոչինչ չես ասել այդ մասին:

- Այո, դասեր, ես բժշկական ինստիտուտում եմ սովորում: Արձակուրդներիս գալիս եմ գորամաս և որպես բուժքույր աշխատում: Այնպես որ այս օրը մեր վերջին օրն է, բարեկամս, իսկ հիմա անուշ քուն ու բարի երազներ...

... Առավոտյան լույսը դեռ լրիվ չբացված, Վալյան կարգի բերեց թե իրեն, թե սենյակն ու անցավ իմ դեղորայքին: Այլևս ջերմություն չունեի և ինձ առույգ էի զգում: Վերջին ասեղը սրկելու պահին ներս մտավ ծանոթ կապիտանը:

- Հը, ինչպե՞ս է հիվանդը, Վալեչկա, եկել եմ տանելու: Շուտ թղթերը տուր:

- Չեք կարող տանել, ընկեր կապիտան, նա հիվանդ է:

- Որքա՞ն է ջերմությունը, նայելով նրա դեմքին չես ասի, որ հիվանդ է:

- Գրեթե քառասուն, նրա մոտ թոքերի բորբոքում է:

- Միևնույնն է, ես նրան տանելու եմ: Այնպես որ ստորագրիր թղթերը և տուր ինձ:

- Ո՛չ, կապիտան, ո՛չ, չեմ կարող որևէ թղթի տակ ստորագրել, ես պատասխանատու եմ նրա առողջության համար:

Տեսնելով, որ չի կարող կոտրել Վալյայի համառությունը, կապիտանը գտավ ելք:

- Լավ, ես ձեզ երկուսիդ կտանեմ քաղաք՝ Վիննիցա, հիվանդանոց: Վալյա, դու հիվանդի՞ն կհանձնես շտապ օգնության բաժնին: Մնացած կարգադրությունները ես կանեմ, լա՛վ:

Ես կարկամել մնացել եմ: Որտեղի՞ց հորինեց այս սուտը մեր աղջիկը: Ճիշտ է, մենք գիշերվա ընթացքում պայմանավորվեցինք շատ հարցերում, բայց այս ինչ համարձակություն... Վալյան իրոք խոստացել էր ամեն գնով ազատել ինձ բանակում ծառայելուց: Ահ ու վախ չունեի աղջիկը: Ամեն ինչ հստակ էր. նա որոշել էր ամեն գնով իրենով անել ինձ:

Ես դեռ Երևանում էի որոշել ամեն գնով հիվանդանոց ընկնել և ահա, խնդրեմ, նախախնամությունն էր առաջնորդում ինձ դեպի իմ գերագույն նպատակի իրականացմանը:

Փոքրիկ տնակ հիշեցնող մեքենայի թափքում ես և Վալյան ենք և կարող ենք ազատորեն խոսել. կապիտանը նստել էր վարորդի կողքին: Անտանելի սառնամանիքի պատճառով ես ստեպ-ստեպ վեր էի կենում նստած տեղից և տեղքայլ անում: Առանց որևէ դիտավորության, հաջորդ վայրկյանին նստեցի Վալյայի կողքին՝ մինչ այդ նստած լինելով նրա դիմացի նստարանին:

Եվ հանկարծ, ահավոր մի հարվածով, նախապես իմ նստած տեղի մասում մխրճվեց ապրանքատար մի խոշոր մեքենա ու մեր մեքենային հրեց մինչև ճամփեզր: Ես ու Վալյան լալկվել, մնացել ենք: Միայն երջանիկ պատահականությամբ էի ես վեր կացել իմ նստած տեղից, հակառակ պարագայում Աստված գիտե թե ինձնից ինչ կմնար:

Բոլորս իջանք մեքենայից ու, ի՞նչ տեսանք. սառցակալած ասֆալտի վրա իրար էին բախվել մի քանի մեքենաներ: Հետագա ճանապարհն անանցանելի էր: Ստիպված էինք այդ սառնամանիքին քայլել մինչև հաջորդ խաչմերուկ, որտեղ կապիտանը մի մեքենա կանգնեցրեց և դիմեց Վալյային.

- Դու այս զինվորին հասցրու հիվանդանոց, թող մի քանի օր մնա այնտեղ, իսկ ես գնամ տեսնեմ ինչ եղավ մեր մեքենան:

- Լսում եմ, ընկեր կապիտան,- ուրախ-ուրախ ասաց Վալյան: Մեքենայի թափքի մեջ դիմում եմ Վալյային.

- Հիմա իմ ճակատագիրը քո ձեռքին է, Վալյա, դու պիտի այնպես անես, որ ես երկար մնամ հիվանդանոցում: Մնացյալը թող ինձ վրա: Հիշիր, թե ինչեր ասացի երեկ զիշեր:

- Ես ամեն ինչ շատ լավ հիշում եմ: Մեր հանդիպման առաջին իսկ վայրկյանից հասկացա, որ դու շատ բան պիտի փոխես իմ կյանքում, թեև քեզ բերեցին համարյա անգիտակից վիճակում: Եթե մի կես ժամ էլ պառկած-քնած մնայիր ձյան վրա, բանդ բուրդ էր: Այսուհետև, ի՞նչ է լինելու իմ վիճակը, դրա մասին դու չես խոսում...

- Ի՞նչ պիտի լինի, դու ինձ ազատել ես տալիս բանակից, ես էլ քեզ տանում եմ Երևան...

- Լավ, ես քեզ հավատում եմ: Ես այստեղի բուժքույրերի հետ

լեզու կգտնեմ: Նրանց ձեռքում շատ բան կա: Նրանք են բժիշկներին զեկուցում հիվանդի վիճակի մասին և անալիզներ անում: Դու պիտի մշտապես պառկած վիճակում լինես, քո ամեն մի քայլը հսկողության տակ կլինի: Դու պիտի խաղաս, դերասանություն անես: Քեզ հանգիստ աշխատանք կառաջարկեն, չգայթակղվես: Իսկ ես ամեն ինչ կանեմ քեզ և մեզ համար: Մայրիկս էլ կօգնի մեզ: Ինքը լավ պաշտոնի է և լավ կապեր ունի:

...Մի օր բուժքույրն ասաց, որ ինձ կանչում են գլխավոր բժշկի մոտ: Որքան որ հիշում եմ, Ալաբեկով էր ազգանունը, ազգությամբ՝ ազերի:

- Լսիր, Անասյան, դու էլ ես կովկասցի, ես էլ: Էդ քո բոլոր խաղերը ինձ ծանոթ են: Ես չեմ հավատում, որ դու մշտապես գլխի ցավ ունես, միգրեն:

- Ինչպե՞ս չեք հավատում, չե՞ որ կա բժշկական եզրակացություն:

- Խելքիդ շատ զոռ մի տա, եթե ես ցանկանամ, հանձնաժողով կհավաքեմ և կապացուցեմ, որ դու հիվանդ չես: Պարզապես, մենք մի հոդի ու ջրի մարդիկ ենք, չեմ ուզում քեզ վատություն անել: Իսկ որպես սիմուլյանտի (*կեղծավոր*) կարող եմ նաև քեզ զինվորական դատարանի առջև կանգնեցնել:

- Ո՛ւնց, ինչի համար, ո՞ր մեղքիս համար,- բարձրաձայնում եմ ես:

- Ձեն՝ դ, լակոտի մեկը: Հիմա ինձ լսիր: Ես գիտեմ, որ դու չես ուզում ծառայել: Արի համաձայնվիր աշխատել ինձ հետ: Ինձ անհրաժեշտ է քեզ նման մեկը, ով մշտապես գնա կենտրոն, դեղորայք ու անհրաժեշտ առարկաներ բերի հիվանդանոցի համար: Արանքում էլ փող կաշխատես, ես կասեմ, թե ինչպես:

- Շատ գրավիչ առաջարկություն եք անում, բժիշկ: Ես մեծ հաճույքով կաշխատեմ Ձեզ հետ, միայն թե ինձ բուժելուց հետո,- ասացի ես:

- Տղա ջան, ինչպես տեսնում եմ, անօգուտ է քեզ համոզելը: Ինչպես երևում է դու լավ տեղեկացված ես քո շինծու հիվանդության մասին: Քեզ մեկ շաբաթ ժամանակ, գնա և մտածիր:

...Դարձյալ նախախնամությունն ինձ հասավ օգնությամբ:

Այդ օրերին խորհրդային բանակը մտել էր Հունգարիա՝ հունգար ժողովրդի ազատատենչ ոգին արյան մեջ խեղդելու համար: Եվ, քանի որ Վիննիցա քաղաքը մոտ էր Հունգարիայի սահմանին, այնտեղից խորհրդային վիրավոր զինվորներին բերում էին մեր հիվանդանոց. տասնյակներով անոտ, անձեռ երիտասարդ զինվորներ: Աներևակայելի խառնաշփոթ իրավիճակ: Ո՞վ էր նայում տեղի հիվանդներին, նրանք ամբողջովին անուշադրության էին մատնված: Ամենուր այս ու այն կողմ վազող բուժքույրեր, որոնց մեջ մեր հերոսուհին՝ Վալյան, ում մի կերպ կարողացա տեղյալ պահել բժիշկ Ալաբեկովի հետ ունեցած հանդիպման մասին.

- Դու մի անհանգստանա, ամեն ինչ լավ է ընթանում, բժիշկը ցայտոնտի մեջ է, տեսնո՞ւմ ես, թե ինչ է կատարվում, նա օրերով տուն չի գնում,- հազիվ հասցրեց ասել Վալյան:

Գրեթե երեք ամիս հիվանդանոցում մնալուց հետո, 1957 թվականի մարտի առաջին օրերին եկավ բաղձալի լուրը. «անբուժելի» հիվանդության պատճառով ես ազատվում էի խորհրդային բանակում ծառայելուց: Դժվարին օրերն ավարտված էին, ուստի հնարավորություն էր ստեղծվել ազատորեն հաղորդակցվել Վալյայի հետ:

- Այսօր քեզ մեր տուն եմ տանելու,- ասաց Վալյան,- միայն մայրս է, գիտես: Նա ամեն ինչ գիտի քո մասին: Առանց նրա հնարավոր չէր լինի քեզ բանակից ազատել: Թող քեզ չթվա, թե դու միայնակ կարող էիր քո հարցերը լուծել: Ամեն ինչ մեր նպատակին ծառայեց: Բհարկե, մեծ դեր խաղաց նաև հիվանդանոցի այս քառասյին վիճակը և բժշկի գերծանրաբեռնվածությունը... մեկ էլ, մեկ էլ..., լա վ, պետք չէ, որ դու դա իմանաս, այժմ եկ գնանք մեր տուն:

Ընթրիքն ավարտվելու վրա էր, երբ հնչեց դռան զանգը:

- Դու նստիր, ես կբացեմ դուռը,- անթաքույց անհանգստությամբ ասաց Վալյայի մայրը.

- Օ, այդ Դո՞ւք եք, Անտոն Մարկիչ, այս ի՞նչ անակնկալ...

- Ես չգիտեի, որ Դուք հյուր ունեք, այն էլ զինծառայող,-

հյուրասենյակի մուտքին նկատել տվեց հյուրը,- դե ի՞նչ, ես չեմ ուզում անկոչ հյուրի դերում լինել, մանավանդ որ շտապելու լուրջ պատճառ ունեմ:

- Ի՞նչ եք ասում, ինչո՞ւ այդպես արագ, հա՛, մոռացա ձեզ ծանոթացնել..., Հենրիկ, ասեմ, որ Անտոն Մարկիչը Վալյայի մարզիչն է:

- Դե, լավ էլի, սիրելի մարզիչ, մի գնացեք, քիչ հետո թեյ կխմենք միասին, մայրիկս էլ ձեր նախընտրած խմորեղենն է պատրաստել,- ասաց Վալյան:

- Ոչ, ոչ, ես պիտի գնամ, կներեք, որ անկոչ հյուրի նման խցկվեցի-ձեր ընտանեկան հարկից ներս,- առանց Վալյայի և իմ կողմը նայելու ասաց մարզիչն ու արագ հեռացավ:

Մի քանի վայրկյան երեքս էլ լուռ էինք: Անձայն, իրար աչքերի մեջ էինք նայում: Հանկարծ, կարծես իրար ձեն-ձենի տված, երեքս միասին սկսեցինք ծիծաղել: Համատեղ խնդրի ձայնը աշխարհ էր բռնել: Ոչ մի կերպ չէինք հանգստանում: Առաջինը Վալյայի մայրն էր, որ ըմբռնելով իրադրության լրջությունը, ասաց.

- Աղջիկս, մարզիչը երեք տարի է ընկել է քո ետևից: Չեմ քաշվում ասելու, եթե Հենրիկը չլիներ, գուցե և քո կյանքն այլ կերպ դասավորվեր:

- Պետք չունես այդ ամենը Հենրիկի ներկայությամբ պարզաբանել, մայրիկ: Հենրիկին տեսնելու առաջին իսկ վայրկյանից հասկացա, թե ինչ ասել է սիրել...

Մոր ու աղջկա երկխոսության ընթացքում ես մտածում էի, թե ինչ էր լինելու խեղճ Վալյայի վիճակը, երբ պարզեր, որ խաբված է իմ կողմից: Ճիշտ է, ես հավանում էի նրան, բայց դա սեր չէր, սերը հետո էր գալու... Ես մեծ պատասխանատվության տակ էի դրել ինձ, փաստորեն խաղում էի նրա բախտի հետ: Հաջորդ տարի Վալյան ավարտում էր ինստիտուտը և վստահ էր, որ կկարողանար հնարավորություն ստեղծել, որպեսզի ես էլ բարձրագույն կրթություն ստանամ:

Հաջորդ առավոտյան, նախաճաշին երեքս էլ լուռ էինք: Ես գիտեի, որ վերջին անգամն եմ տեսնում Վալյային: Մի կողմից

ուրախ էի, որ կար այն մարզիչը, ով խելահեղորեն սիրահարված էր նրան: Հավանաբար ինձ կորցնելուց հետո Վալյան կվերադառնա նրա մոտ: Վալյայի մոր ակնարկներից հասկացել էի, որ ես էի հիմնական պատճառը, որ նա որոշել էր խզել իր կապը մարզչի հետ:

Երեք տարվա փոխարեն, ես միայն երկու ամիս «ծառայեցի» խորհրդային բանակում, իսկ մյուս երկու ամիսը՝ 1957 թվականի հունվարից, եղա հիվանդանոցում, Վալյայի «տիրապետության» տակ:

Ամեն, ամեն ինչ արեց Վալյան ինձ գայթակղելու համար: Ամեն վտանգ աչքի առաջ ունենալով՝ մորն էլ ներգրավելով արկածախնդրության մեջ, վստահ եմ, որ նույնիսկ նյութական զոհողություններով, հասավ իմ և իր նպատակին: Ահա թե ինչի է ընդունակ իսկական սերը: Նա հավատում էր, որ ես իրեն Հայաստան կտանեմ որպես հարսնացու...

Մական, իմ սիրտն ու հոգին այնտեղ էր, իմ Հայրենիքում, որտեղ իմ ծնողներն էին, եղբայրս, ընկերներս, Լիլիթը վերջապես, ով ամեն օր նամակ էր ուղարկում ու տեղյակ պահում Հայաստանում տեղի ունեցող ամեն մի իրադարձության և մշակութային կյանքի մասին:

Ես ինձ մեղավոր էի զգում: Հասկանում էի, որ խաղում եմ մի անմեղ աղջկա բախտի հետ, սակայն ես ունեի նպատակ, երազանք և փորձում էի ինձ համոզել, որ, եթե ոչ ես, ապա մեկ ուրիշը կարող էր նման ձևով վարվել նրա հետ:

Ես ինձ միխթարում էի այն գիտակցությամբ, որ ինքն էր առաջինը ինձ սեր խոստովանողը: Բայց բախտն ու նախախնամությունը բերեցին այլ հանգուցալուծման:

... 1957 թվականի մարտի 20-ին Վալյան Ուկրաինայի Վիննիցա քաղաքի երկաթուղային կայարանից ինձ ճանապարհեց Մոսկվա:

Չափազանց տխուր բաժանում էր: Ես գիտեի, որ այլևս չէի տեսնելու Վալյային, իսկ նա՝ շարժվող գնացքի ետևից ձեռքը

թափահարելով, բղավում էր.

- Ամռանը կհանդիպենք Երևանում...

Նա, իհարկե, եկավ Երևան, բայց... բայց մենք չհանդիպեցինք...

Վաթսունհինգ տարի է անցել այդ օրերից, բայց այսօրվա նման թարմ է պատանեկան այդ խենթ ու խելառ օրերի հիշողություններս, մանավանդ Վալյայի կերպարը:

*Մայիսի 14, 2012 թ.,
Երևան*

ԱՐՍԵՆԸ ԵՎ ԱՎՍՏՐԱԼԻԱՆ

(Եղբորս հիշատակին)

Եղբայրս՝ Արսենը, դեռ աշակերտական նստարանից տարված էր «Աշխարհագրություն» առարկայով: Բոլոր աշխարհամասերի և երկրների մեջ նրա համար ամենահետաքրքիրը Ավստրալիա աշխարհամասն էր: Դեռ պատանի տարիքից հավաքում էր այդ «կորած-մոլորած» երկրի մասին ցանկացած տեղեկություն, բրոշյուր, ճամփորդական ուղեցույց, մի խոսքով այն ամենը, ինչը որ կապված էր այդ հիասքանչ աշխարհամասի հետ:

Հազիվ բարձրագույն կրթություն ստացած, եղբայրս սկսեց ուղիներ փնտրել իր պատկերացմամբ այդ «օրհնված» երկիրը գնալու համար: Պիտի գար 1960-ականների կեսերը, որպեսզի փոքր-ինչ բացվեր «երկաթյա վարագույրը» և մարդիկ կարողանային հաղորդակցվել արտաքին աշխարհի հետ: Որպես զբոսաշրջիկ Ավստրալիա մեկնելու նրա անգուսպ ցանկությունը մերժվեց պատկան մարմինների կողմից՝ այնտեղից գալիք հրավերի բացակայության պատճառով: Արսենը գտավ դրա ճարը: Նրա կնոջ՝ Լյուդմիլայի մայրը, տիկին Հռիփսիմեն, աշխատում էր Արմենիա հյուրանոցի վեցերորդ հարկում:

- Եթե Ավստրալիայից տուրիստ հայտնվի, խնդրում եմ ինձ լուր տաս,- ասել էր նրան եղբայրս: Եվ մի օր տիկին Հռիփսիմեն զանգահարում է եղբորս և հայտնում, որ ազգությամբ մի ոռու զբոսաշրջիկ է հայտնվել իր աշխատանքի վայրում:

- Ոչինչ, թող ոռու լինի, միայն թե հաջողացրու, որպեսզի հանդիպեմ:

Իր որոշումների մեջ բավական հաստատական եղբայրս կարողանում է արագորեն մտերմանալ ոռուի հետ և հրավիրել իր տուն: Մենք՝ ծնողներս և իմ ընտանիքը, բնավ տեղեկություն չունեինք այդ ամենից և միայն եղբորս զոքանչի «բաց-

բերանության» շնորհիվ իմացանք եղելությունը:

Այսպիսով «կծիկը» քանդվեց: Ամենքս տեղյակ դարձանք եղբորս որոշմանը: Նա վճռել էր գտնել մեկին, ով կկարողանար օգնել իրեն մշտական բնակության համար հրավեր ուղարկելու Ավստրալիայից, բնականաբար, որպես «ազգականի»:

Վիկտոր անունով ռուսը խոստանում է օգնել Արսենին, եթե նա ինչ որ ժամանակ կարողանա Ավստրալիա հասնել: Արսենին է տալիս Ադելաիդի տան հասցեն և հեռախոսի համարը:

Որոշ ժամանակ անց Արսենիա հյուրանոցում է հայտնվում Ավստրալիայից Մարի Քյուրտյան անունով մի մեծահարուստ կին: Եղբայրս այնքան արագ է մտերմանում այդ կնոջ հետ, որ վերջինս համաձայնվում է իբր մորաքույր, հրավեր ուղարկել:

- Դուք հոս լավ պայմաններ ունիք, Արսեն, ինչո՞ւ կուզես ընտանիքդ առնել և Ավստրալիա տեղափոխվիլ,- հարցրեց տիկինը մեր տան մեջ:

- Դուք այս ճոխ սեղաններուն մի նայեք, տիկին Մարի: Հայաստանի մեջ ամեն ընտանիք, անկախ կարողությունեն, այսպես կընդունի որևէ հյուրի: Մենք հոս բազմաթիվ խնդիրներ ունինք: Երազս միշտ եղած է Ավստրալիա գալ, պատիվ ճանչված վայրերու մեջ: Ես քանի մը անգամ դիմեցի որպես թուրիստ գալ, և ամեն անգամին ալ մերժեցին:

- Մենք բնավ համաձայն չենք, որ Արսենը ընտանիքով տեղափոխվի Ավստրալիա,- ասաց հայրիկս,- բայց ի՞նչ կըրնանք ընել: Ինքն առանձին ընտանիք ունի և որոշումն իրենն է:

- Հոգ մըներ, տիկին Վերժին, - դիմելով մորս ասաց հյուրը,- անոնք երիտասարդ են, Ավստրալիո մեջ կըրնան տեղ մը հասնիլ: Քանի որ Արսենին որոշումը վերջնական է, ես հրավեր կը դրկեմ,- ասաց միլիոնատեր տիկին Քյուրտյանը և ավարտեց անհաճո խոսակցությունը:

Հրավերը ժամանակին եկավ: Սկսվեց քաշքշուկը պատկան մարմինների հետ: Եվ դա տեց վեց տարի: Ավստրալիա մեկնելը եղբորս համար դարձել էր կյանքի ու մահվան խնդիր:

Արսենի համառության ու աննկուն կամքի շնորհիվ հարցը լուծվեց նրա օգտին: Ավելորդ եմ համարում նկարագրել այն

հոգեկան ու բարոյական ապրումները, որոնք ծավալվեցին մեր ընտանիքում:

Ի վերջո եկավ մեկնելու պահը: Կայարանի կառամատուցում, հրաժեշտի ժամանակ, հայրիկս բարեկամաբար, հարագատի պես դիմեց կոմունիստ խնամի տիկին Հռիփսիկին.

- Խնամի ջան, ինչո՞ւ ես կանգնել արևի տակ, մի քիչ այս կողմ արի, շուքի տակ...

- Ոչի նչ, խորհրդային արև է,- ցինիկաբար պատասխանեց մեր խնամին:

«Խորհրդային արևը» շատ թանկ էր նստել եղբորս վրա, մի տեսակ զրկել նրան իրերին սթափ նայելու կարողությունից:

Ինչևէ, 1972 թվականի ապրիլի 12-ին մեկնեցինք Մոսկվա: Տեղավորվեցինք Հայաստանից արտագաղթածներին լավագույնս հայտնի «Զարյա» հյուրանոցում: Հաջորդ օրն իսկ գնացինք Ավստրալիայի դեսպանատուն:

Բնականաբար, ինձ չթողեցին դարպասից ներս մտնել: Ստիպված էի դրսում սպասել ու զրույցի բռնվել դեսպանատունը հսկող միլիցիոնների հետ:

Բավական երկար ժամանակ անցավ մինչև մերոնք երևացին երկար ծառուղու ծայրին: Ինչ որ չէին շտապում: Դա ինձ մոտ տազնապ առաջացրեց: Եղբորս երեսին նայելով դժվար չէր նկատել, որ ինչ որ սարսափելի բան էր տեղի ունեցել, մանավանդ, որ տաս տարեկան աղջիկը՝ Հասմիկը, լալիս էր:

Հազիվ էին մերոնք մոտեցել դարպասին, և ոստիկանն ուզում էր բացել այն, մեկ էլ ծառուղու ծայրից վազելով ու միաժամանակ բղավելով՝ «սպասե՛ք, սպասե՛ք», մեզ էր մոտենում մի բարետես օրիորդ.

- Եկե՛ք, եկե՛ք, պարոն, դեսպանը ձեզ է կանչում:

Արսենը չհասցրեց մեկ խոսք անգամ փոխանակել ինձ հետ: Ինչ որ մի բան այնպես չէր և դա պարզ երևում էր: Սպասման տաժանելի պահեր, էլ ինչ ասես, որ մտքովս չէր անցնում:

-Այո, ինչ որ մի բան այնպես չէ,- կասկածներս հաստատեց ոստիկանը, ում հետ արդեն «բարեկամացել» էի: Ի վերջո մերոնք երևացին արդեն ծանոթ ծառուղու ծայրում: Այս

անգամ վազելով էին մոտենում ծանոթ դարպասին:

- Հը՞, ասե՛ք, շուտ ասե՛ք, այդ ինչո՞ւ էր կանչել դեսպանը, չթաքցնելով անհանգիստ վիճակս նախահարձակ եղա ես:

- Չգիտես, ա՛խ, չգիտես, Հենրիկ, թե ինչից ենք պրծել, արի շարժվենք, մի տաքսի գտիր, հասնենք հյուրանոց, ամեն ինչ կպատմեմ,- հուզմունքից շիկացած դեմքով ասաց եղբայրս:

Պատմությունը հետևյալն էր.

Ավստրալիայի դեսպանի և Արսենի միջև տեղի է ունենում հետևյալ խոսակցությունը.

- Ես չեմ կարող Ձեզ մուտքի վիզա տալ Ավստրալիա մեկնելու համար:

- Ինչպե՞ս թե չեք կարող, չե՞ որ Դուք եք մեզ հրավիրել վիզա ստանալու համար:

- Ճիշտ է, մենք ենք հրավիրել, բայց պարագաները փոխվել են, ձեզ հրավիրող անձը հրաժարվում է ձեզ ընդունել: Մենք երեկ ենք ստացել հեռագիրը: Ահա, խնդրեմ, կարդացեք:

Մի երկու վայրկյան հեռագիրը կարդալուց հետո, մի բուռ դառած եղբայրս՝ ահավոր ընկճված վիճակում, հազիվ կարողանում է ասել.

- Բա մենք ի՞նչ ենք անելու, պարոն դեսպան, մենք չենք կարող այլևս ետ գնալ, մենք ոչինչ չունենք Հայաստանում, տուն, տեղ, աշխատանք, ոչի՛նչ... Հայաստանին կապող ոչ մի օղակ չի մնացել, ո՞ւր գնանք, ի՞նչ անենք...

- Հասկանում եմ, մտնում եմ ձեր վիճակի մեջ, բայց ոչինչ անել չեմ կարող: Գնացեք Երևան, ձեր հարազատների մոտ, խնդրեք ձեր հովանավորողին փոխել իր որոշումը: Իսկ հիմա ազատ եք, կարող եք գնալ:

Արսենը գլխահակ շարժվում է ելքի ուղղությամբ, իսկ Լյուդմիլան փորձում է հանգստացնել աղիողորմ լացող աղջկան: Դեսպանը լուռ, ձեռքերը կրծքին խաչած, դիտում է այս սրտաճմլիկ տեսարանը:

Երբեք նման երևույթի ականատես չեղած դեսպանի քարտուղարուհին աչքերից չի կարողանում հեռացնել թաշկինակը

և անճարակ կերպով փորձում է օգնել Լյուդային ու Հասմիկին դուրս գալ սենյակից:

Ահավոր տխուր տեսարանից ցնցված երիտասարդ դեսպանը արթնանում է կարծես թմբիրից ու ինքնիրեն մեղադրում եղածի համար. «Այս ի՞նչ արեցի, Աստված իմ, ներիր, ներիր ինձ, ես կործանեցի մի երիտասարդ ընտանիքի», և մեկ վայրկյան մոռանալով, որ ինքը խոշոր երկրի դեսպան է, արդեն որպես մարդ, որպես ազնիվ մարդ խախտելով իր երկրի խստագույն օրենքը, կանչում է քարտուղարուհուն.

- Ջենի՛, շուտ արա, արագ վազիր նրանց ետևից և ետ կանչիր, քանի դեռ դուրս չեն եկել դարպասից:

Բարեբախտաբար, ինչպես վերևում ասացի, Ջենին դարպասի մոտից մերոնց տանում է դեսպանի մոտ:

- Նստեք, տեղավորվեք ինչպես հարմար եք գտնում: Ուշադիր լսեք, թե ինչ եմ ասելու: Այն, ինչ որ Ձեզ հիմա կասեմ, երբեք այս պատերից պետք է դուրս չգա: Երբեք, հասկանո՞ւմ եք: Ձեր ողջ կյանքում ոչ ոք պիտի չիմանա մեր այս խոսակցության մասին, նույնիսկ Ձեր հարազատները: Ուրեմն այսպես. հասկանալով Ձեր անելանելի վիճակի բարդությունը, մարդկայնորեն ցավ զգալով Ձեր հետագա ճակատագրի համար, ես, թեև մի խոշոր երկիր ներկայացնող պաշտոնյա, հօգուտ Ձեր ապագա երջանկության, կոպիտ խախտում եմ թույլ տալու:

Մինչ մերոնք ակնապիշ նայում են երիտասարդ դեսպանին առանց նրան ընդհատելու, վերջինս մի փոքր դադարից հետո շարունակում է.

- Այսօր ապրիլի 16-ն է: Ես Ձեր անձնագրերում վիզայի ժամանակը կդնեմ մի քանի օր առաջվա ամսաթվով: Ձեր բարեկամն անշուշտ ստուգելու է, թե Ձեզ ե՞րբ է վիզա տրվել: Ստուգելուց հետո նա կհամոզվի, որ իր հեռագիրը տեղ է հասել Ձեր վիզաները ստանալուց հետո:

- Աղջիկս, դու ամեն ինչ հասկացա՞ր,- շոյելով Հասմիկի արցունքոտ թշերը,- հարցնում է դեսպանը:

...Ծանր, շատ ծանր եղավ մեր բաժանումը: Եղբորս ընտա-

նիքին ճանապարհելուց հետո, հենց նույն օրն իսկ վերադարձա Երևան:

...

Հետաքրքիր է այս պատմության շարունակությունը:

Եղբայրս իր ընտանիքով շատ հանգիստ հասնում է Սիդնեյ: Վերջակետը Մելբուրնն է: Այնտեղ է բնակվում մեծահարուստ տիկին Մարի Քյուրտյանը: Ըստ վաղօրոք պայմանավորվածության, Արսենը զանգահարում է նրան:

- Ի՞նչ, Արսեն, դո՞ւն ես, ինչպե՞ս եկար Սիդնի... ինչպե՞ս կըլլա, չէ որ ես թելեգրամ դրկած եմ Մոսկվա և հայտնած, որ չեմ կրնար Ձեզ ընդունիլ: Դուն ե՞րբ վիզաները առիր:

- Տալը օր առաջ, - բացահայտ ձևով ստում է եղբայրս:

- Հա՛, ըսել է ուշացեր եմ: Հիմա ուշադիր մտիկ ըրե՛: Ինչպես ըսի, ես Ձեզի չեմ կրնար ընդունիլ: Մակայն, քանի որ եկած եք, ստիպված եմ մեկ շաբթվան համար տեղ տալ Ձեզի, անկե վերջ, ինչ կուզեք ըրեք: Ինչնէ, թո՞նք առեք և եկեք:

Հասնելով Մելբուրն, մերոնք անակնկալի են գալիս: Ոչ որ չկա իրենց դիմավորող: Ի՞նչ անել: Նորից եմ հեռաձայնում տիկին Մարիին:

- Մեկը չունիմ, որ Ձեզ դիմավորե, թաքսի առեք և եկեք, լինում է պատասխանը:

Տաքսու վարորդն էլ հասկանալով, որ իր հաճախորդները օտար են և լեզուն էլ չգիտեն, 40 րոպե քաղաքով մեկ պտտացնելուց հետո մեքենան կանգնեցնում է մի շքեղ ապարանքի առջև ու ցույց տալիս հաշվիչի գումարը՝ 70 դոլար: Դժվար չէ պատկերացնել, թե ինչ ասել է այդքան գումար, այն էլ այդ տարիներին սովետից ժամանած մարդու համար:

- Միայն մեկ շաբաթ կրնամ Ձեզի հոս պահել, վերջեն Ձեր գլխուն ճարը Դուք պիտի տեսնաք: Վաղը սրբազանը պիտի գա, թերևս ան կրնա խորհուրդ մը տալ, - ասում է տիկին Մարին:

Հաջորդ օրը, ընթրիքի ընթացքին սրբազանը խոսք է ասում.

- Ես իսկապես զարմացած եմ, ինչպե՞ս արտոնած են

նշանավոր պատմաբանի մը զավակին դուրս ելլել երկրեն։ Ի՞նչ պիտի ընես հոս, մանավանդ, որ լեզուն ալ չես գիտեր։ Խորհուրդ կու տամ ետ երթալ։

Առավոտյան տիկին Մարին նույն հանկերգով հարամ է անում նախաճաշը՝ անընդհատ մեղադրելով իրեն, որ տարիներ առաջ ոգևորել է Արսենին դուրս գալ երկրից ու նոր, կապիտալիստական երկրում դուլարներ շինել։

Շաբաթն ավարտվելուն պես տիկին Մարին հրամայում է.

- Վաղը առտու դուրս պիտի ելլաք այս տունեն և կամ պիտի համաձայնիք ետ վերադառնալ։

Անելանելի իրադրության մեջ հանկարծ Արսենը մտաբերում է Երևանի Արմենիա հյուրանոցում տարիներ առաջ մտերմացած ազգությամբ ռուս գործարար Վիկտորին, որն ապրում է Ավստրալիայի հարավում գտնվող Ադելաիդ ծովափնյա քաղաքում։ Վերջինս եղբորս տվել էր իր տան հասցեն և հեռախոսի համարն ու ասել. «Երբ իմ կարիքն ունենաս, զանգահարիր, ես քեզ կօգնեմ»։

- Կրնամ հեռաձայն մը ընել,- դիմում է Արսենը տանտիկնոջը։

- Որո՞ւ պիտի հեռաձայնես, դուն մեկը չունիս հոս։

- Ծանոթ բարեկամի մը, Ադելաիդ։

- Այո, կըրնաս,- ասում է տիկին Մարին՝ հուսալով, որ մերոնցից ազատվելու ուղի է հայտնվել։

- Գնացք նստեք և եկեք Ադելաիդ, ես Ձեզ կօգնեմ,- ասում է ռուս ծանոթը։

Պարզվում է, որ նա մի խոշոր հեռաձայնային ընկերության տնօրեն է։ Մերոնց դիմավորել է հենց կառամատույցում և տարել իր բնակարանը։

- Երկու շաբաթ Ձեզ արձակուրդ։ Վստահ եմ, շատ հոգնած կլինեք։ Հանգստացեք, ման եկեք քաղաքում, կերեք, խմեք, ես մեր սիրուն աղջկան էլ լավ ման տվեք, հետո կտեսնենք, թե ինչ ենք անելու։

Եվ այսպես, Արսենի ընտանիքը վերջնականապես հաստատվեց Ադելաիդում: Աղջիկն այսօր երեք զավակների տեր է, որոնց հայրը դժբախտաբար օտար է: Ընդհանրապես Ադելաիդում ընդամենը մի քանի հայ ընտանիք կա, որոնք գրեթե կապ էլ չունեն միմյանց հետ: 2010 թվականին եղբայրս կորցրեց իր հիսուն տարվա կյանքի ընկերոջը և այդ օրվանից իր առողջությունն էլ գնալով վատացավ ու 2019 թվականի հուլիսի 1-ին հոգին ավանդեց:

*Մեպտեմբերի 17, 2019 թ.,
Լոս Անջելես*

ԲԱՐՈՅԱԽՈՍԱԿԱՆ

Ի՞նչ ԱՐԺԵ ՆԵՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԽՆԴԻԵԼԸ...

- Եվ իսկապես, ի՞նչ արժե «ներողություն» բառը: Մեր առօրյա բառապաշարից գրեթե վաղուց է դուրս եկել այն, թեև յուրաքանչյուր օր մենք այդ բառը բազմիցս ասելու կարիք ունենք մեր գործած սխալների, մեր ստերի համար: Որքան էլ որ մենք չարժևորենք այդ բառի իմաստը, միևնույնն է, պարզվում է, որ որոշ մարդկանց համար շատ մեծ արժեք ունի այդ մեկ հատիկ, չորս վանկանի բառը:

Ահա մի դեպք իմ կյանքից, որ պատահեց այս օրերին.

Սովորաբար, յուրաքանչյուր շաբաթ, առավոտ կանուխ, մի քանի անգամ գնում եմ մարզարան: Մշտապես մեքենան կալանելու դժվարություն է լինում: Այդ օրը նկատեցի, որ մի մեքենա է դուրս գալիս շարքից: Արագորեն մոտեցա այդ մեքենային և կանգնեցի ետևում, որպեսզի նրա դուրս գալուց հետո այդ տեղը զբաղեցնեմ:

Մեքենան վարողը կին էր: Վերջինս միացրեց մեքենայի շարժիչը, այնուհետև բացեց դուռը և ուղղակի փողոցի մեջ, գրեթե մեքենայիս առջև շարտեց թղթերի մի կույտ: Անակնկալի եկած նման տգեղ երևույթից, մեքենայի մի քանի ձայնային ազդանշան տվեցի՝ հասկացնելով, թե «այդ ի՞նչ ես անում տիկին, ինչպե՞ս կարելի է օրը ցերեկով աղբը փողոց շարտել, այն էլ այսպիսի կենտրոնական վայրում»:

Մեկ-երկու վայրկյան մեքենայի շարժիչն աշխատելուց հետո, մարեց մեքենայի ետևի ձախ թարթիչը, դա նշան էր այն քանի, որ կինն անջատել էր շարժիչի աշխատանքը:

Սպասում եմ, որ կինն ի վերջո մեքենան տեղից կշարժի: Անցնում են րոպեներ, ազդանշան եմ տալիս մի քանի անգամ, բայց անօգուտ: Դժվար չէր հասկանալ, որ վարողը նպատակ

չունէր մեքենան տեղից շարժելու:

Ի վերջո, դուրս եկա մեքենայից ու մոտեցա կնոջ մեքենային: Վերջինս իջեցրեց մեքենայի ապակին ու ականապիշ հայացքով աչքերը մեխեց աչքերիս մեջ ու մեկ վայրկյան չանցած բարձրացրեց ապակին: Իսկ ես այդ ընթացքում հասցրի մի ծանր վիրավորական խոսք ուղղել նրա հասցեին:

Կինը դուրս ելավ մեքենայից, հավաքեց թղթի թափոնը և առանց մի խոսք ասելու նստեց մեքենան, իսկ ես վերադարձա ու սպասեցի, մտածելով, որ նա կգնա: Սպասում եմ, սպասում, իսկ կինը չի աշխատեցնում մեքենայի շարժիչը: Ազդանշան եմ տալիս մեկ, երկու, մի քանի անգամ, բայց՝ անօգուտ:

Կրկին դուրս եկա մեքենայից ու մոտեցա նրան: Տեսա գիրք է կարդում: Նշան արեցի, որ ապակին բաց անի: Բացեց:

- Ինչո՞ւ չեք շարժվում, տիկին,- գայրացած հարցրի ես:

- Մինչև ինձնից ներողություն չխնդրեք՝ չեմ գնա,- քաղաքավարի ձևով ասաց կինը:

- Բայց ինչի՞ համար պիտի ներողություն խնդրեմ, տիկին...

- Ձեր վիրավորական արտահայտության համար,- շատ հանգիստ տոնով ասաց նա:

- Դուք սխալ եք գործել, աղտոտել եք այս մաքուր փողոցը և ե՞ս պիտի ներողություն խնդրեմ:

- Այո, հարգելի պարոն, ես, ճիշտ է, սխալ եմ գործել, չգիտեմ էլ, թե ինչպես ստացվեց: Բայց ես ուղղեցի իմ սխալը: Խնդրեմ, Դուք էլ ուղղեք ձերը:

Չգիտեի ինչ անել: Կինն աչքերն ուղղել է ինձ ու կիսաժպիտ, քաջալերական հայացքով սպասում է պատասխանի: Ես էլ թթված դեմքս փոքր-ինչ մեղմացրի ու ոչ առաջվա նման գայրացկոտ տոնով ասացի.

- Ես ձեզնից ներողություն խնդրողը չեմ, իսկ հիմա դուրս հանեք ձեր մեքենան, որպեսզի ես զբաղեցնեմ այդ տեղը,- այս անգամ արդեն գայրալից տոնով ասացի ու մի արհամարական հայացք ուղղելով նրան, թափ տվի ձեռքս ու վերադարձա: Սպասում եմ նրա գնալուն: Հինգ, տաս րոպե... կինը չի շարժում մեքենան: Մի քանի պտույտ եմ անում կողքի փողոց-

ներով, միևնույնն է, կայանելու տեղ չկա: Հեռվից հետևում եմ, թե երբ է կինը հեռանալու: Չէ, հույս չկա: «Ա՛յ քեզ համառ կին,- մտածում եմ ես,- թեև ինքն է մեղավորը, բայց պահանջում է, որ ես էլ ներողություն խնդրեմ իմ տեղին արված դիտողության համար»:

Դարձյալ պտտվում եմ հարևան փողոցներով... չէ, միևնույնն է, ազատ տեղ չկա, մեքենան հնարավոր չէ կայանել:

Վերջապես մի ազատ տեղ եմ գտնում բավական հեռվում: Կանգնեցնում եմ մեքենա ու երկար քայլելուց հետո հասնում մարզարանի մուտքին: Այստեղից երևում է չարաբաստիկ կնոջ մեքենան:

Հետաքրքրությունից դրդված, արդեն ես եմ ուզում տեսնել, թե, ի վերջո, ե՞րբ է գումեշի համառության տեր (*գումեշը ընտանի կենդանիների մեջ ամենահամառն է*) այդ կինը տեղից շարժվելու: Վայրկյաններն անցնում են, բայց, միևնույնն է, որևէ առաջընթաց չկա:

- Դե լավ, Հենրիկ, վազն արի,- ասում եմ ինքս ինձ,- այդ կնոջ հերն էլ անիծած, թող կանգնի, որքան կուզի, մտի՛ր մարզարան ու գործիդ անցիր:

Մակայն, գրողի տարած այդ կինն ու իր բռնած դիրքը ինձ հանգիստ չեն տալիս, չեմ կարողանում մտքիցս հանել այդ միջադեպը: Ի վերջո՝ կիսակատար մարզվելուց հետո, դուրս եմ գալիս մարզասրահից ու աչքերս ուղղում չարաբաստիկ մեքենայի կողմը: Այս ի՞նչ բան է, Տե՛ր իմ... մեքենան կանգնած է նույն տեղում: Անհանգստանում եմ. չլինի՞ մի բան է պատահել այդ կնոջը,- մտածում եմ ես,- մի՞թե նրա համար այդքան կարևոր էր իմ կողմից ներողություն խնդրելը, ներողություն՝ իմ արտաբերած անհաճո բառի համար:

- Լավ, տղաս, բանիդ գնա,- ասում եմ ինքս ինձ ու քայլերս ուղղում դեպի իմ մեքենան:

Հազիվ մեքենայիս դեկի առջևն անցած, աչքիս է հառնում ալեխառն մազերով այդ կնոջ պատկերը: Մտքերս դարձյալ նրա շուրջն են պտտվում. չէ, այսպես չի լինի, Հենրիկ,- արդեն բարձրաձայն ասում եմ ինքս ինձ, պետք է պարզել այդ կնոջ

կողմից իրականացվող այս տարօրինակ երևույթի պատճառը:

Մեկ ժամ և ավելի է անցել մեր հանդիպման պահից, իսկ նա տեղից չի շարժվել: Մա իսկապես անբնական երևույթ է:

Առանց երկար-բարակ մտածելու, աշխատեցնում եմ մեքենա ու արագորեն մոտենում կնոջ մեքենային: Շոգ եղանակ է, բայց կնոջ մեքենայի ապակիները փակ են: Ձեռքով նշան եմ անում, որպեսզի ապակին իջեցնի: Իջեցնում է և առանց ինձ նայելու, շարունակում է կարդալ դեկին դրված գիրքը: Սպասում եմ, որ ինքը լինի առաջին խոսողը: Բայց ձայն-ձույն չկա: Դժվար չէր հասկանալ, որ նա սպասում էր, որպեսզի ես լինեմ առաջին խոսողը: Ի՞նչ արած, թող այդպես լինի:

- Տիկին, կներե՞ք, ես Ձեր անունը չգիտեմ, բայց ուզում եմ մեկ հարց տալ, կարելի՞ է...

Կինը բարձրացնում է գլուխը գրքի վրայից, առանց հարցիս պատասխանելու, ակնապիշ, փոքր-ինչ նկատելի ջերմությամբ նայում է երեսիս, հասկացնելով, որ շարունակեմ ասելիքս:

- Մեկ ժամ, ժամուկես առաջ մենք երկխոսություն ունեցանք այստեղ, և Դուք պատրաստվում էիք մեկնել: Ի՞նչ է պատահել, որ մինչև հիմա չեք գնացել:

Պետք էր տեսնել, թե այս հարցմանս պահին ինչպիսի փայլով շողացին նրա աչքերը, և ինչ երանելի ժպիտ առաջացավ նրա դեմքին:

- Հարգելի պարոն, ես էլ չգիտեմ Ձեր անունը, և թե ո՞վ եք Դուք, բայց ես գիտեի, գիտեի, որ Դուք կգաք ինձնից ներողություն խնդրելու:

- Ինչի՞ց գիտեիք, տիկին: Եվ ինչո՞ւ եք կարծում, որ ես եկել եմ ներողություն խնդրելու: Ես իսկապես անհանգստացա, տեսնելով, որ Դուք չեք գնացել: Հազար ու մի վատ բան անցավ մտքովս:

- Իրականում Ձեր գալն ինձ մոտ և անհանգստությունն արդեն խոսում են այն մասին, որ ես ճիշտ էի հասկացել, որ Դուք առաքինի անձնավորություն եք, և որ, եթե տեսնեք, որ ես սպասում եմ Ձեզ, անպայման կմոտենաք ինձ: Ես բավարարված եմ, հարգելի պարոն, կարող եք ներողություն չխնդրել:

Մի քանի վայրկյան լուռ, երկուսս էլ նայում ենք իրար աչքերի մեջ: Ու միանգամից, ձայն ձայնի տված, փոթքում ենք անգուսպ մի ծիծաղով: Առաջին խոսողը ես եմ:

- Իսկ եթե ես չգայի կամ էլ ավելի ուշ, ասենք երկու-երեք ժամ հետո գայի, Դուք դարձյա՞լ սպասելու էիք ինձ:

- Իհարկե սպասելու էի: Ինչպես տեսաք, ես զբաղված էի գիրք կարդալով և կարող էի ժամերով կարդալ մեքենայիս մեջ:

- Իսկ ի՞նչ գիրք եք կարդում, կարելի՞ է իմանալ,- խոսակցությունն այլ հունով տանելու մտադրությամբ հարցրի ես:

- Դուք ծանոթ եք ուս գրականությանը:

- Այո, անշուշտ, ինքս էլ գրող եմ:

- Օհո՛, ի՞նչ բարեբախտություն... Ահա, խնդրեմ, բանից դուրս է գալիս, որ ինձ վիրավորողը գրող է...

- Չէ, արդեն չեղավ... պարզվում է Դուք հիշաչար եք: Քիչ առաջ ասացիք, որ Դուք ինձ ներել եք, իսկ հիմա՝ խնդրեմ:

- Ոչ, ոչ, ես մեղա՛... ներողություն: Տեսե՛ք, ես ներողություն խնդրեցի իմ անտեղի արտահայտության համար:

- Դե լավ... որպեսզի մեկընդմիջտ մոռացվի այսօրվա այդ տհաճ միջադեպը, ես էլ եմ ներողություն խնդրում անվայել խոսքիս համար: Ինչպես ասում են. «դրանից ուսադիրներս չեն ընկնի»: Ներողություն խնդրելը հերոս մարդու արարք է, այդպես չէ՞, տիկին...

- Շատ լավ ասացիք: Մենք արդեն բարեկամներ ենք և չարժե վերադառնալ հին պատմությանը: Դուք քիչ առաջ ասացիք, որ սիրում եք ուս դասական գրողներին, ես՝ նույնպես: Հիմա կարդում եմ Դոստոևսկու «Ոճիր և պատիժ» վեպը, Դուք այն կարդացե՞լ եք:

- Այո, իհարկե, ինչպես նաև «Կարամազով եղբայրներ» և «Ապուշ» վեպերը:

- Հիանալի, ո՞րտեղ էիք Դուք մինչև հիմա, մենք լավ գրուցակից ընկերներ կլինեինք:

- Դուք, ինչ է, այդքան ժամանակ ունե՞ք գիրք կարդալու, տուն-տեղ, զավակներ, թոռներ չունե՞ք,- կարելույն ջանացի

նուրբ երանգ մտցնել խոսքիս մեջ:

Կինը անակնկալի եկավ իմ հարցումից ու լուռ, գլուխը կախեց մի քանի վարկյան և հետո, համարյա շնչալով ասաց.

- Ես մենակ եմ հիմա, կողքիս ոչ ոք չկա: Ունեմ երկու աղջիկ և մեկ տղա: Երեքն էլ ամուսնացած են: Մեծ աղջիկս ապրում է Մայամիում, մյուսը՝ Եվրոպայում: Միայն տղաս է Լոս Անջելեսում ապրում իր բազմանդամ ընտանիքով: Ամուսնուս մահից հետո, տղաս թողեց իր հորական տունը: Մեկնելուց առաջ ասաց, «Մայրիկ, ամբողջ կյանքդ դու մեզ համար ես ապրել, ժամանակն է, որ ապրես քեզ համար...»:

Կինը երկար լուռ էր: Անհրաժեշտ էր ինչ-որ ձևով աշխուժություն մտցնել զրույցի մեջ, ուստի հարմար գտա հարցնել.

- Հավանաբար Ձեր որդին իր զավակներով հաճախ է աշխուժություն մտցնում հորական օճախից ներս, այդպես չէ՞...

- Ոչ, ի՞նչ եք ասում: Տարին մեկ կամ երկու անգամ է գալիս, այն էլ տոն օրերին: Պատահում են տարիներ, որ միայն հեռաձայնով ենք հաղորդակցվում: Ինքս էլ երբևէ չեմ աշխատել, մասնագիտություն չունեմ: Ամբողջ կյանքս նվիրել եմ զավակներին դաստիարակությանը: Ամուսինս բարձր աշխատավարձ էր ստանում: Երեք երեխա մեծացնել, ընտանեկան դաստիարակություն տալ, կարծում եմ, սրանից ավելի պատվաբեր աշխատանք չկա: Հիմա, ինչպես տեսնում եք, բոլորովին մենակ եմ: Թոշակս հազիվ է բավարարում: Հիմնականում սնվում եմ էժանագին ճաշարաններում: Միբաժս տեղը «Դենիզ» ճաշարանն է, եկեք միասին գնանք, այստեղից երկու քայլ է, ես Ձեզ կհյուրասիրեմ, - հանկարծակի ասաց կինը:

- Ոչ, ի՞նչ եք ասում, եթե ժամանակս ներեր ինքս Ձեզ կառաջարկեի գնալ որևէ հայկական ճաշարան, Դուք երբևէ փորձե՞լ եք հայկական կերակուրներ:

- Բնավ երբեք, ո՞վ պիտի ինձ տաներ հայկական ճաշարան, բարեկամս, ես բոլորովին մենակ եմ:

- Ես խոստանում եմ մեր հաջորդ հանդիպմանը Ձեզ հյուրասիրել հայկական խորովածով:

- Ինչպես ասում են՝ «կապրենք, կտեսնենք»: Իսկ Դուք ոչինչ

չասացիր Ձեր ընտանիքի մասին:

- Եկեք պայմանավորվենք կրկին հանդիպել, տիկին, այդ ժամանակ ես ամեն ինչ կասեմ իմ, իմ ընտանիքի, զավակների, թոռների մասին, լա վ: Ինչ ամոթ, այսքան երկար զրուցեցինք և չգիտենք միմյանց անունները, ի՞նչ է Ձեր անունը:

- Ռեբեկա է իմ անունը, Ռեբեկա Ուիլսոն, իսկ Ձե՞րը, պարոն:

- Հենրիկ է անունս, սովորաբար ինձ Մաեստրո են ասում, որովհետև հիմնական մասնագիտությունս երաժշտությունն է, Դուք էլ այդպես դիմեք ինձ:

...Բաժանվելիս վերցրի տիկին Ռեբեկայի հեռաձայնի թիվը՝ խոստանալով առաջին իսկ պատեհ առիթով զանգահարել:

... Հիմա նստած համակարգչիս առջև մտածում եմ, թե որքան կարևոր բառ է «ներողությունը» և ինչո՞ւ են մարդիկ խուսափում այդ սրանչելի բառն օգտագործել, երբ սխալ են վարվում, սխալ են գործում, սխալ են խոսում, սուտ են խոսում: «Ներողություն» բառն օգտագործողը կրկնապես ազնվանում է, մաքրվում:

Եկեք մշտապես ներողություն խնդրենք մեր բոլոր սխալների համար: «Ներողություն» խնդրելը իսկապես մեծ արժեք է, որը հերոսացնում է այդ բառն արտաբերողին:

*Ապրիլի 14, 2014 թ.,
Լոս Անջելես*

ՊՈՐՏԱԲՈՒՅԾ ՀԱՅԸ

Հայկական տարբեր վայրերում (*խանութ, հավաքատեղի և այլն*) հաճախ եմ հանդիպում անծանոթ մարդկանց, որոնք հետազայում դառնում են մտերիմ ընկերներ և ժամանակի ընթացքում այնքան են մտերմանում, որ մեջտեղ է գալիս միմյանց այցելելու պահանջ: Եվ հաճախակի կապ է ստեղծվում միմյանց հետ՝ բջջային հեռախոսով:

Սակայն լինում են ծանոթություններ, որոնք ծանր հետք են թողնում իմ մտապատկերում: Նման «ծանոթներին» աշխատում եմ ջնջել իմ ռիշտությունից, բայց մի ծանոթության դեպք հազիվ թե կարողանամ մոռանալ:

Ահա այդ դեպքի հետ կապված համառոտ պատմությունը, որի մեջ եղած առանձին պարբերություններից կարելի է լուրջ հետևություններ անել:

Հովիվուդի մարգասրահից դուրս գալիս, դիմացս ելավ մի տղամարդ, ով ակնհայտորեն շտապում էր մարգասրահի մոտենալու ակամայից դռների արանքում, առանց զգալու, կոպտորեն հրեց ինձ: Չէի հասցրել դիտողություն անել, երբ վերջինս շրջվելով դեպի ինձ, ասաց.

- Ներողություն, պարոն, օ՛, պարոն Անասյա՞ն, Մաեստրո, այդ Դո՞ւբ եք, ներեցեք, ես սրբիչս մոռացել եմ ներսում, նորից կներեք, ես երկու թուղեից կվերադառնամ, մի քիչ կգրուցենք, լա՛վ, իհարկե, եթե ժամանակ ունեք:

Իսկապես էլ, մի քանի թուղե անց երևաց մեր հայրենակիցը:

- Ես ամեն օր եմ գալիս այստեղ, բայց Ձեզ երբեք չեմ տեսել,- ասաց նա:

- Իսկ ես ոչ միշտ եմ գալիս: Ընդհանրապես շաբաթը երկու-երեք անգամ, պարզապես, երբ ժամանակ եմ ունենում:

- Ես մշտապես կարդում եմ ձեր գրությունները, հեռուստացույցով էլ եք հաճախ երևում: Չափազանց ուրախ եմ Ձեզ մոտիկից ծանոթանալու համար:

Մի քիչ դեսից-դենից խոսելուց հետո, ներքին մի ձայն ինձ հուշեց, որ այս հայրենակիցը մեքենա չունի և երևի օգնության կարիք ունի, ուստի անմիջապես հարցրի.

- Դուք մեքենա ունե՞ք:

- Իհարկե, ունեմ, այն էլ երկուսը, մեկը՝ «Մերսեդես», իսկ մյուսը՝ «Իմպալա», բայց միշտ նախընտրում եմ ավտոբուսով գնալ-գալ: Թեև հեռու է մեր տունը, այսպես, ավտոբուսով շատ էժան է նստում...

- Սպասիր, բարեկամս, Հովվուդում չե՞ս ապրում, հեռուս ո՞րն է: Ավտոբուսն էլ էժան չէ,- փորձում եմ հակադրվել խոսակցիս:

- Չէ, ի՞նչ եք ասում, շատ հարմար է մեզ համար, մեզ շատ էժան գնով ավտոբուսի տոմս է հասնում, դեռ հետն էլ որոշ գումար՝ տաքսուց օգտվելու համար: Ես և կինս թոշակառու ենք, արտոնյալ պայմաններ ունենք: Բժշկի մոտ էլ գնում ենք իրենց ուղարկած մեքենայով: Մեր մեքենան օգտագործում ենք միայն հեռու տեղեր գնալիս կամ Ամերիկայի տարբեր շրջաններ ու քաղաքներ ճամփորդելիս: Այստեղի գործերի համար էլ պատահում է նաև տաքսի ենք պատվիրում, դրա համար էլ է կառավարությունը վճարում, հոգին սիրեմ Ամերիկայի, այսպես են ասում չէ՞ «ախպարները»:

- Դե, դե, այսպես չեղավ, բարեկամ, եթե նման ձևով ենք շարունակելու մեր խոսակցությունը, ուրեմն արի այս վայրկյանին իսկ հրաժեշտ տանք միմյանց,- հազիվ զսպելով արգահատանքի արտահայտությունս,- ասացի ես:

- Ես, ես ներողություն եմ խնդրում, պարոն Անասյան, ես պարզապես կատակի համար ասացի:

- Խնդրում եմ նման կատակ այլևս չանել ինձ մոտ, առավել ևս մեկ ուրիշի: Մենք շատ ենք տուժել այդ բառի համար և մինչև օրս էլ այդ արտահայտությունը նստած է բազմաթիվ հայաստանցիների հոգեբանության մեջ:

Ամոթահար, չիմանալով ինչպես արդարանալ արտասանած քսոմների բառի համար, պարոնը սպասում էր իմ հետագա խոսքին: Նա բավական հետաքրքրեց ինձ՝ իր ընդգծված հաշ-

վենկատությամբ, ուստի որոշեցի առաջ գնալ ու փորձել էլ ավելի բացահայտել նրա որպես մարդու կերպարը:

- Հիմա ինչ, ավտոբուսով եք գնալու տուն,- իբր մոռացած տհաճ խոսակցությունը,- հարցրի:

- Այո, ինչպես միշտ,- հազիվ լսելի, նեղացկոտ ասաց նա:

- Դե, լավ, լավ, անհոգ եղեք: Մոռացեք ամեն ինչ: Ես մեքենայով եմ, ինչպես կարող եմ ինձ թույլ տալ, որ Դուք ավտոբուսով գնաք, եկեք, եկեք միասին գնանք, ես իմ մեքենայով Ձեզ տուն կհասցնեմ: Առիթ էլ կունենանք երկար զրուցելու:

Մի քիչ չեմ ու չում անելուց հետո պարոնը համաձայնվեց:

- Ամրագոտին կապեք,- մեքենան շարժելուց հետո ասացի պարոնին, տեսնելով, որ նա միտք չունի այն ամրացնել: Հետո, մեքենայի մեջ բացեց իր «ուսանելի» և «հետաքրքիր» պատմության կծիկը:

Պարոնը (*անունը հարմար չեմ գտնում հրապարակել, նրա նմանները քիչ չեն մեզանում*) իր պատմությունը սկսեց Երևանից.

- Այնտեղ ես լավ գործի տեր էի, որպես խանութի վարիչ քսան տարվա ընթացքում հսկայական գումար էի կուտակել: Ինչի՞ս էր պետք այդ գումարը, երբ այն չէի կարող գործողության մեջ դնել: Մի խոսքով՝ մեռած կապիտալ: Որոշեցի իմ ամբողջ կարողությունը վերածել ոսկու և շատ թանկագին խալիների (*գորգեր*): Եթե հիշում եք, 1960-ականներին բացվեց Բեյրութի ճամփան: Մա մի լավ առիթ էր դրամա գործողության մեջ դնելու համար: Երևանի մաքսատան հետ համագործակցելով, մի լիբանանցի մեծահարուստի միջոցով կարողացա իմ ողջ հարստությունը եղածի պես տեղափոխել Բեյրութ, որտեղ ապրեցինք գրեթե երկու տարի:

- Իսկ հետո ի՞նչ եղավ, կարողացա՞ք հարստությունը տեղափոխել Ամերիկա,- ընդհատելով նրա խոսքը,- հարցրի ես:

- Այո, բարեբախտաբար, մի մեծ գումար կաշառք տալով, բարեկամներիս օգնությամբ, 1976 թվականին մի գեներալ այդ ամենը հասցրեց Լոս Անջելես:

- Եվ, իհարկե, ամբողջ ունեցվածքը դրեցիք գործի մեջ,- համոզված ասացի ես:

- Ոչ, այդպես չէ: Անմիջապես երկու տուն գնեցի նույն հողամասի վրա, քիչ հետո կտեսնեք, մեկը՝ տղաներիս համար, իսկ մյուսը՝ իմ և կնոջս: Այն տարիներին շատ էժան էին տները:

- Հետո, հետո, ինչպե՞ս դասավորվեց Ձեր կյանքը:

- Ես, ճիշտ է, շատ փող ու ոսկեղեն ունեի, բայց որոշեցի իմ կարողությունը ծառայեցնել իմ զավակների բարձրագույն ուսմանն ու իմ և կնոջս, հանգստին: Ես բիզնեսի գլուխ չունեմ:

- Այդ ինչպե՞ս, չե՞ որ Ձեր ասած կարողությամբ կարելի էր հաջող բիզնեսի դեպքում կրկնապատկել, գուցե և տասնապատկել եղածը, ինչո՞ւ չմտածեցիք այդ մասին:

- Չէ, ախպեր ջան, բիզնեսն իմ բանը չի: Ես գոհ եմ իմ որոշման համար: Իմ մտածած ձևով ես հասել եմ իմ նպատակին: Տղաներս բարձրագույն կրթություն են ստացել, դոկտորական են պաշտպանել, ունեն իրենց սեփական գործը: Երկուսն էլ ամուսնացած են: Ունեմ թոռներ, էլ ի՞նչ է պետք մարդուն:

- Այդ ամենը լավ է, իհարկե: Կա դրամ, տուն-տեղ, թոռներ: Հավանաբար Ձեր զբաղմունքն էլ ձեր թոռներն են, այո՞ ...

- Չէ, ի՞նչ եք ասում, հազարից մեկ ենք տեսնում մեր թոռներին, էն էլ՝ տոնից տոն:

- Ինչպե՞ս թե տոնից տոն, ինչ է, նրանք Լոս Անջելեսում չե՞ն ապրում,- զարմացած հարցրի ես:

- Տղաներս իրենց տներն ունեն Բրբանկի և Գլենդեյլի սարերում: Մեծ տղաս հեռանալիս ասաց. «Հայրիկ, հերիք է տանջվեք մեզ համար: Այժմ հերթը Ձերն է, հանգստացեք և ապրեք Ձեզ համար»: Իմ տանը կից մյուս տունն էլ վարձով եմ տվել:

Խոսակցիս վերջին պարբերությունից հետո որոշ ժամանակ երկուսս էլ լուռ էինք: Յուրաքանչյուրն իր մտքերի հետ էր:

Լռությունը խախտեց բարեկամս.

- Հեն աս, հեն աս, հասնում ենք պարոն Անասյան, ահագին նեղություն տվեցի Ձեզ:

- Ոչ, ի՞նչ եք ասում, ինձ համար հաճելի էր Ձեզ հետ զրուցելը, այնուհանդերձ, կարելի՞ է մի հարց տալ. ինչպե՞ս եք անց-

կացնում Ձեր ժամանակը, կարդում եք, հասկացանք, իսկ հայկական երեկոների, համերգների, թատրոն, բան, գնում եք:

- Ճիշտը որ ասեմ, պարոն Անասյան, ոչ մի հայկական ձեռնարկի չենք եղել, սակայն այնպես էլ չի, որ տանն ենք նստում: Գրեթե քառասուն տարի ես ու կինս մշտապես շրջագայության մեջ ենք: Շրջել ենք գրեթե ողջ աշխարհը: Համարյա երկիր չի մնացել, որ եղած չլինենք: Էլ ծովով, օդանավով, երկաթուղով: Միայն Մեքսիկոյում 12 անգամ ենք հանգստացել:

- Իսկ Հայաստան երբևէ գնացել եք, չե՞ որ քառասուն տարի է անցել Ձեր հրաժեշտի օրվանից, Դուք Ձեր Հայրենիքի անունը չտվիք:

Այստեղ մի պահ լրջացավ մեր պարոնը, ով մինչ այդ հոետորական բարձունքից իմ առջև փռում էր աշխարհի քարտեզը:

- Ոչ, չեմ գնացել,- մեղավոր ժպիտով ասաց նա ու ավելացրեց,- մենք ոչ ոք չունենք այնտեղ, գնամ, ի՞նչ անեմ:

Սա արդեն չափից դուրս էր: Հազիվ զսպելով ինձ, որպեսզի չբղավեմ՝ ասացի.

- Բա Հայրենիքը, Երևանը, քո ծննդավայրը, քո հողը, բա դրանք ոչինչ չարժեն, չե՞ որ դրանց շնորհիվ, այնտեղ ապրող մարդկանց, այդ թվում նաև «ախպարներից» շորթած դրամներով ես միլիոններ դիզել ու նրանց բարեկամների օգնությամբ էլ դրանք հասել են Ամերիկա:

Ոչ մի խոսք, ոչ մի պատասխան: Արդեն տեղ ենք հասել: Պարոնը ձեռքը գցել է բռնակին ու առանց հրաժեշտ տալու, փորձում է իջնել մեքենայից, իսկ ես՝ հեռացնելով նրա ձեռքը բռնակից, ինքս եմ բացում դուռը և համարյա բղավելով, աչքերս մեխելով նրա աչքերի մեջ, հարցնում եմ.

- Իսկ Լիբանանի և Սուրիայի սովյալ հայրենակիցներին, քո իսկ բառապաշարով՝ «ախպարներին», դրամ ուղարկո՞ւմ ես:

Մարդուկը լուռ, առանց մի բառ ասելու, իջնում է մեքենայից ու քայլերն ուղղում դեպի իր ապարանքը:

*«Ասպարեզ», սեպտեմբերի 30, 2014 թ.,
Լուս Անջելես*

ԼԱՎՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԱ՝ ԳՑԻ ԶՈՒՐԸ...

(Իրական պատմություն՝ հումորով)

Տոնական օրեր են, դե արի ու մեր տիկնոջը հասկացրու, թե այդ օրերին, այն էլ ազատուղիների համար խճողված ժամի, պետք չէ մեքենայով Հովիվուղից Վեն Նայս հասնել, ինչ է, թե կանանց, ավելի ճիշտ ընկերուհիների հավաք է, որին տղամարդկանց ներկայությունը ոչ միայն ցանկալի չէ, այլև արգելված է. բա, տղերք, հետո էլ ասում են կանանցից մի վախեցեք.

- Մարիետային եմ ուզում,- առանց բարև-բարի լույսի, հեռավայնի մյուս ծայրից հրամայական տոնով ասում է նրա ընկերուհի Աննան, ով ընդհանրապես հայտնի է խստաբարո կեցվածքով:

- Հոպ, հոպ, սպասիր, քուր ջան, ինչո՞ւ այդպես կոպիտ, մի բարև, բարի օր ասա, թե չէ ի՞նչ՝ «Մարիետային եմ ուզում», - Մարիետան տանը չէ, սիրելիս, բայց քիչ հետո կգա, ի՞նչ հաղորդեմ:

- Ասա, որ վերցնի Լիլիթին ու գա մեր տուն:

- Ինչո՞ւ այդպես կարճ ու կտրուկ: Բա է՞ս, ես չգա՞մ...

- Լսի, ես քո հավեսը չունեմ, հա: Ոնց որ ասացի: Ոչ, ոչ, դու չգաս, սա միայն կանանց հավաք է:

- Բա ամուսի՞նդ, ինչ է, նրան տնից դուրս ես անելո՞ւ...

- Հա, հա, հենց այդպես՝ դուրս եմ անելու, դու էլ նրան վերցրու ու մի տեղ գնացեք: Երեք-չորս ժամ չերևաք: Կամ էլ գնացեք Ձեր տուն, կասեք, կխոսեք, նարդի կխաղաք:

- Չէ, չէ, ես այսօր չեմ կարող ամուսնուդ հետ լինել, ժողով ունեմ:

- Ժողով-մողով չգիտեմ, ինչ ուզում եք արեք, մեզ ազատ թողեք, այսօր միայն կանայք ենք հավաքվում,- այս ասելն ու ընկալույժը կախելը մեկ եղավ:

Քիչ անց Մարիետան վերադարձավ «Զեյթուն» նպարավաճառի խանութից:

- Արագ, արագ, անմիջապես հեռաձայնիր Աննային, քողանգին է սպասում,- ասացի դոների արանքից հազիվ սենյակ մտած Մարիետային:

- Ի՞նչ կա, ի՞նչ է եղել...

- Ի՞նչ իմանամ, ինչ որ կանանց հավաք է, մենք՝ տղամարդիկս, չկանք այդ գործում:

- Ի՞նչ կանանց հավաք, ինչ բան, չասացի՞ր, որ մենք զբաղված ենք: Մոռացել էս, որ Սաքոյենց ենք գնալու, չէ՞ որ երկու օրից Հայաստան է գնում:

- Իսկապես մոռացել էի, Մար ջան: Հա, իմիջայլոց ասաց, որ Լիլիթին էլ հետդ տանես:

Արագորեն գնած մթերքները սառնարանում տեղավորելուց հետո, նա մոտեցավ հեռախոսին:

Մի երկու վայրկյան հեռաձայնի մյուս ծայրից եկած հրահանգները լսելուց հետո, Մարիետան ասաց.

- Հա, լավ, հասկացա, Լիլիթին կվերցնեմ ու կգամ:

- Հը՞, ի՞նչ եղավ, գնում ես,- մտահոգված հարցնում էմ ես:

- Այո, այո, գնում եմ, Հեն ջան, չի լինի, ամոթ է, ինչ որ ծնունդ-մնունդ է, Երևանից էլ հյուր ունի: Բայց, թե ինչու է միայն կանանց հավաքում՝ չգիտեմ: Կգամ, կպատմեմ:

- Դե, ես փախա, գլխիդ ճարր տես: Կաշխատեմ շուտ գալ, բայց այս տրաֆիկոտ ժամին, ե՞րբ տեղ կհասնեմ, չգիտեմ: Դեռ Լիլիթին էլ պիտի վերցնեմ:

Եվ այսպես, գնաց մեր տիկինը, և ես կրկին սկսեցի աշխատել համակարգչով: Դիմատետրի միջի տեղեկությունները Հայաստանի վերաբերյալ ինչպես միշտ, մանավանդ այս օրերին, մտահոգիչ են: Սակայն այս է իրականությունը, ի՞նչ կարող ես անել, Ֆրունզիկն (*Մհեր Մկրտչյան*) էր, չէ՞, ասում. «Էն ինչ, որ պտի եղնի, չի կարա չեղնի, իսկ էն որ պտի չեղնի՝ չի կարա եղնի»: Բա, այսպես է բանը, «ախպըրտիք»:

- Դե լավ, Հենրիկ, հերիք քեզ տանջես հայրենակարոտ մտածումներով, գնա, գնա մտիր անկողինդ ու մի երկու ժամ քնիր,- ասում էմ ինքս ինձ,- միևնույնն է, այսպես կամ այնպես գիշերը չես քնելու, գոնե հիմա քունդ առ:

Չգիտեմ, թե որքան էի ննջել, գուցե թե մեկ-երկու ժամ, մեկ էլ լսում եմ Մարիետայի ձայնը.

- Լավ է, էլի, դու այստեղ հանգիստ շնթոկես, իսկ ես ֆրիվեյներում (*ազատուղի, մայրուղի*) ու փողոցներում քարշ գամ, հա՞: Վեր կաց, վեր, վեր,- վերմակը վրայիցս վար առնելով, բաձրագոչ ձայնով ասում է կինս:

- Հանգիստ, հանգիստ, ընկեր տանկիստ,- փորձելով կատակի տալ, ասում եմ ես ու տեսնելով ձեռքի նվեր-փաթեթը, որը տանելու էր ընկերուհու տուն, զարմացած հարցրի.

- Իսկ ձեռքիդ նվերը ինչո՞ւ տիրոջը չես հանձնել այ կնիկ, ինչո՞ւ ես ետ բերել, բա ամոթ չի՞...

- Դու, դու ամոթից մի խոսի, կինդ այս քանի ժամ է փողոցներում է, իսկ դու բանից անտեղյակ գիշերվա քունդ ես առնում, ո՞ր է հեռախոսդ, ինչո՞ւ մոտդ չես պահում այդ անտեր բջջայինը, գիտե՞ս թե քանի անգամ եմ զանգահարել: Հարյուր անգամ եմ ասել՝ մոտդ պահիր բջջայինը, կամ էլ՝ (*այս անգամ արդեն ժպտալով*) հեռախոսը վզիցդ կախիր:

- Այդ ի՞նչ ես ասում, այ կնիկ, ո՞վ է տեսել, որ բջջայինը վզից կախեն:

- Դու, դու պիտի կախես, դու պիտի լինես առաջինը, հասկացա՞ր:

- Լավ, լավ, Մար ջան, կկախեմ, հիմա ասա, ի՞նչ է եղել, ինչո՞ւ ես նվերը ետ բերել:

- Չէ, չէ, ոչինչ չեմ ասի մինչև բջջայինդ չբերես ու տեսնես, թե քանի անգամ եմ զանգ տվել:

Հակառակի պես էլ ման եմ գալիս, ման եմ գալիս, բջջայինս չեմ գտնում: Սուսիկ-փուսիկ պտտվում եմ տան մեջ, մինչ Մարիետան էլ լուռ, ժպիտը դեմքին հետևում է իմ շարժումներին:

- Չկա, չկա, Մար ջան, ի՞նչ անենք: Չեմ հիշում, թե ուր եմ դրել:

- Խելք, խելք աշխատեցրու, պարո՛ն,- փոքր ինչ հեգնելով ու լիաթոք ծիծաղով ասում է Մարիետան ու ավելացնում,- տան հեռախոսով զանգ տուր բջջայինիդ ու կլսես, թե որտեղից է գալիս ձայնը:

- Ապրի, ապրի, իմ խելոք կինը: Դե, ճիշտ են ասում էլի, թե տան հեռախոսը նրա համար է, որպեսզի նրա միջոցով գտնես տան մեջ կորած բջջայինը:

Եվ իրոք էլ, փորձված ճանապարհով գտնում եմ բջջայինս, որը մնացել էր կոստյումիս ներքին գրպանում դեռ նախորդ օրվա երեկոյից:

- Հիմա տեսա՞ր, թե քանի անգամ եմ հեռաձայնել...

- Լավ, լավ, Մար ջան, հիմա ասա, ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ ես նվերը ետ բերել:

- Հլա հարցրու, թե տեղ հասե՞լ եմ, որ նվերը տայի:

- Ինչպե՞ս թե, հո վթար-մթար չի՞ եղել:

- Ճիշտ էլ կոահեցիր, բայց քո ասած վթարից չի: Դե հիմա լսիր. Լիլիթին վերցնելուց հետո, ասել-խոսելով մտանք ֆրիվեյ: Մեր ելքին չհասած, զգացի որ մեքենայիս առջևի աջ անիվից տարօրինակ ձայն է գալիս:

- Հետո՞, հետո՞, շուտ ասա, մի երկարացրու:

- Էլ ի՞նչ հետո, ստիպված կանգնեցրի մեքենան և դուրս եկա. ի՞նչ տեսնեմ, անիվը բզիկ-բզիկ վիճակում է: Անելանելի դրություն, վտանգավոր տեղ: Ինքս չգիտեմ, թե պահեստային անիվն ո՞ւր է և ո՞նց են տեղադրում:

- Այսինքն, եթե իմանայիր էլ, միևնույնն է, դու չեիր կարող փոխել:

- Հենց այդ: Զանգահարում եմ քեզ, այն էլ տեսար չե՞, թե քանի անգամ, Արամին՝ անօգուտ: Զանգ տվի Աննային ու տեղյակ պահեցի իրավիճակի մասին: Ես ու Լիլիթը անօգնական, անելանելի վիճակում կանգնած, չգիտենք մեր անելիքը:

- Օհո, խնդիրը լրջանում է:

- Լսիր, լսիր շարունակությունը: Մեկ էլ, որտեղից-որտեղ, ոլոր-մոլոր ընթացքով, մի տեսակ ազատելով ֆրիվեյի եզրագիծը, մեզ մոտեցավ ազատուղու ոստիկանական մեքենան ու կանգնեց մեր մեքենայի ետևում, որից իջավ հաճելի արտաքինով, բարեսեռ երիտասարդ կին ոստիկանը և տեսնելով իրավիճակը, հորդորեց բնավ չանհանգստանալ:

- Իսկ վարորդական իրավունք կամ ապահովագրական

փաստաթուղթ չհարցրե՞ց:

- Ոչ, ոչ, պատկերացնո՞ւմ ես, հավանաբար տեսավ հագած-կապված ջահելներին, անհարմար զգաց փաստաթուղթ հարցնել, բա, որ ասում եմ մարդ պիտի ըսենց կնիկ ունենա,- արդեն հնչուն ծիծաղով ասաց Մարիետան:

- Լավ, էլ գլուխ մի գովի, հետո, հետո ի՞նչ եղավ:

- Ի՞նչ պիտի լիներ,- մտահոգվելու պատճառ չունեք, հարգելի տիկնայք,- ասաց ոստիկանը ու ժպտալով հարցրեց.

- Այսպես գուցված-զարդարված ո՞ւր եք շտապում...

- Դե, գիտեք հարգելի «օֆիսըր», մենք ճիշտն ասած, շտապում ենք, գնում ենք հյուր Վեն Նայս,- ասացի ես:

- Օ՛, Վեն Նայս, այստեղից հեռու չէ, Դուք արդեն գրեթե հասել եք:

- Այո, «օֆիսըր», բայց այս վիճակո՞վ, տեսնում եք չէ՞, պայթել է անիվը, գուցե քարշակ կանչեք մեզ համար,- ասում եմ ես:

- Չէ, չէ, ի՞նչ եք ասում, տիկին, այն էլ այս տոնական օրը և հետո, ահագին դրամ պիտի վճարեք դրա համար, ավստո չէ՞: Ես հիմա կկանչեմ մեր ենթակայության քարշակ մեքենան և ամեն ինչ կարգի կբերվի: Թող դա էլ իմ նվերը լինի Ձեզ այս տոնի առթիվ,- այս ասելն ու անմիջապես հեռաձայնով կապվելը ենթակայի հետ մեկ եղավ:

- Չէ, չէ, «օֆիսըր», ի՞նչ եք ասում, մենք կվճարենք, որքան որ պետք է,- ասաց մինչ այդ լուռ մնացած Լիլիթը:

- Եվ դու կարո՞ղ ես երևակայել, Հեն ջան,- շարունակում է Մարիետան,- նման հաճելի, անսպասելի, անբացատրելի վերաբերմո՞ւնք, այն էլ կին ոստիկանի կողմի՞ց: Անհավատալի է թվում, այնպես չէ՞:

- Իսկապես անհավատալի է, թեև, գիտես, պատահել է, որ ինձ էլ են ներել: Դեռ մի անգամ էլ մի ոստիկանի հրավիրել եմ իմ համերգին, հիշո՞ւմ ես:

- Իհարկե, հիշում եմ: Մենք երևի լավ չենք ճանաչում այստեղի ոստիկաններին: Տես է, բոլորովին օտար մեկին բարիք,

լավություն է անում Ամերիկայի ոստիկանը, հավանաբար, նույնիսկ օրենքը խախտելով: Ես ու Լիլիթը շշմել, մնացել էինք նման վերաբեմունքից: Քիչ անց մեզ մոտեցավ մեկ ուրիշ նմանատիպ ոստիկանական մեքենա, որի ոստիկանը դարձյալ կին էր: Երկրորդ մեքենան կանգնեց իմ մեքենայի առջևում: Այսպիսով իմ մեքենան ապահովվեց երկու կողմից:

- Շարունակիր, շարունակիր, Մար ջան, հետաքրքիր է, թե ինչով վերջացավ այս ամենը:

- Մի խոսքով, Հեն ջան, բավական երկար սպասեցինք մինչև եկավ մասնագետը և փոխեց մեքենայի անիվը: Բոլորովին անվճար: Այդ ընթացքում գրեթե բարեկամացանք ոստիկանների հետ: Պատկերացրու, չորս կանայք, մոտ մեկ ժամ հաճելի զրույցով տարված: Էլ ինչ թեմաներ ասես, որ չշոշափեցինք: Անշուշտ իմացան, որ հայեր ենք: Քիչ-միչ վերապահությամբ արտահայտվեցին մեր ազգի մասին, հիմնականում մասնակի դժգոհություն հայտնելով մեր երիտասարդների՝ մեքենան անօրեն վարելու համար: Բաժանվելիս միայն գրկախառնությունն էր պակաս ջահել, սիրունատես ոստիկան կանանց հետ: Հիմա եմ ափսոսում, որ չեմ վերցրել նրանց անձնական տվյալները: Վերջում, նրանք իրենց ոստիկանական մեքենաներով, ոլոր-մոլոր, դանդաղ ընթացքով գրեթե մաքրեցին խճողված ազատուղին և հնարավորություն տվին, որպեսզի ես կարողանամ անվտանգ մտնել ազատուղի:

...Մի խոսքով, բարեկամներ, հավատացեք, իսկապես, որքան էլ որ խիստ են մեր ճանապարհային ոստիկանները, նույնքան էլ բարի են ու օգնող, հասնող դժվարության մեջ գտնվող ցանկացած վարորդի: Մեր՝ հայերիս, մտապատկերում արմատավորված վերապահ վերաբերմունքը նրանց նկատմամբ գալիս է նախկինում մեր ապրած Բարբերից:

Շատ է դժվար ու վտանգավոր ոստիկանի աշխատանքը, մանավանդ Միացյալ Նահանգների արևելյան նահանգներում: Գրեթե օր չկա, որ ոստիկան չսպանվի դրանցից որևէ մեկում:

Ուստի, եկեք մեր օրինապահ երթևեկությամբ թեթևացնենք նրանց ծանրից էլ ծանր աշխատանքը, մանավանդ այս կամ այն տոնական օրերին, երբ կրկնակի, եռակի դժվար է լինում երթևեկելը, թե՛ ազատուղիներով և, թե՛ բազմամիլիոն քաղաքի փողոցներով:

Հունիսի 4, 2015 թ.,

Լուսինջելես

ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ
ՆՈՐԱՎԵՊԵՐ

ՇՈՒՆՆ ԷԼ ՍԻՐԵԼ ԳԻՏԵ...

2001 թվականի փետրվարի երկրորդ շաբաթը Պոլսո «Սա-
յաթ Նովա» երգչախմբի հրավերով Ստամբուլում էի: Հրա-
վիրվել էի 3-4 ամսով՝ երգչախումբը մարզելու նպատակով:

Քաղաքի մեծաթիվ բարեկամներից ամենաշատը «նազս
կանցներ» Արտաշես Հյուսումյանի մոտ: Նրա հետ իմ մտեր-
մական կապը սկիզբ էր առել 1969 թվականից: Եվ երեք ամսից
էլ մի քիչ ավելի ժամանակ, երգչախմբի փորձերին գնալիս,
շաբաթը մեկ-երկու անգամ անգամ այցելում էի Պանգալտը
թաղում գտնվող նրա հիանալի բնակարանը: Դեպքը կատար-
վել է առաջին այցելության ժամանակ:

...Մեր սիրելի բարեկամ Արտաշեսը, ինձ ներս առնելու
համար դեռ դուռը չէր բացել, երբ լսվեց շան հաչոց, որն ինձ
սթափեցրեց մի քանի օր ի վեր տանջող մտածումներից:

- Մի՛ վախճար, Հենրիկ,- հարեց միջանցքում կանգնած
Արտաշեսի կինը՝ Հայկուհին, մինչ ամուսինը փորձում էր
շանը տանել կողքի սենյակ:

- Լաքի՛, անդին գնա, սենյակդ անցի՛ր,- հսկա կենդանու
հետույքին խփելով գոռաց Արտաշեսը և դառնալով ինձ,
շարունակեց.

- Բան չեմ հասկնար, Հենրիկ, ի՞նչ եղավ այս շանը: Ուրիշ
ատեն, երբ հյուր մը գալու ըլլա շենքին բոլոր ապրողները կը
գիտնան, որովհետև հյուրին առաջին իսկ հարկ մտնալուն
պես ան կսկսի հաչել:

- Բնավ հաչոցի ձայն չլսեցի, Արտաշ, նույնիսկ հիմա լուռ է
և շղթան ձգելուդ կսպասե, որպեսզի ինձմե հոտ առնե...

- Ի՞նչ կըսես, Հենրիկ, Լաքիին որևէ մեկը չի կրնար մոտենալ,
ոչ ալ ինքը կմոտենա անձանոթ մեկու մը, ատոր համար ալ,
երբ հյուր մը գա, իրեն քովի սենյակը կտանինք:

- Լաքի, ինչ լավ, գեղեցիկ անուն է, երջանիկ շուն, երջանիկ

ընտանիքի հոգաճության ներքո: Հանգիստ ձգե կենդանուն, ան գիս չի խածներ, ան գիտե, որ ես իր բարեկամն եմ: Ես իրմե չեմ վախնար, մարդոցմե կը վախնամ, որոնք քեզի խածնելով, ճիշտ է, միս չեն փրցներ մարմնեդ, սակայն հավիտյանս կոտտացող վերք մը կը ձգեն հոգուդ մեջ:

- Ի՞նչ կը խոսիս, Հենրիկ, ինչպե՞ս չի խածներ, մենք ատոր փորձառությունը ունինք, կեցիր քովի սենյակը տանիմ:

- Ոչ, մի տանիր, հանգիստ ձգե իրեն, ես որ չեմ վախնար, դուն ինչո՞ւ կը վախնաս: Ուշադիր մտիկ ըրե, թե ինչ կըսեմ. եթե տանելու ըլլաս՝ պիտի ընդդիմանա, նույնը պիտի պատահի, եթե ես փորձեմ դուրս ելլալ, ան գիտե, որ ես իր բարեկամն եմ, անոնք միշտ գիտեն, թե որու պիտի խածնեն:

Այս ասելուց հետո, կոնակադարձ վիճակով դռնից դուրս գալու ձև արեցի, որի ընթացքում Լաքին սկսեց կատաղորեն հաչել: Վերադարձա նախկին դիրքիս, Լաքին ձայնը կտրեց և սկսեց խոշոր պոչը թափահարել.

- Տեսա՞ր, պարոնս,- հաղթականորեն դիմեցի Արտաշին,- հիմա շղթան թուլցուր, որ Լաքին քովս գա, շղթան սըխը (*ամուր*) բոնե, չձգես, ինչպես ժողովուրդը կըսե՝ «Շունին հավատ ընծայե, բայց պարանը ձեռքեդ մի հաներ»:

Արտաշը պարանը թուլացրեց այնքան, որ 30 կիլոգրամանոց (*եթե ոչ ավելի*) շունը հազիվ կարողանա մոտենալ տաբատիս: Ես քարացած վիճակով, մի քիչ էլ ահը սրտումս, սպասումի մեջ եմ:

Երկուսս էլ լարված ուշադրությամբ հետևում ենք Լաքիի շարժումներին, մինչ վերջինս մի քանի անգամ դանդաղորեն շուրջս պտտվելով և հոտոտելով, վերջապես կանգնեց առաջս: Հսկա գլուխը վեր ցցած, վագրագույն աչքերը դեմքիս ուղղած, պոչը համեստորեն շարժելով, հստակ էր, որ իմ շարժումներին էր սպասում:

- Արտաշ, ամբողջովին թուլցուր չվանը, այո, այո, այդպես, ապրես:

Լաքին կամաց-կամաց սկսեց փաթաթվել ոտքերիս: Ես էլ

վերջ տվի քարացած վիճակիս և սկսեցի մեղմորեն շոյել շան գլուխը:

- Վերջ, Արտաշ, մենք հաղթեցինք, հանիր շղթան շան վզից:

- Օո, խենթեցա ր, ինչ է...

- Հանե, ըսի, Արտաշ, մի վախնար...

- Հանե, կըսե նե, հանե, իրավ ալ Լաքին արդեն բարեկամի աչքով կնայի Մաեստրոյին,- այս էլ Հայկուհին է, որ մինչ այդ լուռ հետևում էր այս՝ մի քանի վայրկյան տևած, պայքարին:

- Հայտե, պապամ, հանեցինք,- բամբ ձայնով գոչեց Արտաշենը և մեկ կողմ նետեց շան վզից հանած շղթան:

Լաքին ուրախությունից չգիտեր ինչ աներ: Ինձ մոռացած, սկսեց վազել սենյակից-սենյակ, խոհանոց, ննջարան, վերջին կանգառը ես էի: Այդքան երկար վազքից հետո, շունը եկավ կանգնեց առջևս և մի ուսույնում առջևի թաթերով հարվածեց կրծքիս՝ լեզուն դուրս նետած, ջանաց քիթ-բերանը մոտեցնել երեսիս: Բարեկամությունը կնքված էր:

Ճաշասենյակի լայն գորգին Լաքիի հետ փաթաթվելուց և գրկվելուց հետո, հրաժեշտ տվեցի մեր բարեկամներին ու շանը: Վերջինս ուրախ-զվարթ թոշկոտելով, չորս բուրբուս պտտվելով, սրտաճմլիկ հաչոցով՝ Արտաշեսի խստագույն ցուցմունքից հետո, իր խուցը քաշվեց:

- Այս տասը տարվան ընթացքում ասանկ բան չէ եղած, Հենրիկ, ոչ մեկը կրցած է Լաքիին մոտենալ: Հյուրի մը գալու պարագայում պայման է, որ Լաքիին իր բույնը տանինք: Զարմանալի է, առաջին իսկ վայրկյանն Լաքին սիրեց և կապվեցավ քեզի:

- Շուները մարդեն ավելի զգայուն են, Արտաշ: Լաքին առաջին իսկ վայրկյանին հասկցավ, որ ես շուն շատ կը սիրեմ և չեմ վախնար իրենմե: Ձեր տուն եկող-զացողներն ոչ մեկը շուն սիրած է և կամ ալ պճլիկ, գիրկ առնվելիք շուն պահող եղած է: Լաքիին պես հաղթանդամ, 20-25 կիլանոց շուն սիրելը տղամարդու գործ է, բարեկամս:

- Հայտե՛, հայտե՛, գլուխ մի գովեր, շունիդ տեր եղիր հաճիս, խաղալ կուզե հետդ:

Հաջորդ այցելությանս, հազիվ ոտքս բնակարանից ներս դրած, Լաքին դեմս ցցվեց:

- Հայտե՛, շունիդ տեր եղիր հաճիս, խաղալ կուզե հետդ:

Իսկապես էլ, Լաքին՝ չորս կողմս պտտվելով ու այս ու այն կողմ ցատկոտելով, ինձ առաջնորդում էր հյուրասենյակ, որի մեծ գորգի վրա կես ժամի չափ զգվրտվեցինք ես ու ինքը:

Հաջորդող ամիսների ընթացքում Լաքինն այցելելիս ամեն անգամ խորոված հավ (*գրիլ*) էի տանում իմ սիրելի շանը, որը մի քանի վայրկյանում այն լափելուց հետո, պարտադրաբար մի քանի վայրկյան ինձ հետ պիտի թավալվեր մեծ գորգի վրա:

...Առաջին շունը, որ հայտնվեց մեր ընտանիքում Համաշխարհային երկրորդ պատերազմից հետո էր: Հայրիկս նոր էր վերադարձել Ռուսինիայից ու անմիջապես մայրիկիս հանել էր տվել աշխատանքից. «Դու տանը մնա և երեխաներին հոգ տար», - ասել էր նա ու ավելացրել, - ես կվերադառնամ իմ նախկին աշխատանքին»:

Խեղճ, միամիտ հայրիկս չգիտեր, որ իր ռազմագերի լինելու պատճառով ոչ ոք իրեն աշխատանք չի տա: Դա արդեն առանձին պատմություն է:

Նրա վերադարձի առաջին իսկ ձմռանը, փողոցում, մի պատի տակ կծկված փոքրիկ շնիկ տեսա: Ես, որ հազիվ յոթ տարեկան էի, ինչ կարող էի անել, եթե ոչ շնիկին գրկել ու տանել մեր տուն:

- Տղաս, ի՞նչ պիտի անենք այս շնիկը, մենք ինքներս անոթի, ինչպե՞ս պիտի կերակրենք այս շանը: Ախր, այս շունը հովիվի շան ցեղից է, հաչել էլ չի կարող:

- Վնաս չունի, Հակոբ,- ասաց մայրիկս,- նա էլ մեզ հետ յուր կգնա, ի՞նչ անենք, խեղճ հայվանին փողոց նետենք...

Վճիռն արձակված էր. շնիկը մեզ հետ էր ապրելու, մեզ հետ պիտի բաժաներ մեր խեղճուկրակ ուտելիքը: Ժուլին (*առաջին իսկ վայրկյանին մայրիկս կնքեց նրա անունը, որ ֆրանսերեն նշանակում է գեղեցիկ*) ինձ հետ մեծացավ, ինձ հետ բաժանեց մանկությունս ու պատանեկության առաջին տարիները:

1956 թվականին ինձ տարան խորհրդային բանակ՝ երեք

տարվա ծառայության, բայց ես ճիշտ և ճիշտ չորս ամիս հետո Երևանում էի: Անակնկալ անելու մտադրությամբ մերոնց տեղյակ չէի պահել իմ վերադարձի մասին: Երևանի երկաթուղային կայարանից հանրակառք վերցրի մեր տուն հասնելու համար:

Կանգառից մինչև մեր տուն հազիվ 500 մետր է: Մինչ ես քայլում եմ, մայրս նկատում է, որ Ժողին անհանգիստ է և աշխատում է շղթագերծ լինել: Շունն այնքան է կատաղում, որ կարողանում է ազատվել շղթայից ու իրեն փողոց նետել՝ ինձ դիմավորելու համար:

Ահագին հեռավորությունից մեր Ժողին հոտառությամբ զգացել էր, որ տանն է մոտենում իր տերը: Կորած հարագատին գտնելու պես առաջինը նա էր, որ փաթաթվեց ինձ ու առատ թքով լվաց երեսս:

Դրանից հետո երկար չապրեց մեր Ժողին և, որպեսզի իր վախճանը չտեսնեմ, մարդ կանչել տվինք հատուկ ընկերությունից, իսկ մինչ նրա գալը ես արդեն երկու օր բացակայել էի տնից, որպեսզի չտեսնեմ անխուսափելի բաժանման պահը:

* * *

Հաջորդ շունը, որ ունեցանք, 1990-ին էր՝ Ամերիկայում:

Մի օր որդիս՝ Արամը, ընկերոջ հետ ֆրանսիական «Պուդլ» ցեղի շունը գրկին մեր տան բակից ներս մտավ:

- Հայրիկ, - ասաց նա, - այս շունիկը (*Սենդի էր նրա անունը*) 2-3 ամիս մեզ մոտ պիտի մնա: Ընկերս Նյու-Յորք պիտի գնա և մտերիմ մեկը չունի, որպեսզի նրա մոտ կարողանա թողնել:

Կինս՝ Մարիետան, առարկեց, որովհետև շատ էր վախենում շներից: Ի վերջո համոզեցինք և այդ գործում մեծ դեր խաղաց մայրիկս՝ տիկին Վերժինեն, ատապազարցի այդ գիտուն և շենշող կինը:

Կարճ ժամանակ անց առանց Սենդիի հնարավոր չէր պատկերացնել մեր գոյությունը: Բոլորս խենթի պես կապվել էինք շան հետ, մանավանդ կինս: Մեր հայտագիրներից լիովին ջնջվեցին ընտանյոք քաղաքից բացակայելը, որևէ տեղ գնալը: Եվ եթե պատահեր, որ ամբողջ ցերեկը միայնակ թողնեինք

Սենդիին, խեղճը իր բնական պետքերը պահում էր մինչև մերոնցից որևէ մեկի գալը, որպեսզի խցանի պես դուրս նետվի իր պետքերը հոգալու համար:

Երեք ամիս անց, ըստ պայմանավորվածության, մեր տուն եկավ Արամիս ընկերը: Մենք արդեն գիտեինք, որ նրա գալու ժամանակն էր և ամենքս յուրովի ծանր էինք տանելու Սենդիից բաժանվելու պահը: Բայց, հակառակ մեր սպասածի, երիտասարդը եկել էր խնդրելու, որ մեկ-երկու ամիս ևս հոգ տանենք Սենդիին, որովհետև իր վարձած հարկաբաժնում արգելված էր շուն պահելը:

Երիտասարդը խնդրեց ևս երկու ամիս հոգ տանել Սենդիին՝ մինչև որ ինքը կարողանա հարմար բնակարան գտնել: Երկու ամիսն էլ անցավ, բայց շնատերը մեջտեղ չկար: Մի օր, երբ ամենքս սեղանի շուրջն էինք, դիմեցի Արամին.

- Արամ, տղաս, նայիր, հավանաբար այս օրերին բարեկամդ կգա Սենդիին տանելու, բայց մենք Սենդիին չենք տալու, ականջիդ օղ արա, հասկացա՞ր...

Կարծես բոլորի սրտից էի խոսել: Նույնը կրկնեցին թե մայրս, և թե Մարիետան:

- Արդեն ընտանիքի անդամ է դարձել Սենդին, մենք չենք կարող բաժանվել նրանից,- հարեց Մարիետան:

Իսկապես էլ, Սենդին դարձել էր հույժ անհրաժեշտություն մեր տան մեջ: Առանց նրա անկարելի էր երևակայել մեր կյանքը, մանավանդ մայրիկիս կյանքը: Իր ընկերն էր, խոսակիցը: Ամբողջ ցերեկը նրա հետ էր, միայն երեկոներն էր վերապահված մեզ, իսկ գիշերները միայն իմն էր. անկողնուս վրա, ոտքերիս տակ էր քնում:

Մի օր Արամն ասաց, որ ընկերը գալու է շանը տանելու: Ամենքս մեր որոշումը տվել էինք արդեն՝ ի՞նչ, Սենդիին տանելու են, անկարելի է...

Մի քանի օր հետո տղան երևաց մեր բակում: Իր նախկին տիրոջը տեսնելուն պես, Սենդին վազեց դեպի նա: Տղան գիրկն առավ շնիկին և համբույրներով ողողեց կենդանուն: Վերջինս՝

տիրոջ գրկից իջնելուց հետո, չէր իմանում անելիքը, մեկ ինձ էր մոտենում, մեկ մայրիկիս, մեկ Արամին:

- Տղաս, դու Սենդիին չես կարող տանել,- նախահարձակ ոճով ասացի ես:

- Ինչպե՞ս...

- Ճիշտ այդպես, դու գրեթե վեց ամիս Սենդիին թողեցիր մեզ մոտ և մենք վարժվեցինք նրան և առանց նրա չենք կարող պատկերացնել մեր կյանքը ու մեր իրավունքն է այսուհետ նրան պահել մեր տան մեջ, որպես լիիրավ անդամի:

- Ո՛չ, ո՛չ, չենք կարող տալ,- ավելացրեց Մարիետան:

- Ինչպե՞ս կարելի է, ես առանց Սենդիի չեմ կարող ապրել, դուք գիտեք, թե ի՞նչ խելացի շուն է նա,- ասաց խեղճացած երիտասարդն ու սկսեց հեկեկալ:

- Մի օր, տանիցս մի 10-12 մղոն հեռավորության վրա, բեն-գինի կայանում էի թողել նրան, չէի նկատել, որ Սենդին բաց դռնից իջել էր, հավանաբար բնական կարիքի համար: Առանց իմանալու, մեքենան վարեցի և եկա տուն: Շան բացակայությունը նկատելով անմիջապես վերադարձա լցակայան: Սենդին չկար: Մեկ շաբաթ անց, ամբողջովին անվնաս, զգալիորեն նիհարած Սենդին հայտնվեց մեր դռան շեմին: Բոլորս ապշել էինք, ցանկացած կենդանի կոծվարանա այդքան հեռավորությունից իր տունը գտնել ու հասնել, մինչ այս փոքրիկը գտել էր իր տունը, ով գիտե ի՞նչ չարչարանքներ կրելուց հետո:

Երիտասարդի հեկեկոցն ու սրտաճվիկ պատմությունը խախտեց նաև մեր հավասարակշռությունը և՛ կարծես ձեն-ձենի տված, մենք էլ սկսեցինք լաց լինել: Մթնոլորտը խաղաղ վիճակի բերելու մտահոգությամբ, սկսեցի իմ «ճառը»:

- Ինձ լսիր, տղաս, Ճիշտ է, այս շունը, որին նույնիսկ դժվարանում եմ շուն անվանել, ինձ համար համր մարդ է, խելքը տեղին և ավելի հավատարիմ, քան շատ հաճախ մարդը մարդուն: Քոնն է Սենդին, բարեկամս, այո, բայց մի քիչ էլ մերն է և մենք վարժվեցինք նրան ու նա էլ մեզ: Կես տարի նա մեզ հետ է, որպես մեր ընտանիքի հարազատ անդամ: Որքան գիտեմ, մենակ տղա ես, դու պիտի աշխատես կամ ուսանես, ո՞վ է հոգ

տանելու Սենդիին, մտածե՞լ ես այս մասին: Այս վեց ամսում 2 անգամ 2-3 օր հիվանդանոցում է եղել, դու կարող ես այդքա՞ն ժամանակ ու նյութական տրամադրել նրա համար: Այնպես որ, տղաս, դու Սենդիին թող մեզ մոտ և, երբ ցանկանաս, կարող ես գալ ու սիրել շունիկիդ:

Տղան, իհարկե դժվարությամբ, համաձայնվեց և արցունքով ողողուն համբույրներ դրոշմեց շանն ու հեռացավ:

Դրանից հետո միայն երեք տարի կարողացանք վայելել Սենդիին: Մայրիկիս մահվան օրը, 1993 թվականի նոյեմբերի 23-ին Սենդին անհայտացավ: Ամենուր փնտրեցինք, ամբողջ Հոլիվուդը տակնուվրա արեցինք, բայց՝ անօգուտ:

Փորձառու մարդիկ ասում են, որ երբ տանը մեկը մահանում է, շները չեն դիմանում այդ ցավին և գնում, մի ծածուկ տեղ, աչքից հեռու ավանդում են հոգին: Թերևս այդպես եղավ մեր Սենդիի պարագայում: Ո՞վ գիտի, գուցե ճիշտ է, թե շներն էլ մարդկանց նման սիրել գիտեն:

- Սովորելու բան ունենք նրանցից, հը՞, թերևս...

*Հուլիսի 7, 2012 թ.,
Երևան*

ՀԱՄԱՐԻՉԸ...

Կա արդյո՞ք մեկը, որ տեսած չլինի այս անմեղ «խաղալիքը», որն իրականում խաղալիք էլ չէ, այլ զբաղմունքի միջոց հիմնականում տարեց տղամարդկանց համար: Նրանք այս խաղալիքը օգտագործում են ձանձրույթի պահերին, երբեմն էլ ժամանակ սպառելու համար:

Որքան գիտեմ համրիչի հետ կապված որևէ գրական նյութ, գրվածք չկա: Կարող է և սխալվում եմ: Կան «ուլունքաշարի», «համրիչների հատիկների» վերաբերյալ նյութեր, բայց բուն համրիչի մասին նորավեպ կամ պատմվածք գոյություն չունի:

Եվ այդ նյութին անդրադառնալու մարմաջով չէ, որ պատմության եմ վերածում ապրումներս՝ կապված այդ անմեղ, գրեթե ոչինչ չատող «ձեռքի ուլունքաշարի» հետ, այլ բոլորովին պատահական երևույթի հետ, որը կատարվեց Ստամբուլում:

Վստահ եմ, որ Պոլսում ապրող ամեն հայ, ով երբևէ Թաքսիմի հրապարակից Հաբբիյե է բարձրացել, նկատած պետք է լինի թավ ու սրածայր խոշոր պելլով, գլխին միշտ «սիլինտր» տեսակի գլխարկ կրող մի մարդու, ով մայրերով զբոսնում է և մշտապես ձեռքին խաղացնում սալորի մեծություն ունեցող հատիկներից պատրաստված ու բավականին ծանր համրիչը:

2001 թվականի փետրվարի կիսերին էր, երբ առաջին անգամ տեսա այդ տարօրինակ մարդուն Թաքսիմ հրապարակի մի անկյունում: Ես չգիտեի, որ հաճախ պիտի տեսնեմ այդ անձնավորությանը, քանզի դեռ երեք ամիս էլ պետք է Պոլսում մնայի՝ «Մայաթ Նովա» երգչախմբի հետ աշխատելու, ինչպես նաև շաբաթը գեթ մեկ անգամ «Մարմարա» օրաթերթի խմբագրատուն այցելելու և ներհուն մտավորական, գրող, խմբագրապետ ու 1970 թվականից ինձ հետ բարեկամացած Հատտեճյան Ռոպերին հանդիպելու համար:

Թզբեհով անձը՝ պատի տակ կանգնած, երբեմն գլուխը կախ, երբեմն էլ հայացքը հեռուներն ուղղած, ինքն իրեն հետ

խոսելով, համրիչի հատիկները խաղացնելով, ով գիտե ի՞նչ երազներ էր փայփայում:

Հաջորդ տարի՝ դարձյալ համերգներ տալու նպատակով, Պոլսում էի: Նույն մարդը նույն մայթերին էր դեգերում: Նկատել էի, որ անցորդներն առանց ուշադրություն դարձնելու, անտարբերությամբ անցնում էին նրա մոտով: Այդ փողոցով անցնելիս մի անգամ փորձեցի փոքր քիչ մոտենալ, հետևել իրեն, բայց զգացի, որ դա այնքան էլ իր «սրտով» չէ, ուստի հրաժարվեցի այդ մտքից՝ շարունակելով քայլել դեպի «Մարմարա» օրաթերթի խմբագրատուն: Միտքս անդադար այդ մարդու հետ էր. ո՞վ գիտե, միգուցե իր ձեռքին եղած ուլունքաշարին էր ապավինել իր բախտը: Ակամա հիշեցի թշվառ մանկությունն Երկրորդ Աշխարհամարտի ահավոր տարիներին, երբ մենք, հազիվ 4-5 տարեկան, քայլելով ցեխոտ, քարքարոտ փողոցներով, մեր հանգիստն էինք գտնում պատերի տակ նստոտած ծերունիների մոտ, ովքեր իրենց սլաքալ ժամերը «լցնում» էին «թզրեհ քաշելով»:

Աշխարհի չարագույժ դեպքերից անտեղյակ բոլոր ծերունիները «թզրեհները» ձեռքներին, աջ ձեռքի բութ մատով և ցուցամատով, մեկիկ-մեկիկ վերուվար էին սահեցնում համրիչի կլոր կամ ձվաձև հատիկները՝ հասնելու համար ցանկալի մեջտեղի՝ իրենց ուզած, երազած կամ փայփայած հատիկին, որը խորհրդանշում էր ցանկության իրականացում կամ չիրականացում. «պետք է լինի, պետք է չլինի», «պետք է գա, պետք է չգա»:

Եվ, որպեսզի արդար լիներ այդ բախտախաղն ու դրա արդյունքը, համրիչի տերը իրավունք չունեի համրիչին նայելու: Հայացքը դեպի հեռուները ուղղելով, ծերունիներն ամեն անգամ խաղը սկսում էին տարբեր հատիկներից, ձգտելով հասնելու ցանկալի՝ «այո», «պետք է լինի», «պետք է գա» արդյունքներից մեկին, կամ այլ դրական արդյունքների, մինչ այդ բազմիցս ճաշակած լինելով դառն իրականությունը. «ոչ», «պետք է չլինի», «պետք է չգա»... Եվ այսպես շարունակ...

Երբ մի քիչ մեծացանք, մենք էլ մեր «համրիչը» գտանք.

պարզ, ճերմակ ու պզտիկ թերթիկներով «երիցուկ» ծաղիկը, որի թերթիկները մեկ առ մեկ պոկելով հաշվում էինք. Հայերենի շարադրությունից հի՛նգ պետք է ստանանք, թե՛ չորս: Եվ այսպես, սկսելով ծաղիկի որևէ թերթիկից, հասնում էինք վերջինին, որի արդյունքը պետք է լիներ չորս կամ հինգ: Բազմիցս կրկնում էինք նույն գործողությունը, և, եթե պատահեր, որ երկու անգամ միևնույն արդյունքը լիներ, մտածում էինք, որ այդ թվանշանն է լինելու մեր գնահատականը:

Սակայն կյանքն իր օրենքներն ունի և երիցուկի տված «արդյունքը» շատ անգամ չէր համապատասխանում իրականությանը:

Երբ արդեն պատանի էինք, այդ ժամանակ էլ երիցուկը մեծ դեր էր խաղում մեր առօրյա կյանքում: Մեր սիրած, նախընտրած օրիորդի հետ առանձնանալով, երիցուկի միջոցով փորձում էինք գուշակել, թե Նվարդը ի՞նչ է սիրում, թե՛ Սարգսի՛ն:

Մեկ-մյուսին հերթ չտալով, արագորեն պոկում էինք երիցուկի թերթիկները՝ հասնելու համար վերջինին, որը սովորաբար լինում էր հակառակորդի անունը: Այդ ժամանակ գոռում էինք, փրփրում, անլուր, անտեղի մեղադրանքներ հնչեցնում մեր սիրած աղջկա հասցեին, ով լալագին ասում էր, որ. «Ո՛չ, ո՛չ, այդպես չէ, սխալ է երիցուկը: Ես Սարգսին չեմ սիրում, քեզ եմ սիրում, նորից փորձի, նորից փորձի և կտեսնես, որ քո անունը պետք է ելնի...»:

Մեծ խորհուրդ և մեծ իմաստ կար այս մանկամիտ ու պարզ խաղին մեջ, և երբ սովոր խմբով գնում էինք Դիլիջանի կողմերը, մեր առաջին գործը լինում էր դաշտերում և անտառներում երիցուկներ գտնելը: Այդ ժամանակ բոլորս ականատես էինք լինում առանձնացած, երիցուկներով զբաղված զույգերի «խաղին»:

... Այսպես անցան տարիները՝ մեզ էլ մոտեցնելով վերջալույսին: Ինձ թվում էր, թե մոռացվել են ինչպես երիցուկը, այնպես էլ համրիչը:

Սակայն, 2000 թվականին, մենք վեց բարեկամներով, Ջավախքով մուտք գործեցինք Թուրքիա՝ մեր պապենական-հո-

րական հողերը, Կարսի, Արդահանի, Վանի, Մուշի, Էրզրումի շրջաններն ու գյուղերը պատելու և կարոտներս առնելու համար:

Կարսում մենք բնավ օտար չզգացինք մեզ, կարծես թե նախկին Լենինականում էինք. նույն սև գույնի քարե շարվածքով երկհարկանի գեղեցիկ շենքեր, ռուսական տներ հիշեցնող կամարաձև պատուհաններով:

Ամերիկայի երկու բարեկամներս խնդրել էին առարկայական հուշեր բերել Թուրքիայից. մեկի ուզածը համրիչ էր, իսկ երկրորդինը մի շիշ ջուր Վանա լճից:

Կարսում առաջին օրն իսկ տեսա, թե որքան տաքատեսակ, տարբեր գույնի, տարբեր նյութերից շինված, դյուրիչ ու գրավիչ, մեծ-փոքր հատիկների տարբեր քանակով, կարճ, երկար համրիչներ էին վաճառում: «Վերջում կառնեն», - մտածեցի ես, քանզի հինգ օրից Կարսով Հայաստան էինք վերադառնալու:

Մեր խմբում մի կին կար՝ տիկին Հռիփսիմեն, ում ծնողները Էրզրումի շրջանի Չիրթց գյուղից էին: Նա միացել էր մեր խմբին՝ հատկապես իր ծնողների ծննդավայրն այցելելու փափագով: Անշուշտ հայկական ճամբորդական ընկերության հայտագրում նախատեսված չէր ճանապարհից շեղվել, սակայն մենք՝ կնամեծար տղամարդկանցով, որոշեցինք Էրզրումում զբաղվել տիկնոջ ծնողների գյուղի փնտրտուքով:

Էրզրումում շատերին հարցրեցինք այդ գյուղի մասին, սակայն ոչ մեկը չէր լսել անունը: Ի վերջո, անգլիախոս, համալսարանավարտ բարեհամբույր մի երիտասարդ խորհուրդ տվեց գնալ ճամփորդական որևէ գրասենյակ և հին քարտեզներում փնտրել այդ գյուղը, որի անունը կարող է և արդեն փոխված լինի.

- Իհարկե նոր չէ այս օրենքը, - ասաց երիտասարդը, - սակայն տարե-տարի փոխվում են երկրի քաղաքների և գյուղերի օտար արմատ ունեցող տեղանունները:

Հետևելով «գիտունիկ» երիտասարդի խորհրդին, մեկ ժամի չափ հարց ու փորձ անելուց հետո, գտանք Էրզրումի ամենահին և ճանաչված ճամփորդական գրասենյակներից մեկը: Այնտեղ, գրասենյակի մուտքի մոտ, մի ծերուկ համրիչների

ճոխ հավաքածու էր վաճառում: Այլևս այս ու այն կողմ չնայեցի և մի գույգ համրիչ գնեցի, մեկը վերապահելով ինձ, իսկ մյուսը՝ Աշոտ անունով բարեկամիս:

Իսկապես, ճամփորդական գրասենյակի հին քարտեզներում գտանք մեր փնտրած գյուղը, որն այժմ Պահչեճի էր կոչվում: Պարզվեց, որ այն Էրզրումից 10-11 կմ հեռավորության վրա է:

Տիկրն Հոփսիմեի բերած պատկերներով գտանք նաև գյուղի մեջ եղած կամուրջն ու ջրհորը, որոնք վաղուց անգործության էին դատապարտված: Չկար եկեղեցին, տեղը տափարակ տարածություն էր:

Մեկ ժամ մնացինք գյուղում, բայց չկարողացանք գտնել Հոփսիմեի նախնիների տունը, որովհետև բոլոր տները նորոգված էին, շատերն էլ նոր շինված, որոնց պատերի մեջ դժվար չէր հայտնաբերել եկեղեցու սրբատաշ քարերը:

Հոփսիմեի հավաստմամբ, իր պապենական տան փողոցում ժամանակին ապուխտի (*բաստուրմա*) պզտիկ գործարան է եղել: Եվ իսկապես, վերադարձին, փողոցի ծայրում, մեքենայի բաց պատուհաններից ներս խուժեց չամանի (*քիմիոն*) հաճելի հոտը: Սակայն 100-ամյա վաղեմություն ունեցող այդ միակ կենդանի վկայությունը՝ բաստուրմայի գործարանն, ու մեր շուրջը հավաքված տասնյակի չափ երեխաները, ովքեր ամերիկյան մեկ դոլար ձեռք ձգելու համար պատրաստ էին ամեն ինչի, օգտակար չեղան մեր որոնածը գտնելու հարցում:

... Ճամփորդության ավարտին Վանա լճից փոքր շներով ջուր, իսկ Այգեստանից մի քանի պտղունց հող վերցրեցինք, որոնք այսօր էլ պահպանվում են մեր վեց ընկերների տներում: Ես մի բան ավելին ունեմ՝ համրիչը, որը հազիվ թե ձեռքս վերցնեմ, որովհետև մշտապես զբաղված եմ:

Իրականության մեջ մենք՝ հայերս, կարիք ունենք նորաձև մի համրիչի, որը միայն մեկ հատիկ պետք է ունենա, «հավատի» հատիկ, որպեսզի դրա պատասխանը միշտ լինի. այո, կամ՝ կլինի...

*Օգոստոսի 11, 2004 թ.,
Երևան*

ՔՅԱԼԼԱ ՆԻԿՈՂՈՍԸ

1964 թվականի վերջում մեր հարևան Օնոբիոսի (*այն օրերի համար մեր ականջին հնչող բավական տարօրինակ անուն*) երկհարկանի առանձնատան առաջին հարկի մեկ սենյակում վարձակալական հիմունքներով մի ամուսնական զույգ տեղավորվեց: Ինչպես մեր, այնպես էլ հարևանների հետաքրքրությունը մեծ էր այդ զույգի նկատմամբ:

Կինն, արտաքինից էլ երևում էր, որ օտարազգի էր, սլացիկ մարմին ուներ, շիկահեր մազերն էլ առատորեն փռված էին ուսերին, իսկ ամուսինը հայ էր, սակայն իսկական լափշիկի էր նման, կարճահասակ, մեծ, պարարտ ստամոքսով և կարճիկ, կնոջից էլ բավական ցածր հասակով: Ինչպես հայտնել էր հորս ֆրանսահայ Օնոբիոսը, վարձակալ Նիկողոսի կինը գերմանուհի էր, անունն էլ Սառա:

Սառան մշտապես տանն էր, իսկ ամուսինը առավոտից գնում էր աշխատանքի ու միշտ ուշ էր վերադառնում: Ինչպես հետո իմացանք, Նիկողոսը, որին մենք կրճատ ձևով Նիկո էինք ասում, լուսանկարիչ էր ու աշխատում էր Լենինի հրապարակում և անցորդներին ու մայրաքաղաքում նոր-նոր երևացող զբոսաշրջիկներին էր լուսանկարում:

Իհարկե, միայն Նիկոն չէր, որ սպասարկում էր հրապարակի անցորդներին: Իրենից բացի կային ևս երեք լուսանկարիչներ, ովքեր մրցման մեջ էին իրար հետ և հաճախորդ էին փախցնում միմյանցից:

Մի օր, Նիկոն ու իր կինը, ով մի քանի բառ գիտեր հայերեն, առաջին անգամ թակեցին մեր տան դուռը:

- Հենրիկ,- առանց բարև-բարի լույսի, անմիջապես վրա տվեց Նիկոն,- խնդրեմ, օգնե ինձի, օգնե...

- Սպասիր մի վայրկյան, Նիկո, ի՞նչ է եղել, ներս մտեք, շատ հուզված ես երևում, նստեք խնդրեմ բազմոցին և պատմեք, թե

ի՞նչ է եղել,- անակնկալի եկած ասացի ես,- աչքիդ տակին կապույտը ինչի՞ց է...

- Սպասե, որ պատմեմ: Գիտես, որ լուսանկարիչ եմ: Շրջավետ կըսեք, ինչ կըսեք, ծանոթ մեկն ալ չունիմ հոն, որ կարենա ինծի օգտակար ըլլալ նկարչատուն մը բանալու համար: Շիտակը դրամ ալ չունիմ:

- Այդ ամենը վերջում կասես, մի երկարացրու, Նիկո, ասելիքդ ասա:

- Ի՞նչ ըսեմ, եղբայրս: Նկարչական գործիքս առի և գացի Լենինի հրապարակ՝ անցորդներուն լուսանկարելու: Հոն ինծի պես երեք լուսանկարիչ կա և անոնցմէ ամեն մեկը՝ անցորդներուն ետեւէն վագելով, կջանա հաճախորդներ գրավել: Ես ալ հեռուն կեցած, գործիքը վիզես կախած, կսպասեի բախտիս: Եկուր տես, որ չեմ գիտեր ինչէն է, առանց մասնավոր ջանք մը թափելու, ավելի հաճախորդ գրավեցի, քան մյուս երեքը միասին:

- Նիկո, կարճ կապիր, գործ ունեմ, բարեկամս, ասելիքդ ասա և վերջացրու, խոհանոց պիտի գնամ խաշ մաքրելու, շաբաթ օրը հյուրեր ունենք:

- Ի՞նչ ըսիր, խաշ 2 ըսիր, իշտե մեր գիտցած փաչան չ'է մի, փաչան ինչ է, ճանըմ, քյալլա ըսե, քյալլա, բայց կեցիր, Հենրիկ, կեցիր, քիչ վերջ կիտսինք քյալլայի մասին, քյալլա գիտես չ'է ինչ ըսել է՝ քուլուխ, ոչխարի քուլուխ:

- Օո, կարգին խոսե, զլուխ ասա, ոչ թե քուլուխ: Ամոթ է, ամոթ, մի քիչ հայերեն խոսել սովորիր: Աչքիդ տակի կապույտին անցիր, հայդե, պատմի տեսնենք ի՞նչ փորձանքի ես եկել:

- Կապույտի՞ն ըսիր, հա, մայրամուտի ատեն, երբ գործերնիս լմնցուցած տուն պիտի դառնայինք, այդ երեք տղաքը ինծի տարին դիմացի ջուրերու խանութին ետևը և հարձակեցան վրաս, քանի մը հարվածներ հասցուցին քիթիս, բերնիս և հայիոյանքներու տարափին տակ սպառնացին, ըսելով, որ ոտքերս կը կոտրեն, եթե անգամ մըն ալ երևամ հրապարակին ջուրջը: Ատ ալ չէր բավեր, գործիքս ալ առին ձեռքես:

- Լավ է, որ չեն կոտրել գործիքդ, բարեկամս: Իրապես, ինչո՞ւ

ուրիշ տեղ չես կանգնում և մարդկանց հաճախորդներին ես տիրանում: Ինչ է, հրապարակում ուրիշ տեղ չկա՞, Լենին պապիկի արձանի մոտ կանգնիր, մանավանդ Արմենիա հյուրանոցն էլ մոտ է: Շատ եկող-գացող կա: Հագուստիցդ էլ երևում է, որ դու տեղացի չես, «ախպար» ես, և քեզ ավելի դյուրությամբ կմոտենան արտասահմանից եկած հայերը, քան մյուսներին: Հիմա ի՞նչ է ուզածդ, Նիկո:

- Դուն ասոնց լեզուն լավ կհասկնաս տղաս, հաճիս գործիքս առ ատոնց ձեռքեն, Հենրիկ:

- Լավ, լավ, ամոթ է, քեզ որ մնա հիմա լաց կլինես: Խոստանում եմ տղաներին հանդիպել: Պետք է ջանամ կարելին անել նկարչական գործիքդ քեզ վերադարձնելու համար: Միայն թե խոսք տուր, որ ուրիշի «հացին վայ պիտի չլինես»: Այդ խեղճերն իրենց վաստակածից դեռ բաժին էլ են հանում ոստիկաններին և հսկիչներին, այդպես աշխատել չի լինի, Նիկո:

- Շատ շնորհակալ կըլլամ, Հենրիկ, եթե կարենաս գործիքս ազատել ատոնց ձեռքեն, ես ալ ուզածդ նվերը կընեմ:

- Նվեր-մվեր չեմ ուզում, Նիկո, միայն թե մի անգամ քյալլա ես ասում, թե ինչ, եփե, տեսնենք, իմանանք, թե ինչ է այն: Քիչ առաջ խոսք արիր այդ մասին: Մեր տանը միայն խաշ, ձեր գիտցած փաչան է, որ կեփվի:

- Միրով, Հենրիկ, ուզածդ թող աղ ըլլա, թեև երկար աշխատանքի կը կարոտի քյալլա եփելը, գիտե՞ս որքան համով կըլլա ոչխարի քուլուխին մեջի ուղեղը, աչքերը, լեզուն: Ամեն մեկն իր համը ունի:

- Նիկո, նախ, ինչպես քիչ առաջ քեզ ասացի, որ հայերեն խոսես և ասես գլուխ և ոչ թե քուլուխ: Եվ հետո, ես այդպիսի բաներ ուտելու վարժված չեմ, լեզու, ուղեղ, քիթ, կոկորդ, էլ չգիտեմ ինչ, իրականում, ես խաշ էլ չեմ ուտում, միայն սիրում եմ խաշի մթնոլորտը, երբ իրար գլուխ են հավաքվում տղամարդիկ և ամբողջ օրը ուտել-խմելով են անցկացնում, կենացներ են խմում, նարդի խաղում: Խաշին էլ հաջորդում է կեսօրյա խորովածը, իսկ երեկոյան՝ էջմիածնի քյուֆթան...

- Աստված իմ, այդչափ ուտել կըլլա ...

- Կլինի, կլինի, եղբայր: Շաբաթ օրը եկ, կտեսնես: Տիկնոջդ էլ բեր, թող մերոնց հետ կողքի սենյակում լավ ժամանակ անցկացնի: Բայց դու խոստումդ պիտի կատարես: Ես քյալլա կուտեմ, թե՛ ոչ, միևնույնն է, ընկերներս կվայելեն:

- Շատ աղեկ, մինչև Նոր տարի դեռ երկու շաբաթ կա, գալ շաբթվա մեջ կուտենք քյալլան, միայն թե հոս, տունիդ մեջ: Գիտես, ես և տիկինս մեկ պզտիկ սենյակի մեջ կապրինք:

- Եղավ Նիկո, վաղը նկարչական գործիքդ ձեռքիդ կլինի:

Մեր ողջ գրույցի ընթացքում Նիկոյի կինը՝ Սառան, բերանը չբացեց: Միայն երբեմն-երբեմն, ամուսնուց աննկատ, կիսա-ժայիտ, զրգոյիչ ու հանդուգն հայացք էր ուղղում ինձ:

Մեկ շաբաթ անցավ, բայց խոստացված քյալլան չերևաց մեր սեղանին, ոչ էլ խոսք եղավ այդ մասին: Անշուշտ, ես կարողացա տղաների ձեռքից վերցնել Նիկոյի լուսանկարչական ապարատը և հանձնել իրեն՝ առանց որևէ ակնարկ անելու քյալլայի մասին:

Նոր տարուց հետո Նիկոն թողեց լուսանկարչությունը: Զղիմացավ մրցակցությանը և որոշեց աշխատել ավտոդողերի գործարանում: Նա վաղ առավոտյան գնում էր աշխատանքի և բավական ուշ վերադառնում: Գրեթե ամեն օր, երեկոյան ժամերին Նիկոն այցելում էր մեզ, գրեթե միշտ ընթրիքի ժամերին: Խեղճ Նիկոն մշտապես անոթի էր լինում և մեծագույն հաճույքով վայելում էր մայրիկիս պատրաստած համեղ կերակուրները: Նա իրեն ավելի ազատ էր զգում մեր տանը, քան իր տանը:

- Կնիկս կերակուր եփել չի գիտեր,- ասում էր նա ու բնավ չէր հետևում քաղաքավարական կանոններին և ինչ ընկնում էր ձեռքը վայրկյանի մեջ կուլ էր տալիս: Ավելին. կուշտ լափելուց հետո, «ձեռի հետ», սեղանի վրայից վերցնում էր այն ամենը, ինչ սովորաբար դժվար էր գտնել խանութներում, մասնավորապես մեկ-երկու շիշ եգիպտական գարեջուր:

- Այս գարեջուրի արժեքը դուք չեք գիտեր, իմ ծննդավայրես կուգա՝ Աղեքսանտրիայեն: Գիտեք չէ՞, ուր կգտնվի այդ ծով-եզրյա քաղաքը Եգիպտոսի մեջ,- հպարտ-հպարտ ասում էր

նա ու առանց քաշվելու, վերցնում էր մեկ-երկու շիշ ու դուրս գալիս տնից՝ հաջորդ օրերին նույնը կրկնելով:

Նիկոյի կնոջը՝ Սառային, հազվադեպ կարելի էր տեսնել փողոցում կամ այլուր, մի երևույթ, որ սկսել էր կասկածելի դառնալ հարևանների շրջանում:

Մեկ էլ լուր տարածվեց, թե մեր տնից երեք տուն դեպի հյուսիս բնակվող, ուսանող Գեղամը հաճախ է թափում Նիկոյի տան փողոցին նայող դուռը:

Արդեն հստակ էր, որ Գեղամը չնայած երիտասարդ տարիքին, կապված էր իրենից բավական տարիքով գերմանացի կնոջ հետ: Եվ հավանաբար այնքան զորեղ էր այդ կապը, որ նա այլևս գողունի չէր մտնում Սառայի բնակարանը. ավելին՝ առանց քաշվելու, հաճախ էլ ցուցադրաբար՝ գրգռելու համար թաղի երիտասարդների հետաքրքրությունը: Մի օր, երեկոյան, բավական ուշ ժամին, մեր տան դուռն է թակում Նիկոն.

- Հենրիկ, եղբայրս, օգնե, խրատ մը տուր, ի՞նչ ընեմ, արցունքախառն հայացքով ինձ է դիմում Նիկոն:

- Ի՞նչ կա, Նիկո, ի՞նչ է եղել,- թեև կոսահում էի, թե ինչի մասին է լինելու խոսքը:

- Բռնեցի, հա, բռնեցի: Այսօր վարպետիս խնդրեցի, որ կեսօրեն ետք ինձի ձգե, որ տուն գամ: Դուռը կամացուկ բացի և... ի՞նչ տեսնամ..., ես՝ տղամարդ ըլլալով, կամչընամ ըսել, թե ինչ պատկերի առջև կեցա: Ես գիտեի, ականջիս հասած էր լուրը: Այսօր արդեն առանց ամչընալու կրնամ ըսել, որ միշտ դիտավորյալ մինակ եկած եմ ձեր տունը, որովհետև առաջին օրվրնեքեզնով կը հետաքրքրվի կնիկս:

- Ես սպասում էի այս օրվան: Եվ ասածդ շատ շուտ հասկացել էի, բայց կարևորություն չէի տալիս: Պետք է ձար գտնես բարեկամս, բաժանվիր, Նիկո:

- Ոչ, չեմ կրնար, բախտս, ճակատագիրս անոր ձեռքն է:

- Ի՞նչ ես խոսում, ինչ բախտ, ինչ ճակատագիր, ամոթ է, Նիկո, տղամարդ եղիր: Դուրս արա, թող գնա:

- Չեմ կրնար, Հենրիկ: Անոր վրա է հույսս: Ես, շիտակը ըսեմ, կուգեմ այս երկրեն ելլալ: Սառան Գերմանիո հպատակ է և

դիմում ըրած է, որ Գերմանիա տեղափոխվինք: Միայն իրեն հետ կրնամ ելլել Հայաստանեն, անկե վերջ կրնամ հաջողցնել Ամերիկա երթալ:

- Հասկացա, ավի մեջ ես, բարեկամս:

- Ան ալ ինչպես... այդ երիտասարդը տակավին հոն է, կրնա՞ս երևակայել: Ամոթեն տղան դուրս կուգեր ելլալ, կինս չձգեց, ավելին. «ան հոս պիտի մնա, դուն կրնաս դուրս ելլել, և այսուհետև, ան երբ ուզե, կրնա գալ, հասկըցա՞ր, պարոն», - պոռալով նետեց երեսիս:

- Դժվար դեպք է, Նիկո, որևէ խորհուրդ չեմ կարող տալ: Դիմացիր, տոկա, մինչև Հայաստանից դուրս գալդ: Հիմա մեկ խորհուրդ կարող եմ տալ. փոխիր բնակարանդ, որպեսզի ծաղրի առարկա չլինես: Ամբողջ փողոցը գիտի նրանց կապի մասին:

... 1982 թվական, Լոս Անջելես, հայկական «Ռոնս» հանրախանութ: Մսի բաժնի Հարությունը ինձ է սպասարկում: Հանկարծ, ինչ որ մեկը մեջքիս կողմից երկու ուսերս պինդ սեղմած, չի թողնում շրջվեմ:

- Ո՞վ եմ, Հենրիկ, ո՞վ...

- Ախր, թույլ տուր, որ շրջվեմ...

- Չէ, դառնալ չկա, ձայնես ճանջիր, ձայնես, չէ՞ որ դուն երածիշտ ես:

- Նիկո, Նիկո, դո՞ւ ես:

- Այո, այո, Հենրիկ, Նիկոն եմ:

- Ե՞րբ, ինչպե՞ս, ո՞նց, որտեղի՞ց:

... Հետագա զրույցից պարզվեց, որ Նիկոն Գերմանիայում ամուսնալուծվել է իր անբարոյական կնոջից և ժամանակի ընթացքում կարողացել է գաղթականի կարգավիճակով հաստատվել Միացյալ Նահանգներում:

- Գրեթե տաս տարի է, որ հոս կապրիմ: Հոս հաստատվելես ի վեր հետևած եմ գործունեությանդ, սակայն, խոստովանիմ, չեմ համարձակած հանդիպիլ քեզի:

- Ինչո՞ւ, Նիկո, ինչո՞ւ չես հանդիպել մեզ:

- Ի՞նչ ըսեմ, Հենրիկ, անցյալի սխալներուս պատճառով

ամչցած եմ հանդիպիլ քեզի: Հոս երգի-պարի խումբիդ համերգին ալ ներկա եղած եմ: Եվ, քանի որ հիմա հանդիպեցանք, կ'խոստանամ հետայսու հանդիպիլ:

Եվ իսկապէս էլ, Նիկոն մի քանի օր հետո երևաց մեր տան շէմին: Ինչպէս երբեք, այս անգամ մի շքեղ ծաղկեփունջ կար ձեռքին:

- Այս ինչ լավ, հանգստավետ տուն է, մեղք որ Հովիվուդի մեջ է, չէ՞ք մտածեր տեղափոխվիլ ավելի ապահով շրջան մը, - շատ մտերիմ մարդու հոգածությամբ ասաց նա:

- Ոչ, Նիկո, մենք շատ ենք սիրում մեր թաղը, դու այն ասա, շուտով կադանդ է, չես փափագում արդո՞ք քսան տարվա խոստումդ կատարել՝ դեռ կադանդը չեկած, - կատակով ասացի ես:

- Ի՞նչ խոստում, - իրեն չհասկանալու տալով պատասխանեց Նիկոն:

- Չե՞ս հիշում, քյալան, գովածդ ոչխարի քուլուխը, որ կադանդից մեկ շաբաթ առաջ պիտի վայելէինք մեր տանը:

- Հա, այո, հիշեցի, բայց հո՞ւս, Ամերիկայի մե՞ջ..., վայրենիի տեղ կ'դնեն մեզի: Հոս լավ, մասմաքուր փաչա կ'ծախեն: Թույլ տվեք, որ խոստումս կատարեմ փաչայով, պայմանով, որ այս հիանալի տանը: Ես հոս միևնա՛կ կապրիմ: Հոս նոր կնիկ մը առի, մեկ տարին չլրացած փախալ: Նախկինը գիտես, Հենրիկ, բ..ին մեկն էր:

- Կատակ արի Նիկո, հոգ մի անի, մենք խաշ կ'դնենք և դու մեր հյուրը կ'լինես, լա՛վ:

Գրեթէ մեկ տարի Նիկոն եկավ-գնաց մեր տուն: Ինչպէս միշտ՝ ընթրիքի ժամերին, և՛ ամեն անգամ, հրաժեշտ տալիս մի ուտելիք, մի խմիչք անպայման կվերցնէր իր հետ: Պատահել է նույնիսկ, որ մեկնելիս մեկ գլուխ սոխ և կարտոֆիլ վերցնի իր հետ՝ «կներեք, պետք ունիմ» մրմնջալով:

Մոտ երկու տարի հետո Նիկոն չքացավ ասպարեզից: Ոչ տունը գիտէինք և ոչ էլ աշխատանքի վայրը:

Սրանից-նրանից իմացանք, որ Նիկոն գնացել է Մոսկվա, ինչ որ մի ոռւս կնոջ հետ ամուսնանալու: Հավանաբար այնտեղ էլ մնացել է:

Նիկոն մեր հիշողության մեջ մնաց իր քյալլայով, որի ոչ տեսքը տեսանք, ոչ էլ համը վայելեցինք:

Դեկտեմբերի 14, 2014 թ.,

Լոս Անջելես

ԹՐՔՈՒՂԻ ՍԵՂԱՆ ԵՎ ԵՍ

2001 թվականն էր: Հենց առաջին իսկ ամսում պիտի լինեի Պոլսում (*Ստամբուլ*): Տեղի «Սայաթ Նովա» երգչախումբը հրավիրել էր ինձ հեղինակային համերգի: Մինչ գնալս, ամիսներ շարունակ նոր գործեր էի ստեղծել ու նոր մշակումներ իրականացրել և զգուշացրել երգչախմբի վարչությանը, որ իմ գործերը հիմնականում հայրենասիրական բնույթի են և թե ո՞րքան է հարմար դրանք կատարել Թուրքիայում ու հետո.

- Սովորաբար իմ համերգները ծախսալից են,- ասում եմ երգչախմբի վարչության ատենապետ Բագրատ Էսթուքյանին, որը ներկայիս Հրանտ Դինկի հիմնադրած «Ակոս» թերթի հայկական բաժնի խմբագիրն է:

- Իմ համերգները,- շարունակում եմ,- իրականացնում եմ երգչախմբի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համադրությամբ, դուք նվագախումբ վարձելու հնարավորություն ունե՞ք:

- Շիտակը դժվար փորձության առջև կդնեք մեզի, Մաեստրո, սակայն բան մը կընենք, կջանանք հովանավորներ գտնալ: Ժամանակին կրցած ենք պզտիկ նվագախումբով ելույթներ ունենալ, սակայն սիմֆոնիկ չէ պատահած: Կարելին պիտի ընենք Ձեզ գոհացնելու համար, իսկ հայտագրին մասին հոգ մի ընեք, մենք հոս ամեն տեսակի հայրենասիրական երգեր կերգենք, միայն թե Դուք եկեք:

-Է՛հ, ի՞նչ էր մնում անել, եթե ոչ գնալ Պոլիս...

Կես ճամպուրկ նոտաներով բեռնավորված իջա Պոլսի միջազգային օդանավակայան: Տեսնեմ, երգչախմբի 10-12 անդամներ եկել են ինձ դիմավորելու: Տղաների մեջ է իմ քառասուն տարվա ընկեր-բարեկամ Արտաշես Հյուսումյանը, ում տանը ես ու կինս՝ Մարիետան, դեռ խորհրդային օրերին, 1974 թվականին, երկու ամիս եղել ենք հյուր:

Օդանավակայանից գալու ճանապարհին, ըստ երևույթին

նախօրոք պայմանավորվածության համաձայն, մեքենաները կանգնեցին «Հանգստյան գոտում»: Արտաշեսը իջնում է մեքենայից ու մեզ էլ կարգադրում նույնն անել: Մեզ են մոտենում մյուս մեքենաների ուղևորները: Արտաշեսը մեքենայից հանում է երկու շիշ հայաստանյան արտադրության կոնյակ, հախճապակե բաժակներ ու սկսում է իր «ճառը».

- Միրելի բարեկամներ, «Մայաթ Նովա» երգչախումբի վարչականներ: Քանիցս եղած եմ Հայաստան, ամենքդ ալ գիտեք: Եվ ամեն անգամ Հայրենիք երթալուս, Մաեստրոն՝ Հենրիկը, դիմավորած է զիս: Եվ ամեն անգամին ալ ճիշտ այսօրվա պես, օղակայանեն քաղաք իջնալու ատեն կը կենար, օթոն կը կեցըներ ճամբուն եզերքը և «բարի գալուստի» մաղթանքներ ընելէ ետք, «Նաիրի» կոնյակը կբանար, և միասին գավաթ մը խմելէ ետք կշարունակեինք մեր ճամփան: Ես այսօր ուզեցի ճիշտ իրեն պես վարվիլ: Ուրեմն, լեցուցեք բաժակները և բարի գալուստ ըսենք իրեն, որ կարենա այս քանի մը ամիսներու ընթացքում «Մայաթ Նովա» երգչախումբին հասցնել իր և մեր փափագած մակարդակին:

Սպասվածից ավելի երկար տևեց «Բարի գալուստի» արարողությունը:

- Տղաք, հայտե, շարժեցեք, մերինները ճաշարանին մեջ մեզի կսպասեն, - Բագրատը փորձում է ներկաներին ուղղել դեպի մեքենաները:

Քիչ անց չորս մեքենաները կանգնում են ծովափնյա մի հսկա ճաշարանի առջև: Հազիվ սրահից ներս մտած, թնդում են ծափահարությունները: Հնչում են ճառեր, բարի գալուստի մաղթանքներ: Երգչախումբի անդամներից բացի ելույթ են ունենում նաև նրանց բարեկամներն ու մտերիմները: Ներկա են գրողներ, մտավորականներ, թերթերի թղթակիցներ: Այդտեղ է իմ հին բարեկամ, «Մարմարա» օրաթերթի խմբագիր, նշանավոր լրագրող Ռոպեր Հատտեճյանը: Նա նույնպես բարի գալուստի խոսքեր է ասում:

Խնջույքը տևեց գրեթե մինչև լուսաբաց, որից հետո ինձ տարան իմ բնակարանը: Այն գտնվում էր Շիշլի թաղին

հարակից Պանգալտը կոչված շրջանում, որտեղ ապրում են մեծաթիվ հայ ընտանիքներ:

Կանոնավոր աշխատող վերելակով շենքի երրորդ հարկում էր բնակարանս: Իմ հարևանությամբ էր ապրում մի հայ կին, որին այդպես էլ չտեսա երեք և ավելի ամիսների ընթացքում:

Իմ բնակարանից մինչև փորձատեղի՝ Կեդրոնական Սանուց միություն, քայլելով էի գնում-գալիս:

Եվ ամենօրյա իմ քայլքի ընթացքում ես ճանաչելի դարձա ողջ Պանգալտը թաղամասում: Փոքր-մեծ կրպակ-խանութների տերերը անդադար «Էստի համեցեք» (*բույուրում, բույուրում*) էին ասում՝ առաջարկելով ինձ հետ վայելել սուրճ կամ թեյ:

Այս շարժուն թաղամասում շատ էի հանդիպում հայերի, այդ թվում նաև հայաստանցիների, որոնք մարդաշատ մայրերին, ուղղակի գետնին փռած կտավի վրա շարված հայկական կոնյակների և հուշանվերների առևտրով էին զբաղվում:

Այդպես, երեք ամսվա ընթացքում ոչ մի անհաճո դեպք չպատահեց ինձ հետ: Մոտենում էր առաջին համերգի օրը, սակայն նվագախմբի հարցը ոչ մի կերպ չէր լուծվում: Պոլիսը Լոս Անջելես չէ, որ ամեն մի շրջան, քաղաք սիմֆոնիկ նվագախումբ ունենա: «Մայաթ Նովա» երգչախմբի վարչության անդամները փորձեցին «լեզու գտնել» օպերայի նվագախմբի ղեկավարության հետ, սակայն նրանք այնքան մեծ գումար էին ուզել, որ մերոնք ի վիճակի չէին այդքան դրամ հայթայթել:

- Ի՞նչ կրնանք ընել, պարոն Անասյան,- ասում էին խեղճացած վարչականները,- թերևս կարենանք դաշնամուրի ընկերակցությամբ հաջողցնել համերգներու իրականացումը, ի՞նչ է Ձեր կարծիքը, Մաեստրո:

- Ես սովորաբար մեկ անգամեն կգրեմ նվագախումբի նոտաները՝ առանց դաշնամուրին մոտենալու: Եթե անհրաժեշտություն ըլլա՝ այն ատեն միայն կգրեմ դաշնամուրի ընկերակցությամբ,- պատասխանեցի ես,- մեր հայտագրի քանի մը կտորներու դաշնամուրի ընկերակցությունը կա քովս, բայց նոր, մասնավոր «Մայաթ Նովա» երգչախումբին համար հորինածս գործերը միայն օրբեսթրի հետ կատարելու համար են:

Մեկ շաբաթ, միայն վեց օր է մնացել մինչև առաջին համերգի օրը: Եթե ես գիշեր-ցերեկ աշխատելով անգամ դաշնամուրային նվագակցություն գրեմ, այն էլ՝ ձեռագրով, միևնույնն է՝ դաշնակահարը չի կարող յուրացնել մեկ-երկու օրվա ընթացքում:

Երկուշաբթի է, ես փորձում եմ վերջին շտկումներն անել երգչախմբի հետ, սակայն ոչինչ չի ստացվում: Հուսահատությունը տիրապետող է յուրաքանչյուրի հոգում, իսկ այնտեղ, հարևան սենյակում վարչական ժողով է: Մեկ էլ վարչականներից մեկը մտավ փորձասենյակ և ի լուր ամենի ասաց.

- Պարոն Անասյան, հաճեցեք քանի մը վայրկյան անցնիլ մեր սենյակը: Շատ կարևոր է:

- Մաեստրո, ինդրեմ, ծանոթացեք պարոնին հետ, ան կրնա մեզ օգտակար ըլլալ,- ներկայացնելով ինձ անծանոթ տղամարդուն, ասաց երգչախմբի վարչության ատենապետ Բագրատ Էսթուքյանը,- ինքը անգլերեն գիտե, հաճիս ըսե իրեն, թե ինչ կազմի նվագախումբի պետք ունինք:

Պարզվեց, որ պարոնը երաժիշտ էր և նման գործերի մեծ վարպետ: Նրան ասացի, թե ինչ կազմի սիմֆոնիկ նվագախումբ է անհրաժեշտ: Նա հարցրեց.

- Քանի՞ փորձ եք ուզում, արդեն գիտեմ, որ երեք համերգի համար է:

- Երեք փորձ:

- Երե՞ք փորձ, Դուք գիտե՞ք, թե որքան դրամ պիտի վճարեք երեք փորձի համար,- ասաց միջնորդը՝ նշելով գումարը:

Մերոնք անակնկալի եկան ու դիմեցին ինձ.

- Պարոն Անասյան, մեծ գումար է, չենք կրնար տակեն ելլալ:

- Լավ, երկու փորձ,- վստահ լինելով, որ մերոնք կհամաձայնվեն:

Պարզվեց, որ դրա «տակից էլ» չեն կարող դուրս գալ: Ի վերջո, համաձայնվեցինք մեկ հիմնավոր երեք ժամանոց փորձով, հավելյալ երկրորդ՝ մեկուկես ժամանոց փորձ, առաջին համերգից առաջ:

Ես անշուշտ չիմացա և ինձ պետք էլ չէր իմանալ, թե որքան էին մերոնք վճարելու նվագախմբի անդամներին: Կարևորը, եղել էր այն, որի համար երկար օրեր էինք տառապել: Երգչախումբը ցնծությամբ ընդունեց լուրը: Նրանք երեք ամիս և ավելի, սպասել էին այն օրվան, որպեսզի առաջին անգամ ելույթ ունենան սիմֆոնիկ նվագախմբի հետ:

- Առավոտյան ժամը տասին խնդրում եմ լինեք օպերայի շենքի մոտ: Ես ձեզ կծանոթացնեմ նվագախմբի կոնցերտմեյստերի հետ, մնացյալը Դուք ինքներդ կկարգավորեք,- ասաց միջնորդը:

Հաջորդ օրը, ըստ պայմանավորվածության, գնացի նշված տեղը: Տեսնեմ ծանոթ միջնորդը մի մանկամարդ օրիորդի հետ կանգնած զրուցում է: Ինձ տեսնելուն պես, նկատելիորեն աշխուժացավ:

- Մաեստրո, խնդրում եմ ծանոթանալ, օպերայի նվագախմբի կոնցերտմեյստերն է, անունը Սեդա է, քիչ-միչ էլ անգլերեն գիտի, գոնե այնքան, որ իրար հասկանաք:

Ես աչքերիս չէի հավատում. այս սիրունիկ օրիորդը (*գուցե և երիտասարդ կին, ո՞վ գիտե*), ջութակը ձեռքին, նվագախմբի ամենակարևոր օղակի պատասխանատու է, այն էլ օպերային թատրոնի նվագախմբի:

Փորձեցի թաքցնել տարակուսանքս ու զարմանքս, որը չվրիպեց միջնորդ հրեայի հայացքից.

- Այո, այո, Մաեստրո, Սեդան նվագախմբի կոնցերտմեյստերն է, և Դուք շատ շուտով կհամոզվեք, թե ինչ տաղանդավոր երաժիշտ է նա: Իսկ հիմա ես Ձեզ մենակ եմ թողնում, եղանակն էլ հիմնալի է: Հենց այստեղ, նստարանին էլ նստեք ու որոշեք ձեր անելիքները:

Բնավ չէիր ասի, որ Սեդան թրքուհի է: Հագուկապը ճիշտ եվրոպացու պես, ինքն էլ երիտասարդ, գեղանի հայուհու էր նման:

- Ո՞ր են Ձեր նոտաները, Մաեստրո,- անակնկալ ձևով հարցրեց Սեդան:

- Ինչպե՞ս թե ուր են, տանը:

- Ինչո՞ւ չեք վերցրել Ձեզ հետ, հիմա իսկ կգնայինք վերև և կնայեինք,- գլուխը թեքելով օպերայի կողմը, ասաց Սեդան:

- Իսկ ինչ է, ես պիտի չիմանայի՞, թե ում հետ եմ աշխատելու, եթե իմանայի, որ Ձեզ նման սիրունատես պարմանուհու հետ ելինելու իմ գործը, իհարկե նոտաներով կգայի,- փորձեցի հաճոյախոսել,- հիմա մի նեղվեք դրա համար, եկեք մի քիչ զրուցենք, հետո կանցնենք նոտաներին: Տեսեք, մեր առջևում, մի տաս մետր մեզնից հեռու, ծերուկը տաք-տաք շագանակ է վաճառում, ինչպես Դուք եք ասում, քեսթանե: Դուք շագանակ չե՞ք սիրում...

- Դուք շատ հետաքրքիր մարդ եք երևում, սիրելի Մաեստրո, ի՞նչ ժամանակ եք գտել շագանակ ուտելու: Եթե դուք ցանկանում եք, խնդրեմ, ազատ եք, կարող եք գնալ ծերուկի մոտ ու գնել:

Էլ այս ու այն կողմ չնայեցի, գնացի և թղթի մեջ փաթաթված շագանակով վերադարձա Սեդայի մոտ: Իմ բոլոր ջանքերը գեթ մեկ շագանակով հյուրասիրել նրան, չհաջողվեց:

- Ե՞րբ, ինչպե՞ս կարող եմ ունենալ լարային կազմի նոտաները, Մաեստրո,- ակնհայտ կերպով շտապելու մտադրություն ցույց տալով ասաց Սեդան:

- Եթե այդքան շտապում եք, խնդրեմ, գնանք մեր տուն և ես Ձեզ կտամ նոտաները:

- Այո, շտապում եմ, եկեք գնանք, ո՞րտեղ եք ապրում:

- Քուրթուլուշ, ավելի ճիշտ՝ Պանգալտը, գիտե՞ք այդ կողմերը:

- Իհարկե գիտեմ, այստեղից հեռու չէ, երկու-երեք կանգառ, գնացինք:

Տաքսիով գնալու փորձերը Սեդան համառորեն մերժեց.

- Ի՞նչ կարիք կա տաքսու, ավտոբուսով կգնանք, հետո էլ մի քիչ կքայլենք, այդպես ավելի հարմար է,- ասաց նա:

Ավտոբուսի կանգառից մինչև իմ բնակարանը բավական տարածություն է: 15-20 րոպե պետք է քայլեինք: Աղջիկը գիտեր դա և բնավ չնեղվեց դրա համար:

Ամբողջ ճանապարհին զրույցում էինք.

- Ես լավ գիտեմ այս թաղերը, ես Շիշլիում եմ ապրում, այստեղից հեռու չէ,- ասաց նա:

- Գիտե՞ք, Սեդա, հենց Ձեր շրջանում է հայերի ամենահայտնի գերեզմանատներից մեկը,- չիմանալով թե ինչ տպավորություն կարող է թողնել իմ հարցը խոսակցիս վրա, հարցրի ես:

- Գիտեմ, գիտեմ, ինչպե՞ս չէ, ես ամեն օր եմ անցնում դրա կողքով: Դուք՝ հայերդ, շատ ավանդապահ ժողովուրդ եք և շատ հարցերում էլ սպասվածից ավելի մոլեռանդ: Ես սիրում եմ ձեր երաշտությունը և դա է պատճառը, որ ես հանձն առա հավաքել նվազախումբը՝ ընտրելով մեր օպերային թատրոնի երաժիշտներից: Ինձ համար դրանք կարևոր չէ, ես կարող եմ նույնիսկ առանց վճարման նվագել: Բայց միայն ինձնով չի վերջանում, կարծեմ հասկանում եք, թե ինչ նկատի ունեմ...

- Անշուշտ հասկանում եմ, Սեդա, հիմա թողնենք այդ թեման, մենք գրեթե հասանք իմ բնակարանին:

- Ինչո՞վ կարող եմ Ձեզ հյուրասիրել, Սեդա, սո՞ւրճ, թե՞ թեյ, գուցե շագանակ,- տուն մտնելուց անմիջապես հետո դիմում եմ նրան ու ժպտալով շարունակում,- թերևս շագանակ՝ կ, հը՞:

«Շագանակ» բառը լսելուն պես միանգամից կերպարանափոխվեց Սեդան ու մի անգուսպ խնդությով փուլ եկավ բազմոցին.

- Դուք հավանաբար քեթթանե շատ եք սիրում, Մաեստրո, անուշ արեք, իսկ ես անտարբեր եմ դրա նկատմամբ,- ծիծաղը դեռ չավարտած ասաց ջութակահարուհին:

- Այո, ճիշտ նկատեցիք, Սեդա, ես մանկության տարիներից շատ հիշողություններ ունեմ կապված շագանակի հետ: Ձեր գնալուց հետո ես կվայելեմ այն, իսկ հիմա, խնդրում եմ նայեք նոտաները:

Սեդան ուշադիր թերթեց նոտաների տրցակի միջի նյութերը, որից հետո ասաց.

- Դուք, Մաեստրո, հիմնականում դրել եք աղեղները, ինձ մնում է մեկ անգամ նվագել և բոլոր լարայինների մոտ աղեղի

շարժման ուղղությունը նույնացնել: Այդքան:

- Եվ որքա՞ն ժամանակ է պետք Ձեզ դրա համար, չե՞ որ վաղը չէ մյուս օրը մեր փորձն է, իսկ դրա հաջորդ օրն էլ առաջին համերգը:

- Մի անհանգստացեք, Մաեստրո: Վաղը հինգշաբթի է: Խնդրում եմ առավոտյան ժամը տասին լինել օպերային թատրոնում: Դուք կներկայանաք արտիստական մուտքին և Ձեզ կուղեկցեն այն սենյակը, որտեղ ես պարապում եմ: Ուրբաթ օրը աշխատելու ենք Ձեր ճիպոտի ներքո: Ես լավագույն երաժիշտներից եմ կազմելու նվագախումբը:

- Կարծում եք, Սեդա, որ մեկուկես փորձով զլուխ կհանե՞նք հայտագրից:

- Ոչ թե կարծում եմ, այլ համոզված եմ: Ես այնպես, հարևանցի նայեցի հայտագիրը, սակայն դա էլ բավարար էր հասկանալու համար, որ չափազանց մատչելի երաժշտություն եք գրում և, ասեմ որ, ուրիշ բան չմտածեք, մեր սրտից խոսող երաժշտություն է:

- Իսկապե՞ս,- զարմացած հարցրի ես:

- Այո, այո, ես այստեղ «Թամզարա» տեսա, ախր մենք էլ ունենք այդ պարի եղանակը, բայց սիմֆոնիկ նվագախմբով ու երգչախմբով, հետաքրքիր է, անհամբեր եմ կատարել այդ գործը: Ինչևէ, վաղը ամբողջ ծրագիրը ես Ձեզ ցույց կտամ, լա՛վ, եղա՛վ, իսկ հիմա թույլ տվեք հեռանալ, մանավանդ, որ Դուք անհամբեր եք ճաշակելու Ձեր սիրած քեսթանեն,- բավական հմայիչ ժպիտ պարզնելով ինձ Սեդան գնաց դեպի ելքի դուռը:

Առավոտյան ճիշտ ժամը տասին մոտեցա օպերային թատրոնի արտիստական մուտքին: Մի քանի հոգի շքամուտքին տաք-տաք զրուցում էին: Ինձ տեսնելուն պես՝ կես մեջք թեքվելով, բոլորը բարևեցին, կարծես վաղուցվա ծանոթներ լինեինք: Ներս մտնելուս պես, մի հաճոյալի երիտասարդ մոտեցավ ու ասաց.

- Կարծեմ Դուք Սեդայի մոտ եք ուզում գնալ,- առանց պատասխանի սպասելու շարունակեց,- խնդրում եմ ինձ

հետևել, միայն թե ներողություն պիտի խնդրեմ վերելակը չաշխատելու համար, մենք երրորդ հարկ ենք բարձրանալու:

- Օպերային թատրոն և վերելակը չի աշխատում,- զարմացած հարցրի ես:

- Իրականում վերելակն աշխատում է, պարոն, բայց հոսանք չկա: Վերջերս հաճախ է պատահում: Ասում են, որ այլ վայրերում շատ ավելի հաճախ է պատահում:

Ինչևէ. մի կերպ բարձրացանք երրորդ հարկ, դա էլ բավարար չէր, Սեդայի սենյակը գտնվում էր բավական երկարուկ միջանցքի ծայրին:

- Ահա այս սենյակում է Սեդան, շատ հեռավոր լավում է ջութակի ձայնը,- ասաց երիտասարդը և քիչ առաջվա տղամարդկանց նման, խոնարհումով հեռացավ:

Սեդան ակնհայտ ուրախությամբ դիմավորեց ինձ:

- Ես ամբողջ գիշեր աշխատել եմ, գրեթե մինչև լուսաբաց, աշխատել ինքնամոռաց: Դուք հիմնականում ճիշտ էիք դրել աղեղի վեր ու վար նշանները, սակայն որոշ տեղեր ես փոխել եմ թե՛ կատարողի հարմարության և թե՛ երաժշտական տվյալ հատվածի ցայտուն հնչողության համար: Ես հիմա բոլոր համարները կնվագեմ, որտեղ կուգեք փոխել աղեղի ուղղությունը, ասացեք խնդրեմ,- լարված մեքենայի նման իրար ետևից շարելով բառերը, ասաց շնորհալի ջութակահարուհի Սեդան:

- Շատ լավ, սիրելիս, սկսիր:

Առաջին գործը կատարեց փայլուն, երկրորդը՝ նույնպես, երրորդին կանգնեցրի.

- Չե՞ք կարծում Սեդա, որ այդ հատվածում ուժգին հնչողության համար լավ է որ աղեղը վերից վար իջնի, հը, ի՞նչ եք կարծում:

- Ի՞նչ ասեմ, Մանեստրո, թերևս, սակայն մյուս հատվածին անցնելիս մի տեսակ թաքս է ստացվում աղեղի ուղղությունը, այդ պարագայում մի քանի հատված պետք է տուժի հնչողության իմաստով:

- Լավ, լավ, Սեդա, թող այդպես մնա: Ես արդեն տեսա, որ

ամեն ինչ լավ է ստացվում, ես չեմ պատրաստվում երկու ժամվա հայտագիրը լսել: Դուք հիանալի գիտեք Ձեր գործը: Դուք տաղանդավոր երաժիշտ եք, ես վստահում եմ Ձեզ և ուրախ եմ, որ փորձված երաժշտի հետ է գործու: Դուք, եթե կամենում եք աշխատել, խնդրեմ, իսկ ես ցած կիջնեմ: Երեկվա ծերուկը դարձյալ այնտեղ է, տաք-տաք շագանակների գլխին, կատակով ասացի ես:

- Դարձյա՞լ քեթանե, Աստված իմ:

Ես մի պահ քարացա. ինչ ասա՞ց, Աստված իմ, գուցե ինձ թվա՞ց...

Սեդան նույնպես «մեխվել էր տեղում»: Այդ դիրքում մեկ-երկու վայրկյան մնալուց հետո, լուռ ու մունջ ջութակը դրեց սեղանին և երկու ձեռքերը սեղմած կրծքին, աչքերը լայնից էլ լայն բացած, ամբողջովին գունաթափ, ինձ էր նայում՝ ակնհայտորեն սպասելով իմ արձագանքին:

Այսպես լուռ, երկուսս էլ շփոթահար, մի քանի վայրկյան կտրվել էինք իրականությունից: Հստակ էր, որ ես պիտի շտկեի իրավիճակը:

- Սեդա, աղջիկս, խնդրում եմ զգաստանաք, հավաքեք Ձեզ, ես ամեն ինչ հասկացա: Հիմա վերցրեք նոտաները և միասին իջնենք ներքև, Դուք ամեն ինչ հիանալի արել եք: Ես շատ շնորհակալ եմ Ձեզանից, Դուք շատ տաղանդավոր երաժիշտ եք:

Ոչ մի խոսք, ոչ մի արձագանք: Սեդան սուսուփուս կատարեց իմ խնդրանքը և՝ մինչև փողոց իջնելը, ոչ մի խոսք չարտասանեց:

Ակամա երկուսս էլ մոտեցանք շագանակ վաճառող ծանոթ ծերուկին, որը կրակարանի վրա շուռումուռ էր տալիս խոշոր-մոշոր շագանակները: Մի բան ասած լինելու համար, այս անգամ արդեն առանց հուժժրի, ասացի Սեդային.

- Սեդա, ասա ծերուկին, որ ամենախոշորներից տա:

Թրքերեն լեզվով այդ մի քանի բառը ես էլ կարող էի ասել, բայց ես միջոց էի փնտրում Սեդային լարված վիճակից դուրս բերելու համար: Ես նույնիսկ թույլ տվեցի, որ ինքը վճարի:

Անխոս, նա ամեն ինչ հասկանում էր: Նոտաների տրցակը ուսին, ձախ ձեռքին ջութակ, աջին էլ թղթե փոքրիկ տոպրակով շագանակ, ամեհի փոթորկից հենց նոր ազատված հրեշտակի էր նման Սեդան:

Դալուկ դեմքով, խեղճացած, բնավ նման չէր նախորդ օրվա խնդումներես հախուռն օրիորդին:

Կանգնել ենք դեմ դիմաց, հենց այնպես, անիմաստ, ու չենք խոսում և այնքան ժամանակ, մինչև որ շագանակավաճառ ծերուկը մեզ դիտողություն արեց, ասելով թե, խանգարում ենք իրեն մոտեցող հաճախորդներին:

Օանթ թմբիրից առաջին արթնացողը Սեդան էր.

- Մաեստրո, եկեք մի քիչ ներքև իջնենք, այ, այն հեռվում, ծառի տակ ազատ նստարան կա:

Այժմ արդեն Սեդան էր փորձում ինձ շագանակ հյուրասիրել.

- Վերցրեք, Մաեստրո, վերցրեք, մի ամաչեք,- փորձելով ծպտալ՝ ասաց նա ու առաջինը ինքը վերցրեց:

Երկուսս էլ զգում էինք, որ անհրաժեշտ էր խոսակ- ցություն բանալ եղածի մասին: Նախորդ օրվա պաշտոնական տոնը չկար այլևս Սեդայի պահվածքի մեջ և ոչ էլ խուսափողական հայացքը:

Ես զգում էի, որ ինչ որ անհասկանալի դրսևորումներ կային այդ գեղեցիկ օրիորդի պահվածքում: Սակայն, մնալով քաղաքավարական կանոնների ընդունված սահմաններում, կարծես թե խուսափում էր ինձնից ակնհայտորեն ճիգ թափելով գործունյա մարդու տպավորություն թողնել դիմացինի վրա: Նույնիսկ կարելի էր կարծել, թե անհաղորդի մեկն է:

Առաջին խոսողը Սեդան է.

- Կներեք, Մաեստրո, կներեք:

- Ի՞նչ, ներե՞լ, ինչի՞ համար, աղջիկս, ո՞ր հանցանքիդ համար, ես յոթերորդ երկնքում եմ, երջանիկ, ախր ես զգում էի, զգում էի, որ քո վարվելակերպի մեջ ինչ որ մի բան այնպես չէ, որ դու, ինչպես ասում են, դու՝ դու չես:

- Ես արդեն երեսուներկու տարեկան եմ, Մաեստրո, և այս տարիների ընթացքում նման վրիպում թույլ չեմ տվել, գուցե

նրանից է, որ առաջին անգամ է, որ գործ եմ ունենում քրիստոնյա մարդու հետ:

- Պատմիր, պատմիր, աղջիկս, ինձ հորդ տեղը դիր:

- Պատմելու բան չկա, Մաեստրո, ես ծնվել եմ այստեղ, մեծացել որպես թուրք: Ծնողներս էլ են թուրք, թուրք քրիստոնյա: Նրանք երկար տարիներ ապրել են Իսպանիայում: Ես դեռ չծնված, եկել են Ստամբուլ: Այստեղ, իմ աշխատանքի վայրում ոչ ոք չգիտի, որ ես քրիստոնյա եմ, ընդհանրապես իմ շրջապատում ոչ ոք չգիտի:

- Հանգիստ եղիր, աղջիկս, մտածիր, որ ես էլ չգիտեմ:

- Եթե իմանան, ինձ չեն թողնի, որ ես կոնցերտմեյստեր լինեմ: Այս պարագայում տաղանդը դեր չի խաղում: Այդ խտրությունը կա ու միշտ է եղել:

- Իսկ դու քո ծնողների հետ ես ապրում:

- Այո, Մաեստրո, այո, գիտեմ, հիմա պիտի հարցնեք, թե ինչո՞ւ չեմ ամուսնացել, այդպես չէ՞:

- Կռահեցիր, աղջիկս, իսկապես, ինչո՞ւ, ինչպե՞ս կարող է քեզ նման գեղեցիկ օրիորդը, կներես «տանը մնալ»:

- Իրավացի եք, Մաեստրո: Տասնչորս տարեկանից են հետապնդել ինձ տասնյակ-տասնյակ երիտասարդներ, դեռ մինչև օրս էլ ետևիցս եկողներ կան: Բայց ես բոլորովին ուրիշ դաստիարակություն եմ ստացել իմ ընտանիքում: Ես չեմ կարող մահմեդականի հետ ամուսնանալ ու ընդունել Ալլահի օրենքները, իսկ քրիստոնյա թուրք երիտասարդ չի հանդիպել:

- Բա ինչպե՞ս եք Ձեր հոգին թեթևացնում, եկեղեցի չե՞ք գնում, չե՞ որ շատ քրիստոնեական եկեղեցիներ կան Ստամբուլում, էլ հունական, ասորական, ի վերջո՝ երեսունից ավելի հայկական եկեղեցիներ:

- Ինչպե՞ս գնանք, մեկ-երկու, մարդիկ կիմանան: Տանն ենք աղոթք անում, իսկ եկեղեցական մեծ տոների ժամանակ գնում ենք Իսպանիա: Մեր նյութական վիճակը բավական լավ է: Այդ հարցում խնդիր չունենք:

- Հիմա ամեն ինչ հասկացա, Սեդա ջան: Կարծում եմ այս երկու շաբաթվա ընթացքում էլ խոժոռ հայացքով չես նայի

ինձ,- կատակով ասացի ես:

- Ոչ, ի՞նչ եք ասում: Ես լավ գիտեմ հայերին, ծանոթներ ել ունեմ: Դուք շատ տաղանդավոր մարդիկ ունեք: Ես լավ գիտեմ ձեր ժողովրդի զվիհն եկած փորձանքների մասին, ձեր տառապանքի, ձեր պահանջատիրության մասին: Հայրիկս իսպաներենի դասախոս է համալսարանում և ձեր պատմությունը լավ գիտի, իսկ մայրս սովազ բուժույր է հիվանդանոցում:

- Այո, մենք պահանջ ունենք Թուրքիայից, Մեդա: Չգիտեմ, տեղյակ ես մեր պատմությանը, բայց...

- Մի շարունակեք, Մաեստրո, հավատացեք, ես ավելին գիտեմ, քան Դուք կարծում եք: Մեր տանը միշտ է խոսակցություն լինում այդ թեմայով:

Մեդայի կրթոտ, վճռական նախադասությունից հետո համոզվեցի, որ աղջիկը իսկապես գիտեր, տեղյակ էր մեր ազգի պատմությունից:

- Խնդրում եմ, Մաեստրո, աղաչում եմ, որևէ մեկի առջև խոսք չբանաք իմ գաղտնիքը: Հավանաբար Աստծո հրամանով էր, որ ես իր անունը տվեցի հայ քրիստոնյայի առջև:

- Երբեք ոչ ոք, ոչինչ չի իմանա, աղջիկս, երդվում եմ, իսկ հիմա, արի մեր «Հայր մեր» աղոթքն ասենք, ես ուզում եմ տեսնել, թե դու ինչպես ես խաչ հանում: Այստեղ մարդ չկա, մեզ ոչ ոք չի տեսնի...

Աղոթեցինք և երկուսս էլ հոգեպես մաքրված ու ազնվացած, անցանք գործնական հարցերի քննարկմանը:

- Երկար նստեցինք, աղջիկս, արի ամեն մեկս գնանք մեր գործին: Չես կարող երևակայել, Մեդա, թե ինչպես են ոգևորված երգչախմբի անդամները:

- Պատկերացնում եմ, Մաեստրո, որքան որ իմացա, նրանք առաջին անգամ է, որ ելույթ են ունենալու սիմֆոնիկ նվագախմբի հետ, այդպես է, չէ:

- Այդպես է, այդպես, Մեդա ջան:

...Շոնդալից հաջողությամբ անցան իմ հեղինակային համերգները Պոլսի «Մայաթ Նովա» երգչախմբի և «Մեդայի նվագախմբի» հետ: Օպերայի սիմֆոնիկ նվագախումբը արժանի

մակարդակ ցուցադրեց բոլոր համերգներին:

Յուրաքանչյուր համերգից հետո՝ ընդունված ավանդության համաձայն, ի շնորհակալություն, ոչ միայն սեղմում էի նվագախմբի կոնցերտմեյստեր Սեդայի ձեռքը, այլև համբույր էի դրոշմում նրա ձյունաթույր թաթիկներին, որոնցից «հայի հոտ» էր գալիս.

- Ի՞նչ իմանաս, մեծ աշխարհ է...

Հունիսի 20, 2006 թ.,

Երևան

ՖԻԱՆՍԱԶԱՅ ԶՈՒՅԳԻ ՈՂԻՍԱԿԱՆԸ

Մեր թաղի բնակիչներն առաջին անգամ «ցիլինդր» (*տղամարդու լայնեզր գլանաձև գլխարկ*) երևույթի հետ ծանոթացան 1947-ին: Այդ ժամանակ էր, որ մեր տանը հայտնվեց Ղազիկյան ազգանունով ֆրանսահայ մի փաստաբան, ով կեղտի մեջ կորած ցիլինդր էր կրում: Երեխաները մշտապես ետևից բղավում էին՝ ցիլինդր, ցիլինդր... Նույնիսկ քարեր էին շարժում նրա ետևից, իսկ նա, ոչինչ չեղածի պես, արագ-արագ շարունակում էր քայլել մինչև մեր տուն հասնելը:

- Պիտի հագնիմ այնքան ատեն, մինչև որ փողոցի այս խուժանները սորվին, թե ինչ ըսել է՝ ցիլինդր: Ժամանակը պիտի գա և իրենք ալ պիտի կրեն այն:

Ճիշտ էր փաստաբանը: Հետագայում շատերս ենք կրել ցիլինդր:

Եվ այսպես, մի քանի տարի գնալ-գալուց հետո, միանգամից չքվեց մեր կյանքից խեղճուկրակ Ղազիկյանը: Ոչ ոք չիմացավ նրա գնալու վայրն ու ճակատագիրը: Ղազիկյանի անհայտանալուց հետո մեր տան, փողոցի վրա նայող սենյակը վարձակալեց Արաբկիրի շրջանային խորհուրդը՝ գրադարան բացելու համար: Երկրորդ գրադարանավարուհի նշանակվեց մայրիկս՝ որպես կրթության և փորձառության ապացույց, ներկայացնելով Փարիզի Ռենսի արվարձանի Դպրոցասեր տիկնանց վարժարանի (*այժմ էլ կա այդ վարժարանը, սակայն երկսեռ ուսուցմամբ, - ՀԵՆ. Ա.*) տնօրենուհի Ադալնի Փիրփիրյանի ստորագրությամբ վկայականն այն մասին, որ Վերժինե Հովհաննիսյան-Անասյանը սովորել և ավարտել է վարժարանը՝ գերազանց վկայականով ու որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի հինգ տարի դասավանդել է նույն վարժարանում:

... Ալիսն ու Կարպիսը մեր փողոցում հայտնվեցին 1954

թվականի ամռանը, երբ ես նոր էի ավարտել միջնակարգ դպրոցը: Ոչ ոք չգիտեր նրանց մասին որևէ բան: Նրանց ճաշակով հագն ու կապը հստակ պատկերացում էր տալիս, որ նրանք նոր եկած «ախպարներ» են: Հատկանշական մի մանրուքով էլ էին նրանք տարբերվում մյուս ֆրանսահայ ախպարներից: Տղամարդը մշտապես ցիլինդր էր կրում, նույնիսկ երևանյան տապ եղանակին ու այրող արևին:

Դպրոցից վերադառնալուց հետո, ես մնացյալ ժամերն անց էի կացնում գրադարանում և գրեթե ամեն օր մի ծավալուն գիրք էի կարդում ու ավարտում:

Օրերից մի օր, մուրճնկա ժամին, երբ ես մենակ էի գրադարանում և այն է, ուզում էի փակել դուռը, նախամուտքին հայտնվեց ծանոթ ֆրանսահայ զույգը.

- Դուքեն տեսանք, որ լույս կա գրադարանին մեջ, ըսինք անգամ մը մտնանք, տեսնալու համար, թե օտար լեզվով գիրքեր կա՞ն արդյոք,- շոնտասելուկի պես բառերը շարեց մեր թաղի «ախպարը»:

- Ռուսերենն զատ ուրիշ օտար գրականություն չունինք: Գրադարանը նոր է, հազիվ երկու հարյուր գիրք կա, սակայն օրեցօր կավելանան նոր գիրքեր: Համբերեցեք քիչ մը, թերևս ժամանակի ընթացքին օտար լեզվով գիրքեր ալ կու գան, - ասացի ես:

Մինչ կինը համեստորեն նստել էր սենյակի անկյունում, պարոնս օրվա թերթերն էր աչքի անցկացնում, որի ընթացքում ես ակննդետ հայացքով հետևում էի ամուսնու շարժումներին: Նա «Մովետական Հայաստան» օրաթերթի սավանի մեծության էջերը շուտովուտ տալուց հետո, հանկարծակի պոռթկաց.

- Աս ի՞նչ ուղղագրություն է պե՛..., կարգ մը բառեր չհասկըցանք, հոգ չէ, խորհրդային հայերեն է, համա աս ուղղագրությո՞ւնը, ասոր ի՞նչ ըսել,- այս ասելն ու կնոջը դիմելը մեկ եղավ.- հայտե կնիկ, ելի՛ր, ելի՛ր երթանք, հոս մեր տեղը չէ...

Այսպես եղավ իմ առաջին հանդիպումը հազիվ 2-3 շաբաթ առաջ մեր փողոցում հայտնված ֆրանսահայ զույգի հետ:

Որոշ ժամանակ անց, հայտնի դարձավ, որ Կարպիսը ոսկերիչ էր և ոսկերչի ու ժամացույցի կրպակ էր աշխատեցնում Երևանի կենտրոնում: Այդ փաստն արդեն լուրջ խոսակցությունների և հետաքրքրության նյութ էր հարևանների շրջանում: Պատահեց այնպես, որ օրերից մի օր Կարպիսի հետ դեմդիմաց ելանք մեր տան առջև: Վերջինս ժպտալով հարցրեց.

- Կարծեմ անունդ Հենրիկ է, այդպես չէ՞ ...

- Այո, Հենրիկ է...

- Կներես, տղաս, անցյալ անգամվան համար, վերջեն անդրադարձա, որ բավական անփափկանկատ ձևով հեռացա... նորեն կներես, բարեկամս:

- Վնաս չունի, ես մոռցած էմ, ես հասկցա Ձեր հոգեվիճակը: Բայց ինչո՞ւ Դուք հարաբերություն չունիք դրացիներուն հետ: Կրնամ վկայել, որ բոլոր դրացիներն ալ համակրանքով ու գորովանքով լեցված են Ձեր հանդեպ: Դուք Ֆրանսիայից եք, այնպես չէ՞ ...

Այս հարցմանս ի պատասխան՝ երկար լռությունից հետո, Կարպիսը կիսաձայն ասաց.

- Այո, Հենրիկ, ճիշտ գուշակեցիր, Ֆրանսայեն եմք, Լիոն քաղաքեն: Մեր պատմությունը երկար է: Օր մը եկուր մեր տուն և դուն տեղյակ կըլլաս, թե ինչերե անցած ենք: Այսպես, ոտքի վրա խոսիլ չըլլար, բարեկամս: Առաջին օրերեն իմացա, որ դուք ալ ֆրանսահայ եք, հայրիկդ ալ ճանչցված գիտնական է: Մեզի համար մեծ պատիվ կըլլա, եթե հայրիկիդ հետ գաս մեզի, թեև մեր բնակարանը այնքան ալ հարմար չէ հյուր ընդունելու համար:

Այս երկու վայրկյաննոց «գրույցից» հետո անմիջապես մտա տուն ու մերոնց պատմեցի եղելությունը: Ամենից շատ ուրախացավ մայրիկս, ում համար հաճելի գրույցի նյութ էր բացվելու հարևանների հետ խոսելու և նրանց հետաքրքրասիրությանը հագուրդ տալու համար:

- Տղաս, կարծում եմ սխալ է Կարպիսենց տուն գնալը, - ասաց հայրիկս, - մանավանդ, որ ինչպես ասացիր, բնակարանային

ոչ բավարար պայմանների մեջ են ապրում ամուսինները: Ավելի լավ է, որ իրենք գան մեզ մոտ, մանավանդ որ, հյուրասիրելու համար առատ միրգ ունենք, ահա, խնդրեմ, ծիրանի ծառի ճյուղերը կոտրվում են առատությունից:

- Ճիշտ է ասում հայրիկդ, տղաս, խոսիր Կարպիսի հետ և նրանց հրավիրիր մեր տուն,- ասաց մայրիկս:

- Բարի երեկո, ընկեր Կարպիս...,- առաջին իսկ հանդիպմանը դիմեցի նրան:

Մեկ վայրկյան շփոթվելուց հետո Կարպիսը թթված դեմքով, նկատելի դժկամությամբ ասաց.

- Ի՞նչ ըսել է «ընկեր Կարպիս», մանչս... մենք ընկերներ ենք, ինչ է ... «պարոն» ըստ, տղաս, պարոն... ամոթ է, ի՞նչ ըսել է «ընկեր»...

- Հոս ընդունված չէ «պարոն» ըսելը, ընկեր Կարպիս...

- Նորե՞ն «ընկեր»... «պարոն» ըստ, ձագս, պարոն,- վանկ առ վանկ շեշտեց Բարեկամս:

- Շատ լավ, պարոն Կարպիս, հետ այսու «պարոնով» պիտի դիմեմ Ձեզ, սակայն ուրիշներու մոտ «ընկեր» պիտի ըսեմ, հակառակ պարագային ծաղրի առարկա կրնամ դառնալ:

- Լավ, Բարեկամս, ինչպես որ հարմար կգտնաս, սակայն ինծի բացատրե, խնդրեմ, ո՞ր կե սորված ես մեզի պես խոսիլ, ինչպես կըսեք՝ «ախպարերեն»: Տունին մեջ արևմտահայերեն կգործածեք:

- Ոչ, տան մեջ միայն ու միայն տեղական, արևելահայերեն լեզվով կխոսինք, իսկ «ախպարի» պես՝ դրացիներու հետ: Արևմտահայերենը կարդալով սորված եմ և հիմնականում մեր դրացի տատիկ-պապիկներեն, որոնցմե քիչ-միչ թուրքերեն ալ սորված եմ:

- Որքան որ գիտեմ, հայերը ռուսներեն առած են «ընկերը», անոնք «տովարիշչ» կըսեն, ես քանի մը տարի գիշեր-ցերեկ այդ բառը հոլոված եմ հո՛ւն,- ձախ ձեռքը անհայտ ուղղությամբ թափահարելով ասաց Կարպիսը, մինչ աջ ձեռքը զբաղված էր իրերով լի քաթանե տոպրակ կրելով:

- «Հոն» ըսելով, ի՞նչ նկատի ունիք, պարոն Կարպիս,- հարցրի, թեև գուշակեցի, թե ինչ նկատի ունեք ոսկերիչ-ժամագործը «հոն» ասելով:

Մի պահ կարկամեց բարեկամս, չգիտեք ինչ ասել, ինչպես բացատրել «հոնը» (*այնտեղ*): Տեսնելով, որ նա դժվարանում է լուսաբանել կամ՝ չի վստահում «հոնի» գաղտնիքը բացահայտել, ինքս միջամտեցի.

- Լա վ, լա վ, պարոն Կարպիս, ես գիտեմ թե ինչ ըսել է «հոն» բառը:

- Ապրի ս, բարեկամս... գործս դյուրացուցիր, օր մը, որ իրարու քով գանք՝ երկարորեն կպատմեմ մեր կյանքին պատմությունը: Հիմա ըսե նայիմ, ե՞րբ պիտի գաք մեզի:

- Ես մերիններուն հետ խոսեցա: Հայրիկս նպատակահարմար գտավ, որ Դուք գաք մեզի առաջիկա կիրակի կեսօրին: Դուրսը, ծառերու շուրփին կնստինք, կխոսինք, շալախ ծիրանն ալ հասած է, ուզածնիս պես կվայելենք: Այս տարի բերքն էլ այնքան առատ է, որ պիտի ջանանք արագորեն հավաքել, քանի ճյուղերը չեն կոտրած առատութենեն... ի՞նչ կըսեք, լավ գաղափար չէ՞...

- Իսկապես լավ գաղափար է Հենրիկ: Այսպես ուրեմն, կիրակի Ձեր հյուրն ենք:

1954 թվականի ամառն էր, երբ բավական մատչելի գներով կարելի էր խանութներից գնել ուզածդ մսամթերքը, ձկնեղենը, նպարեղենը, ամեն ամեն ինչ: Մալենկովի վարած համաժողովրդական տնտեսական հեղափոխության շնորհիվ, ժողովուրդն սկսեց ազատորեն շունչ քաշել: Շատ կարճ ժամանակում ժողովուրդն այնքան սիրեց Մալենկովին, որ սկսեցին հորինվել նրան նվիրված երգեր: Առ այսօր հիշում եմ այդ երգերից մեկի բառերը. «Տասը ոչխար, երկու կով՝ կեցցե՛, ընկեր Մալենկով...»: Սակայն այդ բարիքները մեկ տարի հետո չքացան վաճառասեղաններից: Մալենկովի ազատ գյուղացիական-տնտեսական քաղաքականությունը անհարիր էր կոմունիստական վարչակարգի սկզբունքներին:

Մայրիկիս համար դժվար չեղավ մի ճոխ սեղան պատրաստել մեր ֆրանսահայ հյուրերի համար: Ճաշից հետո՝ ֆրանսերեն և արևմտահայերեն լեզուներն իրար խառնած, աշխույժ զրույցի բռնվեցին մեր հյուրերն ու ծնողներս: Եկավ մի պահ, երբ պարոն Կարպիսը ավելի քան լրջացած դիմեց ամենքիս.

- Գիտեմ, անհամբեր եք գիտնալու, թե ո՞վ ենք մենք և ինչպե՞ս հայտնվեցանք Հայաստանի մեջ:

Համակ ուշադրություն դարձած լսում ենք Կարպիսին:

- Ես Ֆրանսայեն եմ: Ծնունդես քանի մը օր վերջ մայրս հոգին տված է Աստուծո: Ատկե ետք հայրս բնավ չէ ամուսնացած: Ինձի մեծցուցած է մեծ մայրս, հայրիկիս մայրը: Հայրիկս նշանավոր ոսկերիչ եղած է, երկար տարիներ խանութ կը բանեցներ Լիոնի կետրոնական հրապարակին վրա: Պատերազմի տարիները Սուիս (*Շվեյցարիա*) անցուցինք:

- Ըսելե թե, հոնկե Հայաստան եկաք,- միջամտեց մայրս:

- Ոչ, տիկին, պատերազմը չլմնցած, 1944 թ. Լիոն վերադարձանք, որտեղ հորս հետ միասին նոր խանութ մը բացինք: Պզտիկ տարիքես արդեն սորված էի ոսկերչություն ընել: Սկիզբը շատ դժվար օրեր ունեցանք: Լավ էր, որ Սուիսեն բավական դրամ բերած էինք հետներիս: Պատերազմեն ետք, 2-3 տարվան ընթացքին շատ դրամ շահեցանք: Օր մըն ալ մեր ոսկերչանոցը մտավ մեր այսօրվան տիկիներ՝ Ալիսը՝ ոսկյա վզնոցին փականը նորոգելու խնդրանքով: Ա՛ս է,- ըսի, գտա՛ ... չերկարեմ, առաջին վայրկյանեն իսկ փոխադարձ սիրով կապվեցանք իրարու: 1947 թվականի վաղորդայնին ամուսնացանք: Նույն թվականին սկսավ ներգաղթը: Հայրս կտրականապես դեմ էր Հայրենիք ներգաղթելուն, սակայն տեղի տալով մեր անգուսպ խնդրանքին՝ ի վերջո համաձայնվեց:

- Ի՞նչ որոշում կայացուց Ալիսին ընտանիքը, Ձեզի չմիացա՞ն,- հարցրեց հայրիկս:

- Հիմա ասոր պիտի գամ, պարոն Հակոբ: Ալիսն ալ մայր և իրմե մեծ եղբայր մը ունի: Որոշեցինք, որ անոնք հաջորդ քարավանով գան Հայաստան՝ մեզմե Հայրենիքի մասին նպաս-

տավոր լուրեր արձեղե ետք:

- Այդ ի՞նչ միամիտ որոշում առած եք, պարոն Կարպիս, չէի՞ք գիտեր, որ գրաքննություն կա,- դարձյալ հայրիկս էր միջամտողը:

- Մեկ վայրկյան կեցեք, պարոն Հակոբ, հիմա կբացատրեմ: Հայաստանի մասին մենք աստեղեն-անտեղեն որոշ լուրեր առած էինք արդեն: Մերիններուն հետ պայմանավորվեցանք, եթե երկրին և պայմաններու մասին գովեստի նամակներ դրկենք՝ ըսել է, թե հակառակը հասկցեք:

- Իսկապես, խելացի որոշում առած եք, պարոն Կարպիս: Արդեն հասկնալի է՝ անոնք չեկան: Կներեք, ընդհատումիս համար,- ես էի ընդմիջողը:

- Այո, չեկան: Հայրիկս շատ խելացի և հեռատես մարդ էր: Ինչ ունեինք-չունեինք ամենը ոսկիի վերածեց, - ոսկին ամեն տեղ կքալե, տղաս,- ըսավ: Ես անանկ տեղ մը կը պահեմ՝ որևէ մեկը չի կրնար գտնալ: Այդպես ալ ըրինք: Երևանի մեջ տուն մը վարձեցինք և երկու տարի գաղտնօրեն, տունին մեջ ոսկերչություն ըրինք: Ինչպես շատերու, 1949 թ. մեզի ալ արքայազն Սիբիր, Յակուտյա, որտեղ, ինչպես գիտեք ոսկիի և ադամանդի հանքեր կան: Մեր արքայազնին ամենեն մոտ քաղաքը 150 կմ հեռու էր քաղաքեն, անհայտ անտառոտ վայր մը:

Այստեղ փոքր ինչ ընդհատեց իր պատմությունը մեր հերոսը և մի բաժակ ջուր ըմպելուց հետո, շարունակեց.

- Դժբախտաբար, Սիբիրի սոսկալի սառնամանիքը և անտանելի ցուրտ եղանակը պատճառ եղան, որ մենք զավակ ունենալու գաղափարը ձգենք գալիք լավ օրերու: Հայրիկիս համար սոսկալի դժվար եկան տեղվույն պայմանները: Այդ խնդուներես, կատակասեր մարդեն բան չմնաց: Դարձավ լռակյաց, օրեր, շաբաթներ տունեն դուրս չելավ և անբացատրելի հիվանդությունը զգեսնեց իրեն և հինգ ամիս վերջ հոգին ավանդեց:

Արդեն առաջին իսկ շաբաթը ձևով մը զատեցին արհեստավորներուն. սափրիչ, կոշկակար, աստղձագործ և այլն: Ոսկե-

րիչ ըլլալս ամենքը գիտեին: Միակ ոսկերիչ-ժամագործը ես էի և ժողովուրդին օգտակար կըլլայի մանր-մունր ծառայություններ ընելով: Անշուշտ, իշխանությունը գիտեր: Օր մը, 4-5 զինվորականներ ներխուժեցին մեր պճիկ բնակարանը՝ ոսկեղեն գտնալու առաջադրանքով: Բնական է՝ ոչինչ չգտան... ա՛խ, հայրս, հայրս, ո՛րքան փորձառու, կյանք տեսած մարդ էր: Անանկ տեղ մը պահած էր մեր ոսկիները, որ անկարելի էր գտնալ: Ժամանակի ընթացքին գաղթակայանի տարածքին մեջ սկսան գործել ամեն տեսակի արհեստանոցներ, որոնց վարպետներեն շատեր հայեր էին: Գործս երթալով շաւոցավ և բավականին դրամ կուտակած, 1955 թ., Ստալինի մահէն երկու տարի հետո վերադարձանք Հայաստան: Դրամի գորությանմբ կրցա Երևանին կեսրտոնը աշխատատեղ մը բանալ, որտեղ կը գործեմ մինչ օրս:

Իրավ որ դժգոհություն չունիմ: Ֆինբաժին կըսեն, ինչ կըսեն, չեմ գիտեր, նեղություն չեն տար, ամեն ամիս կու գան, իրենց կաշառքը կառնեն, կերթան:

- Եթե այդքան լավ են գործերդ, ինչո՞ւ տուն մը չես առներ, հարցրեց հայրիկս:

- Շիտակը, որ ըսեմ, պարոն Հակոբ, խելքս-միտքս Ֆրանսայի վրա է: Կհուսամ, օր մը ճամփաները կբացվին և մենք կվերադառնանք մեր ծննդավայրը:

...Որոշ ժամանակ անց մեր հերոսները կորան տեսադաշտից: 1964 թ. աշնանը հայտնի դարձավ, որ նրանք մեկ գիշերվա մեջ անհայտացել են, նույնիսկ առանց տեղյակ պահելու տանտիրոջը: Տարիներ հետո, 1969 թվականին մի նամակ եկավ Ֆրանսիայից: Կարալիսն էր գրողը.

«Հենրիկ, կներես, բարեկամս, որ առանց տեղյակ պահելու, տարիներ չարչարվելէ ետք, հեռացանք Հայրենիքէն և Ձեզմէ: Ես հիմա մինակ կապրիմ: Ալիսը ձգեց զիս, ես ստիպված գացի բարեկամներուս քով՝ Փարիզ, Իսի լէ Մուլինոտ արվարձանը: Մենք այդպես ալ զավակի տեր չդարձանք: Եթե գիտնայի, որ կինս զիս պիտի ձգեր, Հայաստանէն չէի ելլար: Հոս գրեթէ մի-

նակ եմ, ընկերություն, բան չկա, ամենքը կվազեն: Երանի երևանյան օրերուն, երբ Ձեր հյուրընկալ օճախին մեջ մինչև առտու բլտտ կխաղայինք: Հոս ատանք բան մը երազի կնմանի: Ներե, եղբայրս: Եթե Ֆրանսիա գալու ըլլաս՝ սիրով կընդունիմ քեզի: Հասցեն արդեն կա ծրարի վրա»:

1970 թվականին երկու ամիս մնացի Փարիզում և միայն երկու անգամ տեսա Կարպիսին, այն էլ՝ դրսում, սրճարանում, որից հետո կապը կտրվեց:

*Մայիսի 3, 2015թ.,
Լուս Անջելես*

ԼԻԼԻԹՆ ՈՒ ԻՐ ԿՈՏՏՎԱԾ ՍԵՐԸ

- Չէ, ինչ որ չի ստացվում, չի լինում, գրողը տանի,- մի հայացք գցելով պատվանդանին դրված իր յուղանկարի վրա, ինքն իրեն ասաց Վարդանը,- սափորն իմ ուզածի պես չէ:

Այնուհետև վերցրեց բոլորովին մի նոր վրձին ու փորձեց կարգի բերել պատկերը:

Ավարտելու վրա էր յուղանկարը, երբ հնչեց հեռախոսի զանգը.

- Վարդան, չուշանաս ինչպես միշտ: Թատրոն ենք գնալու չէ՞, չմոռանաս, ինչո՞ւ ես լռում, ձայն հանիր:

- Չէ, չէ, չեմ մոռացել, Վիգեն:

- Դե շտապիր, ես արդեն ճանապարհին եմ:

- Հիմա դուրս կգամ, սպասիր ինձ թատրոնի առջև:

Տրամվայի կանգառում երկար սպասեց:

- Ո՞վ է այս օրիորդը, որ այդպես ուշադիր նայում է ինձ ու իմ նման տրամվայի է սպասում:

Տրամվայը եկավ, սակայն իր ուզած համարը չէր, բայց օրիորդին էր հավանաբար, որովհետև նա շտապեց մտնել տրամվայ: Վեր բարձրանալիս օրիորդը մի հայացք գցեց իր վրա, և դա բավական եղավ, որպեսզի ինքը վազի և հասնի արդեն շարժվող տրամվային:

Երկուսի հայացքներն էլ հանդիպեցին: Երկար նայում էին միմյանց: Հետո օրիորդը ամոթխած ժպիտով բարձրացրեց գլուխը և շիտակ նայեց Վարդանի աչքերի մեջ:

- Կարծեմ, մենք ինչ որ տեղ հանդիպել ենք, այդպես չէ՞, օրիորդ..., -ասաց Վարդանը:

- Բավական տարածված ձև էք ընտրել ծանոթանալու համար,- եղավ պատասխանը,- իսկ Դուք աշխատեք Ձեր ութերը չկոտրել մի օր...

- Այդ ինչպե՞ս...

- Հենց այդպես... որովհետև Դուք միշտ ընթացքի ժամանակ

եք տրամվայ բաղձրանում կամ իջնում:

- Դուք այդ որտեղի՞ց գիտեք...

- Գիտե՛մ, գիտե՛մ...

Հետագա զրույցից պարզվեց, որ օրիորդը գիտի իրեն, և ամեն օր, իրենց տան պատուհանից տեսնում է, թե ինչպես է ինքը օգտվում տրամվայից:

- Դե, եթե դուք այդքան բան գիտեք իմ մասին, ուրեմն եկեք ծանոթանանք, իմ անունը Վարդան է, իսկ՝ Ձերը՝ ...

- Լիլիթ է իմ անունը, Լիլիթ...

- Ինչ գեղեցիկ անուն ունեք, Լիլի՛թ...

... Այդ օրը թատրոն չգնաց: Լիլիթին ճանապարհեց մինչև համալսարան:

Հիմա ի՞նչ է անելու Վիգենը, արդյոք առանց ինձ թատրոն կմտնի՞, մտածում էր նա, ոչի՛նչ, կբացատրեմ... Եթե ինքը այսպիսի չքնաղ օրիորդի հանդիպեր՝ ամեն ինչ կմոռանար:

Վարդանը սպասեց համալսարանի մուտքի մոտ մինչև Լիլիթը դուրս եկավ դասից: Հետո միասին նստեցին տրամվայ ու տուն վերադարձան: Ամբողջ ճանապարհին զրույցով էին տարված: Պարզվեց, որ գրեթե հարևաններ են:

- Ես քո դպրոց գնալ-գալու ժամերն անգամ գիտեի, նույնիսկ գիտեի, թե որ տրամվայից ես դուրս թոչելու՝ կանգառ չհասած:

- Դպրոցն անցավ, Լիլիթ ջան, ես հիմա ուսանող եմ, սովորում եմ գեղարվեստական ուսումնարանում, նկարիչ եմ դառնալու:

- Դե, դա շատ լավ է, ինչպե՞ս ասեմ, ես վաղուց եմ քեզ հետևում, երբ դու դեռ դպրոցում էիր սովորում, - ծիծաղելով ու կարմրատակ թշկնները փորձելով ցույց չտալ, - ասաց Լիլիթը՝ զարմանք պատճառելով Վարդանին:

- Իսկ դու համալսարանի ո՞ր բաժնում ես սովորում, - հարցրեց Վարդանը:

- Բանասիրականում, առաջին տարիս է, իսկ քո ո՞ր տարին է, Վարդան, - նկատելիորեն քնքշալից տոնով հարցրեց Լիլիթը:

- Երկրորդ, կարծես թե հաջորդ կանգառը մերն է:

Հազիվ էին տրամվայից իջել մեր հերոսները, երբ տեղատարափ անձրև սկսվեց:

- Վազենք, Վարդան, արա՛գ, շո՛ւտ, ես շատ մոտ եմ ապրում, դու ամեն օր անցնում ես մեր տան մոտով,- ասաց Լիլիթն ու արագորեն «տեղավորվեց» Վարդանի թևքի տակ:

- Ե՞րբ, ե՞րբ ենք հանդիպելու, Լիլիթ, գուցե վաղը, վաղը հա՞,- շնչակտուր հարցրեց Վարդանը:

- Այո, այո, վաղը երեկոյան, նույն ժամին համալսարանի մոտ... իսկ հիմա, վազիր, վազիր, ես արդեն հասա մեր տուն:

Վարդանը մինչև տուն հասավ, ոտքից-գլուխ թրջվել էր: Վերնաշապիկն ու տաբատը եթե քամեիր՝ կքամվեր, բայց դա ոչինչ, երջանիկ էր նա այն գիտակցությամբ, որ իրեն ջերմագինս սիրող օրիորդ է հայտնվել, այն էլ՝ ինչպիսի ն...

- Դու ինչ որ անտարբեր չես, հը՞, Վարդա՞ն...,- խոսում էր ինքնիրեն,- գուցե ե՞ս էլ եմ սիրահարվել, հը՞, ախպեր...

Ամբողջ գիշեր չքնեց: Տենդ ուներ, առավոտյան հազը և հարբուխը խեղդում էին կոկորդը: Նրա մտաճգությունը հնարավորինս արագ ապաքինվելն ու Լիլիթին տեսնելն էր: Այս մտածումների մեջ էր, երբ հնչեց հեռախոսազանգը.

- Վարդան, էլ ուրիշ օյին ունե՞ս գլխիս խաղալու, ես ի՞նչ արիր, այ տղա,- հեռախոսալարի մյուս կողմից բղավում էր Վիզենը:

- Ես, ես քեզ հետո կբացատրեմ, Վիզեն, հիվանդ եմ, մրսել եմ, մրսել...

- Ձե՞նդ ինչ է եղել, հագում էլ ես, հա՞, հիմա գալիս եմ:

Կես ժամ չանցած Վիզենը Վարդանի մահճակալի մոտ էր: Վերջինս մանրամասնորեն պատմեց ամեն ինչ:

- Դե, եթե քո ասածի նման գեղեցկուհու ես հանդիպել ու ինչպես երևում է, դու էլ պակաս սիրահարված չես, ուրեմն ինձ մնում է միայն շնորհավորել ու ներել քեզ երեկվա համար: Օհո՛, ընկերս, նոր կյանք է սկսում: Անհամբեր եմ տեսնելու ընկերուհուդ:

Մինչև երեկո մայրը խնամեց որդուն, ինչպես ասում են «պառավական», փորձված դեղամիջոցներով Վարդանը կա-

րողացավ ոտքի ելնել, սակայն հարբուխը դեռ վրան էր:

- Տղա ջան, այդ ո՞ւր ես գնում, այսօր մնա տանը, որ լավանաս, - ասում էր մայրը մտահոգված:

- Չէ, մայրիկ, պիտի գնամ, ես ինձ լավ եմ զգում:

- Կա չկա աղջկա խնդիր է, հա ...

- Հա, մայրիկ, հա, հարս ես ունենալու...

Նախորդ օրվա նման, ճիշտ ժամանակին դուրս եկավ Լիլիթը համալսարանից:

- Ձայնդ դուրս չի գալիս Վարդան, երևի երեկ մրսեցիր, այդ ...

- Այո, Լիլիթ, մրսել եմ, ամբողջ օրը պառկած եմ եղել, մայրս է խնամել, բայց հիմա լավ եմ: Խնդրում եմ, արի մի սրճարան գնանք, այնտեղ մի երկար զրույց կանենք, լա՞վ...

- Իհարկե, Վարդան ջան, ինչպես կասես:

Համալսարանի հարևանությամբ «Կոունկ» ռեստորան-սրահի մի անկյունում տեղավորվեցին մեր երիտասարդները: Առաջին խոսողը Վարդանն էր.

- Երեկ ես ընկերոջս հետ թատրոն էի գնալու, բայց հանդիպեցի քեզ ու ամեն ինչ մոռացա: Խեղճ ընկերս՝ Վիգենը, սպասել է, սպասել և վիրավորված իմ վերաբերմունքից, գնացել տուն:

- Վա՛յ, ինչ ամոթ բան է եղել:

- Ոչինչ, ոչինչ, ես այսօր նրան ամեն ինչ պատմեցի և նա հասկացավ: Ասեմ, որ նա ճանաչված նկարիչ է, վաղուց է ավարտել ուսումը: Կատարելագործվել է Լենինգրադում: Նրա յուզաներկ նկարները բարձր գներով են վաճառվում:

- Իսկ ի՞նչ բնույթի նկարներ են, բնանկարներ, դիմանկարներ...

- Լիլիթ ջան, նրան հետաքրքրողը մարդիկ են, գյուղացի, ակադեմիկոս, ամեն ասպարեզի մարդիկ: Շատ է նկարում կանանց, մշտապես բողոքում է, կներես, բնորոշների (*բնական, մարդու կենդանի տիպար*, - ՀԵՆ. Ա.) քչությունից: Ասում է Երևանում ընդամենը մի քանի բնորոշուհիներ կան, այն էլ ձեռքից-ձեռք են խլում նկարիչները:

- Ինչպե՞ս է անունը, ասացիր...

- Վիգեն, Վիգեն Սարաֆյան:

- Չէ, չեմ լսել, դե, ես մոտ չեմ գեղանկարչությանը, բայց, եթե դու այդքան արժևորում ես նրա արվեստը, ուրեմն արժե տեսնել նրա կտավները:

- Ինչո՞ւ չէ, հենց վաղը, շաբաթ օր է, քեզ կտանեն նրա հիանալի, մեծ արվեստանոցը: Ես արվեստանոց չունեմ, իմս մի փոքրիկ բնակարան է, ես եմ ու մայրս:

Հաջորդ օրը կեսօրին մեր հերոսները թակեցին Վիգենի արվեստանոցի դուռը.

- Պահ, պահ, պահ, այս ովքեր են եկել,- դուռը բացելուն պես հրճվալից դիմավորեց նկարիչը երիտասարդներին:

- Խնդրեմ, ծանոթացիր Վիգեն, Լիլիթն է, դու արդեն գիտես նրան, ես քեզ պատմել եմ նրա մասին:

- Այո, այո, իհարկե գիտեմ,- ասաց նկարիչը և՝ իբր թե աննկատ, մի լաթով փորձեց փակել վահանակի վրա եղած կիսավարտ յուղանկարը:

- Այդ ինչո՞ւ ես փակում նկարը, Վիգեն, թող տեսնենք,- ասաց Վարդանը:

- Մտածեցի, ամոթ է էլի, օրիորդն առաջին անգամ եկել է իմ արվեստանոցը և իր առջև է հայտնվում կիսամերկ կնոջ դիմանկար: Ախր, այդ անտեր բնորոշուհին էլ քանի օր է խաղացնում է, չի գալիս, հավանաբար ավելի շահավետ գործ է գտել:

- Մի նեղվիր, բարեկամս, դա էլ կանցնի, թատյ բեր,- կատակի տալով ասաց Վարդանը:

Նաիրի կոնյակի շուրջը բոլորված, բավական ժամանակ ուտել-խմելով էին զբաղված տղամարդիկ: Վարդանը լավ չէր զգում իրեն, ջերմությունը վրա էր տվել: Փորձեց վեր կենալ աթոռից, չկարողացավ:

- Եկեք համոզենք թող մի քիչ քնի,- ասաց Վիգենը:

Իրականում համոզելու կարիք էլ չեղավ: Մինչ նրանք խոսում էին, Վարդանն արդեն խոմփացնում էր:

- Ախր, արդեն շատ ուշ է, մերոնք կանհանգստանան, թեև գիտեն թե ում հետ եմ,- ասաց Լիլիթը:

Այսպես կամ այնպես Լիլիթը պարտավորված էր մնալ մինչև իր սիրած երիտասարդը կարթնանար:

Այդ ժամերի ընթացքում Վիգենը ակընդետ հետևում էր Լիլիթի ամեն մի շարժմանը: Հիացական բազմաթիվ արտահայտություններով աստվածացնում էր գեղեցիկ կանանց, չմոռանալով նմանություններ գտնել Լիլիթի կազմվածքի հետ: Եղավ մի պահ, որ Վիգենը նրան տարավ ծանոթ կիսավարտ նկարի առջև ու սկսեց դասախոսություն կարդալ, թե ինչպես պետք է կտավին պատկերել կնոջ մարմնի այս կամ այն մասը:

Ամռոթի զգացումից ու անկարողությունից քարացել, մնացել էր խեղճ աղջիկը:

Կեսգիշերն անց էր, երբ մեր երիտասարդները տուն գնալիս՝ ճանապարհին մի քանի կցկտուր նախադասություններ փոխանակելուց հետո, հասան իրենց տները:

Մեկ-երկու օր անց մոռացվեց ամեն ինչ և Վարդանի ու Լիլիթի փոխհարաբերությունները գնալով լուրջ բնույթ ստացան: Երիտասարդները հաճախ իրենց օրերն անց էին կացնում Վիգենի արվեստանոցում: Էլ կին-մին, բնորդ-մնորդ հասկացությունները այնքան էլ խորթ չէին հնչում Լիլիթի ականջին: Պատահեց նույնիսկ, որ նա ներկա եղավ մի բնորդուհու «ներկայացմանը» և թե ինչպես էր նրան հրահանգներ տալիս Վիգենը. «Չէ, չէ, չեղավ, ձախ ոտքդ ավելի հեռացրու, գլուխդ ամբողջովին մի կախիր, թե չէ կստացվի, թե դու ամաչում ես քո գեղեցկությունից»:

Երեք ընկերների մտերմությունն այնքան ջերմ ու անմիջական էր, որ օրերից մի օր, համադամ ուտելիքներով լի սեղանի շուրջը, բոլորի կատարներն էլ փոքր ինչ տաքացած, Վիգենը դիմեց Վարդանին.

- Եղբայր, սիրելիս, խնդրում եմ չընդհատեք: Դու տեսնում ես, չէ՞, թե ես որքան եմ տանջվում բնորդուհիների ձեռքին, մենք եղբայրներ ենք, չէ՞, Լիլիթը քո ընկերուհին է և իմ քույրը, վաղը մյուս օրն էլ քո կինն է դառնալու: Քանի դեռ կին չի դառել, թող օգտվենք նրա աստվածատուր գեղեցկությունից, Վե-

ներային նմանվող նրա մարմնի շքեղությունից, հանուն արվեստի, հանուն մեզ, հանուն, ինչո՞ւ չէ, հանուն փողի, հը՛, ի՞նչ ես ասում, Վարդան, դու էլ կարող ես ներկա լինել: Դու էլ կսովորես, վաղը մյուս օր քեզ էլ է պետք գալու:

- Վերջացրի՞ր, պարոն, վեր կաց Լիլիթ, գնում ենք: Այլևս չեմ կարող լսել այս զառանցանքը:

- Մի րոպե, Վարդան, հանգստացիր, ետ եմ վերցնում խոսքերս, ներողություն: Ամեն պարագայում մտածիր, մինչև գոտկատեղը, ավելի չէ...

- Դե, վերջացրու, Վիգեն, մի ստիպիր ավելորդ բաներ ասել, գիտես չէ՞ որքան եմ հարգում քեզ:

Սակայն, ինչպես ասում են՝ լինելիքը եղավ: Լիլիթը դարձավ երկու տղամարդկանց բնորոշիչ: Լինում էին օրեր, երբ Վարդանը մենակ էր թողնում Լիլիթին ընկերոջ արվեստանոցում: Տղամարդկանց հարաբերություններն արդեն ջերմ չէին:

Վիգենը նախկինի նման շատ էլ հետաքրքրված չէր ընկերոջ՝ Վարդանի հաջողություններով, իսկ վերջինիս հանդիպումները Լիլիթի հետ գնալով պակասեցին, և դադարեցին:

Վարդանն անշուշտ գլխի էր ընկել, որ իր մտերիմ ընկերը և մանավանդ, Լիլիթը, ստորաբար դավաճանել էին իրեն:

Ամիսներ անց Վարդանը գնաց ծանոթ արվեստանոց, բայց ներս չմտավ հիմնական մուտքից, այլ աննկատ մտավ բակի կողմից և ի՞նչ տեսավ. իր սիրելի աղջիկը՝ Լիլիթը, բոլորովին մերկ, բարակից էլ բարակ շղարշն ուսին, նկատելի ուռած փորիկով, պահանջված դիրքով նստած, կատարում էր Վիգենի տված ցուցմունքները: Անակնկալի եկած Լիլիթը բան չէր գտնում ծածկելու իր ամոթը: Երկուսն էլ քարացել, մնացել էին:

- Եկել եմ ցոեսություն ասելու, - արտաքուստ զուսպ, Վիգենի աչքերի մեջ սպանիչ հայացքով նայելով ասաց Վարդանն և շարունակեց, - մեր կուրսին տանում են Մոսկվա, Լենինգրադ՝ թանգարաններում արտանկարներ անելու: Յոթություն, Լիլիթ, օ՛հ, կներեք, սխալվեցի, Վենեթա:

- Վեներա, վերադարձիս անպայման կօգտվեմ քո ծառայությունից, լավ էլ կվճարեմ, թերևս ոչ այնքան, որքան այդ պարոնը, բայց որպես հին ծանոթներ, դու ինձ համար զեղչ կանես, այնպես չէ՞... Միայն թե առանց պարոնի և գալիք երեխայի ներկայության...

*Հուլիսի 4, 2014 թ.,
Հոս Անջելես*

ԵՍ ՄԻՐՈՒՄ ԵՍ ՀՈԼԻՎՈՒԴԸ

... Առավոտյան ժամը 6-ն է: Երկու ժամ է ոտքի վրա եմ: Փորձում եմ կրկին անկողին մտնել՝ լրացնելու համար պարտադիր քնի այն վեց ժամը, որ բժիշկը մշտապես հիշեցնում է ինձ:

- Քուն և քայլել, սա է այսօր առողջության բանալին,- ասում է նա,- իսկ առողջ քուն բերողը քայլելն է:

Ասողը UCLA հիվանդանոցի պրոֆեսոր Դյուրագոն է, որ մշտապես, 12 տարի անընդմեջ, իր հսկողության տակ է պահում իմ առողջական վիճակը:

- Դե լավ, Հենրիկ,- ասում եմ ինքս ինձ,- գնա, քայլիր, միևնույնն է, քունդ չի տանում: Լույսը դեռ չի բացվել: Այսօր արև չի լինելու, ասել են լուրերով:

Լուսաբացն արդեն իր թևերն է փռում հորիզոնի վրա: Երկինքն ամպոտ է, թվում է, թե ուր որ է այն կպատռվի ու անձրև կտեղա:

Մեր տնից մինչև Մանտա Մոնիկա պողոտա՝ ոտքով քայլելու պարագայում, կարելի է տասը րոպեում հասնել: Մանտա Մոնիկա չհասած մի Մակդոնալդ կա: Հեռվից տեսնում եմ երկու կանանց, «Հայեր են,- մտածում եմ ես,- բայց ի՞նչ են անում այստեղ, այս ժամին»: Որքան մոտենում եմ նրանց՝ ավելի եմ համոզվում, որ հայեր են: Ինձ տեսնելիս, նրանք շփոթվում են, սակայն ես փորձում եմ նրանց հանել այդ նեղ վիճակից.

- Աղջիկներ, բարի լույս, այս ո՞ւր այս ժամին, ո՞ւր եք գնում:

- Այս ժամին ո՞ւր կգնան, պարոն, աշխատանքի...

- Բայց ինչո՞ւ այդպես կոպիտ, աղջիկս...

- Դե, զահլա չունեմ, հա,- ասաց ու ուղիղ նայեց աչքերիս մեջ և, հավանաբար, տեղը բերելով թե ով է իր առջև կանգնած, մեկ վայրկյան քարացավ ու բառերն իրար խառնելով, կմկմաց:

- Վա՛յ, քոռանամ ես, այդ Դո՞ւք եք, Մաեստրո, պարոն Անասյան... հազար ներողություն, այս ինչ անհարմար բան ստացվեց: Մենք շատ ենք սիրում Ձեզ. լսում, կարդում ենք Ձեր

գործերը, դիտում ենք Ձեր ելույթները հեռուստացույցով: Խնդրում եմ չնեղանաք, որովհետև, հաճախ են օտարներն այս ժամին միայնակ կանանց տեսնելով, անհանգստացնում:

- Դուք ի՞նչ եք անում այս ժամին, այն էլ փողոցում:

- Ես քայլում եմ, բժշկի խորհրդով և սիրում եմ քայլել ոչ բանով ժամերին: Դու ասացիր, որ աշխատանքի եք գնում, այս ժամի՞ն:

- Այո, մենք աշխատում ենք Դաունթաունում, ոսկերչական ընկերությունում և սպասում ենք, որ մեր բոսը գա ու մեզ տանի: Շտապ պատվեր ունի, դրա համար էլ վաղ ենք գնում, օրը 14 ժամ աշխատում ենք, չենք դժգոհում, երանի միշտ շատ գործ ունենա:

Քիչ անց, կոսմիկական արագությամբ փողոցն ի վար սուրում է մի կոտրած-թափած մեքենա ու կանգնում այդ կանանց կողքին: Քաղաքավարությունից դրդված, օդում ձեռքով հրաժեշտ տալով, հեռանում եմ: Մի քանի քայլից հետո, շրջվում եմ տեսնելու համար, թե ինչ է կատարվում: Ջգացվում է, որ երկխոսություն է տեղի ունենում նրանց միջև: Ինչպես երևաց, երկխոսությունը արդյունք չտվեց: Մեքենան հեռացավ...

Արդեն Սանտա Մոնիկա պողոտայի վրա եմ: Մոտենում եմ հնաբնակ հուլիվուդցիներին լավագույնս ծանոթ Հարություն Երիցյանի՝ նախկինում «Ապրիլ» գրատանը, որն այժմ վարսահարդարի սրահ է: Միտքս թռչում է դեպի հետ, ավելի քան երեսուն տարի, երբ այդ գրատուն-տպարանում շարվում էր հայրիկիս, մեծանուն պատմաբան, մատենագետ Հակոբ Անասյանի «Մանր երկեր» անվանումով սովորածավալ գիտական աշխատությունների ժողովածուն:

- Հենրիկ ջան, Մաեստրո, հաճի ս, հայրիկիդ ըսե, որ արագացնե սրբագրությունները... ծո, խենթենամ պիտի, քանի՞ անգամ սրբագրել կըլլա: Այս չորրորդ սրբագրությունն է, որ հայրիկդ կընե,- նեղսրտած ասում էր Հարությունը:

- Ճիշտ կըսե, Հենրիկ, մեր գործերը կը կաղան հորդ գիրքին պատճառով,- ավելացնում է իր կյանքի վերջալույսին սպասող Հարությունի եղբայր Նուբարը:

Այս ամենը լսելուց հետո ասում եմ.

- Գիտեմ տղաք, հայրիկս քանի մը անգամ կը սրբագրե, շատ բծախնդիր է և ոչ մեկու չի վստահիր: Սր-բա-գրել,- հայրիկիս պարագային կնշանակե տառեր և կետադրական նշաններ շտկել, այդպե՛ս է:

- Այո,- ասացին եղբայրները միաբերան:

- Ուրեմն,- շարունակեցի ես,- իսկ բառ, միտք կամ նախադասություն երբևէ փոխա՞ծ է հայրիկս:

- Ոչ, բնավ...

- Էհ, ուրեմն, տառասխալները և կետադրական նշաններն է որ կը շտկե, իսկ այդ սխալները, պարոն Նուբար, կյուրը շարողին մեղքն է...

Մինչև վերջերս, հիշյալ գրատան հարևանությամբ մի փոքրիկ թատրոն կար: Հիմա շարժում չկա այդ մայրին, բայց... բայց այս ի՞նչ է... երեք, գրեթե ամբողջովին մերկ, ջահել աղջիկներ ինձ նշան են անում, որ իրենց մոտենամ: Ուղղությունս փոխելն ու գրեթե վազելը մեկ եղավ: Ի՞նչ իմանաս, այդ ամալի տեղում, շենքի ետնամասում ինչէ՛ր չեն կարող լինել, դե, մենակ ես՝ և երեք աղջիկ, պատկերացնո՞ւմ եք... 42 տարի ապրում եմ Հովիվուդում, բայց նման երևույթի չեմ հանդիպել:

Ինչևէ, շարունակում եմ քայլել Սանտա Մոնիկա պողոտայով դեպի արևելք: Այս շրջանը, ավելի ճիշտ Վեստերնից դեպի արևելք Հովիվուդի երկրորդ կարգի թաղամասն է, որտեղ հիմնականում ապրում են հայերն ու մեքսիկացիները, առավելապես Հարավային Ամերիկայի իսպանախոս երկրներից արտագաղթածները, ովքեր ոչնչով չեն տարբերվում մեքսիկացիներից, որի պատճառով էլ հայի համար բոլորն էլ դիտվում են որպես մեքսիկացիներ:

Վերջին տարիներին մեր կողմերում օրեցօր աճում են դեղին ցեղի մեծահարուստ ներկայացուցիչները, հիմնականում չինացիներ, կորեացիներ, վիետնամցիներ, ովքեր Լոս Անջելեսի հարավից կանխիկ դրամով «գրավում» են ամեն ինչ. շենքեր, տներ, բիզնեսներ, առևտրային խոշոր ընկերություններ: Այժմ արդեն հասել են Սանտա Մոնիկա պողոտա:

Ինձ համար հետաքրքիր էր տեսնել, թե առավոտյան այդ կանուխ ուժքե՞ր են քայլում մայթերով և ով ո՞ւր է շտապում:

Ահա հասել եմ Նորմանդի փողոցի անկյունը, մարդաշատ, հայաշատ, հայկական խանութներով, բժշկական և այլ կարգի հաստատություններով հարուստ մի վայր:

Հանրակառքի (*Bus*) կանգառն է: Մեծաթիվ սպասողներ, բոլորն էլ անխտիր իսպանախոս ազգերից, հանդարտ, խաղաղ, շատերն էլ զրույցի բռնված: Ճարպիկ մի կին, հանրախանութի սայլակը վեր է ածել շարժական «սրճարանի» և այդ ցուրտ եղանակին տաք սուրճ և խմորեղեն է վաճառում:

Եվ որովհետև այդ ժամին փողոցի վրա եղած սրճարանները փակ են, շարժուն «սրճարանի» առևտուրը եռում է:

Հանրակառքն արդեն եկել է, բայց ոչ ոք չի շտապում վեր բարձրանալ: Սևամորթ վարորդն էլ պահանջվածից ավելի երկար է սպասում, որպեսզի մարդիկ կարողանան սուրճ գնել ու նոր բարձրանալ հանրակառք, թեև, ինչպես բոլորը, նա էլ գիտի, որ սուրճ և ուտելիք չի կարելի վայելել հանրակառքում:

Երկար եմ կանգնած մնում՝ դիտելու համար չափազանց զրավիչ, մարդկային բնականոն հարաբերությունների բովում բարի, դիմացինի հանդեպ բարյացակամ, օգնող ու հասնող մարդուն: Ապշում ու զարմանում եմ, թե այստեղ որքան բարյացակամ են մարդիկ, մեկը մյուսին հարգող, մեկը մյուսին զիջող: Դժվար չէր կռահել, որ ամեն օր էլ նույն պատկերն է այստեղ, և որ շատերը գիտեն միմյանց ու նույն ժամին են գնում աշխատանքի:

Այս ամենը դեռ ոչինչ... քիչ անց հանրակառքի հետևում է կանգնում ոստիկանի մեքենան:

- Աստված իմ,- վախվորած մտածում եմ ես,- հանկարծ ոստիկանը չքանդի՞ մարդկային անկեղծ ու ջերմ, միաձույլ շաղախով կառուցված այս հրաշալի կառույցը:

Բայց՝ ոչ... այդ միայն թվում էր, որ ոստիկանը կգա ու կարգելի «սրճարանի» տիրուիուն առևտուր անել մայթին:

Ոստիկանը դուրս էլ չի գալիս մեքենայից ու մի քանի րոպե անց, տեսնելով, որ ամեն ինչ խաղաղ է՝ հեռանում է:

Հստակ է՝ օրենքի պահապանը շրջանցեց օրենքը և ոչ միայն նա, այլև գործողության բոլոր հերոսներն են խախտել օրենքը: Ամենամեծ «մեղավորը» ոստիկանն է, որին դու հերոսացնում ես, հերոսացնում՝ նրա մարդկային մաքուր նկարագրի համար: Նախ՝ մարդը, հետո՝ օրենքը: Ոստիկանը հասկանում է հասարակ մարդկանց, գործավորի վիճակը, ովքեր հանապազօրյա հացի սիրույն, պարտավորված են առավոտ կանուխ մեկնել իրենց գործատեղիները:

Երբ օրն ամբողջովին կբացվի, սրճատերն իր սայլակն ու փասա-փուսեն հավաքած կհեռանա՝ հաջորդ օրը դարձյալ նույն տեղում սպասարկելու համար հանրակառքի սպասող աշխատավոր ուղևորներին:

Շարունակում եմ քայլել, անցել եմ արդեն մի քանի հայկական խանութների կողքով: Բոլորն էլ փակ են, միայն «French bakery»-ն է բաց: Այն վերջերս է բացվել: Անունն է ֆրանսիական, բայց ոչ մի ֆրանսիական խմորեղեն չկա, միայն «Բագետն» է (*ֆրանսիական հայտնի հացատեսակ*), այն էլ՝ Աստված «Բագետ» համարի:

Նույն մայթի վրա, Էջմոնտ պողոտա չհասած, մի Կաթողիկե եկեղեցի կա:

- Հենրիկ,- ասում եմ ինքս ինձ,- մտիր եկեղեցի, եթե այն բաց է, աղոթքդ արա, առողջություն մաղթիր ինքդ քեզ, հարազատներիդ, Աստվածը քո ձայնը կլսի, մի մոմ էլ վառիր Հայաստանի բարօրության և անվտանգության սիրույն: Եկեղեցին՝ եկեղեցի է, բավ է, որ քրիստոնեական լինի:

Ժամը յոթն է, մեկ ժամ է անցել տնից դուրս գալուց հետո: Մտնում եմ եկեղեցի, խաչակնքում ու միանում այդ ժամին այնտեղ գտնվող 40-50 հավատացյալներին: Սկսվում է առավոտյան աղոթքն ու ժամերգությունը: Ներկա հավատացյալներին նայելով, ես էլ եմ մի քանի անգամ խաչակնքում:

Անշուշտ, քարոզչի խոսքերից ոչինչ չեմ հասկանում, բայց միջավայրն ու հավատացյալների լրջությունը խորը ակնածանք են առաջացնում իմ հոգում: Մի տաս րոպե նստելուց հետո, դուրս եմ գալիս եկեղեցուց ու մուտքի մոտ, իմ էլեկտրա-

կան մոմն եմ վառում մի կոճակի սեղմումով և խաղաղ հոգով շարունակում ճանապարհս՝ այս անգամ հետընթաց ուղղությամբ, դիմացի մայթով:

Փողոցն արդեն աշխուժացել է: Կամաց-կամաց մարդիկ շատանում են մայթերին: Հեծանվորդները՝ նույնպես: Բենզինի թանկացման պատճառով բազմաթիվ մարդիկ, աշխատավորներ, ուսանողներ հեծանիվ են օգտագործում, մի երևույթ, որ վաղուց է արմատացած եվրոպական երկրներում:

Հանկարծ տեսնում եմ մի տղամարդու, որը միանգամայն անթույլատրելի տեղից, դիմացի մայթից վազելով գալիս է դեպի ինձ: Ծանոթ դեմք է, բայց տեղը չեմ բերում:

- Հենրի՜կ, եղբայր... ես եմ Վահագը, չես հիշո՞ւմ,- ասում է նա:

- Իսկապես չեմ հիշում, դա դեռ ոչի՛նչ... ինչո՞ւ ես կարգ խանգարում՝ դիմացի մայթից այս մայթը գալու համար, չե՞ որ վտանգավոր է:

- Ախր քառասուն տարի՜ է քեզ չեմ տեսել և երբեք առիթ չի եղել շնորհակալություն հայտնել՝ քո մարդկային վերաբերմունքի համար:

- Կարիք կա՞ր դրա համար վտանգի ենթարկել քեզ, ինչի՞ համար է քո շնորհակալությունը, ես ոչինչ չեմ հիշում:

- Խոսքս քառասուն տարվա պատմության մասին է: Մենք նոր էինք եկել Պարսկաստանից ու փաստաթղթեր էինք լրացնելու «Գրին» քարտ ստանալու համար: Իմ ընկերոջ՝ Անդրանիկի միջնորդությամբ դու լրացրիր մեր բազմանդամ ընտանիքի թղթերը և վարձատրություն չուզեցիր քո աշխատանքի համար:

- Հա ..., այո՛, Անդրանիկի անունը, որ տվեցիր՝ հիշեցի: Այն տարիներին ծանոթներին օգնում էի նման հարցերում, թեև շատ քիչ անգլերեն գիտեի... այս ո՞ւր ես շտապում այս ժամին:

- Ավտոբուսին եմ ուզում հասնել: Ես եմ բացում խանութը: Հենրիկ ջան, ի՞նչ կլինի, հեռախոսիդ համարը տուր: Օրերը ցրտում են, մի օր խաշի եմ հրավիրելու Ձեզ:

- Կտամ համարը, մինչ ասա խնդրեմ, դու պարսկահայ,

ինչպե՞ս ես մաքուր հայերենով խոսում.

- Ասեմ, պարոն Անապյան, նախ՝ կինս Հայաստանի ծնունդ է ու մասնագիտությամբ էլ լրագրող, և հետո, իմ բոլոր գործավորները հայաստանցի են: Նրանցից էլ սովորեցի իրենց պես խոսել: Քառասուն տարի է անցել, քիչ չէ,- փիլիսոփայում է բարեկամս:

Թելադրում եմ հեռախոսիս համարն ու արդեն երեք տարի «սպասում» Վահագի հեռաձայնին...

Վահագն ինձ հիշեցնել տվեց 40 տարվա վաղեմություն ունեցող կառավարական հինարկների հետ կապված մի քանի ուսանելի և հետաքրքիր մանրամասներ: Ահա դրանցից մեկը:

Ամերիկա ոտք դնելու առաջին շաբաթում իսկ մեր ընտանիքը հրաժարվեց կառավարական նպաստ ստանալ երկու փոքրահասակ երեխաների համար: Ես և Մարիետան բավական ցածր վարձատրությամբ աշխատանքի տեղավորվեցինք:

Հինգ-վեց ամիս անց, Լոս Անջելեսի Ներգաղթի գրասենյակից (*Immigration Office*) մի սովոր ծրար ստացանք, որից պարզվեց, որ օրինապահ ապրելակերպի և կառավարական նպաստից հրաժարվելու համար, մեր ընտանիքի անդամներին թույլատրված է համապատասխան թղթերը լրացնել ու դիմել «Կանաչ» քարտ ստանալու համար:

Դժվարանում եմ նկարագրել այն ուրախությունն ու խանդավառությունը, որ տիրեց մեր մեկ սենյականոց բնակարանում: Այնտեղ կար տափակ, ճերմակ գույնի դաշնամուր, որը գնել էինք իմ կազմակերպած առաջին համերգի եկամուտով (*հոկտ. 5, 1978, Breakfast Club, Riversid Dr., L.A.*): Այդ համերգը կայացավ՝ որքան էլ տարօրինակ հնչի, մեր Լոս Անջելեսում հաստատվելուց երկուսուկես ամիս անց: Համերգի մենակատարներն էին քանոնահար Արա Սևանյանը, Հարութ Փամբուկչյանը և Մարիետա Անապյանը:

Նայում եմ յուրաքանչյուր անձի համար մի քանի թերթից բաղկացած հարցաշարը. ինչպես բոլորը՝ ես էլ պիտի դիմեմ փաստաբանական գրասենյակ՝ հարցաթղթերը լրացնելու համար: Ես դեռ այդ ուժը չունեմ, բավական դրամ է պետք:

- Հենրիկ, ախպերս, փորձիր դու լրացնել,- մտորում եմ ես,- կանցնի՝ կանցնի, չէ՛ այդ դեպքում կդիմենք փաստաբանի:

Ինչևէ, մեծ դժվարությամբ լրացրեցի «Գրին» քարտի հարցաթղթերը: Հաջորդ առավոտյան իջա Դաունթաուն: Ներգաղի գրասենյակում երկար սպասելուց հետո բարձրախոսը հայտնեց իմ թիվն ու մոտենալիք պատուհանի համարը:

«Բարի լույս» եմ ասում ապակու ետևում նստած բարետես կնոջը, վերջինս բարի ժպիտով պատասխանում է իմ ողջունին և հարցնում.

- Ինչո՞վ կարող եմ Ձեզ օգնել, պարոն:

- Ես, ես բերել եմ իմ ընտանիքի անդամների հարցաթղթերը՝ «Գրին» քարտ ստանալու համար:

- Դուք մենա՞կ եք, ո՞ր է Ձեր փաստաբանը:

- Ես փաստաբան չունեմ, ինքս եմ լրացրել հարցաթղթերը, հնարավոր է, որ սխալներ լինեն, կներեք դրանց համար:

- Ե՞րբ եք ժամանել Միացյալ Նահանգներ:

- Վեց ամիս առաջ:

- Դուք նամակ ստացե՞լ եք...

- Այո, տիկին:

- Խնդրեմ, ցույց տվեք այդ նամակը:

Տիկինը ուշադրությամբ ընթերցեց նամակը:

- Ես մի քանի բույսերից կվերադառնամ,- ասաց նա,- սպասեք սրահում, ես Ձեզ կկանչեմ:

- 15-20 բույս անց՝ պարոն Անասյան, խնդրում եմ մոտենալ 18-րդ պատուհանին:

- Դուք հիմնականում ամեն ինչ ճիշտ եք լրացրել, միայն մեկ-երկու տեղ այսպես պիտի գրեք,- ասաց ծանոթ կինն ու ցույց տվեց ճիշտ ձևը:

- Հաջորդ անգամ այդպես կանեմ, կներեք, թեև դրա կարիքը չի լինի:

- Ոչ, ինչո՞ւ... Դուք կօգնեք մտերիմներին, բարեկամներին, ինչո՞ւ պիտի ահագին դրամ վճարեք փաստաբաններին, երբ ինքներդ կարող եք Ձեր հարցերը լուծել: Իսկ հիմա կարող եք գնալ: Մեկ-երկու ամսում կստանաք Ձեր քարտերը:

Իսկապես, մեկ ամիս հետո եկան մեր «Կանաչ» քարտերը: Նույն կերպ վարվեցի նաև քաղաքացիություն ստանալու ժամանակ:

... Նախկինում շատ հայ ընտանիքներ էին ապրում Հոլիվուդում: Տարիների ընթացքում, ում ձեռքը «գրպանին հասավ» թողեց Հոլիվուդը և հաստատվեց Գլենդելում, Բրեանկում և այլ հանգստավետ վայրերում:

- Չէ՛, ո՛չ, ես չգնացի, թեև կարող էի գնալ: Ես սիրում եմ Հոլիվուդը: Սիրում եմ աղմկոտ, շարժուն քաղաք: Մենք՝ հոլիվուդցիներս, շատ չենք սիրում Գլենդել գնալ և, եթե գնում ենք՝ միայն մշակութային ձեռնարկներին ներկա լինելու և մեկ էլ բարեկամներին, ընկերներին այցելելու համար:

... Արդեն հոգնել եմ քայլելուց: Բայց հոգիս խաղաղ է: Բազմաթիվ մանր-մունր երևույթների բովում կրկին համոզվեցի, թե որքա՛ն քիչ բան է պետք, որպեսզի մարդն ուրախ և երջանիկ զգա իրեն:

*Նոյեմբերի 23, 2017 թ.,
Լոս Անջելես*

ՏՈՒՆԴԱՐԶ

(Խոհեր օդանավի մեջ, կամ երկխոսություն՝
ինքս ինձ հետ)

...Զգիտեմ, թե ոմանք ինչպես են իրենց զգում օդանավում, այն էլ 12-13 ժամ, բայց ինձ համար այդ երևույթը կատարյալ տառապանք է:

Տառանկանք՝ ոչ թե վախի զգացման, այլ պարտադրված պարայության պատճառով: Շատ ուղևորներ հիանալի են զգում իրենց, շատերը՝ ընթերցում են, հեռուստացույցի բազմաթիվ ալիքներով ընտանեկան, արկածային ֆիլմեր են դիտում: Ոմանց էլ հաջողվում է չորս նստատեղ զբաղեցնել ու թոփքի ամբողջ ընթացքում փառավորապես քնել: Որոշներ...

- Հե՛յ, կանգնիր,- ասում է ուղեղս, - ինչ ասացի՞ր... «որոշներ»-ս ո՞րն է, ամոթ է... «որոշ» բառը ածական է, պետք է ասել «ոմանք», որը գոյական է և եզակի «ոմն» բառի հոգնակին: Ցանկանում ես անպայման օգտագործել «որոշ» բառը, խնդրեմ, ասա՝ որոշ մարդիկ, ոչ թե որոշներ՝ անճոռնի ձևով ածականը գոյական-հոգնակի վերացած: Այս կոպիտ սխալը եկավ իրանահայերենից և հասել է արդեն Հայաստանի Ազգային ժողով ու մտել նաև լրագրության մեջ:

- Հիմա հասկացա՞ր,- հարցնում է իմ հոգնած ուղեղը,- կարծես աթոռիդ հենակն ավերված է:

Իսկապես էլ. աթոռիս հենակը ետ չի գնում, երևի միակը ողջ օդանավի մեջ: Եվ որքան էլ սեղմում եմ կոճակը, միևնույնն է հենակը իր դիրքը չի փոխում:

- Ուղղահայաց դիրքով երկար նստել հնարավոր չէ, կանչի՞ր ուեկցողուհուն,- թելադրում է ուղեղս:

Կարո՞ղ եմ չհնազանդվել: Պարզվում է, որ երիտասարդ ուղեկցորդուհին գիտի այդ աթոռի փչացած լինելն ու՝ առանց ձայն հանելու, ինձ տեղափոխում է մեկ ուրիշ նստատեղ:

Իմ առջևում երիտասարդ ամուսիններ են՝ իրենց գույգ փոքրիկներով: «Ճաշդ կերար», - ծաղրում է ուղեղս: Եվ իսկապես, ժամեր շարունակ կրծքի երեխան լացը չի կտրում, սրահը լարված վիճակում է: Շատեր փորձում են ինչ որ ձևով լռեցնել փոքրիկին: Այստեղից-այնտեղից փնթփնթոցներ են լսվում. «լռեցրե՛ք երեխային», «դեղ տվե՛ք՝ թող քնի...»: Բավական ժամանակ անց, ինչ որ ուժի ազդեցության տակ փոքրիկը քնում է մինչև թոչքի ավարտը:

Ես մտքերի մեջ եմ: Ոչ խաչբառ լուծելն է օգնում, ոչ էլ արկածային ֆիլմ դիտելը: Միտքս այնտեղ է, Երևանում: Փորձում եմ կանգնեցնել ուղեղիս աշխատանքը: Հնարավո՞ր բան է. ուղեղը դադարում է աշխատելուց, երբ մարդը մահանում է: Ուղեղ կոչվածը միաժամանակ քանի՞ ուղղություններով է աշխատում: Այդ օրը, օդանավի մեջ իմ ուղեղը ուր ասես թռչում էր... հիմա էլ փոխեց իր աշխատանքի ուղղությունը, այս վայրկյանին հարցնում է՝ ո՞վ է հորինել «ինքնաթիռ» անվանումը: Ինչ որ մի իր կամ զանգված, առանց որևէ ուժի հրման, ինչպե՞ս կարող է ինքն իրեն թռչել:

- Ո՞րտեղ էինք, ո՞ւր գնացիր, ա՞յ ուղեղ, ինչո՞ւ փոխեցիր ուղղությունդ, կենտրոնացիր մի հարցի վրա, բա ես մեղք չե՞մ, ո՞ւր ես դեռ ու դեռ թռչում, անջատվի՛ր, դուրս արի իմ գլխից, թո՛ղ քնեմ, տես թե ինչպես են բոլորը մրափում: Օդանավի լույսերն էլ հանգցրել են, որ մարդիկ քնեն, իսկ դու անընդհատ, անդադրում աշխատում ես:

- Հիշո՞ւմ ես, թե ինչ էին ասում այն ջահելները Հռիփսիկի «Կոզիրյոկ» անունով հայտնի բացօթյա սրճարանում՝ «Չգնա՞նք մի քիչ տըժժանք...»:

- Մի բան հասկացա՞ր, տանջված, չարչարված իմ ուղեղ, իհարկե, ոչ: Ի՞նչ նկատի ունեին այդ ջահելները, «տըժժալս» ո՞րն է, ի՞նչ է նշանակում՝ գուցե հարբե՞լ, աղջիկների հետ զվարճանա՞լ... Աստված իրենց հետ, թող գնան ու «տըժժան» որքան որ կուզեն:

- «Տըժժալ» և «շփվել» բառերն այսօր «զարդարում» են

երևանյան բառսպաշարը,- հաստատեց ուղեղս:

- Ուղեղ իմ ազնիվ ու բարի, հիմա ո՞ւր ես տանելու ինձ... կանգնի՛ր, կանգնի՛ր... մոտեցանք մեր տանը, այո, այո, սա է Մաշտոցի պողոտան, Չարենցի թանգարանի ետևի բակում մեր տունն է: Ինչո՞ւ բերեցիր ինձ այստեղ:

- Բերեցի, որ պատրաստվես թատրոն գնալու համար: Մոռացե՞լ ես, որ Միեր Մկրտչյանի ծննդյան 85-ամյակն են նշում այսօր, իր անունը կրող թատրոնում: Դուք էլ հրավիրված եք:

- Վա՛յ... ապրես դու, բոլորովին մոռացել էի: Բա Մարիետայի հարցը ո՞նց ենք լուծելու: Ընկերուհիների հետ է, ով գիտի, որ ռեստորանում են:

- Դա՞ էլ ես պիտի ասեմ:

- Իհա՛րկե դու, բա քո գործի անունն ի՞նչ է՝ հիշեցնել, քո մեջ պահել ամեն-ամեն ինչ, ինչ որ կապված է իմ բոլոր զգայարանների հետ:

- Դե լավ, ասեմ. ձեռքիդ հեռախոսով հեռաձայնիր և ասա, որ իրեն 7-ից 10 պակաս բերեն թատրոն: Քանի որ Ֆրունզի մասին գնաց խոսքը, նրա հետ կապված մի դեպք հիշեցնեմ:

- Լավ, լավ, գլուխդ մի գովիր: Հիմա ես ասեմ՝ դու հիշիր: Երբ Բարեգործականի կենտրոնից մեր տուն եկանք, մեքենայից իջավ, մեկ վայրկյան կանգնեց և տանը նայելուց հետո հարցրեց.

- Էսիկ քու տո՞ւնդ է...

- Այո, Ֆրունզ ջան,- ասացի

- Յա՛... ի՞նչ կըսե՛ս... ինչըդ տորթ էղնի...

- Հիմա տեսա՛ր, թե ինչ արագ կողմնոշվեց Միերի ուղեղը,- ասաց իմ ուղեղը: Նա մեկ-երկու վայրկյանում գտավ իր տիրոջ շուրջը բոլորված, մեր տուն եկող հյուրերին սպասվելիք կերուխումից առաջ մի փոքր զվարճացնելու հնարը:

- Հենրիկ, արի քայլելով գնանք թատրոն,- տնից դուրս գալու պես թելադրեց ուղեղս,- համ էլ՝ քիչըմ խորաթա կեննեք ճամփին... Էստեղից մինչև թատրոն հազիվ կես ժամ կենե...

- Հլա մի ըսա եղ լենինականցու լեզուն ո՞րդուց միտդ ընկավ, այ տղա...

- Գիտեմ որ էնոնց բարբառը շատ կսիրես, ուստա ջան, համ էլ էսօր էնոնց էլ տոնն է, Ֆրունզը իրենցը չէ՞...

- Ինչո՞ւ է միայն իրենցը, Մհերը բոլոր հայերինն է, ավելին՝ աշխարհինն է, ավստո, շատ օտարներ չգիտեն, չեն ճանաչում այդ հանճարեղ մարդ-դերասանին:

- Չհոգնեցի՞ր, Հենրիկ, կուզե՞ս քուն բերեմ աչքերիդ, տե՞ս, ինչ անուշ-անուշ է քնել ժողովուրդը: Եթե չես քնելու, ուրեմն, արի քեզ տանեմ Երևանի նոր գետնուղիներով, նոր բացված ճանապարհներով: Գլխավոր պողոտաների խաչմերուկներում տեղադրված նոր թվային լուսանշանների մոտ, որտեղ Մփյուռքից ժամանած զբոսաշրջիկները՝ զարմանքից ապշած աչքերով, սպասում են կանաչ լույսին, որպեսզի փողոցն անցնեն՝ օպերային թատրոն գնալու համար:

- Կանգնի՛ր, կանգնի՛ր բարեկամս, գթա տիրոջդ, սիրելի ուղեղ, թույլ տուր գեթ մեկ ժամ քնեմ: Չգիտե՞ս ինչ է, վերջին մի քանի օրերի ընթացքում որքան եկող-գնացող եղավ, ես գրեթե չկարողացա աչք փակել: Դեռ ավելին. վերջին գիշերն էլ, մի կողմից հյուրերին էինք ճանապարհում, ճամպրուկները կարգի բերում, մյուս կողմից էլ դուղուկի կոնցերտիս տեսագրությունն էինք դիտում տաղանդավոր դուղուկահար Գևորգ Դաբաղյանի հետ: Կանգնի՛ր, էլի, խնդրում եմ, ուղեղ ջան, կանգնի՛ր, թող քնեմ...

- Ա՛յ քեզ միամիտ մարդ, բա ես կարո՞ղ եմ կանգնել, ես միշտ եմ աշխատում: Երբ ես կանգ առնեմ դու կվերջանաս: Ես քո քնած ժամանակ էլ եմ աշխատում, բա այն սիրուն-միքուն երագները ո՞վ է պատրաստում քեզ համար և քեզ մշտապես ապրեցնում հայաստանյան հիշողություններով, ո՞վ է քեզ հիշեցնում քո թշվառ, սակայն այսօր քաղցր հիշվող մանկությունը, և ինչպե՞ս ես դու ուզում, որ ես կանգնեցնեմ իմ ի վերուստ տրված աշխատանքը:

- Լավ, լավ, մի նեղանա, ներիր, կարգադրի՛ր, ես պարտավոր

եմ մշտապես հետևել քո հրամաններին, ասա՛, հիմա ի՞նչ ես ուզում, որ ես մտաբերեմ:

- Օհո՛, այնքան բան կա հիշելու, վերապրելու: Իմ մի քանի տասնյակ հարյուրավոր ծալքերի շնորհիվ, յուրաքանչյուր վայրկյանում ես կարող եմ բազմաթիվ ուղղություններով քեզ մտածել տալ, քեզ նետել մի աշխարհամասից մյուսը, հիշել տալ մարդկանց, դեպքերն ու քեզ մխրճել անհամար երևույթների մեջ, այդ ես եմ հիշում ամեն ինչ ու քեզ թելադրում ինչ անել, ինչ չանել և ինչի վրա կենտրոնանալ:

- Հիմա, ասա տեսնեմ, ի՞նչ կուզեիր հիշել: Ո՞ւր տանեմ քեզ, Երևա՞ն, թե՞ Լոս Անջելես,- հաղթական տոնով հարցրեց ուղեղը:

- Ուր էլ տանելու լինես, իմ ուղեղ, իմ բոլոր նվիրագործումների կառավարիչ, միևնույնն է, ինձ չես կարող կտրել Հայրենիքից: Ուր էլ որ լինեմ, ինչ էլ մտածեմ, ինչ էլ ասեմ ու անեմ, միևնույնն է, իմ էությունն իմաստավորված է Հայրենիք հասկացողությամբ, այսօր ջանա ինձ պահել Երևանի գրկում:

- Լավ, թող այդպես լինի, թեև ինձ համար դժվար է կենտրոնանալ միևնույն թեմայի վրա: Բնությունն ինձ օժտել է անընդհատ շարժվելու, այս ու այնտեղ թռչելու բացառիկ ունակությամբ: Ասա ինդրեմ, ինչո՞ւ էիր այդքան զայրացել այն պետական պաշտոնյա կնոջ վրա, Երևան ժամանելու առաջին իսկ օրը: Բակի ամբողջ տարածքում քո ձայնն էր լսվում:

- Լսիր, բարեկամս, պատմեմ, ի՞նչ է, դու ներկա չէի՞ր մեր խոսակցությանը:

- Ինչպե՞ս չէ, ներկա էի, բայց ուշադիր չէի, ախր ես էլ երբեմն-երբեմն հոգնել գիտեմ, չէ՞...

- Դե, ուրեմն լսիր: Այդ կինը, թաղային խորհուրդ են ասում, ինչ են ասում, չգիտեմ, այդտեղից էր եկել, եկել էր դրամ գանձելու: Իբրև թե ես, վերջին վեց տարիների ընթացքում, իմ բնակարանի հետ կապված պետական տուրքերը չեմ վճարել: Ասում, բացատրում եմ, որ վճարել եմ և երբևէ պարտք չեմ մնացել պետությանը:

- Մեր համակարգչի մեջ չի նշված, որ Դուք վճարել եք, բայց..., բայց մի բան կանենք,- ասում էր նա, հասկացնելով, որ ընդհանուր լեզու կգտնենք...

- Մաեստրո, անդորրագրերը Ձեր գրասեղանի դարակում են,- ասում է հարևանուհիս, ով ահա քանի տարի է հոգ է տանում իմ բնակարանի հետ կապված բոլոր վճարումները ճշգրիտ, ժամանակին մուծելու համար:

Եվ իսկապես, Նունեն գրասեղանի դարակից բերում է նախորդ տարիների կենցաղային սպասարկման և պետական տարբեր հիմնարկներին վերաբերող բոլոր վճարումների ողջ փաթեթը, որի շնորհիվ պարզ է դառնում, որ ես պետությանը պարտք չունեմ:

Պաշտոնյա կինը ապշած է:

- Սա էլ քանիերորդ դեպքն է: Պարոն Անասյան, իրոք Դուք և շատ ուրիշներ պարտաճանաչ կերպով կատարել եք Ձեր քաղաքացիական պարտքը, բայց ահա նախորդ պաշտոնյա կինը մեր հիմնարկի համակարգչի մեջ չի անցկացրել վճարումներն ու ըստ այնմ էլ, պետական գանձարան չեն մտել դրանք: Բարեբախտաբար Դուք պահել եք անդորրագրերն, ու Ձեզ մնում է վճարումներ անել միայն այս տարվա համար:

- Հիմա ո՞ր է այդ կինը, բանտո՞ւմ,- հարցնում եմ:

- Ոչ, ի՞նչ եք ասում, նա արտասահման է փախել և ոչ ոք չգիտի թե ուր: Նա տարիներ շարունակ դրամ է կուտակել արտասահման տեղափոխվելու համար:

- Է՛, ինչո՞ւ պատկան մարմինները յուրաքանչյուր տարեվերջ չեն ստուգում նման վճարումների հավաստիությունը:

- Գիտեք ինչ, պարոն Անասյան, մենք մտնում ենք մարդկանց դրության մեջ: Շատ շատեր դժվարանում են ժամանակին վճարումները կատարել, դե, մենք էլ մարդ ենք, հասկանում ենք այդ ամենը և թույլ ենք տալիս նման կարգի խախտումներ: Շատ ընտանիքներ են անվճարունակ: Եվ տարիներ շարունակ ավելանում է նրանց պետությանը տալիք պարտքի գումարը:

- Մի կարծիք թե ես քնած էի, ես ամեն ինչ լսեցի, հիմա ի՞նչ

հիշեցնեմ քեզ,- փոքր ինչ հուսահատ հարցնում է ուղեղս,- այնքան փորձությունների միջով անցար Երևանում, որ հիմա էլ հիշելիս ծալքերիս գործունեությունն արագանում է: Մեկ ամիս օգտվեցիր երևանյան տաքսիներից, ի՞նչ է տպավորությունդ:

- Ասեմ: Նախ, ինչպես ասում են, այսօր Երևանում ավելի տաքսի կա, քան մարդ: Ամեն քայլափոխի կարելի է տեսնել ժամեր շարունակ հաճախորդի սպասող մի քանի տասնյակ մարդկանց կամ ընկերությունների պատկանող գունավոր, տարբեր՝ ազդագրերով առեցուն մեծ ու փոքր տաքսի մեքենաներ: Եվ հետաքրքիրն այն է, որ վարորդների մեջ մեծ թիվ են կազմում խորհրդային օրերին տարբեր պաշտոններ վարած, որոշակի գիտելիքներով օժտված մարդիկ: Եվ չեղավ մեկ վարորդ, որ գոհ լիներ իր աշխատանքից. «Օրը 16 ժամ եմ աշխատում,- ասում էր մեկը,- չորս երեխա ունեմ, մեկը ուսանող է, կինս չի աշխատում, հազվագյուտ է պատահում, որ օրը 15-20 դոլար աշխատեմ»: Մեկ ուրիշն էլ ասում է. «Մինչև կեսօր, եթե 5 դոլար աշխատեմ՝ լավ է, ընդմիջման քյաբաբի և մի պաչկա սիգարետի փողը դուրս է գալիս: Թե դրանից հետո էլ մի հինգ դոլար աշխատեմ կամ չաշխատեմ»:

- Չէ՛, չէ՛, անգին իմ ուղեղ, կանգնի՛ր, կանգնիր, բավ է ինձ տանջես երևանյան տխուր հիշողություններով, ինչ է, ուրիշ բան չկա՞ հիշելու: Ասենք, օրինակ, Երևանի գեղադեմ օրիորդներին, մեկը-մյուսից շքեղ, փառահեղ արտաքին տեսքով, շլացուցիչ լուսավորումով աչք շոյող ռեստորանները և սրճարանները: Բա մեկը-մյուսից նոր ու փայլուն Մերսեդեսները, Զիպերը, Բնֆինիտիներն ու Լեքսուսները:

- Հերիք է, բավ է, ուղեղ իմ շարժուն: Քիչ հետո վայրէջք ենք կատարում, մեկ-երկու ժամից էլ տուն կհասնենք:

- Ի՞նչ, տո՞ւն,- զայրանում է ուղեղս,- բնակարան ասա, բնակվելու տեղ: Հայաստանից դուրս, որտեղ էլ որ ապրելու լինես, երբեք չմոռանաս, որ դա ժամանակավոր բը-նա-կա-տե-ղի է,- փորձելով թաքցնել իր զայրույթը՝ վանկ առ վանկ շեշտում է

խելացի և բարի ուղեղս:

- Տունն այնտեղ է, Հայաստանում,- շարունակում է նա,-
բոլոր սփյուռքահայերի տունն է այնտեղ, Արարատի փեշերին
և, ինչպես Պարույր Սևակն է ասում.

- *Դա տուն չէ, Հայրենիք է, այն էլ ի՛նչ Հայրենիք.*

Մեր... Հայրենիքը մեզնից դատարկվեց:

Բայց... ո՛չ մի վայրկյան, ո՛չ մի ակնթարթ

Մենք չենք դատարկվել մեր Հայրենիքից:

Հոկտեմբերի 16, 2012 թ.,

Երևան

ՀԻՊՈԿՐԱՏԻ ԶՈՀԸ...

... Հագին պատառոտված շապիկ, ծակոտկեն տաբատ, գրպանում հագիվ մի քանի դոլար, տասնինը տարեկան Վարդանը մի կերպ հասավ արտասահման: Մենակ էր, բոլորովին մենակ, լեզուն էլ չգիտեր: Հորից ժառանգած մանածագործական արհեստի վրա էր դրել հույսը, մեկ էլ՝ սեփական խելքի ու ճարպկության:

Վարդանը գիտեր, որ իր հասակակիցների մեջ ինքն ավելի էր փորձառու, հաստատակամ ու վճռական: Իսկ ապագայի նկատմամբ ունեցած պայծառ հավատն ու լավատեսությունը ամուր նստած էին նրա հոգում:

Հայ համայնքի միակ եկեղեցում տեղի ունեցող Ազգային ժողովների ընթացքում, հաճախ էր ելույթներ ունենում ազգային հարցերի շուրջ ու իր խելացի մտքերի շնորհիվ, արդեն շահել էր շատերի համակրանքը:

Հագիվ էր Վարդանը օրվա ապրուստ հայթայթելու չափ մի աշխատանք գտել, երբ սիրահարվեց: Մական ռ՝վ աղջիկ կտար մերկ ու անտօի երիտասարդին, որը չգիտես ինչ ճանապարհներով ընտանիքը Հայաստանում թողած, մեն-մենակ եկել հասել էր այստեղ:

Այնուհանդերձ, համակրելի երիտասարդով շատ էին հետաքրքրվում դեռահաս աղջիկները, որոնցից մեկին՝ Մանուշիկին, շատ էր հավանում Վարդանը: Թխադեմ օրիորդն էլ անտարբեր չէր Վարդանի նկատմամբ ու՝ ծնողներից գաղտնի, հաճախ էր հանդիպում հայաստանցի երիտասարդին: Երկար ժամանակ չպահանջվեց, որպեսզի օրիորդը մինչև ականջների ծայրը սիրահարվի խելացի ու ճարպիկ երիտասարդին:

Աղջկա ծնողներից գաղտնի սիրահար գույզը հաճելի ժամեր էր անկացնում աչքից հեռու վայրերում: Գաղտնիքը բացվեց և Մանուշի մեծահարուստ վաճառական հայրը մարդ վարձեց ու նրան խստագույնս պատվիրեց հետևել աղջկա ամեն մի քայ-

լին: Բանը հասավ նրան, որ հայրը տնային կալանքի ենթարկեց աղջկան:

Վարդանը խելքը կորցրել էր, չգիտեր ինչ անել: Որոշեց Մանուշենց տան դռնապանին կաշառելու միջոցով հնարավորություն ստանալ սիրած աղջկան փախցնելու համար: Պայմանավորված օրը, կեսգիշերին, երիտասարդները գրկախառնվեցին կառքի մեջ:

Մի քահար գույզն արդեն որոշել էր ամուսնանալ՝ ընդունված ավանդական կարգով, եկեղեցում:

Միայն երկուսով, մթին, բոլորից ծածուկ, նրանք բախեցին ծանոթ քահանայի տան դուռը:

- Տեր հայր, ուզում ենք ամուսնանալ, եթե կարելի է՝ առանց վկաների,- հենց դռան արանքից ասաց շփոթահար Վարդանը:

- Ի՞նչ, ամուսնանալ առանց ծնողների գիտության, առանց վկաների,- հարցրեց ակնապիշ քահանան, լայն բացած աչքերով ոտից-գլուխ տնտղելով երիտասարդ գույզին:

- Այո, տեր հայր, առանց վկաների և առանց ծնողների գիտության ու ներկայության:

- Բայց դու դեռ քո գլուխը չես կարողանում պահել, ինչպե՞ս ես ընտանիք կազմելու,- այս անգամ արդեն փոքր-ինչ մեղմացած ձայնով շարունակեց իր հարցուփորձը քահանան:

- Աստվածը մեծ է տեր Գրիգոր, մի բան կանենք, կարևորն այն է, որ մենք շատ ենք սիրում միմյանց և պատրաստ ենք հաղթահարել ամեն դժվարություն,- ասաց Վարդանը՝ Մանուշիկի խրախուսիչ հայացքից ոգևորված:

- Լավ, ես ձեզ կպսակեմ, ծախսը երկու հարյուր դոլար է, դուք այդքան դրամ ունե՞ք...

- Ոչ, տեր հայր, միայն քսան դոլար,- առաջ գալով ասաց Վարդանը:

- Օհո՛... քսան դոլա՞ր... ա՞յդ է եղածը... ո՛չ, ո՛չ, ես ձեզ չեմ կարող ամուսնացնել, գնա՛, աշխատի՛ր, տուն-տեղ եղի՛ր՝ հետո կտեսնենք:

Վարդանի խոսելու համոզված տոնը, հաստատակամությունը, նույնիսկ Մանուշի աչքերից հոսող արցունքները

չազդեցին տեր Գրիգորի որոշման վրա:

Գլխիկոր, ձեռք-ձեռքի բռնած սիրահար զույգը հուսախաբ դուրս եկավ քահանայի տնից: Իրենց ետևից դռան փակման խլացուցիչ ձայնը կարծեք թե էլ ավելի վճռականություն ներարկեց Վարդանի երակների մեջ:

Արդեն կեսգիշեր էր, փողոցներն ամայի, ի՞նչ անել, ո՞ր գնալ: Վարդանը գիտեր, որ այդպես, պարտված չէր կարողանալու նայել ընկերների աչքերին: Իսկ Մանուշենց տանն էլ մի ուրիշ «հարսանիք» էր սկսվելու: Հիմա, ուր որ է կսկսեն փնտրել աղջկան, դեռ ու դեն կընկնեն, հարայ-հրոց կբարձրացնեն, ոտքի կհանեն ողջ գյուղաքաղաքը: «Մի բան պիտի անել», - մտածում էր սալահատակին նստած Վարդանը: Թևերի տակ կուչ եկած Մանուշիկը լալիս էր, լալիս էր՝ ոչ թե վախից, այլ անհաջողությունից ու անորոշությունից: Նա ամեն ինչում, ամեն մի հարցում անվեհապահորեն վստահում էր Վարդանին:

- Ոչի՛նչ, Մանուշ ջան, մի բան կանենք, արի՛, արի՛ գնանք, վեր կաց, ես գիտեմ թե ինչ ենք անելու, - ընդոստ վեր ցատկելով տեղից, - ասաց Վարդանն ու Մանուշի ձեռքից բռնած, արագ-արագ քայլեց իր որոշած ուղղությամբ:

- Ու՛ր, Վարդան, ախր ու՛ր ես քարշ տալիս, արի՛, արի՛ գնանք մեր տուն, ընկիր հորս, մորս ոտքերը, ես էլ քեզ հետ, խնդրենք, աղաչենք և ներողություն խնդրենք, որ առանց իրենց համաձայնության նման քայլի ենք դիմել: Միևնույնն է, տեր հայրը նրանց կպատմի ամեն ինչ: Եկ, եկ գնանք, մարդ են էլի, երևի այս անգամ կհասկանան:

- Ո՛չ, երբե՛ք, այսօր, հիմա ամեն ինչ պիտի վերջանա: Գնում ենք օտար եկեղեցի, քահանան՝ քահանա է, կարևորը Քրիստոնյա լինելն է, թերևս օտար քահանան տեսնելով մեր վիճակը անփող կկատարի իր պարտականությունը, ա՛յ կտեսնես...

...Եվ, իսկապես, օտար եկեղեցում ամեն ինչ կարգավորվեց: Առանց սպասելու, որ տեր հայրը հարցուփորձ անի, Վարդանը մանրամասնությամբ նրան պատմեց ամբողջ եղելությունը՝ խելամտորեն զանց առնելով տեր Գրիգորի հետ կապվածը:

Ըստ կարգի, ասորի քահանան կատարեց պսակադրության արարողությունը և տեսնելով ջահելների անմխիթար վիճակը՝ քարեմադրանքներն անելուց հետո, ասաց.

- Ո՞րտեղ եք ապրում, հասցեն տվեք, որ ծաղկեփունջ ուղարկենք:

- Մենք անհասցե ենք, տեր հայր, մեր տան Տերը այնտեղ է... վերևում... նա կօգնի մեզ, մենք հավատում ենք նրա զորությանը,- ասաց Վարդանը:

- Մեռնեմ նրա զորությանը... գնացե՛ք երեխեք, առանց երկմտելու, առանց վախի, Աստվածը կլուսավորի ձեր ճամբան, ես հավատում եմ ձեր անբիծ, մաքուր սիրուն, իսկ նման սերը միշտ է հաղթող:

...Ջահելների հույսը, թե Մանուշի հայրը ստիպված կլինի հաշտվել իրականության հետ՝ չարդարացավ: Ավելին, կանգնած լինելով իր համար դառն իրականության առջև, անգուրջ հայրը մոլտաց.

- Տար, ուր ուզում ես տար աղջկաս, ինչ ուզում ես արա, ես այլևս աղջիկ չունեմ... Բայց երբևէ ետ չնայես, մենք ձեզ օգնողը չենք, դուք եք եփել այս ճաշը, դուք էլ կերեք...

... Մի փոքրիկ, խղճուկ սենյակի մեջ ծվարած, հողե գետնին էլ, չգիտես որտեղից ճարված մի հին, մաշված ներքնակ դրին, կոտրած-թափած աման-չամանով էլ կերակուր եփեցին ու սկսեցին դժվարին, ողորմելի, բայց երջանիկ կյանքով ապրել մեր հերոսները:

Ինչպես հեքիաթներում է պատմվում, ինը ամիս, ինը օր, ինը ժամ հետո աշխարհ էր գալու երիտասարդ զույգի առաջնեկը: Մինչ այդ, երիտասարդները բժշկի տեղն անգամ չգիտեին: Միամիտ, բանից անտեղյակ Մանուշը երկունքի ցավերի մեջ էր: Վարդանն իրեն կորցրել էր, չգիտեր ի՞նչ անել, ու մ կանչել: Ստիպված բախեց հարևան Հասանի դուռը.

- Այս մեր փողոցի անկյունում—ձեր հայրենակից բժիշկ

Մուրադյանն է ապրում, գնա նրա մոտ,- խորհուրդ տվեց պարսիկ հարևանը:

Վարդանը երկար սպասեց բժշկի դռանը: Գիշերվա այդ ուշ ժամին ո՞վ կարող էր խանգարել իր քունը, եթե մի արտակարգ դեպք չլիներ: «Ուրեմն դեպքը լուրջ է», - մտածեց բժիշկն ու հենց տան հագուստներով իրեն դուրս նետեց փողոց:

Իսկ Վարդանենց տանն արդեն իրարանցում էր: Հասանն ու իր կինը, մեկ էլ մյուս հարևանուհին, ելումուտ էին անում, քչփչում, ինչ-որ անորոշ, անհասկանալի բաներ էին շնչում միմյանց: Բժշկի հայտնվելու պես բոլորը սսկվեցին ու նրա խոժոռ հայացքից շվաքած մեկ մարդու պես դուրս փախան խղճուկ սենյակից:

- Այստե՞ղ, գետնի վրա՞... ծնկաշո՞ք,- գլուխը Վարդանի կողմը շրջելով հարցրեց բժիշկը:

- Այս է մեր ունեցածը բժիշկ, Դուք Ձեր գործն արեք:

- Ի՞նչ, ի՞նչ... իսկ դու դրամ ունե՞ս ինձ վճարելու, ինչ որ հավատա չի գալիս,- ակնոցի տակից վախազդու հայացքը սևեռելով Վարդանի վրա, հարձակողական տոնով վրա բերեց բժիշկը՝ միևնույն ժամանակ մեկ վայրկյանում աչքերով լափելով ողորմելի սենյակի պարունակությունը:

- Այո, ունեմ...

- Երեք հարյուր դոլար է իմ գինը, այդքան, հասկացա՞ք, երիտասարդ,- ուշադրություն չդարձնելով Մանուշիկի վրա, ով ահավոր ցավերի մեջ գալարվում էր հատակին:

- Գիտե՞մ, գիտե՞մ, բժիշկ, Դուք Ձեր գործն արե՞ք,- շեշտակի հայացքը մեխելով բժշկի աչքերի մեջ, բղավեց Վարդանը:

Վստահ չլինելով պահանջված դրամը կստանա թե ոչ, Վարդանի հայացքից սարսափահար բժիշկն անցավ գործի:

- Դուրս եկեք երիտասարդ, այստեղ մի կին կար, նրան ասեք թող մի երկու աման բերի, տաք ջուր, և... և... դե, ինքը, վստահ եմ, գիտի թե ինչ պիտի բերի,- վրա տվեց բժիշկը՝ գործունյա մարդու վստահությամբ, բառերը իրար ետևից շարելով:

Անցան սպասումի տանջալից վայրկյանները, և պատի տակ կանգնած Վարդանը մեկ էլ լսեց իր մանկան առաջին ճիչը: Դա

իր գավակի ձայնն էր, նրա՝ աշխարհ գալու, առաջին ճիշդ, նա արդեն հայր էր, արդյո՞ք աղջիկ էր, թե տղա: Քրտինքը պատել էր երիտասարդ հոր ամբողջ մարմինը, անհամբերությունից ետ ու առաջ քայլելով անդադար կրկնում էր. «տղա, տղա, տղա»:

- Տղա, տղա, աչքդ լույս, Վարդան,- շնչակտուր իրեն փողոց նետելով ու Վարդանին փարվելով կանչում էր Հասանի կինը:

Քիչ անց Վարդանին ներս կանչեցին: Վերջինս մոտեցավ քրջերի մեջ պառկած կնոջը, չոքեց գետնին, համբուրեց երջանկությունից փայլատակող երեսով իր սիրելի Մանուշին ու տեսավ նրա կողքին դրված մարդուկին. իրենն էր... իր առաջնեկը, իր տղան, ում համար որպես առաջին խանձարուր էր ծառայել իր պատառոտած վերնաշապիկը... միայն ու միայն մեկ վերնաշապիկ:

Ահավոր ձևով տանջալից մի բան սեղմվեց Վարդանի կոկորդում. չգիտեր ինչ անել, տանը մի կես մետր կտոր էլ չէր գտնվել նորածնին փաթաթելու համար: Այս մեկ տարվա տառապալից, սակայն երջանիկ սիրո ու վայելքների երանավետ օրերի հիշողությունը մի պահ մշուշվեց նրա երևակայության մեջ ու կոկորդի սեղմոցը բացվեց հանկարծ. մոնչալով, կրկին անգամ ընկավ գետնին, ավելի ճիշտ փլվեց հատակին և փղձկաց...

Մենյակում կանգնածներից ոչ ոք չհամարձակվեց «խանգարել» նրան: Կուշտ ու կուր լաց լինելուց հետո, ոտքի կանգնեց Վարդանը ու առջևում տեսավ բծիշկ Մուրադյանին, ում ձախ ձեռքին ծանոթ սև պայուսակն էր, իսկ աջ ձեռքն ինչ-որ շարժումներ էր անում: Վարդանն ավելի մոտեցավ բժշկին, քիթը քթին հպվելու աստիճան, ուղիղ նայեց նրա աչքերի մեջ խորը, թափանցիկ սուր հայացքով: Մուրադյանը չդիմացավ այդ հայացքին, գլուխը փոքր-ինչ թեքեց, ու դանդաղորեն բարձրացրեց աջ ձեռքը...

- Չունեմ, ոչինչ չունեմ,- մոլտաց Վարդանը:

- Ի՞նչ...,- այս եղավ միայն բժշկի պատասխանը:

- Այո, այո, ոչինչ, բայց ես կունենամ, բժիշկ, վստահ եղեք, ես

կվճարեմ իմ պարտքը, նույնիսկ ավելիով, հավատացեք, բժիշկ...

- Դուք ինձ խաբեցիք... սրան մի տեսեք, մարդ է դարձել, գրպանը ծակ երեխա է ունենում, ու՛մ վրա ես հույսդ դրել, ողորմելի...

- Բժիշկ, խնդրում եմ, մի վիրավորեք մեզ, մենք, ճիշտ է, դրամ չունենք, բայց մարդ ենք... Ձեզ նման...

- Օհո՛, սրան մի նայեք, իրեն էլ է մարդ երևակայում:

- Այո, մարդ ենք և գիտենք, որ մարդկանց մեջ, ամենից մարդկայինը բժիշկը պիտի լինի, չէ որ Դուք բժշկի վկայական ստանալուց առաջ երդում եք տվել, Ձեր գլխին են դրել հույն մեծ փիլիսոփա Հիպոկրատի գլխարկը, և Դուք խոստացել եք նվիրումով, նույնիսկ անվճար օգնել, ծառայել մարդկանց:

- Այս իսկապես զարմանալի է,- շփոթված ասաց բժիշկը,- դու որտեղից գիտես Հիպոկրատի մասին, քեզ ո՞վ է սովորեցրել այդ ամենը...

- Է՛, բժիշկ... քիչ-միչ կարդում ենք էլի...

Այլևս ոչինչ չասելով, բժիշկն արագորեն շրջվեց ու դուռը շրմփացնելով Վարդանի երեսին, գնաց:

... Օրեցօր մեծանում էր Վարդանի արու գավակը: Նրա աշխարհ գալով շատ բան փոխվեց Վարդանի կյանքում: Հիանալի աշխատանք ուներ: Հորից ժառանգած մանածագործական արհեստն իր աշխատած գործարանում նա վեր էր ածել արվեստի: Զառամյալ գործարանատերը գնալով ավելի ու ավելի քիչ էր երևում գործարանում: Երկու տարի անց շատ չնչին գումարով գործարանը հանձնեց Վարդանին:

Այդ ամենը լավ էր, իհարկե, սակայն հայրն ու մայրը գլխին, Վարդանի տղան դեռ անօրեն էր, ապօրինի գավակ: Բժիշկ Մուրադյանը ոչ մի կերպ չէր ուզում ծննդյան վկայական տալ փոքրիկին: Այդ ընթացքում արդեն հաշտություն էր կայացել մեր ջահելների և Մանուշի ծնողների միջև: Խստաբարո հայտնի վաճառական աղա Անդրանիկի խելքը գնում էր թոռան համար:

Պարապ ժամանակ, ձեռքերը քամակին, պտտվում էր գյու-

ղաքադաքի մեծ շուկայով մեկ՝ իր ետևից լսելու համար շրջանառվող լուրերը. «Գիտե՞ք ով է այս աղայի փեսան, այն ֆաբրիկայի տերը՝ Վարդանը», մեկ ուրիշը. «Այս աղեն ֆաբրիկի տեր Վարդանի աներ-հերն է...»: Եվ այս ամենը դուր էր գալիս նրան:

Աղա Անդրանիկն էլ էր անհանգիստ թոռան հետ կապված պատմության համար: Եվ չէր թաքցնում, որ միշտ երազել է իր անունով արու թոռ ունենալ:

- Խնդրում եմ ոչ մի կերպ չխառնվել այս խնդրին, հայրիկ, - ասում էր Վարդանը աներ հորը, - այստեղ փողի հարց չէ, ինքնասիրության և արժանապատվության խնդիր է:

Վարդանը բժշկի մոտ չէր գնում, ուղարկում էր բարեկամներին, որոնք իր գիտությամբ մի քանի անգամ ավելի դրամ էին առաջարկում պարտքի դիմաց, սակայն բժիշկը մնում էր անդրդվելի, պահանջելով, որ երեխայի հայրը գնա իր մոտ:

Երեխան երեք տարեկան էր դառնալու շուտով և Վարդանը որոշեց կտրուկ քայլերի դիմել:

Ինքն արդեն ճանաչված ու հարգված գործատեր էր քաղաքում: Բոլորը հարգում, սիրում էին մանածագործական գործարանի երիտասարդ, գործունյա հայ սեփականատիրոջը, ով ազգային խտրություն չէր դնում և օգնում էր ոչ միայն հայկական, այլև օտար միություններին և կազմակերպություններին:

Օրերից մի օր Վարդանը հանձնարարեց իր օգնականին գնալ բժիշկ Մուրադյանի մոտ և նրան հրավիրել իր աշխատասենյակը՝ իբր հիվանդի այցելության:

Իմանալով, որ կանչողը ճանաչված ու սիրված գործարանատեր Վարդան Բաշբերունին է, բժիշկն առանց հապաղելու նստեց իր ետևից եկած ավտոմեքենան և շտապեց գործարանատիրոջ մոտ:

Բժշկին բավական ծանոթ թվաց փողկապավոր, հազը կապը տեղին Վարդանի դեմքը, բայց չկարողացավ տեղը բերել:

- Բժիշկ, ես հիվանդ չեմ, թյուրիմացության մեջ չընկնեք, սակայն, սա չի նշանակում, թե Դուք չեք վարձատրվելու Ձեր այս այցելության համար: Ես պարզապես մի հարց եմ ուզում ճշտել

մի գործառնության համար,- դիմեց Վարդանը դռների մոտ շվարուն վիճակում կանգնած բժիշկ Մուրադյանին:

- Խնդրեմ, սիրով կպատասխանեմ,- ասաց բժիշկը և առանց հրավերի սպասելու նստեց բազկաթոռին:

- Դուք որքա՞ն դրամ եք վերցնում մեկ այցելության համար, ասենք՝ գնում եք ծննդաբերության:

Պաղ քրտինքը պատեց բժշկի ճակատը: Ուզեց ինչ-որ բան հիշել, բայց՝ ապարդյուն: Ի վերջո ասաց.

- Պարզ այցելությանը հիսուն դոլար, իսկ ծննդաբերության պարագայում երեք հարյուր դոլար, - հազիվ կարողացավ ասել իրեն բոլորովին կորցրած բժիշկը:

- Ահա Ձեզ երեսուն հազար դոլարի չեք, ես ներկա պահին եմ վճարում հարյուր ծննդաբերության կանչի համար: Հարյուր այցելություն կտաք ձերի, անվճար, հիմնականում նրանց համար, ովքեր ի վիճակի չեն լինի վճարել: Նրանց վճարումը ես եմ կատարում, հենց հիմա, ավանսով, այսօրվա այցելությունն էլ մտցրեք այդ ցանկի մեջ: Կարծում եմ ամեն ինչ պարզ է, այսպիսով՝ Ձեզ մնաց ինսունինը այցելություն:

- Բայց... բայց,- չիմանալով ինչ ասել՝ ոտքի կանգնեց բժիշկը:

- Դուք ազատ եք, բժիշկ... Հարություն, ուղեկցիր խնդրեմ պարոնին մինչև իր բնակարանը,- շրջվելով իր օգնականի կողմն ասաց Վարդանը:

... Մինչև բժշկի բնակարան հասնելը բժիշկն ու վարորդը ոչ մի բառ չփոխանակեցին: Երկուսի համար էլ ամեն ինչ պարզ էր:

Մի քանի օր անց, նամակատուփի միջից Վարդանը գտավ իրեն հասցեագրված մի ծրար՝ բժիշկ Մուրադյանի հետադարձ հասցեով: Ծրարի միջից դուրս սահեց Վարդանի տղայի ծննդյան վկայականը և... Վարդանի երեսուն հազար դոլարի չեքը: Ուրիշ ոչինչ:

... Այդ դեպքից մի քանի ամիս անց՝ ինչ-որ անբացատրելի

հիվանդությամբ, անկողին ընկավ քառասունամյա բժիշկ
Հրայր Մուրադյանը: Հայ համայնքը կորցնում էր իսկապես
բանիմաց ու փորձված բժիշկներից մեկին, ում գլխին, ինչպես
ասում են՝ ծանր էր եղել Հիպոկրատի գլխարկը...

... Որոշ ժամանակ անց, մահվան հրեշտակը հանդերձալ
կյանք առաջնորդեց իր զոհերից մեկին՝ երիտասարդ բժիշկ
Հրայր Մուրադյանին:

*Ապրիլի 22, 1986 թ.,
Լոս Անջելես*

ՉՅՈՒՆԱԹՈՒՅԴ ՉՅՈՒՆԻԿԸ

... Երևան, օգոստոս ամիս: Սոսկալի տոթ եղանակը ստիպում է քեզ տնից դուրս չգալ: Երեք գերմանական զովացուցիչ սարքերն օրը 15-20 ժամ աշխատելով իսկ հազիվ են կարողանում բարձր առաստաղով երևանյան հին տներից մեկի սենյակների ջերմաստիճանը կայուն պահել:

- Խելքդ սիրեմ, Հենրիկ,- ասում է իմ առաջին ներքին ձայնը,- համերգդ սեպտեմբերին է, ի՞նչ կարիք կար այսքան շուտ գալ Երևան: Լավ ես արել, որ եկել ես, չէ՞ որ ծիրանի կատաղած ժամանակն է,- սա էլ իմ մյուս կեսն է, որ տարիների փորձով գիտի, թե որքան եմ սիրում հայաստանյան ծիրանը,- այնքան կեր՝ մինչև աչքդ կշտանա...

Այսօր շաբաթ օր է, որևէ գործ, ժամադրություն չունեմ: Շաբաթվա ընթացքում այնքան հոգնեցի, որ որոշեցի այսօր տանը մնալ: Մնում է երեկոն մպանել Հոփսիսիկի «Կազիրյոկում»: Նախկինում այստեղ էր հավաքվում մայրաքաղաքի արվեստագետների սերուցքը՝ մեկ բաժակ սուրճի շուրջ բոհեմական երեկո անցկացնելու համար: Հիմա այդ խմբից գրեթե ոչ ոք չի մնացել, եղածներն էլ չեն կալողանում հարմարվել գրպանում եղածի պարունակության հետ, որպեսզի մի գավաթ սուրճ վայելեն... Այս է իրականությունը, ի՞նչ կարող ես անել:

- Չէ՛, Հենրիկ, արի գնա «Արմենիա» հյուրանոց,- ասում եմ ինքս ինձ,- մուտքի մոտ բացօթյա սրճարան կա, այնտեղ երեկոները զով է լինում: Մեր տանից մինչև «Արմենիա-Մարիոթ» հյուրանոց քայլելով հազիվ 10-15 րոպե ժամանակ է խլում: Եվ այսպես, քայլերս ուղղում եմ դեպի «Արմենիա»:

Մայթի եզրից գրեթե մեկ մետր բարձրությամբ մե-տաղյա բազրիքը, որ ձգվում է ողջ սրճարանի երկայնքով, հնարավորություն չի տալիս անմիջական շփում ունենալ մայթով քայլող անցորդների հետ: Ուշադիր հետևում եմ անցորդներին, և,

որովհետև բազրիքին կից սեղանի առջևում եմ տեղավորված, կարողանում եմ դիտել նրանց դեմքերը. Չէ, ոչ մի ծանոթ դեմք:

- Պարոն, կարելի՞ է Ձեզ սեղանակից լինել,- քիչ անց լսում եմ մեջքիս ետևից երիտասարդ կնոջ մի ձայն ու անմիջապես թեքվում եմ դեպի ետ:

- Իհարկե, խնդրեմ, համեցեք:

Մեկ վայրկյան հայացքս պտտեցնում եմ ողջ սրճարանով մեկ ճշտելու համար, թե ուրիշ ազատ սեղան չկա ր, որ այս երիտասարդ գույգը ցանկանում է տեղավորվել իմ սեղանի շուրջը: Տեսա, որ իսկապես միակ երեք ազատ աթոռները իմ սեղանի շուրջն են:

Երիտասարդ գույգը սուրճ պատվիրեց: Երկար ժամանակ լուռ էին: Դժվար չէր հասկանալ, որ ինչ որ բանի համար մտահոգ էին: Բայց այդպես լուռ ու մունջ նստել չէր լինի, ուստի ես փորձեցի զրույց բացել.

- Դե, ինչո՞ւ եք լուռ, խոսեք տեսներ, շատ տխուր տեսք ունեք, բնավ չես ասի, թե երիտասարդ եք,- դիմեցի նրանց, ինձ ուղղած հարցից կռահելով, որ նրանք նոր «ախպարներից» են:

- Խոսելիք շատ նյութ ունինք, պարոն, բայց որևէ մեկը չունինք, ընկեր, բարեկամ, որ սիրտերնիս բանանք անոնց առջև: Ինչպես կերևա Դուք ալ դուրսեն եք, մեզի պես:

- Այո, տղաս, դուրսեն եմ, Ամերիկայեն, բայց ես Հայաստան ծնած եմ... հայաստանցի եմ... ինչպե՞ս է անունդ, տղաս...

- Վարդգես է անունս, պարոն, քովինս ալ կինս է, Հիլտա է անունը: Չորս ամիս առաջ ամուսնացանք Սուրիա և մեծ դժվարությամբ հասանք Հայաստան՝ մեր ապագան Հայրենիքում կերտելու համար:

- Լավ ըրեր եք, Վարդգես, Հայրենիքում կրնաք ապահով ըլլալ, ամենուս վերջը հոս է:

Հազիվ նախադասությունն ավարտած, ինչ որ ձեռք դիպավ ուսիս բազրիքի մյուս կողմից.

- Հենրի կ, Մաեստրո, Դուն հո՞ւս ես, ե՞րբ եկար...

Ներողություն խնդրելով երիտասարդ ամուսիններից, վեր կացա աթոռից ու շրջվեցի դեպի ետ.

- Սիլվի, սիրելիս, եկուր, եկուր, այս բազրիքին ծայրեն ներս անցիր, մեկ հատ ազատ աթոռ կա մեր սեղանին քով, միասին լավ ժամանակ կանցունենք: Քովս նստած երիտասարդները Մուրիայեն են, աշխույժ գրույցի բռնված ենք, վստահ եմ, քեզի համար ալ հետաքրքիր կըլլայ... Կարոն ու ր է, ինչո՞ւ առանձին ես:

- Հենրիկ, չեմ կրնար նստիլ, ժամանակ չունիմ, մեկ ամիս է հոս եմ և վաղը կմեկնիմ, ներող եղիր, ժամադրություն ունիմ: Կարոն շատ զբաղած է, ան Լոս Անջելես մնաց, սեպտեմբերին պիտի գա:

- Լավ, կեցիր վայրկյան մը, դուրս ելլամ այստեղեն և քիչ մը խոսիմք, հուսամ ժամադրությունդ հյուրանոցին առջև է:

- Այո, այո, այստեղեն կերևա, դեռ չէ եկած:

- Տղաք, քանի մը վայրկյանի համար դուրս ելլամ և քիչ վերջ կվերադառնամ: Աթոռս մեկու մը չի տաք,- կատակով դիմեցի երիտասարդներին ու անցա բազրիքի մյուս կողմը:

- Դուն ե՞րբ եկար, Հենրիկ, ի՞նչ գործով,- հարցրեց Սիլվին:

- Հազիվ մեկ շաբաթ է, որ հոս եմ, համերգ ունիմ սեպտեմբերին վերջը, Մարիետան խումբիս անդամներուն հետ համերգեն մեկ շաբաթ առաջ պիտի գա, ամսույն 20-ին:

- Է, Դուն ինչու՞ այսքան կանուխ եկեր ես, ան ալ այս տաք օրերուն...

- Թերևս պիտի զարմանաս, քայց ըսեմ՝ Հայաստանի ծիրանը վայելելու համար...

- Ի՞նչ, ծիրան ուտելու համա՞ր...

Այս ասելիս այնպիսի մի վարակիչ խնդուք բռնեց խեղճ Սիլվիի կոկորդը, որ անցող-դարձողները մեզ էին նայում:

- Չէ, չէ, Սիլվի, ուտել չէ, սխալ ես, վայելել, վայելել... ուրիշ է ուտելը և բոլորովին այլ վայելելը, հանգստացիր, բարեկամս, հանգստացիր, մի խնդար...

- Իրավունք կու տամ քեզի,- խնդուքն ավարտելուց հետո ասաց Սիլվին,- իրավ է, Հենրիկ. Հայաստանի ծիրանին պես աշխարհիս մեջ ոչ մեկ տեղ չկա... օ՛, օ՛, Հենրիկ, բարեկամս եկած Է, նայե, ինձ կփնտրե, պիտի երթամ, կներես, բայ...

Ամերիկա կը տեսնվինք, քա՛յ...

Հազիվ էի երկու քայլ արել դեպի իմ սեղանը, դեմս ելավ կորաքամակ, ժամանակից շուտ ծերացած, այդ տապին զլխաշորով փաթաթված մի կին.

- Կներեք, ընկեր ջան, ոնց տեսնում եմ, Դուք տուրիստ եք...

- Այո, ի՞նչ կա, ի՞նչ է եղել, ի՞նչ ես ուզում:

- Մոտ արի, ականջիդ քան եմ ասելու...

Հետաքրքրությունից դրդված, ականջս մոտեցրի խոսակցիս բերանին:

- Այն մատաղ աղջկան տեսնո՞ւմ ես,- աջ ձեռքն ուղղելով մի հինգ մետր մեզնից հեռու կանգնած մանկամարդ սիրունիկ աղջնակին,- ասաց խոպոտ ձայնով տիկինը:

- Հա, տեսնում եմ, իսկ ի՞նչ կա որ:

- Այն կա որ, պարոն ջան, այդ աղջկա կարող ես տանել և ինչ որ ուզես կարող ես անել հետը...

Մեկ վայրկյանում արյունը սառեց երակներումս: Չիմացա ինչ պատասխանել: Հետո, միանգամից սթափված, բռնեցի տիկնոջ ականջից ու գրեթե բղավելով ասացի.

- Շուտ հեռացիր այստեղից, թե չէ ոտքերիս տակ կառնեմ քեզ հիմա...

Մինչ շուրջս եղած անձինք հարցական հայացքներն ինձ ուղղած, ով գիտե՞ ինչ եզրակացություններ էին անում այդ արտասովոր միջադեպից, ես արագորեն շարժվեցի դեպի իմ սեղանը, սիրիացի երիտասարդ գույգի մոտ.

- Կներեք, տղաք, Ձեզի մինակ ձգելուս համար...

- Վնաս չունի, պարոն, քայց Դուք տեսակ մը այլայլված եք, ի՞նչ եղավ Ձեզի: Հոստեդեն շատ ուրախ, զվարթ գացիք Ձեր քարեկամին քով,- ասաց Վարդգեսը:

- Լուրջ քան մը չէ, տղաս... Դուք, վստահ եմ, տեսաք, որ կին մը մոտեցավ ինձ հոս գալուս ատեն, անհաճո հարց մը ուղղեց, այդչափ, ուրիշ քան մը չկա, լուրջի մի առնեք:

Այս պատասխանս, վստահ եմ, չգոհացրեց գույգին: Նրանց իրար նայելն ու խորհրդավոր ժպտալը դրա խոսուն վկայությունն է:

- Ինչպես կըսեն՝ անցած ըլլա պարոն,- հանգստացնող տոնով ասաց Վարդգեսը,- բայց Դուք չըսիք ձեր անունը, միայն լսեցինք քիչ առաջ, որ ձեր ընկերուհին Ձեզի Մաեստրո որակեց, ըսել է արվեստագետ եք... ո՞վ կըլլաք...

- Իրավունք ունիս Վարդգես, այո, արվեստագետ եմ, տղաս: Ազգանունս Անասյան է, պարզապես Մաեստրո ըսեք ինձ, անունս ալ Հենրիկ է: Մոռնանք ինձ, ես սկիզբէն ըսի, որ մտահոգ տեսք ունիք, խոսեցեք նայիմ, ինչ կա, ինչ չկա: Շատ լավ գիտենք թե ինչ կանցնի կդառնա Միջին Արևելքի, ի մասնավորի Սուրիոյ մէջ:

- Քիչ առաջ, Մաեստրո, Դուք կարծիք հայտնեցիք թե Սուրիոյ հայերը ապահով և մնայուն կյանք ապահովեցին իրենց համար Հայրենիքի մէջ: Թերես, ոմանց համար այո, այդպէս է, բայց շատերուն և մեզի համար բնավ ալ այդպէս չէ պարագան,- ասաց Վարդգեսը և շարունակեց,- Ես ոսկերիչ եմ և հայտնի մասնագետ: Հոս, ոսկերչական շուկայի մէջ մեկու մը քով գործի անցա: Մարդը ըսավ. մեկ-երկու ամիս ձրի պիտի աշխատիս, փորձաշրջան է: Երեք ամիս է մարդը չէ վճարած ինձ, հազար ու մեկ մահանաներով, այսօր-վաղը ըսելով ինձ խաբեց, դրամներս կերավ: Մեր ունեցած դրամներն ալ լմնալու վրա են: Չենք գիտեր, թե ինչպէս պիտի վճարենք գալիք ամսվան վարձքը: Դժբախտաբար, մենք ապագա չունինք հոս, Հայաստանի մէջ:

- Չէ, պարոն, ներեցեք Մաեստրո, մենք իրավէն հուսախաբ ենք,- ամուսնու խոսքը շարունակեց կինը,- այս օրերուս մենք կսպասենք, որ դրամ գա Ամերիկայէն, մորաքույրես, որպէսզի եվրոպական երկիր մը տեղափոխվինք: Գիտեք արդէն, որ Ամերիկան հիմա սուրիական փաստաթուղթով մեկու մը չընդունիր:

Որևէ առարկություն չվերցնող տոնով ևս մի տաս րոպէ շարունակեցին երիտասարդները իրենց դժգոհությունը հայտնել ինձ լավագույնս ծանոթ հայաստանյան կյանքից, որից հետո միմյանց հաջողություն մաղթելով, սիրով բաժանվեցինք:

... Այսօր արդէն կիրակի է: Ես հրավիրված եմ մի բարեկամի

տղայի հարսանիքին: Եկեղեցու արարողությունը Կոնդի Սբ. Հովհաննես եկեղեցում է, այն էլ՝ օրվա ամենաշոգ ժամին, ժամը 2:30-ին: Խնջույքն էլ ժամը 7-ին:

Մինչ եկեղեցի մտնելը որոշեցի մեկ սիգարետ փչացնել: Անկյունում կանգնած ծխում եմ, մեկ էլ տեսնեմ հուշիկ, դանդաղ քայլերով ինձ է մոտենում գեղեցկադեմ, սպիտակից էլ սպիտակ մաշկի գույնով, սպիտակ շրջագգեստով մի աղջնակ.

- Ես Ձեզ անմիջապես ճանաչեցի, քեռի ջան, Դուք երեկվա այն մարդն եք, որ մայրիկիս կոպտեցիք,- ասաց աղջիկն առանց ներկայանալու:

- Որտե՞ղ, ե՞րբ, մենք ծանոթ չենք:

- Երեկ երեկոյան, «Արմենիայի» առջևի կաֆեում, հիշեցի՞ք...

- Ախ, հա՛... ուրեմն քո մայրն էր ինձ առաջարկություն անողը, այդպե՞ս է,- հազիվ զսպելով կատաղությունս, ասացի ես:

- Այո, հենց այդպես: Նա ծանր հիվանդ է, ընդամենը մի 5-6 ամսվա կյանք ունի: Ես պետք է նրա դեղերի համար փող ճարեմ, իսկ դեղերն էլ շատ թանկ են: Ես թողել եմ դպրոցը և, և...

- Էլ և մն չկա, աղջիկս, ինչպե՞ս է անունդ,- արդեն մեղմացած՝ թոթափելով զայրույթի զգացումը, հարցրեցի ես:

- Ձյունիկ է անունս, Ձյունիկ...

- Ի՞նչ գեղեցիկ անուն է, դու այստեղ ինձ սպասիր, ես մտնեմ եկեղեցի, արարողության ավարտից հետո ես կմիանամ քեզ, եղա՛վ, աղջիկս...

...Ի՞նչ հարսանիք, ի՞նչ պսակ, խելքս-միտքս ձյունաթույր Ձյունիկն է: Բավական սիրողական արարողությունը չավարտած, դուրս ելա եկեղեցուց:

- Հը՛, երկար սպասեցրի՞, կներես, աղջիկս,- Ձյունիկին մոտենալուն պես հարցրի նրան,- դե, հիմա լսում եմ քեզ: Վստահ եմ, գիտես թե մայրիկդ ինչ էր ասել ինձ...

- Գիտեմ, իհարկե, գիտեմ... նա ճիշտ է ասել...

- Ինչպե՞ս...,- սարսափահար եղած բացականչեցի.- այսինքն դու մարմնավաճառ ես, այո՞...

- Այո, այո, շուտով տասնհինգ կլինեմ: Բայց ես ձեր իմացած

մարմնավաճառներից չեմ: Ես միայն տուրիստների հետ եմ հանդիպում, այն էլ տարիքով մարդկանց հետ, ովքեր սովորաբար խղճում են ինձ և դրամ տալուց հետո ինձ ձեռք չեն տալիս ու բաց են թողնում:

- Ուզում ես ասել, թե դու անմեղ ես, այո՞... այսինքն՝ օրիորդ...

- Ո՛չ, իհարկե, ո՛չ... Բայց ինձ համար դա կարևոր չէ, ես արդեն անտարբեր եմ այդ ամենի նկատմամբ: Ինձ համար կարևորը մայրիկիս համար դեղեր ապահովելն է, ինչ ճանապարհով ուզում է լինի:

- Ի՞նչ է, ձեր տանը մայրիկից բացի ուրիշ մարդ չկա՞...

- Ոչ, չկա, հայրիկս գնացել է Ռուսաստան, երբ ես վեց տարեկան էի: Առաջին տարիները դրամ էր ուղարկում: Հետո դադարեցրեց: Որոշ ժամանակ անց իմացանք, որ նոր ընտանիք է կազմել:

Մի քանի վայրկյան կարկամել մնացել էի, չգիտեի անելիքս: Փերու նման այս գեղեցկուհին շատ այրերի համար երանելի սիրուհի կարող էր լինել, եթե իհարկե չէր, իսկ հիմա՝ աչքերն ուղղած ինձ, սպասում էր իմ որոշմանը:

- Վստահ եմ, Ձյունիկ ջան, հիմա դու անոթի կլինես, արի քեզ տանեմ մի լավ ճաշարան, միասին ճաշենք, հետո քեզ կճանապարհեմ, հա՞, դու որտե՞ղ ես ապրում:

- Էրեբունի թաղամասում: Էրեբունի թանգարանը գիտե՞ք, հենց դրա կողքի փողոցում: Բայց, կներեք, ես շատ ժամանակ չունեմ, պետք է ուտելիք հասցնեմ տուն, իսկ երեկոյան՝ «Արմենիա»... գուցե թե Ձեզ նման մի բարի տուրիստ հանդիպի: Այսպիսին է իմ աշխատանքը: Արդեն երրորդ տարին է: Սովորական օրերին հյուրանոցներ, կիրակի օրերին՝ եկեղեցի:

- Լավ, աղջիկս, լավ, ահա, վերցրու այս դրամը և մայրիկիդ համար անհրաժեշտ դեղերը գնիր, իսկ ինձ ոչինչ պետք չէ...

- Մայրիկս երեկ, ամբողջ գիշեր լալիս էր իրեն այդպես վիրավորելու համար: Բայց տեսեք, բախտը մեզ իրար մոտ բերեց... Բայց ինչո՞ւ եք այսքան դրամ տալիս և ոչինչ չե՞ք պահանջում դրա դիմաց... Տարօրինակ է...

- Հանգիստ գնա: Գնա, աղջիկս: Աշխատիր մի լավ աշխատանք գտնել, որպեսզի մաքրվես: Գալ տարի ես քեզ կգտնեմ:

- Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, հայրիկ... իսկապե՞ս Դուք ոչինչ չեք ուզում ինձանից,- ձեռքը թափ տալով օդում՝ արագորեն հեռացավ Չյունիկը:

- Ոչինչ, աղջիկս, ոչինչ, Չյունաթույր Չյունիկ...

... Իսկապես էլ հաջորդ տարի ես փնտրեցի Չյունիկին: «Էրեբունի» թանգարանի առջևի հրապարակի անկյունի քարին նստած ծերունին պատմեց, որ Չյունիկին բոլոր թաղեցիք գիտեն.

- Ժամանակին շատ լավ երեխա էր,- ասաց նա,- հետո փողոցներն ընկավ: Մայրը մի քանի ամիս առաջ մահացավ, իսկ իրեն էլ հայրը տարավ Ռուսաստան:

*Մեպտեմբերի 8, 2012 թ.,
Երևան*

ՀԱՅԵՐԻ ԸՆԿՈՒՅԶԱՐՇԱՎԸ

ԼՈՍ ԱՆՋԵԼԵՍՈՒՄ

(Մի քիչ խնդրե՛ք՝ Ամանորից առաջ)

Հայերեն ընկույզ, պոպոկ, կակալ, ճղըպուր (*այս վերջինը տարածված է դարաբաղիների մոտ*) և այլ բազմաթիվ հոմանիշներով հայտնի պտղի անունների մեջ ամենատարածվածը «պոպոկ» անվանումն է։ Թեև՝ ընկույզ ասելու դեպքում էլ, ամեն մի հայ կհասկանա, որ խոսքը պոպոկի մասին է։

Մենք՝ հայերս, գերազանցապես տիրապետում ենք ընկույզ օգտագործելու արվեստին։ Դարեր շարունակ հայերն ընկույզն օգտագործել են բազմատեսակ խմորեղեն-կարկանդակների, շոկոլադների (*թուրս*), հալվայի մեջ։ Հապա ի՞նչ կասեք պոպոկի մուրաբայի և աննման շաբոցի (*սուճուխ*) մասին.

- Էլ ինչ Նոր տարի առանց պոպոկի և շաբոցի...

Այդ համեղ ու սննդարար չոր պտղի գնման գործը՝ «ընկույզ-արշավը» Լոս Անջելեսի հայության շրջանում սկսվում է խանութներում դրա հայտնվելու առաջին իսկ օրից և տևում 2-3 ամիս, անգամ մինչ գալիք Նոր տարի։ Եվ հայերն այն առատորեն գնում են ոչ այնքան իրենց ընտանիքների, որքան Հայաստանում թողած իրենց հարազատների համար։

Հիմա գանք «ընկույզագավով» մտահոգ մեր հերոսներին։

...Հոլիվուդի «Ջոնս» (*Jons*) խանութի մերձակա փողոցներից մեկի նորավարտ շենքի առաջին հարկի մեկ ննջասենյականոց բնակարանում իսկական տոնախմբություն է։ Միրիահայ Մանուկ Միմսիրյանն ու իր կինը՝ տիկին Մաքրուհին, կառավարության դրամական օգնությամբ (*Section 8*) նոր բնակարան են ստացել։ Նրանք՝ երեք արու զավակների և ութ թոռների տեր, գրեթե 50 տարվա ամուսնական ճանապարհ անցած զույգեր են։ Ժամ-պատարագի նայող չկա, շնորհավորական և բարի

մաղթանքներով առլեցուն հեռախոսային զանգերը զալիս են աշխարհի տարբեր միջօրեականներից՝ անդադրում ուրախության, խնդութի, հիշողությունների հաճելի մթնոլորտ ստեղծելով լավագույնս կահավորված սենյակում:

Մանուկը Հայաստան էր ներգաղթել Սիրիայից՝ 1960-ական թվականների վերջերին: Քսան տարի Հայաստանում ապրելուց հետո, կնոջ հետ միասին եկել, հաստատվել էր Լոս Անջելեսում, այն մտադրությամբ, որ հետագայում էլ մեկիկ-մեկիկ իր շուրջը կհավաքի երեք տղաների ընտանիքներին:

Հանգամանքներն այնպես դասավորվեցին, որ նա կարողացավ միայն փոքր տղայի ընտանիքին բերել «Լոս Արմենոս»: Միջնեկը գնաց Ֆրանսիա (*աղջիկն այնտեղ էր սովորում*), իսկ ավագ որդին ահա 20 տարի է չի կարողանում ծնողներին միանալ:

Խնջույքից հետո, առավոտ կանուխ, երբ արևը նոր էր բացվում, վարպետ Մանուկը լոգարանից ձայն տվեց կնոջը.

- Մաքրուհի՛, Մաքրուհի՛, - պատասխան չկա, հաջորդ անգամ, - Մաքրուհի-Սրբուհի՛...

- Խենթեցա՞ր, մարդ Աստուծո, ինչո՞ւ կպոռաս, հիմա ի՞նչ պիտի մտածեն դրացիները...

- Ի՞նչ կուզեն թող մտածեն... արքայություն է, պե՛, ասանկ լոգանք առնելը, հայդե, հայդե, դուն ալ ջուր մը ցանե վրադ...

- Ես ասոր ժամանակն ունի՞մ: Այսօր շատ հյուր կունենանք: Ո՞ւրկե շինեցիր սա Մաքրուհի-Սրբուհին, չե՞ս ամչընար: Բնավ չես օգտագործած այդ անունը:

- Ինչո՞ւ ամչընամ, անուշիկս, նենեիդ անունը Սրբուհի չե՞ր...

- Երկար ըրիր, պարոնս, հայդե՛, դուրս ելիր, առ սվոնք, չխբնած, ամոթ է, ամոթ, տարիքեդ ամչըցիր, - այս ասելով Մաքրուհին բաղնիքի մեջտեղում մորեն մերկ կանգնած հաղթանդամ ամուսնու վրա նետեց նրա սպորտային ներքնաշորերը:

- Ինչո՞ւ պիտի ամչընամ, կնիկ, հոս մեզմե զատ մեկը չիկա,

հետո, ի՞նչ է, առաջին անգամ է, որ ինձի ասանկ կը տեսնաս...

- Մի երկարեր, անամոթ մարդ, ինչո՞ւ երեկ գիշեր տղայիդ չախեցիր ամենուն առջև, ինչ է, թե քանի մը գավաթ ավելի խմեր էր:

- Քանի մը գավաթ չէր, Մաքրուհի, շատ էր: Կը հիշե՞ս, Հովհաննես Բաղայանը երգ մը կերգեր, հիմա երգեմ՝ դուն ալ մտիկ ըրե,- ոգևորված իր հայտնագործությունից, առանց սպասելու կնոջ հրամանին, Մանուկն իր հուժկու բամբ ձայնով սկսեց երգել՝ մի հատը լավ է, երկրորդը բավ է, բայց լավ իմացիր՝ երրորդը ցույ՛լ է...

Մի քանի վայրկյան երգել-պարելուց հետո, մեր Մանուկ աղան փլվեց բազմոցին:

- Ձգե՛ բե՛, ձգե, կնիկս, քիչ մը զվարճանանք: Այսօր տուն է մեզի համար: Քանի տարի սպասեցինք այս օրվան:

- Քեզի ո՞վ արգիլեց, որ զվարճանաս, քանի անգամ ըսած եմ քեզի, որ չերգես, դուն սկանջ չունիս, դուն միայն խոսե, մի՛ երգեր: Պզտիկ դիտողություն մը ըրի տղուդ՝ վերաբերյալ՝ երգով-պարով պատասխանեցիր: Ի՞նչ եղեր է որ, ինքը խմեց, կնիկը քշեց օթոն: Հոս բոլոր կիներն ալ օթո կը վարեն: Բան մը չըսես, խոսք չեմ ուզեր, հագվե՛ և խոհանոց եկուր, սուրճը գազօճախին վրան է, խմենք և «Ջոնս» մարքետ երթանք, գնումներ ունիմ ընելիք, այսօր շատ եկող-գացող կըլլա:

Հազիվ էր վարպետ Մանուկը սուրճի առաջին կումն արել, երբ նկատեց սեղանի անկյունում դրված թուրքական արտադրության հավվայի դեռևս չբացված տուփը.

- Աս հելվեն ուրտեղե՞ն մեջտեղ ելավ, կնիկ... Ես քանի՞ անգամ ըսած եմ, որ թրքական ապրանք այս տունը պիտի չմտնա, վերցուր սեղանից, ո՞վ բերավ, ըսե՛ նայիմ...

- Պոլսահայ Մաննիկը բերավ,-վախվորած հայացքով, աչքերը հեռացնելով ամուսնուց, ասաց Մաքրուհին և շարունակեց,- քանի մը շաբաթ առաջ Պոլիս գացած էր, անկե բերած է:

- Ինչ որ է, մեկու մը նվեր տուր, թեն ես ալ խենթ կըլլամ հելվեյին համար, համա շաբաթս համը կհանե: Քիչ առաջ «Ջոնս»

պիտի երթանք ըսիր: Դուն այդ խանութին այս շաքավան թերթը նայեցա՞ր, ի՞նչ աժանցած ապրանքներ կան: Թերթը տուր նայիմ, անգամ մը աչքի անցունեմ:

Շաքաթաթերթը բացելուն պես, հենց առաջին էջի վերին աջ անկյունում աչքին ընկավ «Walnuts» (*ընկույզ*) \$ 0.99 ազդը.

- Կնի՛կ, շուտ ըրե, սա ակնոցս գտիր, չեմ հավատար, ընկույզ՝ և փառնողը իննիսունինը սե՞նթ,-անհավատալի բան մըն է, թերևս 99-ին առջևի մեկ թիվը մոռցած են դնել, շուտ, շուտ գտիր ակնոցս:

- Առ սա գրողին տարած ակնոցը: Ապրանքիդ տեր եղիր:

- Չէ, իրավ է, կնիկ, հստակ գրված է՝ «Walnuts» (*ընկույզ*) \$ 0.99,- մի քանի անգամ ազդը նայելուց հետո բարձրաձայնեց Մանուկը:

Միմսիրյան ամուսինները մի քանի վայրկյան անց, իրենց 12 տարվա «Կամրի» մեքենայով հասան «Ջոնս» խանութ.

- Աս ի՞նչ բան է, կնի՛կ, առտու կանուխ, այս ժամուն և օթոն կեցնելիք տեղ չիկա:

- Կեցիր, ես իջնամ, դուն քովի փողոցը փարք ըրե և եկուր:

Երբ մի 10-15 րոպե անց Մանուկը մտավ խանութ, դժվարությամբ գտավ կնոջը՝ խմբված բազմության մեջ.

- Ու՛ր ես ,կնի՛կ, մեռա քեզի փնտրելով...

- Ու՛ր պիտի ըլլամ, հոս եմ, ամենն ալ ընկույզի կսպասեն: Երեկվանը՝ նույն օրն իսկ, քանի մը ժամվան մեջ լմնցեր է: Հիմա նորեն պիտի բերեն եղեր:

- Հոս կեցիր, տեղեղ չշարժիս, խանութին մեջ մեքսիկացի գործավոր մը կա, զիս լավ կը ճանչնա, երթամ փնտրեմ, ան կը գիտնա, թե երբ պիտի բերեն ընկույզի նոր փարթին:

Մի քանի պտույտ անելով խանութի մեջ, Մանուկը գտավ գործավորներից մեկին և հարցրեց.

- Ամիգո, ուե՞ր ի՞զ Անտոնիո... (*բարեկամ, ո՞ւր է Անտոնիոն*):

Այդչափ անգլերենը վաղուց էր սովորել մեր հերոսը և մեքսիկացուց ճշտելով, որ՝ Անտոնիոն պահեստում է, գնաց և պահեստի առաջ կանգնեց. «Ուր որ է դուրս պիտի ելլա», - մտածեց:

Իսկապես էլ, մի քանի վայրկյանից՝ բանջարեղեն-մրգեղենի արկղերով լի սայլակը դռնից դուրս հրելով, պահեստից ելավ Անտոնիոն.

- Հա՛յ, Անտոնիո, ուե՛ն ի՞դ քամինգ,- ընկույզ բառի անգլերենը չհիշելով մի քանի անգամ կմկմալուց հետո ասաց հայերեն «պոպոկ» եզրույթը:

- Օ՛, յա...,- ձեռքը վեր բարձրացնելով ասաց Անտոնիոն.- ես հասկանում,- ցույց տալու համար, որ հայերեն էլ գիտի,- ժամ 11-ին:

- Մաքրուհի, ի՞նչ կըսես, սպասե՛նք,- շրջվելով կնոջ կողմը՝ հարցրեց Մանուկը,- տասնմեկ կըսեն, բայց ո՞վ գիտե, թե երբ պիտի գա, դեռ մեկուկես ժամ կա մինչև այդ ժամը: Հոս կեցիր, հիմա բան մը կ'մտածեմ: Կրկին երթամ տղային քով:

- Հայտե՛, կնիկ, երթանք, ես ամեն բան կարգադրեցի, պետք չունինք 2-3 ժամ հոս-հոն շրջել: Հոգ մի ըներ, Անտոնիոյեն հեռաձայնին թիվը առի, 12-ի ատենները հեռաձայն կ'ընենք:

- Աֆերիմ, ինչ աղվոր տղա է եղեր սա մեքսիկացին: Հեռաձայնին թի՛վն ալ տվալ...

- Այո, տվալ, մեքսիկացի է, ինչ է՝ չեմ գիտեր, Ամերիկայի հարավեն եկողները ամենն ալ իրարու կ'անանին:

Ժամը 12-ի մոտ, Մանուկը հեռաձայնեց Անտոնիոյին և ճշտեց, որ դրանից մեկ ժամ առաջ ընկույզը բերել են.

- Շուտ ելլանք, կնիկ, ընկույզը բերած են: Հիմա նայինք, թե ինչպես պիտի կարենանք ձեռք ձգել այդքան ժողովուրդի մեջեն: Դուն վար իջիր օթոյեն, գնա կարգի կեցիր, ես քովի փողոցներուն մեջ տեղ գտնամ օթոն փարք ընելու համար:

Այս անգամ բավականին երկար տևեց մեքենայի համար կայանելու տեղ գտնելը: Մի տան առջևով անցնելիս Մանուկը տեսավ, որ տանտիրուհին ավելով մայրի եզերքն էր մաքրում: Մի պայծառ միտք առկայծեց պարոնիս ուղեղում: Մեքենան անմիջապես կանգնեցրեց և՝ դրան ապակին իջեցնելուց հետո, աղաչական տոնով ասաց.

- Աղջիկս, ի՞նչ կ'ըլլա, թույլ տուր, որ օթոս կես ժամով մը բակիդ մեջ փարք ընեմ, «Ջոնս» պիտի մտնամ, ամբողջ թաղին

մեջ կենալիք տեղ չիկա:

- Խնդրեմ, հայրիկ ջան, երեկ էլ էր եղպես... պոպոկ ես առնելու, չէ՞...,- ժպտալով ասաց երիտասարդ կինը:

- Հա, հա, աղջիկս, պոպոկ պիտի առնենք, կինս հոն՝ խառնութիւն է:

- Վա՛յ, քոռանամ ես, շուտ արա գնա, հայրիկ ջան, մեղք ա կնիկը, կես ժամ չէ, կուգես երկու ժամ հետո արի, մեկ ա, մինչև իրիկուն եկող չկա:

Հոգին բերանը հասած, երկար քայլելուց հետո, քափ քրտնքի մեջ կորած Մանուկ աղան հազիվ իրեն գցեց «Ջոնս» մարքեթ:

- Ի՞նչ եղար, այ մարդ, մեռա քեզի սպասելով, միտքես ամեն գեշ բան անցավ:

- Մի հարցներ, Մաքրուհի, հոգիս ելավ տեղ փնտրելեն, վերջեն անուշիկ տիկինի մը տունին բակը կեցուցի օթոս: Տեսա, որ տունին առջևը ավելով մայթին եզերքը կմաքրե, օթոս կեցուցի և խնդրեցի, որ կես ժամվան համար արտոնություն տա օթոս կեցնել իրենց բակին մեջ:

- Աղվոր ալ միջոցը գտեր է պարոնս... մեկուսի՝ անամոթ... Սոսկալի խառնակ վիճակ է, պոչ բռնել, կարգի կենալ, անանկ բան չիկա,- ասաց Մաքրուհին:

- Ատ ի՞նչ ըսել է, ի՞նչ է, օրենք բան չիկա՞:

- Ես համբերություն չունիմ, երիկս: Եկուր երթանք, վազ անցանք սա ընկույզեն, վաղը մյուս օր ընկույզին գինը առաջվանը կըլլա, այն ատեն կառնենք:

Առանց կնոջը բան ասելու Մանուկն անմիջապես քայլերն ուղղեց պահեստի կողմը՝ Անտոնիոյին փնտրելու: Քիչ անց, արագ-արագ քայլքով մոտեցավ կնոջը.

- Հայտե՛, կնիկ, գացինք քեշիրին քովը, Անտոնիոն քիչ վերջ 50 փաունդնոց խոշոր տոպրակը, ջվալ կըսեն, ինչ կըսեն, պիտի բերե: Անցյալ տարի ալ նույնը ըրինք, կը հիշե՞ս, սակայն այն ատեն փաունդը երկու դոլարով առինք:

Հինգ վայրկյան չանցած երանելի ընկույզի խոշոր տոպրակը «Ջոնս»-ի մուտքին էր: Մանուկը գնաց մեքենան բերելու:

- Հոգնած ես երևում, հայրիկ ջան, էսքան տեղ քայլելով ես

եկել, բա դու մեղք չե՞ս, մի սուրճ դնեմ խմի, հանգստացի, հետո կգնաս,- ասաց ծանոթ երիտասարդ կինը:

- Շնորհակալ եմ, աղջիկս, ուրիշ անգամ, կինս հոն՝ խանութին առջևը, ինձի կը սպասե,- ասաց Մանուկն ու նստեց մեքենան: Երկու-երեք վայրկյանից խանութի դռանն էր:

- Մարդ, կեցիր, մեկու մը կանչեմ, թող օգնե, մինակդ ինչ-պե՞ս պիտի շալկես այս ծանր բեռը,- բացականչեց Մաքրուհին՝ տեսնելով, որ ամուսինը պատրաստվում է ծանրաբեռ ընկույզի պարկը դնել ուսերին:

Մանուկը՝ չլսելու տալով կնոջ հորդորը, մեկ շնչով վերցրեց ծանր բեռը և նստեց մեքենայի մեջ.

- Ասանկ կըլլա, անուշիկս, հե՛յ գիդի երիտասարդություն,- հաղթական հայացքը ուղղելով կանգնածներին, նստեց մեքենան:

- Շուտ ըրե, տիկինս, սուրճ մը հասցուր, մեռա,- ոտքը հազիվ տան մուտքին դրած՝ բացականչեց Մանուկը,- եթե դուն հետս չըլլայիր, քիչ առաջվան կնոջը հետ պիտի խմեի սուրճը... ինչ ալ անուշիկ, պուպրիկի պես կնիկ մըն էր...

- Որչափ շուտ մտերմացե՞ր ես, ժամադրություն մը չառի՞ր արդյոք, չխբնած, անամոթ մարդ և չես ամչընար, հպարտությամբ ալ կպատմես, տարիքիդ նայե...

- Ինձի նայե, կարծեմ թե նորեն սխալ ճամփուն վրան ես, փոխարենը երթալ կնոջը քով շնորհակալություն հայտնելու, ելեր պատմություն կը շինես, ամոթ է, կնիկ, ամոթ:

- Լավ, լավ, վազ անցիր, հայտե, գործի անցնինք,- զգալով որ մի քիչ չափն անցավ՝ կարճ կապեց տիկինը:

Երեք օր շարունակ վարպետ Մանուկը զբաղված էր ընկույզ կոտրելով: Չորրորդ օրը սուրճի սեղանի շուրջ.

- Ապրիս, ամուսինս,- Մանուկի գլուխը շոյելով ասաց Մաքրուհին,- հինգ կիլո գատե՝ Երևան, տղայիդ դրկելու համար, նույնքան ալ այստեղի տղուդ՝ Վարդանին ընտանիքին համար, մեկ կողմ դիր, մնացյալն ալ՝ թող մեզի մնա:

Մանուկը դեռ չէր հասցրել որևէ խոսք ասել՝ հնչեց հեռախոսի զանգը: Վարպետը արագորեն վերցրեց լսափողը:

- Նշան, դո՞ւն ես, ինչ կա, առտու կանուխ ի՞նչ է եղեր նորեն... այո, լավ, հասկցա, տունն եմ, տեղ չունիմ երթալիք:

- Ի՞նչ կա, ինչո՞ւ պիտի գա Նշանը, այդ խաղամուլը,- հարցրեց Մաքրուհին:

- Տղաքը կարոտցեր են զիս, երեք օր է կեդրոն չեմ գացած: Ըսամ որ, շատեր բացակայած են այս քանի մը օրը, հավանաբար անոնք ալ մեզի պես ընկույզ գնելով և միջուկը զատելու գործով կրնան զբաղած ըլլալ:

Որոշ ժամանակ անց, հայկական խոհանոցից գնված քեֆախորովածով և աղանդերներով ծանրաբեռ, ուստա Մանուկի երեք ընկերները ներխուժեցին նրա բնակարան:

- Աչքերնիդ լո՛ւյս, թող մեր ոտքը խերով ըլլա այս նոր բնակարանեն ներս, բարով վայելեք,- ասաց նիհարակազմ, երկարահասակ, Մաքրուհու ասած խաղամուլ Նշանը:

- Ես և Վահագն էլ ենք միանում պարոն Նշանի մաղթանքներին, միայն թե առողջ լինեք և երկար տարիներ կարողանաք վայելել հիանալի հարմարություններով հարուստ այս բնակարանը,- սա էլ Երևանի համալսարանի նախկին դասախոս Վազգեն Ենոքյանն էր:

Երկու-երեք ժամ ուտել-խմելուց հետո բացվեց բլտի սեղանը, որի մի անկյունում տիկին Մաքրուհին ընկույզով լի հախճապակե աման էր դրել:

- Էս քանի վախտը ուր որ երթաս՝ պոպոկ դեմ կենեն, էս ի՞նչ պոպոքացավ է բռնե մեր հայերին, ուր որ երթաս՝ պոպոկի մասին կը խոսան. պոպոկ առա՞ր, գիտե՞ս, «Ջոնսուն» 99 սենթա, հա, պոպոկ, հա պոպոկ, հետո էլ պոպոկ կը դնեն սեղանին,- ասաց Վահագր:

- Նախ՝ պոպոկ չէ, բարեկամս, ընկույզ է, և հետո՝ ինչո՞ւ կայալանես հայերուն, որ այդքան ընկույզ կառնեն, դուն, ի՞նչ է, Հայաստան ընտանիք, բարեկամ, չունի՞ս, որ անոնց ընկույզ դրկես Նոր տարվան այս օրերուն, որտեղ ընկույզին գինը մեր դրամով, կիլոն 40 դոլարի կը հասնի,- ասաց տանտերը:

- Չէ, չունեմ, էս մենակ մարդ եմ ես աշխարհում, ոչ էլ պոպոկ եմ սիրում,- ասաց Վահագր:

- Ատոր համար ալ խելք չունիս,- հռիռալով խոսքի մեջ ընկալ Նշանը,- գիտե՛ս, որ ընկույզը մարդուս խելքը կավելցունե, առ սա ընկույզը և նայե, ճիշտ ուղեղի ծալքերուն կը նմանի:

- Ճիշտ է ասում Նշանը,- սա էլ համալսարանի նախկին պրոֆեսորն է,- ընկույզը կամ որ միևնույնն է՝ պոպոկը, հարուստ է վիտամիններով, մետաղներով, օգնում է շաքարով հիվանդներին, դանդաղեցնում է ծերացումը, և, սա արդեն քեզ է վերաբերվում, պարոն Նշան,- ընկույզը օգնում է տղամարդու սեռական կարողությունը բարձրացնելուն, այնպես որ, եթե օրական 7 ընկույզ ուտես՝ ասածիդ պես, «ամեն ինչ բուժբայի պես կըլլա...»:

Պրոֆեսորի վերջին արտահայտության վրա սրտաբուխ ծիծաղի մի այնպիսի հզոր ալիք բարձրացավ սենյակում, որ տանտիկինը անհանգստացած, խոհանոցից շտապեց տղամարդկանց մոտ.

- Ի՞նչ եղավ, Մանուկ, այս ի՞նչ աղմուկ է, դրացիները հիմա ի՞նչ կմտածեն:

- Ստահոգիչ ոչինչ չիկա, տիկին Մաքրուհի, տղաներն իրենց երիտասարդությունը հիշեցին,- Մանուկի փոխարեն պատասխանեց պրոֆեսորը և շարունակեց,- մեր և մնացած հայ ընտանիքներում այս օրերին պատկերը նույնն է: Բոլորի մոտ էլ ընկույզացավը կա՝ ավելի կամ պակաս չափով: Բոլորն էլ ցանկանում են տնտեսապես օգտակար լինել Հայաստանում ապրող իրենց հարազատներին և բնավ էլ մեղադրելի չէ, որ նրանք իրենց պահանջածից ավելի ընկույզ են գնում: Ես ընտանիք գիտեմ, որ երեք 50 փաունդանոց ընկույզով լի պարկ է գնել: Երեք զավակի բազմանդամ ընտանիքներ ունի Երևանում: Բա նրանց չօգնի՞ տոնական այս օրերին, որպեսզի տան կանայք կարողանան ընկույզով խմորեղեններ պատրաստել: Շաքար, բրինձ, սիսեռ, քաղցրավենիք, ընդեղենների շարքում էլ ամենակարևորը՝ ընկույզ չուղարկի՞, են էլ մաքրված:

Իրական ճառի վերածված պրոֆեսոր Ենոքյանի ելույթը խորը տպավորություն թողեց ներկաների վրա: Ոչ մի ձայն, ոչ

մի ծայտուն կամ առարկություն: Տեսնելով, որ բավական լուրջ է մթնոլորտը, պրոֆեսորն անցավ կատակի:

- Դե լավ, այդքան մի լրջացեք: Ուզում եմ մի հարց ուղղել բոլորիդ. ինչպե՞ս է կոչվում ընկույզ կոտրելիք գործիքը:

- Կոտրելիք,- ասաց Մանուկը,- կամ ալ ընկույզ կոտրելիք:

- Կոտրելիքը հստակ չէ, ի՞նչ բանի կոտրելիք:

- Պոպոկաջարդիչ,- սա էլ Վահագն է:

- Վատ չէ, Վահագ, բայց երկար է բառը... լավ, լավ, ես կասեմ ճիշտ անվանումը, որը շատ բնորոշ է ընկույզի համար: Այսպես ուրեմն. ընկույզ կոտրելու գործիքի անվանումն է «ճրթան»: Լավ է, չէ՞: Ընկույզը կոտրելիս ի՞նչ ձայն է գալիս՝ ճրթ-ճրթ, ուրեմն, չափազանց բնորոշ անուն ունի ընկույզ կոտրելիք գործիքը: Դե, ուրեմն, բարեկամներ, ուրիշներին էլ սովորեցրեք «ճրթանը», թող մեկ բառ էլ մտնի մեր հարուստ բառապաշարի մեջ: Այժմ եկավ պահը բլոտ խաղալու:

Դեկտեմբերի 5, 2018 թ.,

Լոս Անջելես

ԱՄԱՆՈՐԻ ԳԻՇԵՐԸ ՈՍՏԻԿԱՆԱՏԱՆԸ

... 1953-54 թ.թ. ուսումնական տարին նոր էր սկսվել և մեր ավարտական դասարանի յուրաքանչյուր աշակերտ մտահոգված էր իր ապագա ծրագրերով: Դպրոցն ավարտելուց հետո ո՞ր գնալ, ի՞նչ անել, ի՞նչ մասնագիտություն ընտրել:

Հայրիկս համառորեն կառչած էր այն գաղափարին, որ իմ ապագան լավագույնս կարող է դասավորվել միայն ու միայն հայ մշակույթի և գրականության անդաստանում:

- Ի՞նչ ես ընկել երաժշտության ետևից,- ասում էր նա,- քո իսկական կոչումը գրականությունն է, ո՞վ է տեսել, որ որևէ մեկը երաժիշտ դառնա 17 տարեկանից հետո, այն էլ՝ դիրիժոր: Էլի սիրի՛ր երաշտությունը, ազատ ժամերիդ զբաղվիր դրանով:

Ես անշուշտ գիտեի, որ նա իրավացի էր, սակայն անհագ մղումը դեպի դասական երաժշտությունը ինձ հանգիստ չէր տալիս, չէր թողնում այլ որոշում կայացնել:

Շատ պատահական իմացա, որ Արաբկիրի Այլումինի գործարանին կից ստեղծվել է գիշերօթիկ դպրոց՝ հիմնականում գործարանի բանվորների համար: Կնշանակի տարիքային սահմանափակում չկար դպրոց ընդունվելու համար:

Մի գեհենական միտք ծագեց մտքումս. հը, Հենրիկ, ի՞նչ ես ասում, չգնա՞մ ընդունվեմ այդ դպրոցը, մի ավարտական վկայական էլ այնտեղից ձեռք կբերեմ. մեկով կկարողանամ դիմել համալսարան, մյուսով՝ երաժշտական ուսումնարան:

Մի քանի օրվա մտածմունքից հետո գործի անցա: Գիշերօթիկի տնօրենը, բարեհամբույր, 40-50-տարեկանի մոտ, վտիտ մարմնով, սլացիկ հասակով մի տղամարդ՝ դիմումս կարդալուց հետո, հարցրեց.

- Տղա ջան, այդ ի՞նչ պատճառով ես թողնում ցերեկային նորմալ ուսումը և ցանկանում ավարտական վկայական ստանալ ինչ որ անհայտ գիշերօթիկ դպրոցից: Այն կարող է քեզ տհա-

ճություններ պատճառել բարձրագույն ընդունվելիս:

- Ըստ իս, ընկեր Սուրբիասյան, կարևորը գիտելիք ունենալն է: Բացի այդ, ես աշխատանքի կարիք ունեմ, մեր ընտանիքի նյութական վիճակը շատ ծանր է (*որն իրականություն էր*), հայրիկիս հանել են աշխատանքից՝ պատերազմի ժամանակ գերի եղած լինելու պատճառով:

Այս խոսքերիս վրա տնօրենը բավական ժամանակ լռեց: Քիչ անց, սեղանին հակված գլուխը բարձրացրեց ու ասաց.

- Ամեն ինչ պարզ է երիտասարդ, դու ընդունված ես, թուղթ-մուղթ պետք չէ, վաղվանից արի դասերիդ: Միայն իմացիր, որ քո տարիքին աշակերտ չկա ավարտական դասարանում, բոլորը 30-ից բարձր են, ընկեր չես ունենա:

Բայց ես գտա, գտա իմ ընկերոջը, ավելի ճիշտ՝ ընկերուհուն: Էզլանտինա էր անունը, տարօրինակ մի անուն, որ երբևէ չէի լսել: Ես, որ ահավոր մոռացկոտ եմ անուններ հիշելու մեջ, վաթսուն և ավելի տարիներ մեխված է այդ անունը ուղեղումս ու դա այն պատճառով, որ բարի, գործկազուր, երկու զավակների մայր, ֆրանսահայ կնոջ ամուսնու անունը Սարգիս էր:

32 տարեկան էր Էզլանտինան, ինչպես ինքն էր ասում, հիանալի ամուսին ուներ՝ խառատի մասնագիտությամբ, դարձյալ ֆրանսահայ, որի խելքն ու միտքը Ֆրանսիան էր, որտեղ թողել էր ողջ գերդաստանը, և հետևելով նշանածի ընտանիքին, միայնակ ներգաղթել էր Հայաստան:

- Հոն, Էջմիածնո տաճարում պիտի ընենք պսակին արարողությունը, - ասել էր նա՝ Հայաստան մեկնելուց առաջ:

Անմիջական, անբռնազբոս բարեկամություն ստեղծվեց իմ և Սարգսի ընտանիքի միջև: Հաճախ, երեկոյան ուշ ժամերին, ես էի ուղեկցում Էզլանտինային իրենց բնակարան, որը հեռու չէր դպրոցից: Ոչ շատ հաճախ, բարձրանում էի իրենց նեղիկ, մեկ սենյականոց բնակարանը, որտեղ, ինչպես ասում են՝ «ասեղ գցելու տեղ չկար»՝ մեկ բաժակ թեյ խմելու համար:

1953 թվականի տարեմուտի օրերն էին: Ընդամենը կես տարի էր անցել դահիճ Ստալինի մահից ու մի տեսակ մաքուր օդ կարելի էր շնչել: Յուրաքանչյուր հայ ընտանիք՝ այս կամ այն

կերպ, իր ընտանեկան հարկի տակ նշեց տարեմուտը:

Նոր տարվա հաջորդ օրն է, գնում եմ գիշերօթիկ դպրոց: Էզլանտինան չկա, չի եկել դասի: Նման բան երբեք չէր եղել: Անհանգստացած եմ. կարող է ինչ որ բան է պատահել, մտածում եմ, ու թույլտվություն խնդրելով ուսուցչից՝ դուրս եմ գալիս դասասենյակից:

Էզլանտինայի բնակարանի մուտքին երկար սպասեցի մինչև դուռը բացվեց:

- Եկո՛ւր տղաս, եկո՛ւր, Հենրիկ, տես թե ինչ փորձանքի եկած են մերինները,- ասում է Էզլանտինայի մայրը:

- Ի՞նչ կա, ի՞նչ է եղած... պատմեցեք նայիմ, հայդե՛, արագ... Սարգիս, քեզմե սկսինք,- մտահոգված հարցնում եմ ես:

- Ծո՛, եղբայր, սկսինք՝ ինչե՞ն սկսինք,- բառերն իրար խառնած, ետուդարձ անելով փոքր սենյակի մեջ, բղավում է բարեկամս,- ի՞նչը սկսինք, եղբայր... վերջացնել է պետք այս ամենը... այս ինչ երկիր է պե՛, Աստված իմ... հալլա՛, հալլա՛:

- Ի՞նչ եղած է, բարեկամ, բան մը ըսե՛՝ հասկընանք, լավ, դուն ըսե Էզլան,- փաղաքշական շեշտ դնելով կնոջ անվանը՝ դիմեցի նրան:

- Ամոթ է, ես չեմ կրնար պատմել, թող ինքը պատմե եղածը:

- Հայրիկ, ի՞նչ կըլլա, քանի մը վայրկյանով տղոց հետ խոհանոց գացեք,- հաշտվողական տոնով ասաց Սարգիսը:

- Սիրով տղաս, ինչո՞ւ չէ, հայդե, Կարապետ, տղաք, դուք ալ,- ասաց Էզլանտինայի մայրը և ամուսնու ձեռքից բռնելով առաջնորդեց խոհանոց:

Երկար լռությունից հետո, այսպես սկսեց իր պատմությունը վարպետ Սարգիսը.

- Բնավ չընդմիջես, Հենրիկ, կաղաչեմ: Այսպես ուրեմն: Ինչպես ամեն հայու ընտանիքում, մեր տունին մեջ ալ Նոր տարին եկավ: Սովորաբար, դեկտեմբերի 31-ին գիշերը, 12-են ետք, ամեն մարդ քովի դրացիին կայցելե: Մենք որևէ մեկը չունինք այցելություն տալու: Մեր դրացիները գյուղեն եկած անհամակրելի մարդիկ են, իրենք մեզ չեն փափագել, մենք ալ

իրենց: Մենք ալ որոշեցինք, Էրիկ-կնիկ, ձեռք-ձեռքի բռնած ելլել դուրս և քիչ մը պտտիլ մեր, սա քովի այգի չըլլալիք ադ-բանդին մեջ:

- Է՛, վերջը, ես հասկըցա մոտավորապէս, թե ինչ եղած պիտի ըլլա,- ընդմիջեցի ես:

- Դուն բան մըն ալ չհասկըցար, շարունակությունը մտիկ ըրէ: Հազիվ քանի մը վայրկյան նստած էինք կոտրած-թափած նստարանի մը վրա, երբ վրանիս խուժեցին երկու ոստիկան, որոնցմէ մին բրտորեն ձեռքս վար առավ կնոջս ուսին վրայէն և սկսավ պողալով լուտանքներ թափել վրաս:

- Էդ ի՞նչ ես անում, այ մարդ, չես ամաչո՞ւմ, էն էլ հասարակական վայրում, տարիքիցդ ամաչիր:

- Ի՞նչ ըրած եմ, պարոն ոստիկան,- փորձեցի ձևով մը պաշտպանվիլ:

- Ի՞նչ, պարո՞ն, «պարոն»-ը քեռիդ ա... ինչպէս երևում ա, նրանցից եք, հա՞, մի խոսքով՝ «ախպարներից», Էլի...

- Հա, այո, «ախպարներեն», ի՞նչ է, ամո՞թ է «ախպար» ըլլալը,- հպարտությամբ ըսի ես:

- Չէ՛, ընչի՞ է ամոթ, Բայց հետաքրքիր է, ո՞ր երկրից եք:

- Ֆրանսայէն, այսպէս պատասխանեց Էզլանը, որ պաղեն կը սրթսրթար:

- Հա, դե այդպէս ասեք, Էլի, դրա համար էլ հասարակական վայրում լրբությամբ եք զբաղվում: Սա ձեր Փարիզը չէ: Այստեղ կարգ կա, օրենք կա...

- Ի՞նչ լրբություն, ինչ բան, մենք ի՞նչ ըրած ենք, մենք ամուսիններ ենք:

- Դէ՛, վերջացնենք: Վեր կացեք, գնում ենք միլիցա (*ոստիկանատուն*): Այնտեղ կպարզենք, թե ինչ սորտի (*տեսակ*) մարդիկ եք,- աս ալ մյուս ոստիկանն էր:

- Լավ, լավ, Խոսքով,- ըսավ առաջին ոստիկանը,- գուցէ իսկապէս ամուսիններ են: Նոր տարվա գիշեր է, մեղք են, թող-նենք, թող գնան:

- Բա չպարզե՞նք թե ովքեր են: Պասապորտ-բան, որևէ փաստաթուղթ ունե՞ք Ձեզ մոտ,- հարցուց նախորդ ոստիկանը:

- Բարեկամս, Նոր տարվան գիշերը ո՞վ փասփորթ կպտտցնե իր հետը,- ծաղրական ձևով ըսի ես:

Ընդհանուր հայտարարի չգալով, ամուսիններին տանում են ուստիկանատուն: Մինչև առավոտյան չորսի կողմերը ամուսիններին չի հաջողվում դուրս պրծնել ուստիկանատնից: Տնից բերված անձնագրերի և ամուսնության վկայականի շնորհիվ, նրանք ազատվում են ժամանակավոր կալանքից:

Այդուհետ մեր բարեկամությունն առավել ամրապնդվեց ...

...Երկրորդ ավարտական վկայական ձեռք բերելու իմ երազանքը հոգս ցնդեց իունվարի կեսերին: Գիշերօթիկ դպրոցի տնօրենը ինձ կանչեց իր մոտ և մեր միջև տեղի ունեցավ հետևյալ զրույցը.

- Անասյան, ուզո՞ւմ էիր երկու ավարտականի տեր դառնալ, հա՞, չէ, չեղավ, եղբայր: Դու այդքան միամիտ տղա չես երևում, բայց ինչպես տեսնում ես, ընկար ծուղակը: Վնաս չունի, ես բարյացակամ եմ տրամադրված քո նկատմամբ: Քո միամտությունն էլ բարությունից է գալիս: Ես Լուսավորության մինիստրությունից ստացել եմ այս ուսումնական տարին ավարտող բոլոր շրջանավարտների անունները: Քո անունը Շիրվանզադեի անվան դպրոցից ատեստատ (*վկայական*) ստացողների ցանկի մեջ է, այս մասին ի՞նչ կասես:

- Ես, ես մարդ գիտեմ, որ երկու ատեստատ ունի, բայց դա կարևոր չի, ես ներողություն եմ խնդրում, որ Ձեզ զցել եմ թյուրիմացության մեջ:

- Ինձ համար ոչ մի վտանգավոր հարց չկա: Քեզ հետ ունեցած զրույցների ժամանակ ես հասկացել էի, որ դու կազմավորված անհատ ես, ի՞նչ կարիք կար ժամանակ կորցնել:

Իմ սրտաբաց պատմությունից հետո նա ներեց ինձ և մենք դարձանք բարեկամներ: Հետագայում, երբ նա մի այլ ուսումնական հաստատության տնօրեն էր, 1957-ին ինձ հրավիրեց ուսանողական երգչախումբ կազմելու և ուսումնական չորս տարիներս անցան նրա հաստատության հաշվին տրվող նյութական աջակցության ներքո: Էզլանտիստն և Սարգիսը մնացին որպես մտերիմ բարեկամներ և ինձնից առավել շատ էին

ուրախանում իմ ձեռք բերած հաջողություններով:

Եվ մի օր, 60-ական թվականների սկզբներին, երբ ես էլ արդեն ընտանիքի տեր էի, Սարգիսը եկավ մեր տուն: Տեսա, որ շատ անտրամադիր է, մի տեսակ մտացրիվ: Նստեց լուռ, անզգայացած: Սուրճ խմեցինք, որից հետո «լեզուն բացվեց».

- Դիմում եմ տված Ֆրանսիա տեղափոխվելու,- ձայնի մեջ վճռական շեշտ դնելով ուզեց շարունակել, ընդհատեցի.

- Ի՞նչ, ինչո՞ւ, դու լավ աշխատանք ունես, լավ ընտանիք, հարգված ու սիրված ես քո շրջապատում:

- Հենրիկ, դուն իրավացի ես, այդ ամենը կա, բայց ես տուն չունիմ, տուն: Եղածը մեկ սենյակ է, գիտես: Չորս հոգով մեկ սենյակում կը բնանանք, եթե կարելի է քուն կարծել, տղաքն ալ՝ մեծցան այլևս, ծնողքս ալ՝ խոհանոցը... ինչպե՞ս յուր կերթանք՝ չեմ գիտեր: Դուն չես կրճար հասկընալ, թե ինչ հոգեկան վիճակի մեջ ենք ամենքս: Այս տարիքիս, այսքան տարիներե ետք՝ դեռ կնոջս հետ մեկ անկողնուն մեջ պառկած չկամ, դուն կրճար՞ս հասկընալ, թե ինչ ըսել է ասիկա: Ոստիկանության դեպքը հիշե: Մենք ի՞նչ պետք ունեինք ձմեռվան սառնամանիքին, Նոր տարվան գիշերը փողոցները շրջելու:

- Բարեկամս, դու մինակ չես: Նույն վիճակում է եղել նաև մեր ընտանիքը: Մեր տան մեկ սենյակը մշտապես զբաղված է եղել վարձակալներով: Եվ մինչև Ձեզ հետ ծանոթանալը, գրեթե տասը տարի, մեր ընտանիքն ապրել է մեկ սենյակում: Թե ինչ հասկացան ծնողներս իրենց երիտասարդության տարիներին, բառերով չես կարող արտահայտել: Բնակարանային նման իրավիճակ ունեն հազարավոր ընտանիքներ, բայց դա պատճառ ո՞ւր է, որ ձգեն հայրենիքը և գնան:

- Ի՞նչ ըսիր... իհարկե, պատճառ է և լուրջ պատճառ: Դուն չես հասկընար, դուն պատկերացում չունիս, թե ինչ ըսել է կնոջդ համբուրելու համար ծառագուրկ, ցանցատ այգիներուն մեջ երազախաբ ըլլալը...

- Լավ, ինչո՞ւ բնակարանի համար դիմում չես տվել:

- Ինչպե՞ս չեմ ըրած, 15 տարի է դիմած եմ, անընդհատ կիսաբեւ՝ «այս տարի», «գալ տարի» ըսելով: Եվ այդպես շարունակ:

Հավատա, բարեկամս, բնակարանի պատճառով ալ պիտի մեկնիմ Հայրենիքս:

... Երկար տարիներ անց, 1990 թվականին «Միփան» երգչախմբով համերգների էինք Հայաստանում: Նախքան համերգներ սկսելը որոշեցինք Վազգեն Վեհափառի օրհնությունն ստանալ: Եվ, և, ինչ էք կարծում, ու՞մ եմ հանդիպում Մայր տաճարի հրապարակում... մեր Սարգսին: Իզուր չի ասված՝ աշխարհը որքա՞ն փոքր է:

- Սարգի՛ս, եղբայր, դու՛ այստե՞ղ... ե՞րբ ես եկել: Ես վաղուց գիտեմ, որ դու Ֆրանսիայում ես ապրում:

Գրկախնամվում ենք ու հարցերի տարափով փորձում հագեցնել 30 տարվա մեր կարոտը:

- Մաեստրո ջան,- ասում է Սարգիսը,- մեկ շաբաթ է, որ հոս եմ: Տարբեր տեղեր տեսա համերգներով հայտարարությունները, շատ ուրախ եմ, որ մասնագիտությամբ կաշխատիս:

- Ուրեմն, երկու օր հետո կհանդիպենք համերգին:

- Ափսո՛ս, Հենրիկ ջան, չեմ կրնար ներկա ըլլալ, վաղը պիտի մեկնիմ: Ըսի, ո՞վ գիտե, ինչ կըլլա, վերջին անգամ երթամ Էջմիածին, բայց ափսոս, որ Վեհափառը չկար պատարագին:

- Հոգ մի արա, Սարգիս ջան, ես քեզ հնարավորություն կտամ, որ մոտիկից հաղորդակցվես Վեհափառի՞ հետ:

- Ինչպե՞ս, Մաեստրո...

- Մենք ժամադրություն ունենք Վեհափառի հետ, դու էլ, որպես «Միփանի» անդամ ներկա կլինես ընդունելությանը:

- Ինչ լա՛վ, անսպասելի երջանկություն, Էզլանտինային պիտի պատմեմ այս ամենը: Շատ կուրախանա: Հաճախ կհիշենք Երևանը, մեր պզտիկեն ալ պզտիկ բնակարանը: Դուն ըսե նայինք, ինչպե՞ս ես քեզ զգում Ամերիկայում: Ես գիտեմ, որ դու 1970-ականների վերջերին գնացել ես Լոս Անջելես:

- Ինչպե՞ս տեսնում ես՝ վատ չեմ, ահա երգչախմբիս հետ էլ եկել եմ Հայրենիք, բայց դու, դու ուրա՛խ ես Ֆրանսիա տեղափոխվելուդ համար:

- Ի՞նչ ըսեմ, Մաեստրո ջան, ճիշտ է, ընկերական այն միջավայրը չկա, որուն մենք վարժված էինք, բայց մարդկային բնա-

կանոն ապրելակերպն ու կենցաղային պայմանները անհամեմատ բարձր են այստեղեն:

- Այդ ամենը լավ, Սարգիս, քանի՞ սենյակ ունես:

- Երեք ննջարան, հյուրասենյակ, փոքր այգի և, իհարկե, խորովածի մանդալ (*կրակարան*):

- Դե, ասա, բոլոր հարցերդ լուծված են էլի և՛ ամենակարևորը, կնոջդ՝ Էզլանտինայի հետ, մեկ անկողնում քնելը հաջողվե՞ց,- կատակով հացրի ես:

- Էլ մի ըսեր, Հենրիկ: Ես Ֆրանսիա հասկցա, թե ինչ ըսել է ամուսնական անկողին, բայց, ափսոս, փոքր ինչ ուշացած...

Վազգեն Վեհափառի ընդունարանում տեղի ունեցած ընդունելությունը, մանավանդ մեզ՝ սփյուռքահայերին ուղղված հայրենասիրական կոչը, հույսի, հավատի նոր, թարմ սերմեր ցանեց մեր հոգիներում:

Ապրիլի 18, 1990 թ.,

Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

... Գրեթե վեց ամիս Երևանում էի: Պետք էր այդքան երկար մնալ՝ պատրաստելու համար իմ 75-ամյակի հոբելյանական երեկոյի համերգային ծրագիրը: Շաբաթը 2-3 անգամ պարապում էի Երևանի երաժշտական կոմեդիայի պետական թատրոնի երգչախմբի հետ, որին հետագայում միանալու էր Լոս Անջելեսի «Միփան» երգչախումբս: Այս երկար ժամանակահատվածում հեռաձայնս մշտապես գործողության մեջ էր, գիշեր թե ցերեկ: Զանգերը հիմնականում արտերկրից էին: Ոմանք, հետևողականորեն մոռանում էին ժամերի տարբերությունը և, երբ ասես, օրվա որ ժամին ասես, հեռաձայնում էին:

Բայց այդ երևույթը, որքան էլ հոգնեցնող, հոգու, մտքի հանգստություն է բերում ջղերիդ ու զիտակցությանդ, ամրագրելով այն համոզմունքը, թե՛ ի՞նչ կա որ, մարդիկ սպասում են, կարոտում քեզ, և կարող են ցանկացած պահի հեռաձայնել:

Հայաստանում այդքան երկար մնալու արդյունքում ծնվեցին մի շարք պատմվածքներ և մանրապատումներ, որոնց մի մասը ներկայացնում եմ ընթերցող լայն հասարակությանը:

ՀԱՄԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑԸ

Ինչպես նախորդ տարիներին, Երևան հասնելու հաջորդ օրն իսկ, իմ դռան զանգը հնչեցրեց թաղապետարանի ներկայացուցիչը:

- Բարով եք եկել, պարոն Անասյան, որքա՞ն եք մնալու այս տարի, կարոտում ենք Ձեզ,- դեռ սենյակ չմտած, ասաց խափշիկ հիշեցնող տիկինը:

- Այս անգան երկար, շատ երկար, գրեթե 6 ամիս:

- Ինչ լավ...

- Իսկ Դուք, վստահ եմ, եկել եք տան եկամտահարկը գանձելու, այդպես չէ՞...

- Ճիշդ կռահեցիք, պարոն Անասյան:

- Հը, մի բան ավելացել է, թե՛ պակասել:

- Ավելացել է, ավելացել, ինչպե՞ս կարող է պակասել, չե՞ք տեսնում թե ինչպես է ամեն ինչ թանկանում:

- Գիտե՞մ, գիտեմ, եկեք պատշգամբում նստենք:

- Այո՛, այո, բալկոնում:

Մինչ աշխատակցուհին հարմարավետ տեղավորվում է հաճելի բազկաթոռին, ես գնում եմ իմ աշխատասենյակը և գրադարակից հանում տան հետ կապված վճարումներն ապացուցող անդորրագրերն ու բերում նրա մոտ:

- Գիտե՞ք, պարոն Անասյան, Դուք մոտ հարյուր քսան հազարի պարտք ունեք նախկին տարիներից մնացած:

- Ի՞նչ պարտք, քուր ջան,- առօրյա խոսակցական ոճով հարցնում եմ ես:

- Այդ պարտքը գալիս է հնուց, երբ Դուք այս բնակարանը գնել եք, բնակարանի նախկին տերը իր պարտքերը չվճարած, առուծախի պայմանագիր է կնքել Ձեզ հետ:

- Ինչպե՞ս կարող է նման բան լինել, չե՞ որ մինչև նա չապացուցի, որ պարտք-մարտք չունի՝ նոտարը չի հաստատի թղթերը և պետական գրասենյակն էլ չի վավերացնի առքու-

վաճառքի պայմանագիրը և բնակարանը չի ձևակերպվի իմ անունով:

- Դուք ճիշտ եք, ընկեր, ներեցեք, պարոն Անասյան, բայց եղածը-եղած է, մեր համակարգչի մեջ հստակորեն երևում է ամեն ինչ, կարող եք գալ մեր գրասենյակ և համոզվել:

- Ես ոչ մի տեղ էլ չեմ գնա և ոչինչ ապացուցելու կարիք չունեմ: Մեղքը նոտարինն է և կադաստրինը: Ինչ ուզում եք արեք, եթե պետք է դատարան էլ կարող եմ գալ: Խնդիրը երեք հարյուր դոլարի մասին չէ, թեև Հայաստանի համար դա քիչ դրամ չէ, բայց Ձեր հաստատությունների և, մանավանդ, աշխատողների՝ հանցավոր գործողությունների պատճառով, ես այդքան դրամ չեմ կարող հենց այնպես ջուրը նետել՝ հագուրդ տալու համար խաբեբաների ընչաքաղցությամբ:

- Իզուր եք ջղայնանում, պարոն Անասյան...

- Ինչպե՞ս չզայրանամ, ամեն տարի մի բան հնարում եք դրամ կորզելու համար, վերջ տվեք, ամոթ է... իմ հարևանուհին հիվանդագին բժախնդրությամբ ամբողջ տարին կանոնավոր կերպով հետևում է վճարումներին:

- Հիմա խոսքը դրանց մասին չէ, խոսքը հին պարտքի մասին է:

- Մուտ է, նման բան չկա, ո՞ր էիք մինչև հիմա, տաս տարուց ավելի ժամանակ է անցել և նո՞ր եք «հայտնաբերում», որ «խաբեություն» կա...

- Լավ, լավ, պարոն Անասյան, հանգստացեք, կարելի է իհարկե, ինչ-որ ձևով հանել կոմայյուտերից, ի՞նչ իմանամ...

Ես, անշուշտ, անմիջապես հասկացա, թե ինչ էր ակնարկում տիկինը, ով, հավանաբար, ինձ խոֆած ծերուկի տեղ դնելով, մտադրվել էր հորինովի պատմությամբ մի հարյուր դոլար փախցնել: Ես ինձ չհասկացողի տեղ դրի ու ասացի.

- Չգիտեմ, ինչ ուզում եք արեք, հանում եք, չեք հանում ձեր համակարգչից՝ ձեր գործն է:

- Ի՞նչ ասեմ... Դուք գիտեք, այդ չարաբաստիկ գումարը մշտապես, որպես պարտք, կմնա, և երբ, որևէ ժամանակ Ձեր

բնակարանը վաճառելու լինեք՝ չեք կարող ձևակերպումներ անել, մինչև այդ գումարը չվճարեք:

- Թող այդպես էլ մնա, իսկ հիմա ասացեք, թե որքա՞ն եմ վճարելու:

Վճարում եմ պահանջվող գումարը՝ թեյավարձով անշուշտ ու նրան եմ ուղղում ինձ հետաքրքրող մի հարց.

- Ասա, խնդրեմ, քույրիկ ջան, այդ ինչպե՞ս է պատահում, որ ամեն անգամ, երբ ես Հայաստան եմ գալիս, Դուք առաջին իսկ օրը հայտնվում եք իմ տանը, ինչպե՞ս եք իմանում, որ ես եկել եմ:

- Ինչո՞ւ դա էլ հարց է... մենք ամեն օր ստուգում ենք՝ ով եկավ, ով գնաց:

- Դե, ասա KGB-ն լավ էլ աշխատում է... ամեն պարագայում մեկ հարց էլ եմ ուզում տալ. անցյալ տարի մի ուրիշ կին էր եկել, այնպես, բավական ճոխ արդուզարդով և իր տարիքին ոչ համապատասխան «խնամված» դեմքով:

- Հա՛, իմացա, Հայկուշի մասին է Ձեր խոսքը: Նա փախել է հանրապետությունից: Ահագին փող է կերել ու անհայտացել:

- Ի՞նչ եք կարծում, գուցե նա՞ է համակարգչի մեջ իմ անվան դիմաց հնարավոր պարտք ձևակերպել՝ հետագայում ինձնից փող կորզելու համար, որովհետև, ինչպես տեսնում եմ, շատ դյուրին է Ձեզ մոտ համակարգչի մեջ ցանկացած գործողություն իրականացնելը: Հը՞, այդպե՞ս է, թե՛ ոչ...

Այս իմ խոսքի վրա կինը փոքր-ինչ լռեց և ուղիղ աչքերիս մեջ նայելով, ասաց.

- Շատ լավ էլ հասկացա, պարոն Անասյան, թե ինչ եք ակնարկում: Այո, միշտ էլ հնարավոր է, որ լինեն նման կարգի «թյուրիմացություններ», ուրիշ տանտերերի մոտ էլ կան...

- Անշուշտ կլինեն, մանավանդ՝ նորովի «ախպարների» մոտ, որոնք ոչինչ չեն հասկանում օրենքից և կուրորեն ենթարկվում են Ձեր ամեն մի ստահող բարբաջանքներին: Իսկ իմ պարագայում, սիրելի տիկին, մի մոռացեք, որ ես Հայաստանի ծնունդ եմ ու ձեր բոլոր խաղերին քաջատեղյակ: Հաջորդիվ զգույշ

եղեք ինձ հետ, ավելի լավ է ազնվորեն դրամ ուզեք, քան ինձ խոֆած, հիշողությունը կորցրած ծերուկ համարեք:

- Ես ուշադրությամբ լսեցի Ձեզ, պարոն Անասյան, հետևությունները թողեք ինձ, իսկ հիմա թույլ տվեք գնալ: Մինչև հաջորդ տարի:

Հունիսի 14, 2012 թ.,

Երևան

ՎԱՐԴՈՒՀԻՆ ԵՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱԹԱՆ

Անցյալ տարի, մեր շենքի հարևանությամբ, մի հրաշալի խմորեղենի խանութ կար: Այս անգամ, Երևան հասնելուս երկրորդ օրը գնացի այդ խանութը՝ իմ նախընտրած խմորեղեններից գնելու: Մեծ եղավ հուսախաբությունս, երբ տեսա, որ խանութը փակ էր: Հարևան խանութի տիրոջից իմացա, որ խմորեղենի խանութը տեղափոխվել է Մաշտոցի պողոտայի վրա, շատ ավելի մոտ իմ ապրած տանը:

- Ինձ մեկ հատ գաթա կտա՞ք,- ասացի անծանոթ վաճառողուհուն:

- Խորիզո՞վ, թե առանց դրա:

- Առանց խորիսխի:

- Սիրով, հայրիկ,- ասաց երիտասարդ կինը և բարձրաձայն կանչեց,- տիկին Նվարդ, մի անխորիզ գաթա բեր:

Տիկին Նվարդը ինչ որ տեղից դուրս եկավ ու հեռվից «տնտղեց»՝ իմանալու համար, թե ո՞վ է հաճախորդը: Քիչ անց կինը գաթան բերեց և տվեց վաճառողուհուն: Վերջինս այն դրեց տուփի մեջ ու երկարեց ինձ:

- Խնդրեմ, հայրիկ, նորից համեցեք:

- Շնորհակալություն, աղջիկս, հաճելի վերաբերմունքի և լավ սպասարկման համար,- ասացի ես ու դուրս եկա խանութից:

Երեկոյան ժամը ինն անց էր: Մեն-մենակ հեռուստացույց եմ նայում ու սպասում, որ թեյի ջուրը եռա ու սուլիչն ազդարարի դրա մասին:

Անհամբեր եմ գաթան ճաշակելու համար: Դեռ անցյալ տարի էինք ես ու Մարիետան հավանել այդ թխվածքը: Թեյի առաջին կումն անելուց հետո, փորձեցի ճաշակել գաթան: Հազիվ մեկ պատառ բերանս դրած, անմիջապես հասկացա, որ գաթան թաքմ չէր. սուր դանակով կտրելիս էլ ինձ տարօրինակ էր թվացել գաթայի անսովոր պինդ լինելն ու անհրապույր տեսքը:

Զայրույթից չզիտեի ինչ անել: Ժամին նայեցի ու տեսա, որ

քիչ ժամանակ է մնում խանութը փակվելուն. ոչինչ, առավոտյան ես դրանց հարցը կլուծեմ,- ասացի ինքս ինձ և սկսեցի դիտել «Գեներալի աղջիկը» սերիալի հերթական մասը:

Առավոտյան, հազիվ խանութը բացված, մտնում եմ ներս: Վաճառողուհուց բացի ոչ ոք չկա խանութում: Երեկվա գոգնոցավոր մեծահասակ կինն էլ չի երևում: Առանց բարև-բարի լույսի, վաճառողուհու առջև եմ նետում չարաբաստիկ գաթան:

- Աղջիկ ջան,- գայրացած ասում եմ ես,- դու այս գաթան ինչպե՞ս կարող ես վաճառել, չէ՞ որ հին է, հավանաբար մի քանի օրվա թխած, ի՞նչ է, ինձ ցնդած ծերուկի տե՞ղ եք դրել:

Երիտասարդ կինը պապանձվել, մնացել է, ոչինչ չի կարողանում ասել, քիչ է մնում վայր ընկնի: Բռնում եմ թևն ու նստեցնում աթոռին: Ապշահար նայում եմ խեղճացած կնոջը: Վերջինս դալկացած դեմքով նայում է ինձ ու աչքերից հոսում են արցունքները գուլ-գուլ թափվելով երեսնիվայր:

- Ես մեղավոր չեմ, հայրիկ,- հազիվ կարողանում է արցունքների միջից ասել մի բոռ դառած, առանց այն էլ նիհարից էլ նիհար երիտասարդ կինը:

Հիմա ես եմ փորձում հանգստացնել նրան՝ մտքումս հայեցողով ինձ, թե այս ինչ արի, այս ինչ օրի գցեցի խեղճ կնոջը, հերն եմ անիծել գաթային էլ, գաթա պատրաստողին էլ, ինչ տալիս են՝ դա էլ վաճառում է:

Մեր այս աղմուկի վրա, խոհանոցի կողմից հայտնվում է երեկվա տարեց կինն ու մոտենում մեզ: Առանց մի բառ փոխանակելու սեղանի վրայից վերցնում է գաթան ու գնում այնտեղ՝ որտեղից եկել էր: Հստակ դարձավ, որ նա լսել էր մեր խոսակցությունը և մտադրվել էր այդ տհաճ պատմության հետ կապված ապացույցը հնարավորինս արագ վերացնել: Երբ ես փորձում էի հանգստացնել վաճառողուհուն, կրկին հայտնվեց տարեց կինը, սեղանին դրեց մի նոր գաթա ու արագորեն, առանց մի բառ փոխանակելու հեռացավ:

Վերջապես հանդարտվեց մեր հերոսուհին: Իրեն կարգի բերելուց հետո ոտքի կանգնեց ու տեսնելով իմ ժպիտը, զգալով իմ բարյացական վերաբերմունքը, գաթան դրեց տուփի մեջ,

բացեց դարակը և այնտեղից հանելով հինգ հարյուր դրամանոց մետաղադրամը, երկուսը միասին դրեց առջևս:

- Իսկ ինչո՞ւ եք տալիս այդ դրամը, ես նվեր չեմ ընդունում:

- Որովհետև ես ինձ մեղավոր եմ գգում: Ճիշտ է, ես միայն վաճառողուհի եմ և ինչ տալիս եմ ինձ այն էլ մատուցում եմ գնորդին: Իմ աշխատանքային երկրորդ օրն է այս խանութում և եթե խանութի տերն իմանա այս տհաճ պատմության մասին, կարող է ինձ աշխատանքից ազատել:

- Նախ, նա չի իմանա, աղջիկս, երկրորդ, դու էլ հաջորդ անգամ կստուգես, թե ինչ եմ տալիս քեզ վաճառելու... ինչպե՞ս է անունդ, աղջիկս:

- Վարդուհի...

- Այսպես ուրեմն, Վարդուհի, նա չի իմանա, որովհետև վկա չկա՝ մեկ, երկրորդ, այդ կինը ձեն-ծպտուն չի հանի, որովհետև ինքն է մեղավորը, որ տեսնելով ծերուկիս, մտածել է «սաղացնել» հին խմորեղենը՝ հոգուտ խանութի: Այնպես որ, դու ինձ ներիք, որ անփափկանկատ ձևով, առանց մանրամասնությունների մեջ խորանալու, վիրավորեցի քեզ:

- Չէ՛, չէ՛, ի՞նչ եք ասում, ես եմ մեղավորը, ես պիտի իմանայի, թե այդ կինը ինչ խմորեղեն է բերում, չէ, չէ՛, մի ասեք ոչինչ, ես նրա փոխարեն էլ եմ ներողություն խնդրում: Վերցրեք, խնդրեմ, Ձեր դրամը և գաթան: Ես նվեր եմ տալիս, արդեն ամբողջովին հավաք վիճակում ասաց Վարդուհին:

- Եկեք պայմանավորվենք այսպես, Վարդուհի ջան. կամ, դու վերցնում ես դրամը, կամ էլ՝ ես հրաժարվում եմ գաթայից, ուրիշ պայման չեմ ընդունում: Ես քո հոր տարիքին եմ, դու պարտավոր ես ինձ լսել, - վճռականորեն ասացի ես:

- Լավ, թող Ձեր ասածը լինի, հայրիկ ջան...

- Խնդրում եմ, աղջիկս, սրանից հետո ինձ «Մաեստրո» անունով դիմիր, ինձ այդպես եմ դիմում բոլոր ճանաչողները: Ես ապրում եմ հենց այս շենքի բակում: Մենք հաճախ ենք հանդիպելու: Ես այս անգամ երկար եմ մնալու:

- Ինչպե՞ս թե երկար եք մնալու, Դուք այստեղ չե՞ք ապրում, Մաեստրո, - առանձնակի շեշտ դնելով «Մաեստրո» բառի վրա,

ասաց Վարդուհին:

- Ոչ, աղջիկ ջան, ես հյուր եմ, հյուր՝ իմ տանը:

- Չեմ հասկանում, Մաեստրո, ինչպես թե «հյուր իմ տանը», ի՞նչ եք ուզում ասել:

- Այո, Վարդուհի, հյուրի, ինչպե՞ս ասեմ, զրոսաշրջիկի կարգավիճակով: Ինձ հրավիրել են իմ հոբելյանի առիթով: Սեպտեմբերին նշվելու է:

- Օ՛, կնշանակի հինգ ամիս և ավելի Դուք մեր հաճախողն եք:

- Այո, սիրելիս, և մենք, հուսով եմ, բարեկամներ կդառնանք:

- Անշո լշտ: Իսկ ինչպե՞ս է Ձեր անունը Մաեստրո...

- Հենրիկ, Հենրիկ Անապյան...

- Ի՞նչ եք ասում... ես լսել եմ Ձեր անունը, կարծեմ Դուք եք գրել դուդուկի կոնցերտը, այդպես չէ՞...

- Այո, բայց դու որտեղի՞ց գիտես:

- Ինչպե՞ս չէ, գիտեմ, ամուսինս մտերիմ է դուդուկահար Գևորգ Դաբաղյանի հետ, անցյալ տարի էլ լսել է ֆիլհարմոնիայի համերգին:

- Ուրեմն, դու չես լսել կոնցերտը, պարզապես տեղյակ ես այդ կոնցերտի մասին:

- Ցավում եմ, որ չեմ լսել, ես երեկոներն աշխատում եմ:

- Հույս ունեմ, որ այս անգամ կլսես սեպտեմբերին՝ դարձյալ Գևորգ Դաբաղյանի կատարմամբ:

- Ի՞նչ եք ասում, անպայման: Ես վաղն իսկ թույլտվություն կխնդրեմ խանութի տիրոջից այդ օրվա համար փոխարինող գտնել:

- Դեռ երկար ժամանակ ունես, մի մտախոգվիր, իսկ եթե այս ամիսների ընթացքում դու կարողանաս թարմ խմորեղեններով ապահովել ինձ և իմ մեծաթիվ հյուրերին, ուրեմն կարող ես վստահ լինել, որ դու երկու հրավիրատուս կունենաս իմ հոբելյանական երեկոյի համար, - կատակով ասացի ես:

Պետք էր տեսնել թե ինչպես կերպարանափոխվեց երիտասարդ կինը: Երեխայի պես սկսեց թռչկոտել ու ծափ տալ. համերգ եմ գնում, համերգ՝ բղավելով վազեց դեպի խոհանոց

և վայրկյաններ անց, «Խաչապուրի» կոչված խմորեղենով լի ստվարաթղթե տուփը դրեց առջևս:

- Մա արդեն չեք կարող մերժել: Դուք ինձ երկու տոմսակ եք նվիրում, իսկ ես Ձեզ՝ խմորեղեն:

- Աղջիկս, բայց դու ինչպե՞ս ես քեզ թույլ տալիս նման շռայլություն անել անծանոթ հաճախորդի համար: Ինչպե՞ս ես բացատրություն տալու խանութի տիրոջը, թե՛, թե նա չի իմանա...

- Օ՛, ո՛չ... ի՞նչ եք ասում, ես ոչ մեկին հենց այնպես նվեր չեմ տալիս և իմ ամեն մի արարքի համար նրան տեղյակ եմ պահում, նա ամեն ինչում ինձ վստահում է: Համոզված եմ, որ նա սիրով կլսի իմ բացատրությունը և ինձ չի մեղադրի:

- Իսկ, իսկ գաթայի հետ կապված պատմությանը նո՞ւյնպես տեղյակ ես պահելու նրան,- կես կատակ, կես լուրջ, ժպտալով հարցրի ես:

Մի քանի վայրկյան մտածելուց հետո, ասաց.

- Ո՛չ, իհարկե՝ ոչ, որովհետև նա ոչ միայն կմեղադրի այն խեղճ կնոջը, այլև կարող է ազատել աշխատանքից, իսկ այդ կինը դժբախտ ընտանիքի տեր է: Հավանաբար, ընկերությանը վնաս չտալու դիտավորությամբ առաջնորդված, նա փորձել էր հնացած խմորեղենը, ինչպես ասում են՝ «սաղացնել»:

... Հինգ ամիս շարունակ, գրեթե ամեն օր օգտվում էի Վարդուհու խմորեղենի խանութից: Մենք մտերիմներ էինք դարձել: Պարզվեց, որ նա ավարտել էր համալսարանի բանասիրական բաժինը, իր մասնագիտությամբ գործ չէր կարողացել գտնել և գործի էր անցել թխվածքի ընկերությունում:

Վարդուհին պատմում էր իր ընտանիքի, ես էլ պատմում էի իմ ընտանիքի ու թոռների մասին և, քանի որ բանասեր էր, զրուցում էինք նաև գրականությունից: Այդ առթիվ էլ ես նրան նվիրեցի իմ «Ա՛յս եմ ես...» գրական շարքի հինգերորդ հատորը:

Դպրոցում երկու գերազանց սովորող երեխաների մայր է Վարդուհին: Բնավ ամուսնու հետ կապված հարց չշռչափվեց այդ ամիսների ընթացքում: Խանութի հացթուխ Նվարդը

մշտապես փախուստ էր տալիս ինձնից և ամեն կերպ խուսափում էր երես առ երես հանդիպելուց:

Հայաստանում իմ կեցության վերջին ամսում Վարդուհու խանութը գնալու պարտականությունն իր վրա վերցրեց Մարիետան, ով այնքան էր մտերմացել նրա հետ, որ հեռաձայնով էր իր հարցերը լուծում՝ սպասվող հյուրերին համեղ թխվածքներով հյուրասիրելու համար:

Հինգ ամիս իմ բնակարանի սեղանը մշտապես լի էր Վարդուհու խանութի համեղ գաթաներով ու խմորեղենի հարուստ տեսականիով: Աստիճանաբար իմ հյուրերը դառնում էին նրա խանութի մշտական հաճախորդները:

Իմ հորեղանական համերգ-երեկոյին ներկա էր Վարդուհին: Որպես ուղեկցողի, նրան ընկերացել էր իր տասնհինգամյա որդին, որը երեկոյի ավարտին մի հսկա ծաղկեփունջ նվիրեց Մարիետային:

*Հունիսի 16, 2012 թ.,
Երևան*

ԿՐԹՎԱԾ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆԸ

... Մի քանի օր էր ինչ էս և Մարիետան տեղավորվել էինք Երևանի մեր բնակարանում, երբ սկսեցին մեկը մյուսի ետևից հայտնվել ծանոթ-անծանոթ մափդիկ: Շատերի գալիս են Լոս Անջելեսի իրենց բարեկամների կողմից ուղարկված նվերները և դեղերը տանելու: Գալիս են նաև արհեստավորներ, գործ փնտրողներ, հեռու-մոտիկ ծանոթներ:

Մենք միշտ Հայաստան ենք գնում, ինչպես սովորաբար ասվում է՝ «զինված-պատրաստված», որևէ անակնկալ դեպքի համար էլ՝ դարձյալ պատրաստի վիճակում:

Իմ այս ասածը, խնդրում եմ որպես բողոքի նշան չընկալել: Մենք դա անում ենք սիրով ու մանավանդ՝ գիտակցված:

Եվ ահա, մեր ժամանման երրորդ թե չորրորդ օրը, մեր պատշգամբի ցանցեպատ դռանն է մոտենում սևազգեստ, բավական խնամված արտաքինով վաթսունին մոտ մի կին:

- Խնդրում եմ Ձեզ, պարոն, մի քանի բոլակ լսել ինձ, - ակնհայտ հոգեպես ցնցված վիճակում դռան ետևից ասում է անծանոթ կինը:

- Ի՞նչ կա, տիկին, ի՞նչ է եղել, ի՞նչ եք ուզում, - մտահոգված հարցնում եմ:

- Բաց արեք, խնդրում եմ բաց արեք դուռը, ես հիմա Ձեզ ամեն ինչ կպատմեմ:

- Տիկին, ես և Դուք՝ տեսնում ենք միմյանց ցանցի միջով, ասացեք, թե ինչ եք ուզում:

- Ձե, չե, բաց արեք, համ էլ վատ եմ զգում, գոնե մի երկու բոլակ կնստեմ, կհանգստանամ այս Ձեր հարմարավետ բալկոնում, խնդրում եմ:

Բաց եմ անում պատշգամբի մետաղյա դուռը և կինը՝ գրեթե ինձ հրելով մի կողմ, իրեն զգում է մեր բնակարանից ներս: Ի՞նչ հոգնել, ի՞նչ նստել. կինը անձայն, առանց մի բառ ասելու, պտտվում է մեր ընդարձակ հյուրասենյակի մեջ, հետո փոր-

ձում է անցնել ննջասենյակները, ես անմիջապես կանխում եմ նրան.

- Վերջապես կասե՛ք, թե ո՞վ եք Դուք, տիկին, և ի՞նչ եք փնտրում մեր բնակարանում: Ձեր պահվածքը ինձ բոլորովին դուր չի գալիս:

- Ե՛ս, ես՝ ոչինչ... պարզապես հետաքրքրության համար...

- Կարծեմ քիչ առաջ Դուք ասացիք, որ հոգնած եք և ուզում եք նստել, այդ ինչպե՛ս արագ անցավ Ձեր հոգնածությունը, տիկին:

- Դե, գիտե՛ք ինչ, պարոն, այսպիսի բնակարանում հայտնվելու պարագայում ի՞նչ հոգնության մասին կարող է խոսք լինել: Տեսնում եմ լավ բնակարան ունեք, ես ձեր հարևան շենքում եմ ապրում և օգնության համար եմ եկել Ձեզ մոտ:

- Ձեր հագուկապից բնավ չի երևում, որ Դուք ինչ-որ բանի կարիք ունեք, և հետո, օգնության համար եկողը այդպես անքաղաքավարի ձևով չի չափչփի օտարի տունը:

- Կներեք, պարոն, Դուք ճիշտ եք ասում, բայց ես այնքան շվարած եմ, որ ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչ եմ անում: Ես պարզապես գլուխս կորցրել եմ, ախ, ախ, Դուք չգիտեք, չգիտեք... տղաս հիվանդ է, ծանր հիվանդ, երեկ էլ հիվանդանոց տարան:

Ես մոտավորապես գլխի էի ընկել, որ մենք գործ ունենք խաբեբա, սրիկա, կրթված կնոջ հետ, սակայն ստիպված եղա հարցնել.

- Ի՞նչ հիվանդությամբ է տառապում Ձեր տղան,-փոքր ինչ զսպելով զայրությոս, հարցրի նրան:

- Ի՞նչ ասեմ, ես էլ եմ ամաչում... այո, այո, ամաչում եմ, դե, դե... այն անտեր հիվանդությունից է էլի, սեռական բնույթի:

- Ի՞նչ... սեռական բնույթի ...

- Այո, այո, ես, իհարկե բոլորին չե, որ ասում եմ այդ մասին: Դուք դրսի մարդիկ եք, դրա համար էլ ասում եմ, թե չե աշխարհով մեկ խայտառակ կլինենք:

- Իսկ ի՞նչու ասացիք, չե՞ որ ես էլ կարող եմ ուրիշների առջև բացել Ձեր գաղտնիքը:

- Ոչ, ոչ... Դուք դա չեք անի, Ձեր ինչի՞ն է պետք:

- Իսկ որքա՞ն գումար է անհրաժեշտ Ձեր տղային բուժելու համար:

- Ահագին դրամ է հարկավոր, իսկ ես այդքան դրամ չունեմ: Ինքս երկար տարիներ մանկավարժ եմ եղել, իսկ հիմա չեմ աշխատում, ստացած թոշակս կոմունալ ծախսերին էլ չի բավարարում: Խնդրում եմ, աղաչում եմ, օգնե՞ք ինձ: Ահա երեք օր է դռնե-դուռ ընկած դրամ եմ հավաքում տղայիս բուժման համար: Որքան կարող եք, խնդրում եմ, աղաչում եմ:

Այս ամբողջ խոսակցության ընթացքում, Մարիետան սպասողական հայացքով ինձ էր նայում ու միևնույն ժամանակ անհանգիստ շարժումներ անում՝ փորձելով հասկացնել, որ ինչ որ պիտի անեմ, անեմ արագ, այս անսպասելի ու անսխորժ վիճակից դուրս գալու համար:

Մինչ ես պատրաստվում էի դրամապանակիցս դրամ հանել, այդ կինը աչքերը ֆոռացնում էր բնակարանով մեկ, իսկ մեկ ուրիշը, նրա փոխարեն աչքերը կալշացներ վրաս՝ նայելու համար թե որքան դրամ եմ տալու: Արդեն կասկածից վեր էր, որ մենք գործ ունեինք կրթված խաբեբայի հետ: Մեկ մտածեցի ոչինչ չտալ, մեկ էլ. Հենրիկ, ասացի, այդ կնոջ անեծքից ազատվելու համար մի քսան դոլար շպրտիր, թող գնա «հիվանդ» տղայի մոտ:

Ինչևէ, քսան դոլարանոցը հանեցի դրամապանակից ու մեկնեցի կնոջը.

- Խնդրեմ, տիկին,- կծու, խայթող հայացքս մեխելով կնոջ աչքերի մեջ,- ասացի ես:

Կինը փախցրեց հայացքը և ոչինչ չեղածի պես շարունակեց դիտել մեր հյուրասենյակի պատերին կախված նկարներն ու ձեռքերը բարձրացնելով վեր ասաց.

- Այս ի՞նչ հիանալի նկարներ են, օ՛, Աստված իմ... ո՞վ է, օրինակ, այս նկարի հեղինակը,- ցուցամատը մեկնելով Ալպյան լեռների մի տեսարան պատկերող նկարի վրա՝ հարցրեց խաբեբա կինը:

- Տիկին, կարծեմ Դուք մխրճվեցի՞ք մեր բնակարանից ներս առանց թույլտվության ու հիմա էլ մեր տան իրե՞րն եք ուսում-

նասիրում... խնդրեմ, հեռացեք, տիկին,- ինչ որ անբացատրելի վախի զգացումով ասացի նրան:

- Օ, ոչ, ի՞նչ եք ասում, պարոն, ես, ես, հենց այնպես,- չիմանալով ինչ բացատրություն տալ՝ ձեռքերը կրծքին խաչած, ասաց կինը ու առանց շնորհակալություն հայտնելու, արագորեն հեռացավ: Նույն օրը այս պատմությանը հաղորդակից դարձրինք մեր բնակարանի «պահապան», առաջին հարկի հարևան, երիտասարդ մայր Նունեին:

- Այդ ինչ սխալ բան եք արել,- ասաց նա,- դա մի խաբեբա կին է, մեր ամբողջ թաղը ճանաչում է նրան: Այդպես գեղեցիկ հագնված, առաքինի կնոջ դեր խաղալով, միամիտ մարդկանց հեքիաթներ պատմելով, խղճմտանք առաջացնելով նրանց հոգում, հատկապես տուրիստների մոտ՝ դրամ է շորթում: Ի՞նչ հեքիաթ էր հորինել:

- Տղան ինչ որ ծանր հիվանդ է սեռական հոդի վրա,- ասացի:

- Ծանոթ պատմություն է,- ասաց Նունեն,- ուրիշ անգամ որ գա, կվնդեք:

Նույն տարվա ձմռանը, Նոր տարվա նախօրյակին հեռավայն Երևանից.

- Մաեստրո, ես եմ՝ Նունեն, Ձեր բնակարան գող է մտել, բայց մի անհանգստացեք, ճիշտ է, ամեն ինչ տակնուվրա են արել, բայց ոչինչ չեն տարել, բացի Ձեր կոնյակներից: Մեկ շիշն էլ առոք-փառոք խմել են, երեք բաժակ կար սեղանի վրա:

- Է՛, հետո՞, Նունե,- սա էլ Մարիետան է, որ ձեռքիցս վերցրել էր լսափողը:

- Հետո այն, Մարիետա ջան, որ մասնագետ եկավ, մետաղյա ձողերը գողեց ու ամեն ինչ տեղն ընկավ:

- Ի՞նչ ես կարծում, Հենրիկ, այս պատմության մեջ, այն սուտ մուրացկան կնոջ մատը խառը չէ՞,- ասաց Մարիետան:

- «Ի՞նչ իմանաս, մինչև հաստատ չիմանաս», - ծամծմված ասությամբ ավարտեցի երկխոսությունը:

*Հունիսի 18, 2012 թ.,
Երևան*

ԽԱՐԵՐԱ ԵՎ ՓԻՆԱԶԻ ՓԱԿԱՆԱԳՈՐԾԸ

... Երևանի մեր բնակարանը հյուրանոցի է նման: Սակայն չեմ ասի, որ այնտեղ ժամանակավորապես բնակվողը վճարում է կեցության համար. քաղ լիցի, բնավ երբեք: Մենք բնակարանը վարձով չենք տալիս, թեև հիմնականում ուր կամ տաս ամիս այն դատարկ է լինում:

Այդ տարի երկու հյուր ունեցանք մեր բնակարանում, երկուսն էլ Ավստրալիայից, Սիդնեյից, որտեղ ես շատ ընկերներ ունեմ՝ տարիներ շարունակ այդ քաղաքում իմ ունեցած համերգների շնորհիվ: Իրականում այդ կապը ստեղծվել է շատ վաղուց, ավելի քան 30 տարի առաջ՝ 1987 թվականից:

Հյուրերից առաջինը երգչուհի Աիդա Ավետիսյանի ավագ որդին էր, ով փորձում է իր տեղը գտնել Հայրենիքի ֆիլմարվեստում: Երկրորդ հյուրը Վահիկ Հարությունյանն էր, Սիդնեյի Համազգայինի վարչականներից: Տարիների ընթացքում ջերմացած մեր ընկերական-բարեկամական կապի պատճառով չկարողացա մերժել Վահիկի խնդրանքը, մանավանդ որ լուրջ գործով էր գնում Երևան և նրան անհրաժեշտ էր մշտապես քաղաքի կենտրոնում լինել:

Մեկ ամիս Երևանում մնալուց հետո, Ավստրալիա մեկնելուց առաջ հեռաձայնեց Վահիկը.

- Մաեստրո ջան, շատ շնորհակալ եմ: Հիանալի ժամանակ անցկացրի, իսկ քո հանգստավետ բնակարանը մեծապես նպաստեց իմ գործերի հաջողությանը:

- Ուրախ եմ, Վահիկ ջան, որ քեզ դուր է եկել իմ բնակարանը, միշտ պատրաստ եմ օգտակար լինել քեզ, դարձյալ կարող ես դիմել ինձ:

- Չմոռանամ ասել, որ հիանալի կին է քո բնակարանի հսկողը, շատ գոհ եմ նրա վերաբերմունքից:

- Այո, Վահիկ, աներևակայելի հավատարիմ կին է Նունեն: Ամբողջ տարին, երկու-երեք շաբաթը մեկ կարգի է բերում

բնակարանը, սառնամանիքին էլ փակում է ջրի ծորակները, որպեսզի չպայթեն:

- Հա, Հենրիկ, ծորակ ասացիր՝ ասեմ, որ խոհանոցի ծորակը փոխել եմ տվել: Նախկինից կաթոցներ կային և գնալով շատացան, ստիպված վարպետ կանչեցի և պատվիրեցի լավագույն որակի ծորակ դնել:

- Ինչ լավ, Վահիկ ջան, ապրես, շնորհակալ եմ:

- Ի՞նչ ես ասում, Մաեստրո, դա իմ պարտքն էր: Նունեի պարտքի տակ էլ չեմ մնացել...

... Վահիկի մեկնելուց մեկ շաբաթ անց, ես մեկնեցի Հայաստան: Անմիջապես տեսա, որ ծորակը փոխված էր: Տեսքից էլ երևում էր, որ բարձր որակի ծորակ էր: Բախտի չար կամոք, երկու-երեք շաբաթ անց, այս նոր ծորակի պոնկից սկսեց բարակ շիթով ջուր հոսել: Ստիպված եղա ջրաման դնել վացարանի տակ: Ու մ կանչել, ինչպե՞ս լավ վարպետ գտնել: Տարիների փորձով գիտեմ, որ լավ մասնագետ գտնելը դժվար է արհեստավորների շրջանում: Բոլորն էլ ասում են, որ մասնագետ են, բայց ինչպես ժողովուրդն է ասում, «քո գլխի վրա են դալլաբություն (վարսավիրություն) սովորում»:

Մի պայծառ միտք հղացա. Արի, Հենրիկ, զանգահարիր Ավստրալիա և փորձիր Վահիկից իմանալ փականագործ վարպետի հեռախոսի համարը: Զարմանալի. այս անգամ ընկալուչը Վահիկն է վերցնողը: Սովորաբար, կինը՝ Քլարն է առաջինը մոտենում ընկալուչին:

- Հա յ, Մաեստրո, ինչպե՞ս եք, որտեղի՞ց եք խոսում, երևի Երևանից, այո՞...

- Այո, այո... աշխարհի կենտրոնից...

- Ինչքա՞ն եք մնալու, Մաեստրո...

- Բավական երկար, հետո, կխոսենք դրա մասին, Վահիկ: Հիմա ես մի կարևոր խնդրանք ունեմ: Ո՞վ է փոխել իմ խոհանոցի ջրի ծորակը, դու նրա հեռաձայնի թիվը ունե՞ս:

- Ունեմ, իհարկե, ունեմ: Այդ վարպետին ես դեռ Իրանից գիտեմ: Քսան տարի ապրել է Լոս Անջելեսում և միայն չորս

տարի է, ինչ հաստատվել է Երևանում: Բայց ինչի՞ դ է պետք նրա համարը:

- Խնդիրն այն է, որ կրկին ջուր է կաթում այդ նոր ծորակից: Քանի որ ինքն է տեղադրել, երևի ինքն էլ կհասկանա, թե ինչ սխալ բան կա:

- Բայց ես զարմանում եմ, Մաեստրո, ինչո՞ւ պիտի ջուր կաթի: Իմ աչքի առջև է փոխել ծորակը: Այն էլ ասեմ, որ ես եմ գնել ծորակը, այն էլ՝ լավագույն տեսակից, կներես, ուրիշ բան չմտածես, ես ութսուն հազար դրամ եմ վճարել այդ ծորակի համար:

- Ի՞նչ, ութսուն հազար... այսինքն՝ մոտ երկու հարյուր դոլար...

- Այո, այո, Հենրիկ,- այս անգամ «դու»-ի անցնելով ասաց Վահիկը,- գրիր, խնդրում եմ, նրա համարը, Կոմիտասի վրա է ապրում, միայնակ մարդ է, ընտանիք չունի: Անունը Սերգեյ է, մենք Սերոժ ենք ասում:

Մի քիչ դեսից-դենից խոսելուց հետո, հրաժեշտ տվեցի Վահիկին: Խեղճը դեռ չգիտեր, թե ինչ օյին էր բերելու գլխիս այդ Սերոժ կոչված, մայրիկիս ասած՝ «չըլլալիք» վարպետ փականագործը:

Ամփջապես հեռաձայնում եմ Սերոժին:

- Վարպետ Սերգեյ, Դուք ե՞ք:

- Հա, ես եմ, Սերոժը, ի՞նչ կա, հի՞նչ ա ըլել, ո՞վ ես, ի՞նչ ես ուզում,- իրար ետևից շարում է Սերոժը:

- Վարպետ Սերոժ, ես քո ընկեր Վահիկի ընկերն եմ...

- Ի՞նչ Վահիկ, մենք, իրանահայերս շատ Վահիկ ունենք, ո՞ր Վահիկը,- կտրելով խոսքս հարցնում է նա:

- Այն, որ Ավստրալիայում է ապրում:

- Հա, իմացամ, հի՞նչ ա ըլել:

- Ախր, թող խոսեմ էլի, ախպեր ջան, հա վրա ես տալիս:

- Նայի, ախպեր ջան, ես չգիտեմ, թե դու ով ես, բայց քեզ կոնկրետ պահի, ես վաթսունն անց մարդ եմ...

- Լավ, լավ, մի նեղանա,- գործս առաջ տանելու մտահոգությամբ կես կատակ կես լուրջ ասացի,- ի՞նչ անենք, ախպեր

ջան, ես էլ՝ յոթանասունն անց մարդ եմ: Հիմա լսիր, թե ինչ եմ ասում:

- Լսում եմ, ասա,- արդեն ոչ առաջվա նման հարձակողական ռճով ասաց Սերոժը:

- Դու մի ամիս առաջ փոխել ես Վահիկի ապրած բնակարանի խոհանոցի ծորակը: Այդ բնակարանը իմն է: Դու, փխբկե, հիշում ես, թե որտեղ է իմ բնակարանը:

- Հա, շատ լավ եմ հիշում, պրասպեկտի վրա էր, Չարենցի թանգարանի հետևը:

- Այո, այո, հենց այդտեղ: Խնդրում եմ գաւ ու նայես, թե ինչու է ջուր հոսում ծորակի տակից:

- Ընչի՞ պտի ջուր գա, բաբա՛մ, նորն եմ դրե... լավ, հասկացա, այսօր չեմ գա, էգուց առավոտ սպասի:

Հաջորդ առավոտյան, տասի մոտերքը երևաց գաճաճ, կարճ-լիկ, փոքրամարմին Սերոժը՝ մի երկարահասակ երիտասարդի հետ: Գործնական մարդու շարժումներով, մի քանի անգամ բացեց փակեց ծորակը և համոզվեց որ, իրոք, ծորակի տակի մասից ջուր է հոսում:

- Սրա միջի ռեզինը մաշվել ա, պտի փոխվի:

- Այդ է՞րբ մաշվեց, եղբայր, հազիվ երեք շաբաթ է, որ ինքդ ես դրել նոր ծորակը ու միայն ես եմ այն օգտագործում, այդ ո՞նց մաշվեց: Ինչ որ սխալ բան կա, վարպետ,- ասում եմ ես:

- Բաբա՛մ, ի՞նչ իմանամ, կարող ա հենց սկզբից էլ հին ա ըլել:

- Ո՞նց թե հին, այդ դու չե՞ս ութանասուն հազար առել Վահիկից այս նոր ծորակի համար:

- Էլ շատ մի երկարացնի, պարոն, թե ուզում ես սարքեմ, կսարքեմ,- չար, հարձակողական հայացքով ուղղակի աչքերիս մեջ նայելով, ասում է ավագակի նմանող այդ գաճաճ մարդուկը:

- «Ի՞նչ անեմ արդյոք», - ինքս ինձ մտածում եմ,- դուրս չվռնդե՞մ այս փոքրամարմին ճիվաղին, բայց միևնույն ժամանակ մտահոգ եմ. ծորակը հանել է, եթե վռնդեմ՝ պիտի թողնի ու գնա, ես էլ պիտի մնամ շվար վիճակում: Մեկ վայրկյան տևեց իմ մտածումների շղթան ի մի բերելը:

- Սարքի, սարքի, ախպեր, այս ինչ նեղացկոտն էս, մի բան էր ասինք էլի:

- Ռուբիկ,- շրջվելով երիտասարդի կողմը ասաց նա,- գնա խանութ, էս ռեզինից բեր, էս էլ, մինչև գաս, տակի տրուբեքը կը ստուգեմ:

Որոշեցի «չխանգարել» «վարպետ» Սերոժին և միայն հետևել թե ինչ է անելու: Ես արդեն նախապես ստուգել էի այդ խողովակները, որոնք նոր էին և դրանցից չէր կարող ջուր հոսել: Մինչ նա իր գաճաճ մարմնով ազատորեն մտնում էր ծորակի տակ՝ դուրաթեք խողովակները փոխելու, մի բան, որ էս չէի կարող անել իմ պարարտ ստամոքսի պատճառով, էս մտքով գնացի քառասուն տարի ետ.

1977 թվականի աշնանը, երբ հայտնի դարձավ, որ Խորհրդային իշխանությունները մեզ արտոնել են Միացյալ Նահանգներ մեկնել, էս որոշեցի արհեստ սովորել: Ո՞վ էր ինձ Լոս Անջելեսում ճանաչում, ո՞վ պիտի ինձ համապատասխան աշխատանք տար, մանավանդ որ, անգլերեն էլ չգիտեի: Լսել էինք, գիտեինք, որ սկզբնական շրջանի համար կարող էինք կառավարական նպաստ ստանալ և օգտվել ձրիաբար տրվող սննդի կտրոններից: Սակայն էս, բնավ մտադրություն չունեի օգնության համար դիմել ամերիկյան նման բնույթի օրենքին: Ես ցանկանում էի ինքս, իմ աշխատանքով պահել իմ ընտանիքը:

Մի բարեկամի միջնորդությամբ աշխատանքի անցա Արտաշատի շրջանի գյուղերից մեկում կառուցվող մի շենքի փակա-նագործների խմբի մեջ: Աշդեկ Դերոն (*Դերենիկ*) առաջին իսկ վայրկյանից հասկացավ, որ էս այն մարդը չեմ, որ կարողա-նամ շենքի գետնահարկում փականագործական աշխատանք-ներ կատարել և ինձ կցեց մի խմբի, որն զբաղված էր բնակա-րաններում լվացարաններ, ծորակներ և այլ պարագաներ տեղադրելով: Մի քանի օրում՝ առանց որևէ մեկի օգնության, սկսեցի ինքս գլուխ հանել արհեստից:

Ոչ որ չգիտեի իմ իրական մասնագիտության մասին: Աշդեկը և բանվորները առանձին հարգանք էին տաժում իմ

նկատմամբ. «Դու ով ես, ինչ ես՝ չգիտեմ, բայց տեսնում եմ, որ դու արհեստի մարդ չես», - ասում էր աշդեկը, - դու կարդացած մարդ ես երևում, դու նստիր, մի աշխատի, դու միայն խոսիր, դու հետաքրքիր բաներ ես պատմում, մենք քո փոխարեն կաշխատենք»:

Իմ ով և ինչ լինելու գաղտնիքը երկրորդ ամսում բացահայտվեց:

Հեռուստատեսությամբ կենդանի համերգ է և ես եմ դիրիժորը: Համերգի հաջորդ օրը, առավոտյան ժամը յոթին, սովորականի պես, իմ մեքենայով գնում եմ աշխատանքի: Մեքենայիս հայտնվելու պես, շինհրապարակի մուտքին կանգնած մի խումբ բանվորներ սկսեցին ծափահարել: Ինձ համար հասկանալի էր ամեն ինչ:

Հազիվ մեքենայից իջած, ինձ մոտեցավ աշդեկը և հրավիրեց գրասենյակ:

- Հենրիկ, երեկ գիշեր ամբողջ գյուղը տեսել է քեզ հեռուստատեսությամբ, հիմա չգիտեմ, ի՞նչ որոշում ես կայացնելու, արդեն բոլորս էլ գլխի էինք ընկել, որ դու այն մարդը չես, որ փորձում էիր ներկայանալ: Ասա, ի՞նչ նպատակ էիր հետապնդում:

Փախուստ չկար. ես ստիպված եղա բացել ամբողջ գաղտնիքը:

- Ինձ թվում է, դու այս պայմաններում այլևս չես կարող աշխատել, ի՞նչ ես մտածում, - ասաց աշդեկ Դերոն:

- Դուք ճիշտ եք, հիմա իսկ կգնամ, ամեն դեպքում ես շատ շնորհակալ եմ Ձեզ, որ խախտելով աշխատանքային օրենսգիրքը, առանց աշխատանքային գրքույկի ընդունեցիք ինձ աշխատանքի: Այս կամ այն չափով ես արհեստ սովորեցի և դա ինձ պետք է գալու:

Երկու շաբաթ անց, մի երեկո մեր տուն էկան իմ աշխատանքային երեք ընկերներն ու հյուրասենյակի սեղանին դրեցին իմ սիրած Նաիրի կոնյակն ու դրամով լի մի ծրար:

- Ախր, ես գրեթե ոչինչ չեմ արել, ինչո՞ւ եք այսքան դրամ ֆերել, - ամոթխած ասացի ես:

- Դա քո աշխատավարձն է, մենք երկու ամիս վայելեցինք քո

հաճելի ներկայությունը,- ասաց աշդեկ Դերոն,- թույլ տվեք ասել, Մաեստրո, երանի չգնայիք Ամերիկա ու մշտապես մեր կողքին լինելիք, հենց այնպես, առանց աշխատելու, չնայած լավ էլ սովորեցիք արհեստը, Դուք կխոսեիք, կպատմեիք, մենք էլ հաճույքով կաշխատեինք, բայց, քանի որ հաստատ է Ձեր որոշումը, ուրեմն մնում է հաջողություն մաղթել Ձեզ:

...Հիմա այս «վարպետ» կոչված Սերոժը չի կարողանում ավարտել գործը ամբողջ օրվա ընթացքում: Մի տասը անգամ ծորակը հանեց՝ հետո տեղը դրեց, տակի զույգ խողովակները փոխեց,- միևնույնն է՝ չի լինում: Կաթոցը չի վերանում:

- Չէ, ախպեր, չգիտեմ ինչ ասեմ, վաղը մի ուրիշ կոանտ կը բերեմ,- ասաց նա:

- Բա այս հինը ինչի՞ ես տանում,- հարցրի ես:

- Մեջը մի երկու մաս պիտի փոխեմ, կարող ա աշխատի...

Հաջորդ օրը մի՝ հասարակից էլ հասարակ ծորակ ձեռքին, մի ուրիշ երիտասարդի հետ, եկավ մեր փինաչին:

- Էսիգ լավ կըլնի, կը տեսնաս...

- Ինչ լավ,- ծաղրական տոնով ասացի,- հենց վրայից էլ երևում է, որ տակի մասն ավելի փոքր է, քան պետք է:

- Ախր... ախր, դու ինչ ես հասկանում, դու քո մուգիկով զբաղվի...

- Դե լավ, լավ, փորձիր,- ստիպված համակերպվեցի այս խենթի հետ:

Դարձյալ մինչև երեկո «աշխատեց» «վարպետ» Սերոժը և ոչինչ չստացվեց: Այս անգամ, կաթոց չկար, բայց ծորակը խաղում էր, քանի որ անցքը չէր համապատասխանում ծորակի նստուկին, այն փոքր էր անցքից:

- Վարպետ, դե պարոնը ճիշտ է ասում, էլի, գոռով հո չի, ես կոանթը իրանը չի,- դիտողություն արեց երիտասարդը:

- Դե լավ, թող մնա վաղը, էսօր արդեն ուշ ա, մի կերպ յուրազնացեք, վաղը ուրիշ կոանթ կը բերեմ:

- Բա այն հինն ի՞նչ եղավ,- հարցրի:

- Էն կը սարքեմ, կը բերեմ,- ասաց փինաչի վարպետն ու իրերն հավաքելով, արագորեն հեռացավ:

Հաջորդ օրն էլի մի բանի ժամ աշխատելուց հետո, մեկ ուրիշ նոր, հասարակ ծորակ տեղադրեց Սերոժը և ավարտեց գործը. կոմեդիան ավարտվեց բավական սուղ գնով...

- Էս կոանթն էլ իմ կողմից նվեր,- ասաց նա:

- Ես նվերի կարիք չունեմ:

- Բաբա մ, ամոթ ա, մի բան չի, տասը հազարով եմ առի...

- Ինչքա՞ն եմ վճարելու:

- Հարյուր քսան հազար...

- Ի՞նչ..., հարյուր քսան հազար դրա՞մ... այսինքն մոտ երեք հարյուր դոլա՞ր...

- Հա, էս ինչի՞ ես զարմանում որ, պարոն... Երեք օր աշխատել եմ, օրը քառասուն հազար, եղբան չի անո՞ւմ, հլա էս տղուն էլ մի բան պտի տամ, չե՞... Էս կոանթն էլ՝ քեզ փեշքեշ...

- Էդ տղեն ի՞նչ ա արել, ինձ հետ ամբողջ օրը նստել սուրճ է խմել:

- Չեմ իմանում, ախպեր ջան, եղիկ, քո իմանալու բանն ա, փողը տուր գնանք, մենք ուրիշ տեղ էլ գործ ունենք:

Ճար չունեի, խենթի հետ էր գործս, ստիպված էի համակերպվել՝ հաշվեցի դրամս ու դրի վայ արհեստավոր Սերոժի ափի մեջ, չմոռանալով հարցնել.

- Ի՞նչ եղավ իմ հին ծորակը, ինչո՞ւ չես բերել:

- Էս երկու օրը կը սարքեմ, կը բերեմ,- ասաց նա ու մեկ երկու վայրկյանի մեջ դուրս թռավ-տնից:

Մի քանի օր անց Վահիկը զանգահարեց Սիդնեյից.

- Հը՞, Մաեստրո, ի՞նչ եղավ, Էդ մարդը եկա՞վ, ծորակը սարքե՞ց, գոհ մնացի՞ր:

Պատմեցի եղածը, խեղճը, ամոթահար, չգիտեր ինչ ասեր:

Մնացյալ դատողությունները թողնում եմ ընթերցողին:

*Հունիսի 20, 2012 թ.,
Երևան*

ԳՈՐԳԵՐԻ ԼՎԱՅՔԱՏԱՆ ԱՆՈՒՇԸ

Բիզնես հասկացողությունը լավագույնս արմատավորված է այսօրվա Հայաստանում: Ինչ կարգի ծառայություն ասես, որ չկա: Դե, տաքսի ծառայությունը հնուց է գալիս, նոր երևույթ չէ: Իսկ ահա՝ տան սարքավորումների, կահ-կարասու գնման, փոխադրման, հագուստի, սպիտակեղենի, գորգերի և այլնի լվացման-մաքրման, խոշոր հանրախանութներից ու սննդի կետերից ուտելիքի, խմիչքի առաքման հեռախոսային պատվերների ընդունման և այլ ծառայությունները նորություն են:

Ընդունված բիզնես է այս կամ այն ճաշարանից կամ ռեստորանից ուտելիք պատվիրելը, իսկ պիցցայի՝ նման կարգի սպասարկում, ամենաշահավետ բիզնեսներից է, մանավանդ երիտասարդների համար:

Յուրաքանչյուր շենքի նախամուտքի պատերին մշտապես փակցվում են տասնյակներով ազդագրեր՝ այսինչ կամ այնինչ կարգի սպասարկման համար գրավիչ առաջարկություններով: Դրանցից մեկն էլ բնակարանի կամ որևէ հիմնարկի գորգերի լվացման առաջարկությունն է անհայտ մի ընկերության կողմից՝ շատ հարմար պայմաններով:

Եվ ամենագրավիչն այդ ազդագրերում այն է, որ ընկերության բանվորներն են գալիս քո բնակարան, իրենք են հավաքում գորգերն ու ուղեգորգերը, ոլորում ու ուտերին դրած տանում են իրենց գործատեղին:

Դա դեռ ոչի՛նչ... մի քանի օր անց, քիմիական մաքրումից հետո բերում են ապրանքը ու տեղադրում այնտեղ, որտեղ որ հարմար էս գտնում:

Այս ամեն տեղեկությունները հավաքեցի Երևան ժամանելու հենց առաջին օրը՝ իմ բնակարանի շքամուտքի պատերին փակցված ազդագրերից: Չորս ամիս անդադար տնից դուրս գալիս կամ վերադարձիս, աչքիս էին զարնում շատ անգամ ոչ մաքուր հայերենով գրված ազդագրերը, սակայն պմենակա-

րևորը՝ հաստատության հասցեն և հեռախոսի թիվը, խոշոր չափսի գրերով:

Այսօր Երևանում հրաշալիորեն ընդօրինակում են այն ամեն լավն ու գնահատելին, որ կա եվրոպական երկրներում և, մասնավորապես, Ամերիկայում: Եվ մարդիկ այնքան են միմյանց օտար բարքերի մեջ, որ գնահատելի իմաստով, շատ անգամ իրենք իրենց գերազանցում են:

Ահա, մեր ասածի լավագույն օրինակներից մեկը:

Իմ ծննդյան 75-ամյակը Երևանում նախապատրաստելու համար, ես արդեն չորս ամիս Երևանում էի: Իմ «Միփան» երգչախումբը՝ Մարիետայի հետ, Երևան էր ժամանելու երեկոյից մեկ շաբաթ առաջ:

- Մաեստրո, Ձեր գորգերը վաղուց չեն մաքրվել,- ասում է երկու շաբաթ մեկ իմ բնակարանը մաքրող, կարգի բերող, նախկինում քիմիայի մասնագետ քառասնամյա Նունեն,- մեկ շաբաթից Մարիետան գալու է: Լավ կլինի մարդ կանչեք, որ մաքրեն, թեև հազիվ թե կարողանաք այս մի քանի օրերի ընթացքում հաջողացնել, մանավանդ, որ շաբաթվա վերջ է:

- Լավ ես ասում, Նունե, Մարիետայի համար մեծ անակնկալ կլինի, այսօր իսկ կհետաքրքրվեմ:

Թեև մուտքի պատերին կա գորգեր մաքրող ընկերությունների մեկ-երկու ազդագիր, բայց չեմ ուզում գործից անտեղյակ մարդ երևալ հեռախոսի մյուս ծայրին հայտնվող մարդկանց համար, որովհետև, ինչպես ասում են՝ «տառապանքս փորձ ունի», տարիների ընթացքում ինձ շատ են խաբել Հայաստանի «արհեստավորները»: Որոշեցի դիմել բարեկամիս:

- Ի՞նչ (իսկական անունը Իրինա է) ջան, ուզում եմ մինչև Մարիետայի գալը մեր տան գորգերը մաքրել տալ, ի՞նչ խորհուրդ կտաս:

- Ախր, Հենրիկ ջան, երկար ժամանակ է Երևանում ես, ինչ է, նո՞ր միտքդ ընկավ, շատ ես ուշացել, է՛, դրանք շատ գործ են ունենում և լավ, որակով գործ են անում ու հազիվ թե մեկ շաբաթում կարողանան քո պատվերը կատարել: Անցյալ շաբաթ Նարինեի (իր աղջիկն է) գորգերը լվացին, մաքրեցին:

Հիմա կտամ դրանց հեռախոսահամարը, փորձիր, գուցե կարողանաս համոզել, որ քո պատվերը 3-4 օրում անեն:

-Այսօր շաբաթ է,- ասում եմ ինքս ինձ,- հավանաբար, շաբաթ և կիրակի օրերին չեն աշխատում, իսկ Մարիետան գալիս է հինգշաբթի, չէ, չեն հասցնի: -Այնուամենայնիվ, զանգահարիր, Հենրիկ,- ինչ որ մի ներքին ձայն ասում է ինձ և ես արագորեն, բջջայինով հեռաձայնում եմ Իռայի տված համարով.

- Ալո, բարև Ձեզ, լսում եմ,- ասում է մի հաճելի ձայն, որից դժվար չէ ենթադրել, որ խոսողը երիտասարդ օրիորդ է:

- Աղջիկս, ասա խնդրեմ, գորգ լվանալու ընկերությունի՞ց է, կարո՞ղ եմ պատվեր տալ:

- Այո, հայրիկ ջան,- բարեհամբույր տոնով ասում է աղջիկը,- բայց այսօր տղաները չեն աշխատում: Շաբաթ օրը միայն առաքման օր է, պատվերներն են բաժանում: Դուք երկուշաբթի զանգահարեք, ես Ձեր պատվերը կընդունեմ:

- Բայց ինձ շատ շտապ է պետք, աղջիկս, քանի՞ օր հետո պատրաստ կլինի իմ պատվերը:

- Ամենաշուտը յոթ-ութ օրից, հայրիկ ջան, շատ գործ ունենք, իսկ եղանակներն էլ այս օրերին այնքան էլ բարենպաստ չեն:

- Ի՞նչ կապ ունի եղանակը գորգ լվանալու հետ, քանի որ այսքան բարեկամաբար զրուցում ենք, աղջիկս, ասա, խնդրեմ, քո անունը:

- Անուշ է իմ անունը, հայրիկ ջան, Անուշ:

- Անուշ ջան, շատ անուշ էլ խոսում ես: Աղջիկս, մի բան ասացիր, ես շատ չհասկացա: Ի՞նչ կապ ունի գորգ լվանալը եղանակի հետ:

- Ինչպե՞ս թե, մենք սիրում ենք բաց օդում, արևի տակ չորացնել գորգերը, իսկ անձրևոտ և ցուրտ եղանակին՝ Եվրոպայից բերված վառարանների մեջ ենք չորացնում:

- Հասկացա, Անուշ ջան, շատ լավ էլ բացատրեցիր: Հիմա ուշադիր լսիր ինձ, քանի որ շատ-շատ կարևոր է ասելիքս:

- Հանգիստ եղեք, հայրիկ ջան, ես շատ ժամանակ ունեմ: Մարդիկ գիտեն, որ այսօր պատվեր չենք ընդունում, ըստ այնմ էլ չեն անհանգստացնում:

- Ավելի լավ: Ուրեմն, լսիր ինձ: Անհրաժեշտ է, որ իմ տան գորգերն ու ուղեգորգերը ամենաուշը չորեքշաբթի օրը լվացված, մաքրված լինեն:

- Ի՞նչ, չորեքշաբթի՞, այսինքն երկու-երեք օրի՞ց, անկարելի է, հնարավոր չի:

- Խնդրում եմ, աղջիկս, ինձ մի ընդհատիր. լսիր մինչև վերջ,- աղաչական տոնով փորձում եմ անկարելին՝ կարելիի վերածել,- գալիք հինգշաբթի, Ամերիկայից գալիս է կինս՝ իմ «Միփան» երգչախմբի անդամների հետ, մասնակցելու սեպտեմբերի 26-ին կայանալիք իմ հոբելյանական երեկոյին:

- Ի՞նչ, ի՞նչ համերգ,- այս անգամ զարմանում է Անուշը,- ինչպե՞ս է Ձեր անունը, հայրիկ...

- Ճիշտ է, ես քո հոր տարիքին եմ երկի, բայց ինձ Մաեստրո ասա: Իմ անունը Հենրիկ Անասյան է:

- Օ... Աստված իմ, Դո՞ւք եք Հենրիկ Անասյանը, ի՞նչ եք ասում, Մաեստրո: Ես ամեն օր անցնում եմ Մեծ դահլիճի մոտով և ամեն օր էլ կարդում եմ Ձեր ազդագիրը:

- Տեսա՞ր, կնշանակի մենք ծանոթներ ենք, իսկ դու սիրո՞ւմ ես մաքուր, ազնիվ երաժշտություն:

- Ինչպե՞ս չէ, ես մշտապես հաճախում եմ ֆիլիարմոնիա և օպերային թատրոն:

- Ուրեմն, դու պետք է, որ գաս իմ համերգին, այնպես չէ՞:

- Անպայման, իհարկե:

- Համարիր, որ դու երկու հրավիրատու ունես:

- Չէ, ոչ, ի՞նչ հրավեր, ես տոմսակ կգնեմ: Ես վատ չեմ վարձատրվում: Ես հիմա այստեղ բոլորին իրար կխառնեմ, տնօրենին էլ կբացատրեմ, թե ում պատվերն ենք կատարելու: Նա իմ խնդրանքը չի մերժի: Հիմա, խնդրում եմ, Մաեստրո, լսափողը կախեք, ես Ձեզ ամենաուշը կես ժամից կգանգեմ, Ձեր հեռախոսի համարը գրանցված է մեզ մոտ:

- Լավ, սիրելիս, ես սպասում եմ:

Կես ժամ էլ չէր անցել, մեկ էլ՝ հեռախոսագանգ.

- Ես եմ, Մաեստրո, Անուշը, ուրախալի լուր: Մեր տղաները համաձայնվեցին այսօր իսկ իրենց ճանապարհին անցնել Ձեզ

մոտ և վերցնել Ձեր գորգերն ու ուղեգորգերը:

- Հիանալի, սքանչելի է, սիրելիս: Ես շատ երախտապարտ եմ քեզ:

- Այժմ տվեք Ձեր հասցեն, Մաեստրո: Մենք ամեն ինչ կանենք, որպեսզի չորեքշաբթի օրը Ձեր գորգերը Ձեր տանը լինեն, միայն չափեք, թե ընդամենը քանի քառակուսի մետր կլինի: Յուրաքանչյուր քառակուսի մետրի արժեքն է հինգ հարյուր դրամ:

Ես չգիտեմ ոնց, թե ինչպես, իմ գորգերն ու ուղեգորգերը հիանալիորեն մաքրված, նորի տեսք ստացած վերադարձվեցին ու տեղադրվեցին ոչ թե չորեքշաբթի, այլ՝ երեքշաբթի օրը:

- Մենք ամեն ինչ արեցինք, որպեսզի մեկ օր շուտ ավարտենք Ձեր գործը, հարգելի Մաեստրո,- հեռաձայնով ասաց Անուշը,- Դուք լիովի ժամանակ կունենաք ամբողջովին կարգի բերելու Ձեր բնակարանը, նախքան Ձեր կնոջ ժամանելը: Չմոռանաք իմ հրավիրատոմսերն ուղարկել բանվորների հետ, Մաեստրո,- սրտաբուխ խնդրքով ավարտեց իր խոսքը հեռվից-հեռու բարեկամ դարձած Անուշը:

Հոբելյանական երեկոյի ավարտին ինքս բեմից սրահ իջա՝ ընդունելու համար մեծաթիվ մարդկանց շնորհավորանքները: Ո՞ր է արդյոք Անուշը, ինչպե՞ս գտնեմ նրան, ում անձնապես չեմ տեսել, բայց աղջիկը այնպիսի ջերմ, մարդկային, բարոյական զգացումներ էր առաջ բերել իմ հոգում, որ այդ անծանոթ մարդկանց մեջ միայն նրան եմ փնտրում: Մեկ էլ աչքս ընկավ հեռվում կանգնած մի երիտասարդ գույգի.- «Անուշն է, հաստատ նա է», - փորձում եմ համոզել ինքս ինձ ու կանգնածներին թողած, մանր քայլերով առաջանում եմ դեպի այդ գույգը: Նկատելով իմ այդ վարմունքը, գույգն էլ գալիս է ինձ ընդառաջ:

- Անուշ, իմ լավ աղջիկ, դու ես, չե՞...

- Այո, այո, իհարկե ես եմ, Մաեստրո, ես եմ, ես,- ու ձեռքի ծաղկեփունջը փոխանցելով կողքին կանգնած երիտասարդին, անբռնազբոս ծիծաղով փաթաթվում է ինձ ու ավելացնում,-

եկեք մոտենանք տիկին Մարիետային, նրա մասին էլ շատ խոսք եղավ այսօր:

Մարիետան էլ ընկերուհիների և ծաղկեփնջերի մեջ «խեղդված», չի էլ նկատել իմ փոքր-ինչ հեռանալը:

- Մար ջան, խնդրեմ, ծանոթացիր, Անուշն է, ես քեզ պատմել եմ նրա մասին:

- Օ՛հ, ինչ ուրախ եմ, Անուշիկ, ապրեք Դուք, շնորհակալություն Ձեր հիանալի վերաբերմունքի և լավ, որակով արված գործի համար:

- Ի՞նչ եք ասում, տիկին Մարիետա, դա մեր գործն է, ես եմ շնորհակալ այս հրաշք երեկոյի համար,- ասաց Անուշը և երիտասարդի ձեռքից վերցնելով ծաղկեփունջը տվեց Մարիետային ու ավելացրեց,- օ՛հ, կներեք, ես Ձեզ չծանոթացրի, իմ նշանածն է՝ Միհրանը:

- Ա՛խ այդպես... ուրեմն, սպասենք հարսանիքին, հը՛, ի՞նչ կասես, Անուշ ջան,- արդեն ես էի:

- Անշուշտ, անպայման, Մաեստրո, սպասում ենք Ձեզ տեսնել հաջորդ տարի, Դուք մեր ամենապատվավոր հյուրը կլինեք:

Հունիսի 23, 2012 թ.,

Երևան

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՌԱԴԻՈՅԻ ԱՆՆԱՆ ԵՎ ՆՈՐՔԻ ԲԱՐՁՈՒՆՔԸ

...Ընդամենը մեկ շաբաթ է, որ Հայաստանում եմ: Հանգստանալ չկա, հսկայական գործ ունեմ անելու: Մեպտեմբերին հոբեյանս է նշվում: Ճիշտ է, մշակույթի և սփյուռքի նախարարություններն են հովանավորում ձեռնարկը, բայց հիմնական գործն իմ ուսերին է ընկած: Տեղական լրատվամիջոցները դեռ գործի չեն անցել, բայց...

- Պարոն Անասյան, Դո՞ւք եք, այո՞...

- Այո, ես եմ, լսում եմ Ձեզ, իսկ Դո՞ւք ով եք:

- Աննա Սահակյանն է խոսում Ձեզ հետ, հանրային ռադիոյի սփյուռքի բաժնից:

- Լսում եմ Ձեզ, ի՞նչ կա, ի՞նչ հարցով:

- Հարցազրույց եմ ուզում ունենալ Ձեզ հետ: Կարո՞ղ ենք վաղը հանդիպել, ո՞ր ժամին է Ձեզ հարմար:

- Ինձ համար միևնույնն է, սակայն նախընտրելի է առավոտյան ժամերին:

- Շատ լավ, ժամը տասին հարմա՞ր է:

- Այո, հարմար է:

- Խնդրում եմ, Ձեզ հետ բերել նյութեր, որովհետև հարցազրույցից բացի հաղորդում եմ պատրաստելու:

Հաջորդ օրն իմ տնից քայլելով գնում եմ Ռադիոկոմիտե, հեռու չէ, հազիվ մեկ մղոն: Ու ամբողջ ճանապարհին մտքով ու հիշողություններով կոմիտեի հետ եմ. չէ՞ որ իմ երիտասարդական լավագույն տարիներն անցել են այդ հաստատությունում:

16 տարի անդադար գնացել-եկել եմ, շատ անգամ էլ՝ օրը մի քանի անգամ, Կոմիտասի անվան երաժշտանոցից Ռադիոկոմիտե և հակառակ ուղղությամբ: Քիչ չէ: Երեք նախագահ եմ «փոխել»: Վերջինը պատմաբան, քաղաքական գործիչ Պողոս-

յան Ստեփանն էր, հիանալի մարդ, բավականին խիստ աշխատանքի վայրում, իսկ դրանից դուրս՝ պարզ, հաղորդակից ընկեր: Նրա հետ կապված անմոռաց հիշողություններ ունեմ, որոնց մասին ապագայում կգրեմ:

Տարբեր պաշտոններ եմ վարել երաժշտական հաղորդումների գլխավոր խմբագրությունում. եղել եմ ֆոնդային (*մենյուն*) ձայնագրությունների բաժնի վարիչ, ղեկավարել եմ սիմֆոնիկ նվագախումբն ու ժողովրդական գործիքների համույթը, աշխատել եմ փառաբանված երգչուհի Օֆելյա Համբարձումյանի, նույնքան փառահեղ երգիչ Ռուբեն Մաթևոսյանի, Հովհաննես Բաղայանի և այլոց հետ, այդտեղ եմ ձայնագրել իմ բազմաթիվ երգերն ու մշակումները:

... Ահա և ռադիոյի շենքը: Աննան մուտքի հսկիչ-նստիկանի հետ զրույցի է բռնված: Հստակ է. ինձ դիմավորելու համար: Նկատում եմ, որ Աննան շտապում է, վայրկյաններն անցնում են: Լավ է, որ ստուդիան առաջին հարկում է: Պարզվում է, որ հաղորդումը կենդանի, ուղիղ ձևով է սփռվելու եթեր և ճիշտ ժամանակին: Նախապես ոչինչ չգիտեմ թե ինչ հարցերի եմ պատասխանելու:

Թվում է, թե հեռուստատեսությունը կույլ է տվել ամեն ինչ. թատրոն, ֆիլմաշխարհ, ռադիո... դե, ռադիո է, էլի, ո՞վ է հիմա ռադիո լսում, - ասում ենք շատ հաճախ. ոչ, բնավ էլ այդպես չէ: Ես շատերին գիտեմ, որ տանը, մանավանդ խոհանոցում, օրը 24 ժամ ռադիոհաղորդումներ են ունկնդրում: Ուստի ես մի քիչ անհանգիստ եմ, թե Աննան ինչ հարցեր է տալու:

- Մի անհանգստանաք, պարոն Անասյան, - ստուդիայի դռանը չհասած ասում է Աննան, - շուտով Ձեր հոբելյանն է, չէ՞, հիմնականում դրա շուրջն է լինելու մեր զրույցը:

Կես ժամ տևող հարցազրույցը անցնում է ջերմ ու անմիջական մթնոլորտում: Փորձառու լրագրող է Աննան: Անմիջական, աշխույժ, հստակ առոգանության շնորհիվ պիտի որ մեծ լսարան ունենա Աննան: Իր գրավիչ արտաքինի նման,

գրավիչ է նաև մեղմ, նուրբ ու քնքուշ առողջանությունը՝ դիմացինին լսելու յուրովի ունակությամբ:

- Ի՞նչ ես կարծում, Աննա, մեզ լսողներ եղա՞ն,- հարցնում եմ ես:

Զարմացած իմ միամիտ հարցից, Աննան պատասխանում է.

- Մաեստրո ջան, եթե տղամարդիկ էլ չլսեն, վատահ եղեք, որ տանը եղած բոլոր տանտիրուհիներն իրենց խոհանոցներում մշտապես լսում են իմ հաղորդումները:

Պաշտոնական հաղորդումն ավարտվելուց հետո, Աննայի հետ դուրս եկանք շենքից և փողոցի կողմի գետնահարկ մուտքով մտանք բավական հաճելի սրճարանը՝ մեկ գավաթ սուրճի ընկերակցությամբ շարունակելու արդեն ոչ պաշտոնական զրույցը:

Տուն, ընտանիք, երեխաներ ընդհանուր թեման երկուստեք շոշափելուց հետո, Աննան դիմեց ինձ:

- Սիրելի Մաեստրո, մի շատ կարևոր խնդրանքով եմ ուզում դիմել, միայն թե չգիտեմ ինչպե՞ս սկսել:

- Աննա ջան, սիրելիս, ազատ զգա քեզ և խնդրիր ինչի կարիք, որ ունես, պատրաստ եմ ուժերիս ներածին չափ օգտակար լինել քեզ:

- Կներեք, պարոն Անասյան, Դուք ինձ սխալ հասկացաք, դա էլ, հավանաբար նրանից է, որ Ձեզ հաճախ են դիմում նյութականի հետ կապված խնդիրներով: Իմ խնդրանքը բնավ նյութականի հետ չի կապված:

- Ներողություն, աղջիկս, ես սխալ հասկացա, դու ճիշտ էլ լուսաբանեցիր պատճառը, դե հիմա ասա:

- Քույրս իր ընտանիքով տաս տարի է Լոս Անջելեսում է ապրում: Երեք անգամ հրավեր է ուղարկել, որպեսզի մեկ ամսով հյուր լինեմ իրենց մոտ, ամերիկյան դեսպանատունն արդեն քանի անգամ է մերժում է՝ մշտապես նույն հանգերգով, «Նպատակահարմար չենք գտնում»:

- Զարմանալի է: Իսկ քույրդ օրինակա՞ն է հաստատվել Ամերիկայում:

- Այո, Մաեստրո, դա բնավ կապ չունի: Պարզապես մերժում են ու, վերջ: Եվ շատ-շատերի են մերժում: Ձեզ լավ ճանաչողներից մեկը, որի անունը չեմ կարող բարձրաձայնել, խորհուրդ տվեց դիմել Ձեզ: Եթե Դուք Ձեր անունով հրավեր ուղարկեք, Ձեզ չեն մերժի...

- Իրականում ճիշտ են ասել: Դեռ խորհրդային օրերից վստահություն կա իմ և իմ ընտանիքի նկատմամբ: Կարծում եմ այդ վստահությունն առաջացավ մեր Ամերիկա ոտք դնելու առաջին իսկ օրվանից:

- Այդ ինչպե՞ս, ինչպե՞ս հասկանալ, Մաեստրո:

- Մանրամասնությունների մեջ չընկնեմ... երբ գաս Ամերիկա, ես քեզ ամեն ինչ կբացատրեմ: Մի խոսքով՝ վստահության և վարկի (*Credit*) հետ է կապված, իսկ իմ «Credit»-ը շատ բարձր է: 40 տարվա ընթացքում երկու տասնյակի չափ մարդ եմ հրավիրել և ոչ մեկը չի մերժվել: Այնպես որ, վստահ եղիր, որ դու կտեսնես քո քրոջը:

- Էս ինչ եք ասում պարոն Անասյան, մի՞թե ես կարժանանամ այդ բախտին:

- Այո, այո, իսկ հիմա թուղթ մատիտ հանիր և գրիր իմ հեռախոսի համարները: Ո՞րտեղ է ապրում քույրիկդ:

- Հոլիվուդում:

- Հիանալի, ես էլ եմ Հոլիվուդում ապրում, թող կապվի ինձ հետ, ուրեմն, մինչ հանդիպում՝ այս անգամ արդեն Ամերիկայում: Իսկ հիմա եկ բաժանվենք, ես այսօր մեկ հարցազրույց ևս ունեմ: Այս անգամ հեռուստատեսությամբ՝ հիանալի, փայլուն թատերագետ Հենրիկ Հովհաննիսյանի հետ:

... Դեռ կեսօրին էլ չենք հասել, բայց սոսկալի տաք է եղանակը: Աննայից բաժանվելուց հետո, որոշեցի քայլելով հասնել Մաշտոցի պողոտա, սակայն տեսնելով կանգառում թափուր վիճակում կանգնած, հաճախորդների սպասող երթուղային մեքենան, որոշեցի օգտվել նրա ծառայությունից, մանավանդ որ նրա ապակու վրա կարդացի Թումանյան անունը:

- Լավ է, Թումանյան-Մաշտոցի անկյունը կիջնեմ, իսկ այն-

տեղից մինչև իմ բնակարանը երկու քայլ է,- մտածում եմ ինքս ինձ ու բարձրանում մեքենա:

Մի տաս րոպե սպասելուց հետո, հաճախորդներով լի մեքենան շարժվում է Խանջյան փողոցով դեպի վեր:

- Հաջորդը երևի իմ կանգառն է,- մտածում եմ ես ու պատրաստվում իջնել: Մեկ էլ ի՞նչ տեսնեմ. մեքենան չի թեքվում Թումանյան, այլ շարունակում է դեպի վեր, հասնում Հերացու փողոց ու կանգնում դեպի Նորք գնացող, հեռուստատեսության կայան տանող ճանապարհի խաչմերուկին:

- Աղջիկ ջան, բա Թումանյանը ո՞ր մնաց,- հարցնում եմ կողքիս նստած մանկամարդ օրիորդին:

- Հայրիկ ջան, Դուք սխալ մեքենա եք նստել:

- Ինչպե՞ս թե սխալ... մեքենայի ապակու վրա ես կարդացի Թումանյան անունը:

- Հա, հիմա հասկացա, հայրիկ, ետդարձի ժամանակ է Թումանյանով անցնում:

- Իսկ հիմա ո՞ր եմք, ո՞րն է վերջին կանգառը:

- Իններորդ մասսիվը (*գանգված*), հայրիկ:

- Հաջորդ կանգառը ո՞րն է:

- Երկրորդ մասսիվը: Այնտեղ կարող եք իջնել մեքենայից և ետդարձ կատարել ու կրկին քաղաք վերադառնալ:

Նայում եմ ժամացույցիս՝ դեռ երկու ժամ ունեմ: Ժամը երեքին երգիչ Արսեն Գրիգորյանն (*Ստե*) է գալու փորձի:

- Դե լավ, կգնամ երթուղու վերջին կանգառը ու ետ կդառնամ, համ էլ՝ բան-ման կտեսնեմ,- միանգամայն գոհ իմ որոշումից, շրջվում եմ դեպի օրիորդի կողմը ու ժպտալով և ձեռքերի անորոշ շարժումով հասկացնել տալով, թե «ի՞նչ անենք, թող այդպես լինի, սա էլ իմ բախտն է...»:

- Հիմա հասնելու ենք երկրորդ մասսիվ, տեսե՞ք, հեղվում Գայի արձանն է, կանգառն այնտեղ է, Դուք չե՞ք պատրաստվում իջնել:

- Ոչ, աղջիկս, շնորհակալ եմ, ես որոշեցի գնալ մինչև երթուղու վերջին կանգառը ու ետ դառնալ... ես ժամանակ

ունեմ, և հետո, տեսարան-բան կտեսնեմ:

- Ի՞նչ պիտի տեսնեք, հայրի՛կ, հինգերորդ, վեցերորդ զանգ-վածից հետո բան չկա տեսնելու, իսկ իններորդում՝ առավել ևս, չոր, քաքարոտ, բլրի վրա, սովետից մնացած անխնամ վիճակում, զրեթե անմարդաբնակ շենքեր են:

Մի քանի կանգառ հետո աղջիկը «ցտեսություն» ասաց ու իջավ մեքենայից: Ես եմ՝ իմ մտքերի հետ: Լավ է, որ բոլոր ճանապարհները ասֆալտապատված են: Գնալով մարդիկ պակասում են մայրերին, մեքենաները՝ նույնպես: Ոլորապտույտ ճամփաներով վերջապես հասնում ենք իններորդ զանգված: Ինչպես նստում են՝ «Դրանից դենը աշխարհ չկա»: Մեքենայում միայն երկուսս ենք՝ վարորդն ու ես:

- Ախպեր ջան, դու ո՞ւր կերթաս, արդեն հասնինք կը մեր կենտրոնին: Ընդեղ մարդ-մուրդ, շենք-մենք չկա, էս ո՞ւր ես երթում:

- Ոչ մի տեղ էլ չեմ գնում, ախպեր ջան, մոլորվել եմ, մեքենայիդ ապակու վրա տեսա, որ Թումանյան փողոց ես գնում՝ ես էլ նստեցի ռադիոյի մոտից:

- Վայ, քոռանամ ես, ի՞նչըդ սխալ ես հասկցե, հետ դառնալուն է, որ Թումանյանով կանցնինք, հոմեբակյան ծիծաղի միջից ասում է վարորդը, - վնաս չունի, ախպերս, հիմա հասնինք կը մեր դիսպեչերանոցը, ուրիշ մեքենա նստիս կը ու ետ կերթաս, ուրիշ ավտո պտի երթա ինձմե ատաշ:

- Չէ, ես քու մեքենայով եմ ուզում ետ դառնալ:

- Ի՞նչ ըսեմ, ախպերս, ուրեմն կես ժամ պըտի սպասես, իմ պերերիվիս (*ընդմիջում*) վախտն է:

- Ոչինչ, ես կսպասեմ...

- Դու գիտես, ախպեր ջան: Դե որ եղպես է, արի կտորքմ հաց կիսենք իրարու հետ, մե հատըմ էլ պապիրոս կը մխենք, թե չե ուրիշ վախտ ժամանակ չունիմ պապիրոս ծխելու:

Ետդարձին փոխեցի նստատեղս և անցա վարորդի կողքի նստատեղին:

- Այս ինչու՞ կանգառում մարդ չնստեց, - հարցնում եմ

վարորդին ետդարձի ճանապարհին:

- Ըստեղ ո՞ւր ա մարդ, որ նստի, էս շենքերը տեսնիս կը՝
լրիվ դատարկ են: Քառսուն-հիսուն բնակարանոց շենքի մեջ
հազիվ հինգ-վեց ընտանիք կապրին: Հըմմենը դատարկ են:
Սաղ գնացել են աշխրրքի տարբեր կողմեր: Վախտին, հենց
դիսպեչերանոցից էլ լիքը ետ կերթայի, համա հիմա, տեսնիս
կը, քանի աստանովկա է՝ մարդ չնստավ, երկրորդ, երրորդ
մասսիվի վախտ կը շատնան:

Իսկապես էլ, քանի մոտենում էինք քաղաքին այնքան մարդ
էր ավելանում: «Ջրաշխարհից» հետո, արդեն մի քանի ուղևոր
կանգնած էին մեքենայի մեջ, մի բան, որ օրենքով արգելված է:

Վերջապես հասանք իմ փափագած Թումանյան փողոցը:

- Ախպեր ջան, հասանք քու ուզած տեղդ, համա տունդ
ո՞ւրտեղ է:

- Քիչըմ վար, աջիդ վրա դալանըմ կա, ընդեղ է,- էս էլ անցա
վարորդիս բարբառին:

- Յա՛, դո՛ւ ինչըդ մեզի պես կը խոսիս...

- Սիրե՛մ կը Ձեր լեզուն, Ձեր բարբառը...

- Դե՛, ըսա իսկական ախպեր ենք, ջա՛ն, դե սպասի, մի իջնի՛,
ես դալանի դեմը կը կայնիմ...

- Ընտեղ աստանովկա չկա, վտանգավոր է:

- Ծո՛, ի՞նչ կըսիս, բա մենք ախպեր չե՞նք...

Մեքենայից իջնելիս երկու հարյուրանոց մետաղադրամը
տվեցի առջևում նստած կնոջը, որ փոխանցի վարորդին:

- Տո՛, էս ի՛նչ կենես, այ մարդ, ամոթ չե՞, բա մենք ախպեր
չե՞նք...

... Ես արդեն մայթին էի:

...Ամերիկա վերադարձից մի քանի օր անց Աննայի քրոջ և
նոտարի հետ պատրաստեցինք հրավերը: Երեք օր անց այն
արդեն Երևանում էր: Բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերով
զինված, Աննան ներկայանում է ամերիկյան դեսպանատուն և

փաթեթը դնում գործավարի առջև: Վերջինս՝ առանց փաստաթղթերը նայելու, հարցնում է, թե ո՞ւմ մոտ եք գնում: Աննան տալիս է իմ անունը:

Գործավարը համակարգչի վրա մի քանի կոճակ սեղմելուց հետո, մեկ ամսվա մուտքի արտոնագիր է տալիս մեր Աննային:

Դրանից հետո, արդեն որպես վստահված անձի, Աննան 2-3 անգամ գալիս գնում է: Վերջին անգամ տաս տարվա համար են մուտքի վիզա տվել: Այս չարաֆաստիկ «Պսակաժահրից» շատ կարճ ժամանակ առաջ Աննան քրոջ հետ եկավ մեր տուն: Պարզվեց, որ աղջկա ընտանիքը այստեղ է ապրում և Աննան եկել է թոռանը տեսնելու առիթով: Դե ինչ, եկեք-գնացեք, ի՞նչ կա որ, որքան կամենաք, եթե նյութականը ներում է...

*Հունիսի 27, 2012 թ.,
Երևան*

ԵՐԿՈՒ ՎԻՊԱԿ

ԱՐԵՎԻ ՀՈՏԸ

ԻՆԾԻ ՔԵԶԻ ԿԸ ՊԱԿՍԻ

ԱՐԵՎԻ ՀՈՏԸ

... Ղարսի գավառային դպրոցն ավարտած, հետագայում էլ Գերմանիայում տնտեսագետի վկայական ստացած Արշակը վերադարձել էր հայրենի քաղաք և աշխատում էր տեղի ոստիկանությունում: Որպես գրագիր, աշխատանքի բերումով մոտիկից ծանոթ էր Թուրքիայի ներքին քաղաքականության մութ ծալքերին:

Ադանայի կոտորածի մանրամասնությունները դեռ թարմ էին թե թուրքերի և, մանավանդ հայերի հիշողությունում: Արշակը զգում էր, որ վերադասի և ոստիկան «ընկերների» վերաբերմունքն իր նկատմամբ առաջվանը չէր: Գրասենյակ ելումուտ անողները խեթ ու ակընդետ հայացքով էին նայում երիտասարդ հային, ով եվրոպացուն հատուկ հագուկապով մշտապես գրավում էր շրջապատի ուշադրությունը:

Մթնոլորտը գնալով շիկանում էր: Արշակը մտածում էր թողնել աշխատանքը, բայց ինչո՞վ էր զբաղվելու, ի՞նչ էր անելու: Նա միակ աշխատողն էր ընտանիքում: Կինը՝ Հոռոմսիմը (*Հոհիսիմե*), երեք արու զավակներն ու գեղեցկուհի դստրիկ Հուրիկը, ամեն երեկո, աչքերն հառած դարպասին, սպասում էին, թե ե՞րբ է հայրիկը մթերքներով ծանրաբեռ բակ մտնելու:

Գնալով ավելի ու ավելի էր մտահոգ դառնում Արշակը: Նա հասկանում էր, որ մոտ է այն օրը, երբ իրեն կհեռացնեն աշխատանքից:

- Լավ կլինի ինքս հեռանամ,- մտածում էր նա,-բայց իմ այդ քայլը ավելորդ կասկածների առիթ չի՞ տա արդյոք, ի՞նչ եմ ասելու... չէ, թող իրենք ազատեն ինձ աշխատանքից, բայց մինչ այդ, հարկավոր է ընտանիքս տեղափոխել Հայաստան կամ Վրաստան:

Արշակը լսել էր, գիտեր, որ լոռլայն, անադմուկ, առանց իշխանություններին տեղյակ պահելու, շատ հայ ընտանիքներ

Արաքս գետն անցնելով, հաստատվում էին Թիֆլիսում կամ Երևանում:

Արշակը չէր կարողանում հաստատ որոշում կայացնել. ընտանիքն ուղարկեւ Թիֆլիս, թե՛ Երևան: Գիտեր, որ իր ազգականներից ոմանք հաստատվել էին Թիֆլիսում, իսկ Հայաստանում որևէ մեկը չկար, ում կարողանար ապավինել սպասվելիք նեղ օրերի պարագայում: Ճիշտ է, հոգեպահուստում դեռ ուներ պապենական մի քանի ռուսական կարմիր ոսկի, բայց հույս դնել դրա վրա այնքան էլ խելամիտ չէր:

Այնուամենայնիվ, որոշում կայացրեց հարևան սայլապան Մկոյի օգնությամբ գլուխ բերել տեղափոխության գործը և Ջավախքի միջով ընտանիքին հասցնել Թիֆլիս:

- Հոռոմսիմ ջան,- դիմեց նա կնոջը,- ես երեխեքին ապահով կհասցնես Թիֆլիս: Լույսը չբացված, Մկոն սելով Ձեզ կտանի: Ես արդեն լուր տվել եմ մերոնց: Հավլաբարում են ապրում: Ինձ համար դժվար է աշխատանքից ազատվելը: Ես հսկողության տակ եմ, ինձ հետևում են, չէ՞ որ ես շատ բան գիտեմ իրենց մութ գործերի մասին: Ինչ որ մի բան պտտվում է հայերիս գլխին: Դուք տեղ հասեք, ես հարմար պահի կփախչեմ:

- Ախր ես ո՞նց եմ ես քոփեքին պահելու Արշակ ջան, իմ ձեռից էլ բան չի գալի: Ի՞նչ պըտի ըլի մեր վերջը...

- Հոռոմսիմ, սիրուն ջան, գիտես, մի քանի ոսկի ունենք իմ պապերից մնացած, առ ես չորս հատը, դրանցով որոշ ժամանակ կապրեք Թիֆլիսում մինչև իմ գալը, հետո, որքան որ գիտեմ, մերոնք Պեսկի թաղամասում երկաթագործի արհեստանոց ունեն և կարող են օգտակար լինել մեզ: Իսկ ես կջանամ հնարավորինս շուտ, առանց որևէ մեկին տեղյակ պահելու հեռանալ այս վտանգավոր միջավայրից, որին մոտ ժամանակներս փոթորկալից օրեր են սպասում:

...Հոռոմսիմը երեք արու և մեկ աղջիկ զավակների հետ մեկտեղ տեղավորվեց Հավլաբարի նեղլիկ փողոցներից մեկի սենյակ հիշեցնող գետնահարկում:

Անցան օրեր, շաբաթներ, սակայն Արշակից լուր չկար: Ընտանիքի կարմիր ոսկիներն էլ գնալով հալվում էին: Վիճակը

դառնում էր օրհասական: Կարիքից դրդված Հոռոմսիմը սկսեց լվացարարություն անել: Անհայր ընտանիքի անորոշ ճակատագիրը դարձել էր համընդհանուր ուշադրության առարկա: Հայ համայնքը սիրել էր բարի ու ազնիվ Հոռոմսիմին, ով միայնակ, հազար ու մի զոհողությունների գնով, սրա-նրա տան լվացք անելով, չորս անչափահաս երեխաներ էր մեծացնում:

Հիմնականում հայ ընտանիքներով ամբողջացած Հավլաբարի հայությունը, որի մեջ կային նաև մեծ թվով դարսեցիներ, մտահոգ էին իրենց համաքաղաքացի, բարի, ազնիվ նորեկ ընտանիքի ճակատագրի համար, մանավանդ, որ ընտանիքում կային 12-14 տարեկան երեք պատանի և մի ութամյա աղջնակ:

Թիֆլիսի Պեսկի թաղամասի արհեստավորների ողջ բանակը սիրով իր գիրկը բացեց պատանիների առջև, նրանք որպես աշակերտ տեղավորվեցին թիթեղագործի, ապակեգործի և ատաղծագործի արհեստանոցներում, իսկ քնքույշ Հուրիկը մշտապես մոտ հետ էր, որտեղ էլ որ նա լիներ:

Տղաները չէին վարձատրվում: Նրանց հնարավորություն էր տրվել արհեստ սովորել: Միակ «վարձատրությունն» այն էր, որ կեսօրին նրանք մեծերի հետ էին սեղան նստում՝ ճաշակելու համար համեղ ուտեստներն ու միննույն ժամանակ լսելու հետաքրքիր պատմություններ աշխարհի կյանքից:

Այսպիսով, տան ամբողջ հոգսը ընկած էր Հոռոմսիմի ուսերին: Որպես վարպետ լվացարարուհի՝ նրան ձեռքից-ձեռք էին խլում: Լվացարարուհու արհեստը նա հասցրել էր կատարելության: Պարզ, սովորական աղտոտ հագուստ կամ սպիտակեղեն լվանալու, այնուհետև արդուկելու գործողությունը նրա հմուտ ու ջլոտ ձեռքերում արվեստի էր վերածվում:

Հոռոմսիմի համբավը որպես վարպետ լվացարարուհու, դուրս ելավ Հավլաբար թաղից ու հասավ կենտրոն՝ Թիֆլիսի Արամյանցի փառաբանված հիվանդանոց, որտեղ կարող էին բուժվել միայն պատկառելի դրամ ունեցող հիվանդները:

Եվ այսպես Հոռոմսիմը հայտնվում է համբավավոր հիվանդանոցում:

Առաջին նորամուծությունը, որ նա ներդրեց իր գործունեու-

թյան մեջ հետևյալ մոտեցման մեջ էր. «Լվացքը պետք է փռել դրսում, բաց երկնքի տակ, արևոտ տեղում,- ասաց նա բանվորուհիներին,- լվացված սավանից, սպիտակեղենից արևի հոտ պիտի գա: Եվ, հետո, լվացքը պիտի արդուկել չուգունե արդուկով և այն պիտի տաքացնել փայտե ածուխով»:

- Արևի հո տ, փայտե ածուխով տաքացրած չուգունե արդուկ,- սա բոլորովին նոր մտածողություն էր լվացքի արհեստի մեջ:

Եվ, հետաքրքիրն այն է, որ հիվանդներն ու հիվանդանոցի բուժքույրերը, իսկապես թարմություն և հաճելի բուրմունք «հայտնաբերեցին» «Հոռոմսիմի լվացքում»:

Այս ամբողջ նորամուծության բոլոր մանրամասները չէին վրիպում Հուրիկի ուշադրությունից: Ավելին, մանավանդ որ մայրը նրան ներգրավել էր այդ աշխատանքների մեջ, իսկ կիրակի օրերին, մասնավոր հաճախորդներին սպասարկելիս, Հուրիկը դառնում էր իր օգնականը: Մի խոսքով, թվում էր, թե մայրն իր աղջկա մեջ տեսնում էր ապագա լվացարարուհու:

- Ի՞նչ կա որ, - ասում էր Հոռոմսիմը՝ հարևանների դժգոհություն արտահայտող հարցումներին պատասխանելիս,- արհեստ է, թող սովորի, ճիշտ է, ծանր գործ է լվացք անելը, բայց նեղ օրվա համար, ինչպես հիմա մեր վիճակն է, կարևոր մասնագիտություն է, հարուստներին ո՞վ պիտի սպասարկի՝ անշուշտ մեզ նման աղքատները:

... Իսկ այնտեղ՝ Ղարսում, քաղաքից հեռանալու ուղիներ էր փնտրում Արշակը: Նա արդեն գիտեր, որ իրեն հետևում են և որ ոստիկանությանը հայտնի է իր ընտանիքի հեռանալը քաղաքից:

Սկսվել էր Համաշխարհային առաջին պատերազմը և Թուրքիան նույնպես մտել էր պատերազմի մեջ:

Եկավ օրը, որին Արշակը երկար էր սպասել: Վերադառնալ ասաց, որ ինքն ազատված է աշխատանքից, բայց, ինչպես բոլոր հայերը, նա էլ իրավունք չունի քաղաքից հեռանալ:

Ամեն վայրկյան վտանգավոր էր Ղարսում մնալը: Արշակի յուրաքանչյուր քայլ հսկողության տակ էր: Նույնիսկ գիշերները լրտես էր շրջում իր տան չորս բոլորը: Հաճախ էլ բացեբաց, ամբողջ գիշեր կանգնում էր այգու դարպասի մոտ, առավոտյան հսկիչ կետը փոխանցելու համար փոխարինող լրտեսին: Այսպիսով, քսանչորսժամյա հսկողություն էր սահմանված Արշակի բնակարանի վրա:

Արշակը մտածում-մտածում էր, ելք չէր գտնում փախուստի՝ ակամա տնային կալանքից ազատվելու համար:

Եվ մի օր Արշակը տան դիմացի մայթին տեսավ արդեն ծանոթ դարձած լրտեսին, որը բնավ էլ մտահոգված չէր իր ինքնությունը ծածկելու համար: Հենց դա էլ առիթ դարձավ, որպեսզի մի լուսավոր միտք ծագի իր ուղեղում:

Իբրև հին ծանոթների, նա ձեռքը բարձրացրեց դեպի լրտեսի կողմը՝ ողջույն տալու շարժումով ու լայն ժպիտը դեմքին մոտենալով նրան, ասաց.

- Աբի, բույուր բիզե բիրաբեր եմք եմիյէ:

Իհարկե, գաղտնի ոստիկանն անմիջապես չհամաձայնվեց հաց կիսել Արշակի հետ: Արշակը քիչ ջանք չգործածեց ոստիկանին համոզելու համար:

- Եղբայր, ես գիտեմ, որ դու ինձ հետևում ես: Էլի հետևիր, միևնույնն է, ես որևէ տեղ գնալու մտադրություն չունեմ: Ես էլ մարդ եմ փնտրում, որ ինձ հետ հաց կիսի իմ օձախից ներս ու մի բաժակ էլ գինի խմի ինձ հետ:

Ընչաքաղց լրտեսը լավագույնս ուտել-խմելու հեռանկարով արբեցած, Արշակի հետ մտավ տուն: Երեկոն իսկական գինարբուքի վերածեց նա թուրքի համար, իսկ ինքը արթուն մտքով էր ու որոշել էր, գիտեր իր անելիքը: Ի վերջո, գինովցած թուրքը ընկավ խրախճանքի Աստված Բաքոսի գիրկը: Հենց դրան էլ սպասում էր Արշակը:

Հարկավոր էր շտապել: Շուտով լույսը կբացվեր: Մի փոքր ճամպրուկի մեջ տեղավորելով ամենաանհրաժեշտ իրերն ու պարագաները, Արշակը նետվեց փողոց:

... Բավական գրկանքներ կրելուց ու կորած-մոլորած գյուղերի միջով անցնելուց հետո, երեք օր անց, Արշակը հայտնվեց Թիֆլիսում:

Մեկ տասնյակի հասնող հայ արհեստավորների համար մեծ ուրախություն էր Արշակի երևալը Պեսկի թաղամասում: Նրանց համար մի նոր լրատու էր հայտնվել, ով թարմ տեղեկություններ էր բերել հայրենի ավաններից, չէ՞ որ բոլորն էլ եկվորներ էին Թուրքիայի այս կամ այն շրջանից, իհարկե, հիմնականում սահմանամերձ գավառներից՝ Մուշից, Վանից, Ղարսից: Բոլոր գաղթականներն էլ ազգականներ, բարեկամներ էին թողել Թուրքիայում: Իսկ այնտեղից տագնապալի լուրեր էին հասնում:

Եկավ և 1915 թվականի ապրիլի 24-ը, 20-րդ դարի առաջին Ցեղասպանության օրը: Սահմոկեցուցիչ, սարսափելի լուրեր էին հասնում Հայաստանից:

Հազարավոր փախստականներ փորձում էին տաքուկ անկյուններ գտնել հազիվ քսան-երեսուն հազար բնակչություն ունեցող Երևանում և նրա շրջակա գյուղերում:

Արշակն իր նման մի քանի հայրենասեր մտավորականների և ձեռներեց արհեստավորների հետ, ստեղծեց Հայաստանի որբերի օգնության մի հանձնախումբ, որի նպատակն էր դրամահավաքի միջոցով ձեռք մեկնել հայրենիքի սովյալներին ու անօթևան ընտանիքներին: Իրական վիճակին ծանոթանալու համար, Արշակը ընկերների հետ մեկնեց Երևան:

Երկու շաբաթ հետո, Թիֆլիսի Հավլաբար թաղի Արշակի բնակարանում.

- Կնիկ ջան, քեզ երկու օր ժամանակ, տուն-տեղ կարգի բեր, կարևոր իրերդ և երեխեքին հավաքի, Երևան ենք տեղափոխվում:

- Էդ ո՞նց, այ մարդ, ինչի՞, ի՞նչ է եղել...

- Հոռոմ ջան, մեկ ա, մի օր գնալու ենք, չէ՞, էս հո մեր երկիրը չի...

- Ախր, ո՞նց կըլի, կարգին գործ ունեմ, երեխեքն էլ մեծացել են, հենա-հենա կարգին արհեստավորներ են դառնալու, գործն էլ՝ լիքը:

- Գործ անողի համար ամեն տեղ էլ գործ կճարվի,- եղավ պատասխանը:

- Ո՞րտեղից կճարվի: Ոչ մեկին չենք ճանաչում, ո՞վ պիտի մեզ օգնի: Փող-մող էլ համարյա չկա: Էն քո տված կարմիրները վաղո՞ւց են հալվել-գնացել:

- Կնիկ ջան, ես ապրելու տեղն արել եմ: Մինչև մի հարմար գործ ճարելն էլ յուր կզնանք իմ մոտ եղած ոսկիներով:

- Այ հեր, ես ի՞նչ եմ անելու Երևանում,- առարկեց Արշակի ավագ որդին, տասնվեցամյա Վահագը,- հազիվ եմ արհեստ սովորել, վարպետս էլ արդեն փող ա տալի, էգուց մեկել օր տեսար, մի դուքան էլ ես բաց արի:

Մյուս տղաներն ու մանկամարդ Հուրիկը գործվագույթ մոր չորս կողմը բոլորած՝ ձեն-ծպտուն չհանեցին:

- Վե՛րջ,- առարկություն չվերցնող տոնով եզրափակեց իր խոսքը ընտանիքի մեծը:

... Երեք օր հետո Բունիաթյան ընտանիքը ողջ կազմով տեղափոխվեց Երևան ու բնակարան վարձեց քաղաքի միակ, քիչ թե շատ բարեկարգ Աստաֆյան փողոցում: Արշակի ընտանիքի անորոշ վիճակն ու անհետանկար իրականությունը պատճառ եղավ, որ մի քանի ոսկեդրամները կարճ ժամանակում ծախսվեցն ու գնան:

- Հայրիկ,- դիմեց հորը Վահագը,- էսպես ինչքա՞ն կարող ենք դիմանալ: Ես արդեն մտածել եմ, թե ինչ կարող ենք անել: Ահագին ժամանակ է, որ ուսումնասիրում եմ շուկայի ետևում գտնվող տարբեր տեսակի արհեստանոցները: Ընդամենը երկու ժեշտանչի կա: Հենա, ձմեռը մոտենում ա: Ժողովրդին փեջ ու տրուբեք են պետք: Ես գիտեմ, թե դրանք ոնց են շինում: Հարկավոր է մի հարմար տեղ վարձել, ամենաանհրաժեշտ գործիքներ ձեռք բերել ու ստեղծել ժեշտանչու արհեստանոց: Կամաց-կամաց գործը կաշխուժանա:

- Տղա ջան, ախպեր ջան, ես ինչ ճոխ հայերեն ես խոսում.

ծեշտանչի՛, փե՛շ, տրուբա՛... մենք Հայաստանում ենք, տղաս, պիտի ասես թիթեղագործ, վառարան, խողովակ...

- Երեխաներ, մենք շատ սահմանափակ կարողություն ունենք,- ասաց տան հայրը,- այս ընթացքով հազիվ երկու ամիս կարելի կլինի դիմանալ:

- Մի վախենա, Արշակ ջան, Վահագը ճիշտ է մտածում:

- Ես էլ լվացք կանեմ հենց վաղվանից,- հոր և որդու խոսակցությանը խառնվեց Հոռոմսիմը: Ես արդեն ճշտել եմ, մեր թաղում մի քանի ունևոր ընտանիքներ կան, որոնք, եթե Աստված կամենա, կարծում եմ, ուրախ կլինեն օգտվելու իմ ծառայությունից: Հուրիկը էլ հետս կտանեմ: Այնպես որ, Արշակ ջան, լսիր տղայիդ: Դու էլ կրթված մարդ ես, կարող ես նրան օգնել արհեստանոցի գործերը կարգի բերելուն:

- Տեսնո՞ւմ ես, հայրիկ, մայրիկն էլ է համաձայն, էն քո մոտ եղած մի քանի ոսկիով կարող ենք գնել անհրաժեշտ գործիքները, թեկուզ՝ օգտագործված: Ճիշտն ասած, արհեստանոցի տեղն արել եմ, վարձն էլ շատ հարմար է մեր այս վիճակի համար:

- Այ կնի՛կ, տեսա՞ր տղեդ ինչ ա արել: Մեզնից թաքուն գործեր ա բռնում, էդ ո՞ւմ վրա ես հույսդ դրել, այ տղա՛,- Վահագի կողմը թեքվելով՝ կեղծ զայրացկոտ դեմք ընդունելով, ասաց Արշակն ու՝ ավելացրեց,- ապրես, տղաս, դու շատ հեռու կգնաս...

- Հայրիկ ջան, ասիր, թե ում վրա եմ հույսս դրե՞լ, էլ ո՞ւմ վրա, եթե ոչ քո փողերի, քո հորից մնացած կարմիրների վրա: Ուզում եմ հավատաս, հայրիկ, մեր դժվարությունը երկուերեք ամսվա խնդիր է: Ախպերներս էլ մանր-մունր գործերով ինձ կօգնեն, իսկ դու, դու գործ չունես, դու զբաղվիր ազգային հարցերով, մանավանդ հիմա, երբ հազարավոր գաղթականներ են վխտում քաղաքում:

- Լավ, տղաս, ես վստահում եմ քեզ, հենց վաղն իսկ կգնանք քո ընտրած տեղը նայելու:

Եվ այսպես: Գործարքը կայացավ: Երևանի հայտնի «Ղանթար» շուկայի ետևի մասում, մի քանի արհեստանոցների

շարքում ավելացավ Բունիայի «Ղարս» թիթեղագործական արհեստանոցը:

Կարճ ժամանակ անց, Ղանթարի առևտրականներն ու հաճախորդները ընտելացան «Ղարսի» գոյությանը. Ավելին, սիրեցին չափազանց բարեհամբույր երեք դարսեցի պատանիներին, որոնք գիշերը ցերեկին խառնած, փորձում էին հնարավորինս բավարար ու ապահով կյանք ստեղծել իրենց բազմանդամ ընտանիքի համար:

Որևէ հարմար աշխատանք չգտավ Արշակը: Երկիրը անհանգիստ և տագնապալի օրեր էր ապրում: Ի վերջո, նա որոշեց զարկ տալ տղաների բիզնեսին: Գերմանիայի իր ուսանողական ընկերների օգնությամբ, հնարավոր եղավ ձեռք բերել գորեղ մամլիչ մի սարք, որը մի քանի անգամ պիտի դյուրացներ տղաների աշխատանքը:

Այդ ժամանակ նման մի մամլիչի հայտնվելը արհեստավորների շրջանում իսկական հրաշքի էր նման:

«Ղարս» արհեստանոցում մամլիչը տեղադրելու գործն անշուշտ պիտի կառավարեր Արշակ Բունիայի: Միայն նա կարող էր «զլուխ հանել» գործիքի գծագրությունից:

Ութ-տաս արհեստավորներ հազիվ կարողացան ծանր մամլիչը արհեստանոցից ներս խցկել: Մնում էր կարևորը. մեկ-մեկուկես տոննանոց երկաթե խոշոր գլանը ամրացնել հարթակից մոտ մեկ մետր բարձրության վրա: Այդ գործողության ընթացքում էր, որ պատահեց աներևակայելի, անսպասելի ողբերգությունը. հարթակի վրա, կես կանգուն վիճակում հսկայածավալ գլանի տակ, անհրաժեշտ մի մաս էր ամրացնում Արշակը, երբ անսպասելիորեն պոկվեց գլանը՝ իր ծանրության տակ ձգմելով «վարպետ» Արշակին:

Ոչ ոք տեղից չշարժվեց, բոլորը քարացել էին, պապանձվել, իսկ արյան լճի մեջ դեռ թփրտում էր ճանաչված դարսեցի մտավորական Արշակ Բունիայի անշնչացած մարմինը:

Երևանում երեք ամիս հիմնված Բունիայի ընտանիքին հասած մեծ ու անպատմելի ողբերգությունը համընդհանուր սգո վիճակ ստեղծեց հազիվ երեսուն հազարանոց քաղաքում:

Պատշաճ կարգով ու որոշակի հանդիսավորությամբ հայր-
նի հողին հանձնվեց նորաստեղծ Հայաստանի Հանրապետու-
թյան խորհրդարանի թեկնածու, եվրոպայում կրթություն
ստացած, շնորհալի տնտեսագետ Արշակ Բունիաթյանը:

Բազմանդամ ընտանիքի ողջ ծանրությունը՝ արդեն երկրորդ
անգամ, ընկավ ահավոր վշտից կորացած Հոռոմսիմի ուսերին:

... Խոր աշուն էր Երևանում: Եռում էր աշխատանքը Արշակի
տղաների արհեստանոցում: Գերմանիայից բերված, Արշակի
մահվան գնով ձեռք բերված հսկա մամլիչը, վայրկյանների
ընթացքում հարթում էր ցանկացած հաստության ու մեծու-
թյան թիթեղներ:

Վահագի պատրաստած վառարաններն ու նորովի, նախա-
պես իր հոր գծագրերով պատրաստված այլումինե խողովակ-
ներն ու դրանց արմունկներն արդեն լայն տարածում էիր գտել
քաղաքում:

Ձմեռը մոտենում էր, դրա հետ էլ օրեցօր աճում էր «Ղարս»
հաստատության արտադրանքի պահանջը, որովհետև տղա-
ների պատրաստած վառարանի խողովակներն ու արմունկ-
ները այնքան թեթև էին, հարմար ու դյուրին տեղադրելի, որ
նույնիսկ օրը քսան ժամ աշխատելով անգամ, հնարավոր չէր
բավարարել բոլոր հաճախորդների պահանջները:

Ընտանիքի գլխին ծառացած դժվարությունները ավելի հաշ-
վենկատ ու նպատակային էին դարձրել Հոռոմսիմի գործողու-
թյունները: Այս կամ այն կերպ, տղաները զբաղված էին: Ավագ
որդին՝ Վահագը արդեն քսան տարեկան էր: Նա դժվարանում
էր լիովին օգտագործել կրստեր եղբայրների բնածին, հորից
ժառանգած հատկությունները: Նրանք դպրոց էին գնում և մի-
այն դասերից հետո կարող էին օգնել ընտանեկան բիզնեսին:

Դժվար էր Հոռոմսիմի գործը: Ծանոթ-անծանոթ ունևոր
ընտանիքներ, միայն իրեն էին վստահում իրենց տան լվացքի
իրականացումը: Խեղճ կինը չգիտեր ում պատվերն ընդունել,
ու՞մ պատվերը մերժել:

Դպրոցի դասերից հետո հաճախորդների բնակարաններ
գնալիս, շատ հաճախ, Հոռոմսիմն իր հետ էր տանում

աղջկան՝ Հուրիկին: Նա հիանալի ձայն և երաժշտական լսողություն ուներ: Ամեն անգամ շուկայի մոտով անցնելիս, Հոռոմսիմն աղջկան նստեցնում էր շուկայի մուտքի առջևի քարին և ինքը մտնում էր ներս՝ քիչ անց վերադառնալով երկու ձու ձեռքին:

- Հուրիկ, խմի, քեզի կըսեմ, խմի,- հում ձուն երկու կես անելով տալիս էր աղջկան:

- Չեմ ուզում, չեմ ուզում,- փորձում էր ընդդիմանալ խեղճ աղջիկը:

- Քեզի կըսեմ, խմի՛, հըլը երկրորդն էլ պտի խմես...

Կարող էր արդյոք Հուրիկը մորը չլսել. չէ՞ որ մայրը փայփայում էր այն հույսը, թե օրերից մի օր, աղջկան կտեսնի որպես ճանաչված երգչուհի: Չգիտես որտեղից կամ ումից էր իմացել, որ ձայնի համար լավ է հում ձու խմելը:

Հաջորդ կանգառն արդեն հաճախորդի բնակարանն էր, որտեղ իրենց էիր սպասում մեկ շաբաթվա ընթացքում հավաքված տանտերերի աղտոտ շապիկները, սավանները, սպիտակեղեններն ու հագուստները:

- Աղջիկս,- ընդգծված գորովանքով Հուրիկին էր դիմում Հոռոմսիմը,- լվացք անելը իսկական արվեստ է, արդուկ անելը՝ նույնպես:

- Է՛, լավ էլի մամա, լվացք է, էլի. տաք ջուր, օճառ, մեկ էլ ձեռքերի աշխատանք, ի՞նչ արվեստ կա սրա մեջ:

- Այդքանը բոլորն էլ գիտեն, բայց կարևորը հետո է: Լվացքը պիտի փռել դուրսը, բակում և միայն ու միայն արևի տակ: Չպետք է թողնել, որ երկար մնա արևի տակ, թե չէ տախտակի նման պինդ ու չոր կլինի:

- Մայրիկ, ինչո՞ւ արևի տակ, հո միշտ արև չի լինում, մանավանդ ձմեռը:

- Հուրիկ ջան, աղջիկս, ասեմ թե ինչու. ինչպե՞ս բացատրեմ, չգիտեմ: Լվացված որևէ իրից, ասենք՝ հագուստ, սպիտակեղեն և այլն, մի տեսակ արևի հոտ պիտի գա, արևի հոտ, գիտե՞ս թե ինչ ասել է «արևի հոտ», այս միտքը հերդ է ասել վախ-

տին, հըբը՝ Ինչպես կխոսեին դասեցիք, ինչըդ քա՛ղցր կհնչեյ, լավ լեզու է, չէ՞ կհիշե՞ս Թիֆլիսի մեջ դարսեցիք ինչպես կխոսեին:

- Մամ ջան, արևը ո՞նց հոտ կունենա:

- Է՛հ, բալես, որ մի քիչ էլ մեծանաս, ընտանիք կազմես, էն ժամանակ կիմանաս թե ինչ է արևի հոտը, ճիշտ է, ամեն մարդ չի հասկանում, չգիտի թե ինչ ասել է «արևի հոտ», բայց կա էդ հոտը, հավատա, էդ հոտը զգում ես քո սպիտակեղենից, քո անկողնուց, բարձից ու սավանից, որոնց մեջ է ներծծվում արևի ուժը, արևի համն ու հոտը, գումարած ջրի, մաքուր, զուլալ ջրի հոտը, բա, աղջիկս:

- Ուրեմն, այն երկրներում ուր արև չի լինում կամ շատ քիչ է լինում, արևի հոտ չկա՞ ...

- Կա, կա, աղջիկս, այնտեղ էլ օգնության է գալիս արդուկը, որը, ինչպես գիտես, ածուխով են տաքացնում:

- Արդուկն ի՞նչ գործ ունի արևի հետ:

- Արդուկ կա՛ արդուկ էլ, ածուխ կա՛ ածուխ էլ: Ուրեմն, իմացիր. արևի հոտին նպաստում է արդուկը, այն պիտի ծանր լինի, «չուզուն» կոչվող մետաղից պատրաստված:

- Ինչո՞ւ չուզունից պատրաստված:

- Այդ մետաղն ավելի երկար է պահում ջերմությունը, քան այլ տեսակի մետաղները: Այդպիսի արդուկների մեջ պիտի այրել ոչ թե սովորական, պատահական փայտ, այլ միայն ու միայն փայտե ածուխ: Հենց այրված փայտածուխի մեջ են ներծծված արևի ճառագայթները, որոնցից էլ առաջանում է արևի հոտը, որը մենք զգում ենք մեր սպիտակեղենը կրելիս անկողնում պառկած ժամանակ, հատկապես բարձից ու սավանից:

- Մայրիկ ջան, այսքան երկար ժամանակ օգնում եմ քեզ քո աշխատանքում, բայց երբեք չեմ մտածել այդ մանր բաների մասին...

- Ի՞նչ, մանր բանե՞ր, ոչ, աղջիկս, այդպես չէ: Հենց քո ասած «մանր բաների» շնորհիվ է, որ այսքան հաճախորդ ունենք: Կարծում ես նրանք չեն զգում իմ և մյուս լվացք անողների

տարբերությունը: Ես, իհարկե չեմ ուզում, որ դու լվացք անող լինես, բայց ո՞վ գիտի, գուցե մի օր կարող է քեզ պետք գալ մարդկանց համար չափազանց կարևոր այդ արհեստը: Դու մի քանի տարուց հասուն օրիորդ կդառնաս, հետո էլ ընտանիք կունենաս, բա դու չկարողանա՞ս շնորհքով լվացք անել քո ընտանիքի համար: Բա չե՞ն ասի, թե ես աղջիկը մեր չի ունեցե՞լ, որ նրան լվացք անել սովորեցնեմ:

... Հազիվ էր Հայաստանը փոքր ինչ հանդարտվել ու անկախ երկիր դարձել, երբ մի նոր աղետ իջավ մեր երկրի վրա՝ այս անգամ արդեն հյուսիսից:

Ռուսական երկաթե անեղ բռունցքն իջավ հայի գլխին, ուզելով ասել. «Վերջ ազատությանդ, այսուհետև՝ միայն իմ հրամանով»: Ամեն ինչ պետականացվեց, բացի արհեստագործական փոքր, միջին արտադրամասերից, որոնք հաշվառման էին ենթարկվում՝ եկամտահարկերի վճարման համար:

Բունիության եղբայրների աշխատանքի վրա պետական հսկողություն դրվեց: Այսպես կոչված ֆինբաժինը խստագույնս հսկում էր արհեստանոցի դրամային ելումուտին:

Ընտանիքի եկամուտը զգալիորեն նվազեց: Լավ էր, որ Հոռոմսիմի «աշխատավարձը» հաշվառումից դուրս էր: Միայն անհրաժեշտ էր էլ ավելի գործ հայթայթել: Հուրիկը շուտով ավարտելու էր դպրոցը և նպատակ էր դրել դերասանուհի դառնալ: Սակայն մայրիկը օգնության կարիք ուներ: Մշտապես՝ քափ քրտինքի մեջ աշխատելով, օր-օրի ավելի էր տկարանում:

Ժամանակի ընթացքում տղաների գործը սկսեց բարելավվել: Պատվիրատուներին և հաճախորդներին բավարարելու համար, հարկ եղավ առկա արհեստանոցի մոտակայքում մի նոր տարածք վարձակալել: Վահագի կրտսեր եղբայրները՝ թեև ոչ շատ փորձառու, սկսեցին ինքնուրույն գործի անցնել այս նոր արհեստանոցում: Կամաց-կամաց գործի հաջողությունը նրանց էլ ուղեկցեց:

Վերջապես եկավ պահը, երբ գեղեցկուհի Հուրիկը հնարավորություն ունեցավ զբաղվելու իր նախընտրած գործով: Նոր

էր ավարտել դպրոցը, երբ Երևանում հիմնադրվեց թատերական ուսումնարան: Ընդունող հանձնաժողովի համար դժվար չեղավ համոզվել, որ հանձին այդ գեղադեմ օրիորդի, Հայաստանը մոտիկ ապագայում ունենալու է սքանչելի ձայնով մի դերասանուհի: Բայց, ինչպես ասում են, ուրիշ բան է կանխագուշակումը, բոլորովին այլ բան իրական կյանքը:

Հուրիկենց տան հարևանությամբ էր ապրում միայնակ, առանց ընտանիքի, երիտասարդ կոմունիստ Վարդան Հովհաննիսյանը, ով վաղուց էր նկատել գեղեցկուհի Հուրիկին և ուղիներ էր փնտրում նրա հետ հաղորդակցվելու համար:

Վարդանը փախել էր Նախիջևանից, երբ 1918 թվականին թրքական զորքերը ներխուժել էին երկրամաս:

Աղասի Խանջյանի ղեկավարած խորհրդային երկիրը գրկաբաց ընդունեց Վարդանին: Նրան հանձնարարվեց կառավարել Երևանում առաջին անգամ ստեղծվելիք տրամվայի գործը: Հուրիկը նկատել էր, որ Վարդանը մշտապես հետապնդում է իրեն:

Շատ անգամ նրան տեսնում էր սև տուֆ քարից կառուցված երկհարկանի ուսումնարանի երկրորդ հարկի պատուհանից՝ դիմացի մայթին կանգնած:

Մկան-կատվի խաղը հիշեցնող այս պահմտուքը երկար չտևեց: Տղաները և Հոռոմսիմը նկատել էին Հուրիկի բնավորության փոփոխությունը: Նա դարձել էր ավելի ինքնամփոփ, լռակյաց, մտածկոտ:

- Հուրիկ ջան, աղջիկս, ինչ որ տարօրինակ բան է կատարվում քեզ հետ, ես քո մայրն եմ և պետք է որ սիրտդ բաց անես իմ առջև,- դիմեց մայրը աղջկան,- միայն ես կարող եմ քեզ օգտակար խորհուրդներ տալ: Որքան հասկանում եմ, խնդրի մեջ տղայի հարց կա, այդպե՛ս է, թե ոչ:

Հուրիկին ոչինչ չէր մտում անել, քան գլուխը կախել:

- Հը՛, Հուրիկ, խոսիր, ասա՛, ես մոտավորապես կռահում եմ, հո էն մեր հարևան Նախիջևանցի Վարդանը քեզ չի՛ նեղացրել:

- Չէ, այ մամա, ի՛նչ ես ասում, նա լավ, բարի տղա է, վաղուց է ինձ հետևում: Այսօր ինձ ուսումնարանից տուն ուղեկցեց:

Գիտե՞ս, ամուսնության առաջարկ էլ արեց:

- Աման, հանկարծ եղբայրներդ չիմանան: Աղջիկս, դու դեռ փոքր ես, հազիվ տասնութ տարեկան, քո ի՞նչ ամուսնանալու ժամանակն է: Դու դեռ պիտի սովորես, խաղաս, դեռ ի՞նչ բեմեր ես նվաճելու...

Չէ, չեղավ: Հուրիկն էլ ավելի լռակյաց էր դարձել և գիշերներն էլ ուշ էր տուն գալիս՝ պատճառաբանելով, թե դասերը շատ են:

Ժամանակն էր, որպեսզի տղաները խառնվեին գործին:

- Քուր ջան, էս ի՞նչ մութ գործեր ես բռնում,- դիմեց ավագ եղբայրը՝ թախտի անկյունում կուչ եկած Հուրիկին:

- Դե, Վահագ ջան, իրականում մեջտեղը բան չկա,- խոսակցության մեջ մտավ Հոռոմսիմը:

- Ո՞նց բան չկա,- այս անգամ կրտսեր եղբայրն էր,- ես աչքովս եմ տեսել, թե ինչպես էր մեր քուրը սիլի-բիլի անում եղ նախիջևանցու հետ:

- Օհո՛, գործը լրջանում է,- էլի ավագն էր՝ Վահագը,- ուրեմն հարկավոր է այդ տղայի ականջները քաշել:

- Ոչ, ոչ,- հանկարծ տեղից պոռթկաց Հուրիկը,- Վարդանն ինձ երբեք վատ բան չի ասել, չի արել: Նա սիրում է ինձ, երկար ժամանակ է, որ մենք գիտենք իրար:

- Իսկ դու, դու սիրո՞ւմ ես նրան,- խոսակցության մեջ մտավ միջնեկ եղբայրը:

Հուրիկը կախեց գլուխը, չգիտեր ինչ պատասխանել: Սպասողական լռության միջից հազիվ լսելի եղավ Հուրիկի պատասխանը.

- Այո, մենք սիրում ենք իրար...

- Ախր, դու դեռ երեխա ես, քույրս,- դարձյալ Վահագն էր,- դու դեռ պիտի սովորես: Մենք՝ եղբայրներդ և մաման, ամեն ինչ կանենք քեզ համար, չէ՞ որ դու մեր միակ քույրիկն ես: Մենք ուզում ենք քեզ տեսնել բեմի վրա:

- Կտեսնեք, խոստանում եմ: Եվ այդ գործում ինձ կօգնի Վարդանը: Նա ինձ ամուսնության առաջարկ է արել և ցանկանում է ամուսնանալ: Ինքը ոչ ոք չունի Երևանում, միակ

մխիթարանքը ես եմ: Նա իմ ուսմանը չի խանգարի:

Խնդրանք, աղաչանք, պաղատանք... ոչինչ չօգնեց փոխելու Հուրիկի որոշումը:

Մի օր, երեկոյան, Վարդանը միայնակ հայտնվեց Բունիաթյան ընտանիքի դռան մոտ: Դուռ բացողը Հոռոմսիմն էր, ում Հուրիկը տեղյակ էր պահել Վարդանի այցելության մասին:

Տղաները ոչ այնքան բարեհաճ վերաբերմունք ցույց տվեցին երիտասարդ Վարդանին:

- Այ տղա, ես ինչի՞ ես մենակ եկել,- Վահագն էր,- Ի՞նչ է, հերմեր, քույր-եղբայր չունե՞ս...

- Չէ, չունեմ, եղ քո ասածներից ոչ մեկը չկա... բոլորն էլ գնացել են են աշխարհ,- ձախ ձեռքը իր հայացքի հետ վերև բարձրացնելով ասաց Վարդանը:

Տիրեց խորհրդավոր լռություն: Առաջին խոսքը հնչեց Հոռոմսիմի շուրթերից:

- Տղա ջան, ախր ըսենց ո՞նց կրկնի, մենք քեզ չենք ճանաչում, ո՞վ ես, ի՞նչ ես, ինչո՞վ ես զբաղվում: Եվ հետո, Հուրիկը դեռ սովորում է, երագներ ունի, ի՞նչ ամուսնության մասին է խոսքը:

- Կարծեմ Վարդան է անունդ,- մոր խոսքն ընդհատեց Վահագը,- ասա տեսնենք, ի՞նչ ես անում, տարիքդ որքա՞ն է, տուն-տեղ ունե՞ս-չունե՞ս...

- Այո, Վարդան է անունս: Ծնողներս Վարդան Չորավարի անունով են կնքել ինձ: Ես թեև քսանութ տարեկան եմ, բայց շատ ու շատ բան եմ տեսել, շատ փորձանքների միջով եմ անցել: Ընտանիքս կորցրել եմ տասնութ թվականին, երբ թուրք զորքերը հարձակվեցին Նախիջևանի վրա: Միայն ես եմ ողջ մնացել: Այդ հետո էր, որ Անդրանիկն իր զորքով ջախջախեց թուրքերին:

Երեք տղաների և Հոռոմսիմի համար հետաքրքիր էր այդ ամենին հաղորդակից դառնալը, սակայն՝

- Գործ, բան ունե՞ս,- Հոռոմսիմն էր հարցնողը:

- Տո՞ւն, տե՞ղ,- շուտասելուկի նման վրա տվին մայր ու որդի:

- Վարձու, բնակարանում եմ ապրում, սակայն պետությունը խոստացել է շուտով բնակարան հատկացնել:

- Իսկ ի՞նչ ես անում, ի՞նչ գործով ես զբաղված,- դարձյալ մայրն էր:

- Ես թաքցնելու պատճառ չունեմ, ճիշտն ասած, ես բոլորովին էլ իմ մասնագիտությամբ չեմ աշխատում: Պարզապես որպես կուսակցական, ես պարտավորված եմ անել այն՝ ինչ ինձ կարգադրում են: Այժմ կառավարում եմ Երևանի նորաստեղծ տրամվայի վարչությունը: Դուք հավանաբար նկատած կլինեք, որ Ձեր Աստաֆյան փողոցը վերից վար, միջնամասով քանդված է: Շուտով տրամվայի գծեր են անցկացվելու:

Որքան էլ անփորձ ու անգետ լինեին տղաներն ու իրենց մայրը, այնուամենայնիվ կարելի էր հասկանալ, որ իրենց առջև կանգնած է ուսյալ, խելքը գլխին, իսկապես քիչ թե շատ աշխարհ տեսած բարեստեւ մի երիտասարդ, որի աչքից չի վրիպել գեղեցկուհի, խոհեմ, համեստ, ավանդապահ հայուհի Հուրիկի գոյությունը:

- Բայց դու գիտե՞ս, որ մեր քուրը ուսանող ա, դերասանուհի պտի դառնա, որ ամուսնանա՝ ո՞նց կարա սովորի,- սա էլ Կորյունն էր, ընտանիքի ամենափոքր անդամը:

- Թող սովորի, ո՞վ է իրեն խանգարում: Ես թատրոն շատ եմ սիրում: Իմ պապերը Ագուլիսի շրջանից են, որը մոտ է Գողթան գավառին: Ես մի քանի Գողթան երգեր էլ գիտեմ:

- Վահագ ջան, հիմա դու ես մեր տան մեծը, դու պիտի ասես վերջին խոսքը,- դիմեց Հոռոմսիմը ավագ որդուն:

- Սպասեք, սպասեք, մենք հըլա չգիտենք, թե ինչ է ասելու մեր քուրը: Քուրիկ ջան, երբևանի՞ց գիտես ես տղուն՝ Վարդանին:

- Ի՞նչ ասեմ, ես, ես, միտարի է, որ գիտեմ նրան:

- Ուրեմն էդքան ժամանակ էլ հանդիպում եք, հա՞...

- Այո,- գլուխը կախ, հազիվ կարողացավ պատասխանել Հուրիկը:

- Պարզ է, ամեն ինչ պարզ է: Մի տարին քիչ ժամանակ չի, բայց կարևորն այն է, թե դու սիրո՞ւմ ես Վարդանին:

Անմիջապես չպատասխանեց Հուրիկը: Մեկ-մեկ նայելով բոլորի աչքերին՝ փորձեց նրանց սպասողական հայացքներից գուշակել, թե ինչ պատասխան կուզեին լսել, վստահորեն պատասխանեց.

- Այո...

Դարձյալ տիրեց խորհրդավոր լռություն:

... Ամեն ինչ եղավ ըստ կարգի. պաշտոնական գրանցում, խնջույք, առանց եկեղեցական արարողության. կոմունիստ Վարդանը չէր կարող եկեղեցի մտնել, այն էլ փեսա դառնալու համար:

Ամուսնությունից մեկ տարի էլ չէր անցել, որ Վարդանի ընտանիքում ծնվեց առաջնեկը. տղա էր: Անունը դրին Էդուարդ: Մինչ Վարդանը առաջ էր գնում աշխատանքում, լավ չէին գնում Հուրիկի գործերը: Չէր կարողանում դասերին ներկա լինել: Նրա արվեստագետ դառնալու երազանքը խամրելու վրա էր, մանավանդ, որ նորից էր երեխայի սպասում:

Խեղճ Հոռոմսիմը չգիտեր ինչ անել: Տանը երեք երիտասարդ տղամարդ, ովքեր կարիք ունեին ամեն տեսակի օգնության: Շաբաթվա պատվերներից հրաժարվելով անգամ, դժվարանում էր հասնել աղջկա և թոռան խնամքին: Հիմա էլ երկրորդ թոռը, այս անգամ աղջիկ, որին կնքեցին Նունե անունով:

- Չէ, չեղավ, այսպես հնարավոր չէ շարունակել,- մտածում էր Հուրիկը,- կամ ընտանիք երեխաներ, կամ էլ՝ բեմ, ելույթներ: Էլ ի՞նչ բեմ, ելույթներ... արդեն երկու երեխա, հետո, ով գիտի, գուցե երրորդն էլ աշխարհ գա, Վարդանը երեխա շատ է սիրում: Հարկավոր է գոնե մեկ տարով հետաձգել ուսումը:

Այդպես էլ արեց. «ընտանիքը» հաղթեց: Դերասանական վարպետության ուսուցիչը. ով մեծ հույսեր էր կապում Հուրիկի հետ, հուսախաբ եղավ: Նա արդեն մտքի խորքում գիտեր, որ Հուրիկը այլևս չի կարողանա նվաճել թատերական արվեստի բարձունքները:

Այդպես էլ եղավ: Եվ դրան նպաստեց Հուրիկի երրորդ երեխայի ծնունդը: Նա էլ էր աղջիկ: Լույսի պես գուլալ, պայծառ այդ աղջկան էլ կնքեցին Լուսինե անունով:

Երեք անչափահաս երեխաներ: Հոռոմսիմը գլուխը կորցրել էր: Նա էլի թոռներ ուներ, տղաներն էլ ընտանիքի տեր էին, ունեին երեխաներ, խնամի, աներ, գոքանչ... Ամենաանօգնական վիճակում էր Հուրիկը, որովհետև ամուսնու կողմից մեկը չկար, ում վրա կարողանար հույս դնել՝ գեթ երեխաներին հոգ տանելու համար:

Հոռոմսիմի խելքը գնում էր վերջին թոռնուհու՝ Լուսինեի համար: Հուրիկը հազիվ էր կարողանում գլուխ հանել մյուս երկու երեխաներին խնամելուց և ամեն ինչում բժախնդիր ամուսնուն ծառայելուց: Պաշտոնի բերումով, Վարդանը պետք է մշտապես կոկիկ վիճակում լիներ:

Ամեն օր լվացք, ամեն օր պաշտոնական մարդիկ, հյուրասիրություն: Ի՞նչ սովորելու մասին կարող էր խոսք լինել: Կամա թե ակամա, ժամանակի ընթացքում Հուրիկը մոռացության տվեց թատրոնը, իսկ ամուսինը անընդհատ պաշտոնի բարձրացում էր ստանում:

Լուսինեի ծնվելուց հետո ավելի շարժուն դարձավ Հոռոմսիմը: Երկար տարիներ լվացք անելուց, գոլորշուց թշերը այրված, սակայն դուրեկան ու նրբին այդ ավանդապահ դարսեցի կինը կարծես քսան տարով երիտասարդացավ: Ինչպես ժամանակին աղջկան էր սովորեցնում տնային գործեր, խոհանոցային և լվացք անելու արվեստ, այժմ արդեն այդ ամենն իրականացնում էր թոռան՝ Լուսիկի հետ, որի մեջ տեսնում էր ոչ միայն իսկական ավանդապահ հայ կնոջ ու մոր, այլև տաղանդավոր ապագա երգչուհու:

Դպրոցի յոթերորդ դասարանում Լուսինեն արդեն զարմացնում էր շրջապատին հիանալի երգեցողությամբ: Հայրը՝ Վարդանը, լուրջ երաժշտասեր էր և ակորդեոն շատ էր սիրում: Օրերից մի օր, փոքր ակորդեոն բերեց տուն:

- Կոմիսիոն խանութից եմ գնել,- ասաց Հուրիկին,- խանութում ասացին, որ ֆրանսիական գործիք է, որը ծախելու է հանձնել մի ներգաղթած ֆրանսահայ: Հույսով եմ, որ Լուսինեն կկարողանա նվագել: Ես արդեն մի լավ ուսուցիչ էլ եմ գտել:

Ֆրանսահայ է: Ասում են շատ լավ ակորդեոնահար է:

- Լուսիկ, Լուսինե,- տնով մեկ ձայնը զցեց արդեն գործարանի տնօրեն դարձած Վարդանը:

- Լսում եմ, հայրիկ,- հարևան սենյակից պատասխանեց Լուսինեն:

- Տես, տես, որքան լավն է, քո տարիքի համար շատ հարմար, գեղեցիկ, համարյա նոր, տասնութ բաս ունի: Հը՞, ի՞նչ կասես:

- Վայ, այս ինչ լավ ակորդեոն է, մամ, պապ,- չիմանալով ինչպես արտահայտել իր հիացմունքը, սենյակով մեկ թովոում էր Լուսինեն:

Որոշ ժամանակ անց Լուսինեն ոչ միայն հրաշալի ակորդեոն էր նվագում, այլև հիանալի կերպով կատարում էր ժողովրդական ու գուսանական երգեր՝ հիացում պատճառելով ոչ միայն իր, այլև մասնագետ երաժիշտների շրջապատում:

- Չկարողացա աղջկաս դերասանուհի դարձնել, բայց թոռանս համար ամեն ինչ կանեմ, որ մասնագետ երգչուհի դառնա,- մտածում էր Հոռոմսիմ տատիկը:

Դպրոցական ստուգատեսների մշտական հյուրն էր Լուսինեն, իսկ բակում հավաքված իր հասակակից երեխաներն ու պատանիները, ամառվա շոգ երեկոներին իրենց հանգիստն էին վայելում Լուսինեի ակորդեոնի հնչյունների տակ:

Եկան հիստունական թվականները: Թվում էր թե երկինքը պայծառացել է և առջևում է լուսավոր ապագան: Իրոք, մարդիկ սկսեցին ազատորեն շնչել, թեև ազատ խոսքի հնարավորություն դեռ չկար: Բայց քիչ թե շատ բացվեց երկաթյա վարագույրը և մարդիկ տեսան, որ բացի Խորհրդային երկրից ուրիշ աշխարհ, ուրիշ երկրներ էլ կան:

Լուսինեի համար երաժշտական ուսումնարան ընդունվելը դժվար չեղավ:

Ինչպես մոր՝ Հուրիկի պարագայում եղավ, Լուսինեն էլ սիրահարվեց ուսուցման հենց առաջին իսկ օրից:

- Աղջիկս, Լուսո ջան, ախր քո ի՞նչ ժամանակն է,- վրդովված

ասում էր տատը՝ Հոռոմսիմը,- դու նպատակներ ունես, երագներ: Մայրդ էլ քեզ նման, քո հասակում սիրահարվեց, ամուսնացավ և վերջնականապես զրկվեց արտիստուհի դառնալու հնարավորությունից:

- Տատի ջան, մի հուզվիր, իմ պարագան ուրիշ է: Իմ սիրած տղան, որի անունը Արտաշես է, բանասիրականում է սովորում և ինքնուրույն, առանց նոտա իմանալու, երգեր էլ է գրում: Այնպես որ՝ երկուսս էլ մի խելքի ենք: Արտաշը ամեն ինչ հասկանում է և ինձ կօգնի, որպեսզի ես երգչուհի դառնամ:

- Ի՞նչ կարող եմ ասել. ժողովուրդը լավ է ասում՝ մոր թախտ՝ աղջկա բախտ...

- Առայժմ երկուսս էլ ուսանող ենք: Չորս-հինգ տարի ունենք առջևում, տեսնենք ինչ կլինի:

- Ի՞նչ, չորս-հինգ տարի ման եք գալո՞ւ և նոր միայն ամուսնանա՞ք...

- Հա, տատ ջան, իսկ ի՞նչ կա որ...

- Անկարելի է: Բա դարսեցու աղջկան, թոռանը վայել է այդքան երկար ման գալը: Մարդիկ ի՞նչ կասեն: Չէ՛, չեղավ: Ես հորդ ասելու եմ...

- Չէ՛, ո՛չ, տատ, չասես: Հայրս շատ խիստ մարդ է, գիտես՝ անհեր, անմեր մեծացած, նա չի հասկանա...

Հոռոմսիմ տատն ասեր կամ չասեր՝ միևնույնն է, Վարդանը գիտեր իր աղջկա և Արտաշեսի կապի մասին:

- Աղջկադ գյամերը քաշի,- քանի անգամ ասել էր Հուրիկին:

Դրությունը գնալով բարդանում էր: Լուսինեի հայրը նույնիսկ գործարանի բանվորներից մեկին հրամայել էր մշտապես հետևել աղջկան, թե ուր է գնում, ինչ է անում, ում հետ է շփվում:

- Օր ու գիշեր իրար հետ են. կինո, թատրոն, ցիրկ, կաֆե, էլ ի՞նչ ասեմ... տղեն լավ փող ունի, գրում-մրում է, հեշ չեք կարդացե՞լ նրա գրությունները թերթերում,- այս էր լրտեսի զեկույցը:

- Հա...ա ...ա՞, ես այդ լակոտներին ցիրկ-միրկ, գրել-մրել ցույց կտամ,- կոմունիստ ղեկավարներին բնորոշ «Բելումոր» ծխախոտը բերանի աջ ու ձախ կողմը տա՛նելով, մոլտաց հին կոմունիստը և շարունակեց.

- Կարո՞ղ ես էդ լակոտին բերել ինձ մոտ:

- Իհարկե կարող եմ, ամեն երկուշաբթի գնում է «Երեկոյան Երևան» թերթի խմբագրություն՝ հոնորար ստանալու, իսկ քո աղջիկը սպասում է դրսում՝ մինչև երիտասարդի դուրս գալը:

Մի քանի օր անց կայացավ ապագա փեսայի և աներոջ հանդիպումը:

- Այստեղ չեն ծխում, երիտասարդ,- ասաց գործարանի տնօրենը՝ աշխատասենյակի դռան առջև կանգնած Արտաշեսին, որը պատրաստվում էր ծխել:

- Բա Դուք ինչո՞ւ եք ծխում...

- Ձենդ, լակոտի մեկը, մնում է, որ դու ինձ դիտողություն անես: Լսիր, այ տղա, ձեռքաշի իմ աղջկանից, նա քո թայը չի, ձեռքաշի, թե չէ, որպես խուլիգանի քեզ նստացնել կտամ:

- Հենց հիմա, ինչո՞ւ ես ուշացնում, զանգ տուր ոստիկանատուն, թող գան, ինձ բռնեն որպես խուլիգանի, ով ներխուժել է քո կաբինետից ներս,- Արտաշեսն էլ նրա նման՝ անցավ դու-ի:

- Հիմա ինձ լսիր. ես և քո աղջիկը՝ Լուսինեն, սիրում ենք իրար: Ոչ մի բան, ոչ մի խոչնդոտ չի կարող մեզ բաժանել միմյանցից: Եվ խնդրում եմ ձեռք չբարձրացնես Լուսինեի վրա, թե չէ՝ ինձ հետ գործ կունենաս...

- Տո՛ւ, փալընքոտ լակոտի մեկը, դու ինձ վախեցնո՞ւմ ես...

- Ո՛չ, պարզապես զգուշացնում եմ, միայն զգուշացում, ուրիշ ոչինչ:

... Ոչ մի միջոց չօգնեց սիրող զույգին բաժանելու համար. ո՛չ Լուսինեի հոր հոխորտանքներն ու սպառնալիքները, ոչ մոր հորդորները, ոչ էլ Արտաշեսի ծնողների անհամաձայնությունը:

Լարվածությունը երկու ընտանիքներում հասել էր ծայրահեղության: Արտաշեսի համար խնդիր չկար: Նա տղա էր,

ազատ գործելակերպի մեջ, ազատ՝ որոշումներ կայացնելիս: Ուրիշ էր հարցը Լուսինեի պարագայում: Հայրը կարգադրել էր կնոջը, որպեսզի նա տանի աղջկան դասերի ու մնա ուսումնառանում մինչև Լուսիկի դասերի ավարտը, որից հետո էլ ինչպես երեխայի, ձեռքից բռնած բերի տուն:

- Տատ, տատիկ,- խնդրում էր Լուսինեն՝ նրա հետ առանձնացած պահերին,- մի բան արա, հասկացրու մամային, որ խոսի պապայի հետ: Մեկ է, ես ու Արտաշը սիրում ենք իրար ու ոչ ոք չի կարող մեզ իրարից բաժանել:

- Աղջիկս, հասկանում եմ: Հորդ առարկությունը հիմնականում Արտաշի, կներես, «ախպարի» տղա լինելու մեջ է...

- Դա ինչ հետամնաց մտայնություն է տատ, ի՞նչ կապ ունի նա տեղացի է, թե «ախպար»: Կարևորը՝ ազնիվ ու լավ մարդ լինելն է: Եվ հետո, Արտաշեսը «ախպար» չէ, ծնողներն են «ախպար», ինքը Երևանում է ծնվել:

Ի վերջո, այս ամենին վերջ տալու համար, երիտասարդները որոշեցին Լուսինեի ծնողներին փաստի առջև կանգնեցնել: Արտաշեսն իր երկու ընկերների և Լուսինեի հետ, նախապես պայմանավորվածության համաձայն, ներկայացան Երևանի ամուսնության գրանցման կենտրոնական գրասենյակ և պաշտոնապես գրանցեցին իրենց ամուսնությունը:

Նույն օր երեկոյան, Լուսինեի մայրը՝ Հուրիկը ընթրիքի ժամանակ Վարդանի առաջ դրեց մեր «հերոսների» ամուսնության վկայականը:

Ամուսինը հենց այնպես, իմիջայլոց նայեց վկայականին, չդիպավ անգամ: Ամեն ինչ հասկանալի էր իր համար: Ոչինչ չասաց, ոչ մի խոսք: Պարզապես վեր կացավ տեղից ու գնաց հարևան սենյակ:

Այդ արդեն առավոտյան էր, նախաճաշի ժամանակ, երբ հայրը միայն մեկ նախադասություն ասաց.

- Այդ տղան դեռ շատ հեռու կգնա...

- Ես էլ եմ այդպես կարծում,- ժպիտը դեմքին ամուսնու միտքը հաստատեց բարեհամբույր Հուրիկը:

... Երիտասարդ զույգը հասավ իր նպատակին, սակայն

եկեղեցական արարողություն, հարսանեկան հագուստ-կապուստ, մեծաթիվ հյուրերով խնջույք չեղավ, թեև ամեն ինչ վերջացել էր. Արտաշեսն ու Լուսինեն օրենքով ամուսիններ էին:

Ընդգծված սառնությունը կողմերի ծնողների միջև մնաց այնքան երկար ժամանակ, մինչև լույս աշխարհ եկավ երիտասարդ գույգի առաջնեկը:

Նորածին տղայի ծննդյան շնորհիվ սառույցը հալվեց: Տեղացի-ախպար պաղարյուն կապը ջերմացավ այնքան արագ ու անկեղծ, որ խնամիները մեկը մյուսից առաջ ընկնելով, իրար ձեռքից էին խլում փոքրիկ մարդուկին: Եվ, եթե երեխային մայրական կաթով սնելու անհրաժեշտությունը չլիներ, հազիվ թե նրան թողնեին ծնողների տանը:

Խնամիների մտերմիկ կապի շնորհիվ էլ Լուսինեն և Արտաշեսին հաջողվեց՝ առանց տարի կորցնելու, բարձրագույն կրթություն ստանալ:

Ողջ բարեկամական, ազգակցական կազմում առավել երջանիկ էր պատմվածքի հերոսուհի, Թիֆլիսի Արամյանց հիվանդանոցի հագուստ-կապուստի լվացումը իսկական արվեստի վերածած, բացառիկ և յուրօրինակ լվացքի վարպետ Հոռոմսիմը, յոթանասունիննամյա այդ հեզ, բարի ու ավանդապահ դարսեցի հայ կինը:

Հոռոմսիմը կարծես մի տաս տարով երիտասարդացավ, երբ իր թոռնուհին նրան պարզեց ևս մի արու զավակ:

- Միայն տղայից տղա կլինի,- փորձել էր կատակել Լուսինեն խստաբարո հայրը:

Հոռոմսիմ տատիկը, որ մշտապես «թափառումների» մեջ էր՝ մեկ այս, մեկ այն տղայի տանը մնալով ու հարսների քմահաճույքներին տեղի տալով, վերջնականապես հաստատվեց թոռան բնակարանում՝ մեծագույն հրճվանք պարգևելով Լուսինենին և Արտաշեսին:

- Ինչո՞ւ չհրճվել ու երջանիկ չզգալ, երբ ունես երկու մանկահասակ երեխաներ, նրանց խնամող հրաշալի, անփոխարինելի Հոռոմսիմ տատիկ ու կարողանում ես աշխատել քո

սիրած ասպարեզում:

Արտաշեսն աշխատում էր հրատարակչությունում. իսկ Լուսինեն՝ որպես մեներգչուհի, ֆիլհարմոնիայում:

Հոռոմսիմ տատն ամբողջ օրը շարժման մեջ էր և այդ պարագան նրան ավելի էր առույգ պահում: Երկու փոքրիկ տղաների հոգածության հիմնական բեռը ընկած էր նրա ուսերին, իսկ վերջիններս էլ ամեն մի հարցում օգտվում էին տատի բարյացակամությունից:

- Տատ ջան, շատ ես երես տալիս սրանց,- բողոքում էր Լուսինեն,- մեզ չեն լսում, կա, չկա միայն դու ես նրանց համար:

- Բան չասես խոխեքիս, ես նրանց ցավը տանեմ, ո՞ր էր թե սրանց պես մի երկուսն էլ բերած լինեիր...

Փայլում էր Արտաշեսը աշխատանքից հետո տուն վերադառնալիս: Դեռևս ներս չմտած, խոհանոցից նրա քիմքն էր շոյում Հոռոմսիմ տատի պատրաստած Ղարսի անուշաբույր կերակուրների հոտը:

Հապա տատի լվացած սպիտակեղենը, անկողնու սավաններն ու բարձի երեսները, որոնցից հարբեցնող, գրավիչ հոտ էր գալիս:

- Լուսիկ,- ասում էր Արտաշեսը,- ես մեր տատի արած լվացքը մի տեսակ ուրիշ է: Դու էլ ես լավ լվացք անում, գիտեմ, նրանից ես սովորել, բայց ուրիշ է նրա արած լվացքը: Զարմանալի, շմեցուցիչ հոտ է գալիս իմ շապիկներից, բա անկողինը, վերմակն ու բարձի երեսը, որոնցից կարծես թե արևի, ջրի հոտ է գալիս, ապշեցուցիչ է այս ամենը, աներևակայելի, երբևէ նմանը չեղած հոտ: Խենթանալ կարելի է...

- Սիրելիս, դու մոռանում ես, որ տատս լվացք անելը արվեստի բարձրության է հասցրել: Իրեն հարցրու, թե ինչպես է լվացք անում: Կանչե՛մ, կուրախանա:

- Կանչի՛ր, կանչի՛ր, հետաքրքիր է, ինչպես է լվացք անում, որ այսքան գրավիչ են դառնում նրա լվացած ու արդուկած սպիտակեղենն ու անկողնու պարագաները:

- Տատի, տատիկ, արի, լսիր թե ի՞նչ է հարցնում Արտաշը:

- Լսում եմ, լսում, Լուսո ջան, հարցրու, տղաս:

- Տաս ջան, մի քիչ խոսիր թե ինչպես ես լվացք անում:
Լուսոն ասում է, թե լվացք անելը քեզ մոտ արվեստ է:

- Դե, մի քիչ չափազանցում է Լուսոն: Իսկապես լվացք անելը արվեստ է: Եթե ուզում ես հարազատներիդ հաճույք պատճառել, ապա պիտի պահպանես լվացքի չգրված, բայց փորձված կանոնները: Ես ժամանակին այդ ամենը սովորեցրել եմ Լուսիկի մորը, ով փոքր ժամանակ օգնում էր ինձ:

- Մայրս էլ ինձ է սովորեցրել,- տատիկին ընդհատեց Լուսինեն:

- Այո, աղջիկս, դու էլ ես լավ լվացք անում:

- Չէ, տատիկ, քոնն ուրիշ է,- այս անգամ ընդհատեց Արտաշեսը:

- Ասեմ որ, ոչ այնքան կարևոր է լվացք անելը, որքան այն չորացնելն ու արդուկելը: Առաջին պայմանը՝ լվացքն արևի տակ չորացնելն է, որպեսզի արևի հոտ գա: Հետո կարևոր է արդուկ անելը: Հիմա առաջվա արդուկները չկան. դրանք ծանր էին ու չուզունից պատրաստված և, ամենակարևորը՝ փայտե ածուխով էին տաքացվում. այդ փայտի հոտը միախառնվելով արևի հոտին, յուրահատուկ բուրմունք է առաջացնում: Պետք է խոսես, խաղաս լվացքի հետ...

- Ինչ ասի՞ր, տատ, արևի հոտ, ճիշտ լսեցի՞...

- Այո տղաս, ճիշտ լսեցիր: Հիմա դժվար է այդ հոտը քաղաքում ստանալ, որովհետև ամեն ինչ էլեկտրական է. լվացքի մեքենան, արդուկը և այլն: Իմ փափագած լվացքի որակը մասամբ ապահովում է լվացքը արևի տակ չորացնելը:

- Իսկ եթե արև չլինի՞,- միջամտեց Արտաշեսը:

- Արև չեղած օրը լվացք մի արա, արա հաջորդ օրը և կամ՝ հրաժարվիր «արևի հոտից»... հա, հա, մի ժպտա, երիտասարդ, քո ոգևորությունը՝ լվացքը արևի տակ չորացնելու արդյունքից է: Շատերը չգիտեն այս ամենը: Փառք Աստծո, Երևանում արև շատ կա, ասել է՝ նրա հոտն էլ շատ կլինի:

...Անցան տարիներ: Արտաշես Հովհաննիսյանի գործերը լավ չէին ընթանում: Իբրև թե իր թույլտվությամբ տպագրված

ու հրապարակված մի գրքույկ, խստագույնս քննադատվել էր իշխանությունների կողմից: Ասվում էր, թե նրա մեջ կային հակախորհրդային մտքեր:

Որոշ ժամանակ անց, նա ոչ միայն հեռացվեց աշխատանքից, այլև կուսակցությունից: Հաջողությունը չուղեկցեց նաև Լուսինենին: Ողջ տարին՝ չնչին վարձատրությամբ, շրջագայում էր Հայաստանի տարբեր շրջաններում և հեռավոր գյուղերում: Երևանում էլ մեկ-երկու ելույթ, այն էլ՝ հատուկ պատվիրված մեկ-երկու երգով:

Ճիշտ է, ճանաչված երգչուհի էր Լուսինեն, բայց այն փառքը, որին սպասում էր նա՝ այդպես էլ չեկավ:

Կատարվեց անսպասելին:

Լուսինեն ընդգրկված էր արտիստական մի խմբի մեջ, որը Կանադայում ներկայացնելու էր հայ մշակույթը: Խմբի մեկնելու նախօրյակին հայտնի դարձավ, որ խմբի ցուցակից հանված է Լուսինե Հովհաննիսյանի անունը:

Ամեն ինչ հստակ էր. պատճառը Արտաշեսի՝ իբրև թե այլախոհ լինելն էր:

Հուսահատությունը պատել էր ոչ միայն Հովհաննիսյանների ընտանիքին, այլև խնամիներին և նրանց ողջ գերդաստանին:

Խախտվեց համերաշխ ընտանիքի անդորրը: Լուսինեն ու Արտաշեսը գրեթե չէին հաղորդակցվում իրար հետ: Յուրաքանչյուրը յուրովի էր ընկալում առկա իրավիճակը:

Արտաշեսը իրեն մեղավոր էր զգում, որ իր պատճառով Լուսինեն զրկվեց արտասահման գնալու հնարավորությունից: Կինը հոգու խորքում գիտեր, որ ամուսինը մեղավոր չէ, որ նրա գլխին ինչ որ բան են սարքել, բայց փաստը մնում էր փաստ, որ նրանք վերջնականապես զրկված էին արտասահման մեկնելու հնարավորությունից:

Մի քանի օրվա լռությունը խախտեց Լուսինեն.

- Արտաշես, Արտաշ,- խոհանոցից բարձրաձայնում է Լուսինեն,- պարզեցի՞ր, թե ինչը-ինչոց է, դարձել ես լռակյաց, մի բան ասա՝ իմանանք: Քո տանը չեղած ժամանակ ծնողներս անընդհատ զանգահարում են:

- Ի՞նչ ասեմ, Լուստ ջան,- մտքում ուրախանալով, որ կինը խախտեց պրկված լռությունը,- ես վաղուց էի զգում, որ իմ տեղակալը, դու գիտես իրեն, այն ապաշնորհ, իբր թե գրող Վահրամ Գնդունուն:

- Հա, հա, իհարկե, գիտեմ, հետո՞, հետո՞...

- Հետո այն, որ ինքը վաղուց էր երագում իմ աթոռին նստել և իմ Մոսկվա մեկնած օրերին, իբր իմ գիտությամբ, թույլատրել է տպագրել այդ չարաբաստիկ գրքույկը: Եվ այնպես է հետևել տպագրության ընթացքին, որպեսզի գրքույկը հրապարակ իջնի իմ Երևան հասնելու առաջին իսկ օրը:

- Օ՛, Աստված իմ, այս ի՞նչ ես ասում, ինձ երբեք ոչինչ չես ասել այդ մասին: Եթե այդ Գունդը, չգիտեմ էլ թե ինչի գունդը, համարձակություն է ունեցել նման ստոր քայլ անել, կնշանակի պինդ մեջք ունի:

- Այո, ունի, իհարկե, ունի: Քեռին կենտրոնական կոմիտեի գաղափարական բաժնի վարիչն է: Լավագույնս սցենարով սարքեցին այս ամենը: Այնպես են բոլորը վախեցած, որ գրեթե չեն հաղորդակցվում ինձ հետ: Կուսակցությունից հեռացնելն էլ նրա համար է, որպեսզի ես երկար-բարակ արդարության ետևից չընկնեմ և հաշտվեմ եղածի հետ:

...Մի շատ, շատ կարևոր բան փուլ եկավ Արտաշես Հովհաննիսյանի հոգու մեջ: Փլվեց ենթադրյալ այն անառիկ բերդը, որ ինքը կառուցել էր պատանեկության տարիներից: Այդ բերդի անունն էր՝ հավատ...

Օրեր, շաբաթներ անցան: Ոչ ոք չհետաքրքրվեց Արտաշեսի ճակատագրով: Նույնիսկ մտերիմ ընկերներն ու բարեկամներն էին վախենում նրա հետ հաղորդակցվել:

... Կորավ հավատը ոչ թե երկրի, այլ իշխանական լծակների մեջ սողոսկած պատեհապաշտ մարդկանց նկատմամբ:

- Առանց հավատի հնարավոր չէ ապրել, Լուսինե, հասկացի՛ր,- մի օր, ընթրիքի պահին պոռթկաց Արտաշեսը,- աշխատանքս՝ անհրապույր, բունը՝ անունը կա - ամանում չկա: Հի-

մա, ինչպես նկատել եմ, առաջվա ոգևորվածությունդ էլ է չքացել: Ի՞նչ ենք անելու: Ոչ դու, ոչ էլ ես այլ գործ անել չենք կարող այս պայմաններում:

- Այդ ամենը ճիշտ է, սիրելիս, ասա տեսնեմ ո՞րն է ելքը:

- Ասեմ, Լուսո ջան: Եթե կուսակցությունից հեռացրած չլինեին՝ մի լավ աշխատանք կգտնեի, բայց որպես վտարվածի, ինձ ոչ ոք կարգին աշխատանք չի տա և ելքը երկրից հեռանալն է:

- Գժվե՞լ ես, այ տղա, էդ ի՞նչ ես ասում, էդ ո՞ր ես պատրաստվում գնալ:

- Ուր գնում են բոլորը՝ Ամերիկա:

- Բայց մենք ոչ մի բարեկան չունենք այնտեղ, հետո՞ ո՞վ ասաց, որ մեզ կթողնեն մեկնել: Բացի դրանից, կա ամենամեծ արգելքը՝ հայրս: Նա համաձայնության թուղթ չի ստորագրի:

- Բացատրեմ, սիրելիս: Հորդ՝ այդ նվիրյալ կոմունիստին, ընդամենը երկու օր առաջ իջեցրել են պաշտոնից...

- Ի՞նչ, ի՞նչ ես ասում, Արտաշ... ես տեղյակ չեմ: Ախր նա գործարանի երկար տարիների տնօրենն էր, սիրված ու գնահատված մասնագետ:

- Կարևոր չի, իր գլխի վրա նշանակել են անփորձ, գործից բանից անտեղյակ մի երիտասարդ կոմունիստի, իսկ հայրիկդ, ով հոգեկան տազնապի պատճառով այժմ պառկած է տանը, նրա տեղակալն է լինելու: Այնպես որ, հայրիկն էլ է ահավոր հիասթափված այս երկրից ու կուսակցությունից: Դեռ հարց է՝ նա կշարունակի՞ աշխատել, թե՞ ոչ: Իմ կարծիքով նա այլևս չի աշխատի՝ թոշակի կգնա: Ինքնասիրությունը բարձր, վեհ զգացողություն է: Այնպես որ, ծնողներդ համաձայնություն կտան: Իսկ մեր երկրից հեռանալու հարցը դյուրությամբ կլուծի ներքին գործերի նախարարությունը, ԿԳԲ-ն՝ ավելորդ գլխացավանքից զերծ մնալու համար: Ես Լուս Անջելեսում մանկության ընկեր ունեմ, կարծում եմ՝ նա մեզ հրավեր կուղարկի:

Որոշ ժամանակ անց, Լուս Անջելեսից եկավ սպասված հրավերը: Արտաշեսի կանխագուշակումներն իրականացան: Լուսինեի հայրը համաձայնությունը ստորագրեց անկողնում պառկած վիճակում: Մասնավոր դժվարություններ չհարու-

ցեցին նաև պետական մարմինները և չորս ամիս անց, Արտաշեսի ընտանիքը հաստատվեց Լոս Անջելեսում:

Արտաշեսի մանկության ընկերը հոգացել էր ամեն ինչի մասին: Աշխատանքի հարցն էլ լուծվեց սպասվածից էլ արագ:

Ամուսինները աշխատանքի անցան հայկական վարժարաններում: Արտաշեսը որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչ, իսկ Լուսինեն՝ երաժշտության ուսուցչուհի: Զույգ տղաներն էլ տեղավորվեցին ազգային վարժարաններում:

Սկզբում դժվար էր ոչ այնքան նյութական, որքան՝ հոգեբանական առումով: Հայրենիքի և հարազատների հանդեպ ունեցած կարոտը լռակյաց էր դարձրել ընտանիքի անդամներին: Յուրաքանչյուրը յուրովի էր ապրում «կարոտախտ» հիվանդությամբ:

Ամերիկյան այս հայաշատ քաղաքում այնքան էլ պարտավորված չես անգլերեն խոսել, որովհետև առօրյադ հիմնականում հայերի հետ է: Այդ իմաստով, Լուսինեի համար այնքան դժվար չեղավ հարմարվել առկա պայմաններին: Լուծված էր լվացքի հարցը: Շենքի բոլոր ընտանիքները օգտվում էին միևնույն լվացքատնից, որտեղ տեղադրված էր էլեկտրակա նությամբ աշխատող մեկ լվացքի մեքենա և՝ որ նորություն էր Լուսինեի համար, լվացքը չորացնող մեքենա:

Արտաշեսը մշտապես դժգոհ էր իր լվացված սպիտակեղենից և, մանավանդ, անկողնու պարագաների լվացման «ամերիկյան» եղանակից: Հատկապես նրան զայրացնում էր լվացքի չորացման կերպը: Բայց ի՞նչ կարող ես անել: Այստեղ ոչ ոք լվացքը չի փռում պարանին, ինչպես Երևանում՝ ի ցույց ամբողջ աշխարհի...

- Իրապես, բնավ գեղեցիկ չէ, երբ բազմահարկ շենքերը «ծածկվում» են բազմագույն, բազմատեսակ կանացի և տղամարդու սպիտակեղենով, անկողնու պարագաներով, մտածում էր Արտաշեսը և շարունակում էր խորհել, - Երևանի բաց երկնքի տակ, հազարավոր պարանների վրա, հազվագյուտ կարելի էր տեսնել կանացի սպիտակեղեն...

- Լուսո ջան, անուշա, այն քաղցր, անուշ հոտը բնավ չի գալիս

մեր անկողնուց: Հիշո՞ւմ ես Հոռոմսիմ տատի լվացքները: Այդ ի՞նչ առասպելական, խենթացնող հոտ էր գալիս նրա լվացած սպիտակեղենից, անկողնուց: Մինչև հիմա քիմքիս է իմ շապիկների հոտը: Ես օծանելիք քիչ էի օգտագործում, որպեսզի օձիքիս վրայի արևի հոտը չապականեմ:

- Է՛հ, Արտաշ ջան, այստեղ ամեն ինչ մեքենայացված է, մարդն էլ է մեքենայացված. նա ամբողջ օրը վագում է, Ժամանակ ունի՞, որ նման զգացմունքային հարցերի ետևից ընկնի: Այստեղ քչերն են լվացքը փռում պարանին, այն էլ, սեփական տների փողոցին չնայող բակերում:

... Անցան տարիներ: Ժամանակը եկել էր սեփական առանձնատուն ունենալու: Հովհաննիսյան ընտանիքի գնած տունը խոշոր, արևոտ բակ ուներ: Առաջին փոփոխությունը, որ կատարեց Արտաշեսը, նոր առանձնատանը, լվացքի և լվացք չորացնող մեքենաները դուրս շարտելն էր:

- Տղերք, հենց վաղը, այն երկու ծառերի միջև պարան կքաշեք, որպեսզի մաման լվացք փոխի, հասկացա՞ք,- այսպիսի հրահանգ ստացան դպրոցական սկաուտները:

Բնակարանամուտի առաջին իսկ օրը, պայծառ արևի տակ, Լուսինեն բակի զույգ ծառերի միջև ձգված պարանին փոեց իր նոր տան, ընտանիքի առաջին լվացքը:

- Ա՛յ, հիմա հասկացա,- անկողնու մեջ դիմեց Արտաշեսն իր նման արքայության գիրկն ընկած Լուսինեին, - հիշեցի Հոռոմսիմ տատիկի լվացած սավաններն ու բարձի երեսները, օ՛հ, ինչ անուշ արևի հոտ է գալիս, բայց գիտե՞ս, այս այն արևի հոտը չի, որ կար Երևանում: Արևը նույնն է, բայց ուրի՛շ էր Հայաստանի արևը...

- Գիտե՞ս թե ինչու է տարբեր այստեղի «արևի հոտը», որովհետև այստեղի ոչ միայն արևն ու նրա ջերմությունն է տարբեր, այլև՝ ջուրը, որն այնպես չի մերվում արևի ճառագայթներին, ինչպես մերվում էր Հայաստանի արևը՝ Գառնու քաղցրահամ ջրին:

*Հունվարի 17, 2005 թ.,
Լուս Անջելես*

ԻՆՏԻ ՔԵԶԻ ԿԸ ՊԱԿՍԻ...

... 1946-47 թվականներ: Չգիտես ինչ ճիվադային մտայնությամբ, «Պողպատե մարդ» հորջորջվող Իոսիֆ Ստալինը՝ խաղալով սփյուռքահայերի հայրենասիրական զգացումների հետ, կտրուկ հրաման արձակեց ԿԳԲ-ին՝ կազմակերպելու սփյուռքահայերի ներգաղթը Խորհրդային Հայաստան:

Սփյուռքի ողջ տարածքում, հայ կոմունիստ վարձկանները խստագույնս ծրագրված քարոզչությամբ ջանում էին իրենց մտերիմներին ընդգրկել Հայաստան մեկնողների ցանկի մեջ:

Երկրագնդի տարբեր գաղթօջախներում՝ Արգենտինայից մինչև Ամերիկա, Միջին Արևելքից Եվրոպա, նրանք կազմակերպում էին հավաքներ, մտնում էին տնե-տուն՝ մարդկանց համոզում, որ թեև պատերազմը նոր է ավարտվել, սակայն խորհրդային երկիրն այնքան ներուժ ունի, որ շատ արագ կարող է կառուցել աշխարհի ամենադեմոկրատական կոմունիստական հասարակարգը և բոլորին ապահովել տնով-տեղով, աշխատանքով:

Եվ, անշուշտ, նրանց ստեղծած ժամանակավոր «Ներգաղթի կոմիտեներին» հաջողվում էր իրենց ցանցի մեջ ներառնել հազարավոր ընտանիքների:

Իսկ այդ ընտանիքները, բան ու գործը թողած, Հայրենիքի վառ ապագայի տեսլականով ոգևորված, գաղթականին բնորոշ ճամպրուկային տրամադրությունից ինքնամոռաց, չնչին գներով վաճառում էին տարիների արդար քրտինքով վաստակած տունն ու տեղը, կահ-կարասին, այն տարիների համար հազվագյուտ մեքենաները, ֆաբրիկաներն ու գործարանները:

Շատ մեծահարուստներ, ամբողջական սարքավորումներով հագեցած գործարաններ տեղափոխեցին Հայաստան:

- Գնացեք, գնացեք Հայրենիք: Այնտեղ դուք ամեն ինչ կունենաք, տուն, տեղ, աշխատանք, ձրի ուսուցում,- ավիիբերան

բղավում էին հայ գաղտնի գործակալները՝ ամբիոններից, տարբեր հավաքույթներում, ռադիոյով՝ միաժամանակ չմոռանալով հայրենաշունչ նյութեր հրատարակել չակերտավոր առաջադիմական մամուլում:

Հայրենիքում նոր բույն շինելու գայթակղությանը չդիմացավ նաև Ֆրանսիայի Վալանս քաղաքում 1920-ական թվականներից հիմնավորված Քեմիքսիզյանների ընտանիքը:

Գնալ-զգնալու հետ կապված անվերջ խոսակցություններն ու վեճերն ավարտվեցին նրանով, որ գործին խառնվեց ընտանիքին հարազատ մարդը, համոզված կոմունիստ, գաղտնի գործակալ Եզնիկ Քյուրտյանը:

- Ճանրմ, ինչո՞ւ իրար անցեր եք, աստեղի ձեր տունը եղածին պես ձգեցեք, ես կնայիմ, կհսկեմ, այգին կխնամեմ, դուք ալ, եթե հոն չհավնեցաք, ուզած ատեննիդ կրնաք վերադառնալ, գոնե երկիր տեսած կըլլաք, չե՞ք հիշեր, ինչ է, դեռ անցյալ դարուս սկիզբը Կոմիտաս երգած է՝ «Հայաստան, երկիր դրախտավայր»...

- Քեռայր, դո՞ւն ինչու մեզի հետ չես գար, միամտորեն հարցրեց 12-ամյա Անահիտը:

Բոլորն էլ ուզում էին նույն հարցը տալ, բայց ամաչում և զգուշանում էին, մինչ ժպտադեմ աղջնակը միամտորեն շատ կարևոր հարց էր ուղղել ֆրանսահայ կոմունիստին: Մեկ երկու վայրկյան դնդնալուց հետո, «Աղջիկս, դուք գացեք, տեղավորվեք, վերջը ես ալ կու գամ, սա երկու քարավանը թող ճամփա ելլե, վերջը կնայինք»:

Եվ առաջին քարավանը ճամփա ընկավ: Ելան Մարսել քաղաքի նշանավոր նավահանգստից: Հսկա նավի տախտակամածին տեղավորվել էր մի քանի հարյուր ընտանիք:

Մանկամարդ Անահիտի բազմանդամ ընտանիքը տեղավորվել էր՝ նույնքան բազմանդամ Գևորգի ընտանիքի հարևանությամբ: Երկու ընտանիքներն էլ նույն քաղաքից էին՝ Վալանսից: Շատ ընդհանուր նյութերի շուրջ կարելի էր գրուցել, խոսել, սակայն անորոշ ապագայի հանդեպ ունեցած

վախի զգացումը հիմնականում լռակյաց էր դարձրել բոլորին:

Ի վերջո, խաղաղ ծովի վրա լողացող նավը հանդարտություն բերեց մեր հայրենադարձներին:

- Տեսնես իմ մասնագիտությունը հոն պիտի անցնի⁹, - ասում էր Գևորգի փականագործ հայրը՝ վարպետ Մինասը:

- Իմ գործս բոլոր ժամանակերու և բոլոր երկիրներու համար է, մարդ առանց կոշիկ նորոգելու կրնա⁹ ապրիլ: Ուր ալ մեզի տեղավորելու ըլլան, արհեստանոց մը կը բանամ, կոշիկ նորոգելու ամեն յարևոր պարագաներն ալ քովս են, - փոքր-ինչ պարծենկոտ տոնով ասում էր Անահիտի հայրը՝ կոշկակար Սարգիսը:

- Ինչո՞ւ ճամպրուկներդ այդքան քիչ են, Մինաս...

- Աման, ի՞նչ պետք կա, Հայաստան կերթանք, կըսեն որ հոն ամեն բան կա և շատ աժան, ունեցած-չունեցածս, թէն ոչինչ գիներով, ծախեցի: Ահագին դրամ ունիմ քովս, գիտես չէ՞, ի՞նչ ըսել է ֆրանսիական ֆրանկ, բոմբա է, բոմբա, ժայտեր կը խորտակե և աշխարհիս մեջ ամեն տեղ կանցնի:

... Ակամա հիշեցի մեր տան ֆրանսիական թղթադրամները, որոնք հայրս էր բերել 1936 թվականի ներգաղթի ժամանակ:

Երեխա ժամանակ, հորս թույլտվությամբ, մեր գրադարանի ամենավերին դարակից հաճախ էի դուրս հանում ֆրանկով լի պայուսակը և ժամեր շարունակ մեկը-մյուսի վրա դարսելով խաղ էի ստեղծում ինձ համար: Հայրս մերթ ընդ մերթ թողնում էր գրիչը և անադմուկ, թախծոտ ժպիտով հետևում էր իմ մանկական խաղին:

...Մինչ գրուցում էին երկու ընտանիքների մեծերը, 24-ամյա Գևորգն ու 12-ամյա Անահիտը՝ նավի տախտակամածի բազրիքին հենված, երազում էին վայրկյան առաջ հասնել Հայրենիք, որտեղ, ինչպես Անահիտի քեռայր Եզնիկն էր ասում՝ իրենց փառավոր ապագա էր սպասվում:

...«Պոբեդա» ռուսական նավը կամաց-կամաց մոտենում էր Վրաստանի Բաթումի քաղաքի՝ նավահանգստին: Հեռվում, գիշերվա մթին, հազիվ նշմարելի, երևում էին կառամատույցի

էլեկտրական փոքրաթիվ լամպերը:

Հանկարծ, նավի տասնյակ «սպասավորներ» խցկվեցին ժողովրդի մեջ և սկսեցին հավաքել հայրենադարձվողների մոտ եղած բոլոր արևադարձային մրգերը՝ բանան, նարինջ, լիմոն, անանաս:

- Դուք այդ մրգերի կարիքը չունեք, և հետո, արգելված է օտար երկրից միրգ, բանջարեղեն բերելը: Այստեղ շատ կան դրանցից, - ասում էին մինչ այդ ավելի քաղաքավարի երևացող խորհրդային երկրի օրենքի «պաշտպանները», ովքեր, հավանաբար, ներքին գործերի նախարարության գաղտնի գործակալներն էին:

- Հոս լեցուն երեխաներ կան, գոնե քիչ մը ձգեցեք անոնց համար, - խնդրում էին մարդիկ:

- Ո՛չ, արգիլված է, - էլ ավելի խստագույնս և այս անգամ արդեն արհամարական հայացքով էին սաստում գործակալները: Այնինչ՝ մինչ այդ, Ֆրանսիայում նման արհամարանքի, անուշադրության, կամ ստորացման երբևէ չէին արժանացել հայրենադարձվող հայերը:

Իսկ ահա այստեղ, խորհրդային Հայրենիքում, առաջին իսկ վայրկյանից, դեռ ոտքերը հայրենի հողին չդրած, կոպտորեն անարգվում էին, այն էլ ո՞ւմ՝ հայրենակիցների կողմից:

Ավելի մտահոգիչն ու սարսափելին դեռ առջևում էր: Մինչ հանրակառքերի գալը, որպեսզի հայրենադարձներին երկաթուղային կայարան տեղափոխեն, նրանց համար «ճոխ» ընթրիք էին պատրաստել:

Անձանոթ ապուրի հետ մատուցած և ցեխ հիշեցնող սև հացն ու մրգերի բացակայությունը միանգամից փոխեց մարդկանց տրամադրությունը:

Մի անբացատրելի վախ էր համակել բոլորին, ոչ ոք չէր հասկանում թե ինչ է կատարվում: Ճաշասրահի այս ու այն կողմից քիչ ու միչ սկսեցին լսելի դառնալ մանուկների լացի ձայները:

- Ես ասիկա չեմ ուտեր...

- Ես ճերմակ հաց կուզեմ...

-Ես բանան կուգեմ...

Շփոթահար ծնողները չգիտեին ինչպես հանդարտեցնել երեխաներին:

- Կարելի չէ՞ արդյոք ուրիշ ուսելիք մը ունենալ, գեթ պանիր, պտուղ մը, չէ՞ որ Դուք մեզմե ատիք մերինները, ըսելով, թե հոս ամեն բան կա,- վախվորած հայացքով դիմեց Գևորգի հայր Մինասը՝ ձեռքերը մեջքին հանգույց արած, սեղանների շուրջը պտտող, աչքերը լկտիաբար մանկամարդ օրիորդներուն հառած պաշտոնյային:

- Ո՛չ, ուրիշ բան չկա, բանան-մանան, լիմոն-միմոն՝ մոռացեք, դրանք կապիտալիստական երկրների մրգեր են:

- Ի՞նչ կապ ունի պտուղին ուրկե ըլլալը, ըսել է լիմոն ուտողը կապիտալի ստ կըլլա...

- Մի՛ երկարացնի, թե չէ ուրիշ միջոցի կղիմենք:

- Բայց ես դրամ ունիմ, ֆրանսիական ֆրանկ, չէ՞մ կրնար արդյոք դրամովս որևէ խանութ բան-ման առնել,- գրեթե բղավելով հարցրեց համբերությունից դուրս ելած խեղճ մարդը:

- Այստեղ խանութ չկա, և հետո, ձեր այդ կապիտալիստական փողերը ոչ մեկին պետք չեն, կարող եք դրանք վառել, կամ էլ տալ ձեր թոռներին, որպեսզի խաղան այդ գունավոր թղթերով, իսկ եթե ռուբլի ունենայիք՝ ուրիշ, մի բան կանեինք...

Պաշտոնյայի խոսքերից շանթահար եղած Մինասը սիրտը բռնած, վայրկյանական տապալվեց գետնին:

Աչքերը փակ, նրա երևակայության մեջ վերակենդանացան իր տան, ապրանքների, իրերի, հաստոցների առուծախի պատկերները: Դրացի Օնիկը գրեթե չնչին գնով սեփականացրել էր կահույքը, Գրենոբլի մեկ ուրիշ ծանոթ, իր գործարանի համար «բարեկամաբար» շորթել էր խառատի հաստոցները: Տունը, ա՛խ, ընտանեկան այդ սուրբ օջախը քաղաքապետարանն էր գնել՝ շուկայի գներից շատ ավելի ցած գնով: Եվ հիմա, այդ ամբողջ առուծախից գոյացած գումարը զրոյի արժեք ուներ միայն...

Հազիվ աչքերը բացած, Մինասը տեսավ իր շուրջը բոլորված հարազատներին, բարեկամներին, ուլքեր, առանց որևէ բառ հասկանալու, լսում էին ճերմակ խալթավոր ոռու բուժքրոջը:

- Ի՞նչ կըսես կոր սա կնիկը, բան չեմ հասկնար,- ձեռքերը վեր պարզած, բոլորի համար լսելի ձայնով իր դժգոհությունն էր արտահայտում Սարգիսը:

- Սրտի անկանոն աշխատանք է, նախաինֆարկտային շրջան, պետք է հանգիստ պահի իրեն, չգայրանա,- ասաց նախկին պաշտոնյաներից տարբեր, ավելի դյուրագգաց պաշտոնյան:

- Մինաս, հանգիստ պահե քեզի, նայինք, թե ալ ինչե՛ր պիտի գան մեր գլխուն,- ասաց Սարգիսը,- մենք քեզի հոգ կը տանինք, շուտով ոտքի կելլես: Սակայն, կարևորը այլ բան է,- շարունակեց Սարգիսը,- ես դեռ նավուն վրա հասկցա թե ինչ ճակատագրական սխալ գործած ենք: Մենք դեռ ոչի՛նչ, հապա այս երեխաները, անոնք մեղք չեն...

- Շատեր ըսին, փորձառու, կարդացած, աշխարհ տեսած մարդիկ, թե՛ «Մի՛ հավատաք սա փոլիթիքաճիններուն, մի՛ երթաք, սպասեցեք քիչ մը, թող երկիրը շունչ առնե, թող իր վրայեն մաքրե պատերազմեն մնացած վերքերը»: Հիմա կը մնա, որ Ֆրանսիա մնացած մեր ազգականներուն և բարեկամներուն, ձևով մը լուր տանք, որ տեղերնեն չշարժին և երկրորդ քարավանին մեջ չմտնան:

- Ինչպես պայմանավորված ենք՝ նամակ կը գրենք անոնց,- ասաց արդեն խելքը տեղն եկած Մինասը,- ըսել ուզելով, թե «Մենք ասանկ կը գրենք. Դուք հակառակը հասկցեք»:

...Գնացքը փնջալով դուրս եկավ «եղբայրական» Վրաստանի Բաթումի քաղաքի կայարանից՝ հասնելու համար Թիֆլիս, այնտեղից էլ՝ Երևան: Կիսաբեռնատար, գրեթե շարքից դուրս եկած վագոններում մի անբացատրելի, անհասկանալի իրարանցում էր: Հայրենադարձներից ոմանց հաջողվել էր ուղեկ-

ցողներից իմանալ, որ բոլոր ընտանիքները չէ, որ տեղավորվելու էին Երևանում:

- Մեզի հավանաբար Երևան կտանին,- ասում էր Սարգիսը:

- Ինչէ՞ն գիտցար, ո՞վ քեզի ըսավ,- առարկում էր Մինասը:

- Ճանը՛մ, ինչպես գիտցա, ո՞ւրտեղէն պիտի գիտնամ: Պարզապես կը մտածեմ, թե այս գործին մեջ Եզնիկը կա, կուզեմ հավատալ, որ ան կարգադրած ըլլա մեզի Երևան տանել:

Այրում սահմանային կայարանում ոչ մի ընտանիք չիջավ գնացքից: Հաջորդը Ալավերդին էր, արդեն Հայաստանի տարածքում: Վագոններում լուռ, մեռելային հանդարտություն էր իշխում: Ոչ ոք չէր խոսում: Ոմանք՝ գլուխները վագոնների նեղիկ պատուհաններից դուրս ցցած, սպասում էին, թե ո՞ր ընտանիքներին են հաջորդ կայարանում իջեցնելու:

- Վարդուկյան,- արաբական «տմբլակ» հարվածային գործիք հիշեցնող այլումինե խոսափողից բղավում էր՝ արդեն ինքնությունը չծածկող զինվորական հագուստով պաշտոնյան:

- Ճանալո՞ւմ եմ, Մելքոնյան, Թիթիզյան,- և այսպես, մի քանի ազգանուններ ևս թվարկելուց հետո, մի քանի զինվորներ բարձրացան վագոն՝ «օգնելու» մարդկանց, որպեսզի բեռնաթափեն նրանց իրերը:

- Աս ի՞նչ բան է, մեզի ըսին, որ Երևան պիտի տանին,- բողոքում էր մեկը:

- Ինչո՞ւ սկիզբէն չըսին, թե որ քաղաքը պիտի տանին, թերևս մենք չէինք ուզեր Երևանէն զատ մեկ ուրիշ տեղ բնակիլ,- բողոքում էր մյուսը:

Եվ այսպես, իրար հաջորդող քաղաքներում՝ Կիրովական, Լենինական, հայրենադարձներով լեցուն գնացքը գնալով նուրազավ:

- Քեզի չըսի՞, որ մեր Եզնիկը ամեն բան կարգադրած կըլլա, որպեսզի մենք Երևան հաստատվինք,- հպարտ կեցվածք ընդունած ասում էր պարոն Սարգիսը,- արդեն մնացին քանի մը տասնյակ ընտանիքներ, հավանաբար ամենքն ալ մայրաքաղաքին մեջ պիտի տեղավորվին:

- Կեցի՛ր, կեցի՛ր, առջևը դեռ Հոկտեմբերյանը կա, լսածիս համաձայն, հոն ալ քանի մը ընտանիքներ վար պիտի առնեն թոնեն,- փորձում էր առարկել Մինասը:

Միանգամայն ճիշտ դուրս եկավ Մինասի մտավախությունը: Հոկտեմբերյան կայարանում երկու ընտանիքներին էլ իջեցրին գնացքից:

- Թերևս սխալմունք մը կա, պարոն,- փորձում էր հակառակվել պաշտոնյային պարոն Սարգիսը,- մեզի Երևան պիտի տանիք, հոս սխալմունք մը կա:

- Նախ, ոչ թե պարոն, այլ՝ ընկեր Հարությունյան, այստեղ ոչ մի սխալմունք էլ չկա, իմ ցուցակի մեջ ձեր երկու ընտանիքներն էլ տեղավորվելու են Հոկ-տեմ-բեր-յանում,- յուրաքանչյուր վանկ շեշտելով ասաց հայ զինվորականը,- Վերջ, ձեզ պատկանող իրերը հավաքեք և իջեք գնացքից:

- Վա՛յ, Եզնիկ, շունշանորդի, ինչո՞ւ ըրիր սա բանը, մենք քեզի ի՞նչ ըրած էինք...

- Հանդարտե, Սարգիս, հանդարտե, թերևս մարդը չէ կրցած ավելին ընել, լավ է, որ գեթ իրարու հետ ենք, կը տոկանք, մի վախնար, մեր ծնողքը ինչերո՞ւ դիմացած են թուրքին ձեռքը, գոնե ասոնք հայ են,- փորձում էր խաղաղեցնել իրադրությունը վարպետ Մինասը:

... Կիսախաբխուլ, հողաշեն երկու տնակներում իրենց նոր կյանքը սկսեցին Ֆրանսիայի Վալանս քաղաքից Հայաստան ներգաղթած Մինասի և Սարգիսի բազմանդամ ընտանիքները:

Փոքր-ինչ ավելի դյուրին եղավ Սարգիսի ընտանիքի առօրյան: Ֆրանսիայից բերած կոշիկ նորոգողի՝ տեղացիներին անձանոթ գործիքները և կարի մեքենան օգնեցին նրան՝ գեթ օրվա հաց հայթայթել:

Շատ դժվար եղավ Մինասի ընտանիքի վիճակը: Արկղով լի ֆրանսիական ֆրանկները միայն՝ որպես խաղի միջոց, արդեն տարածվել էր գյուղի երեխաների շրջանում: Վարպետի փականագործ լինելն ո՞ւմ էր պետք, երբ այդ հեռավոր գյուղում ոչ գործարան կար, ոչ էլ արհեստանոց:

Կարիքից ստիպված, վարպետ Մինասը ձեռքն առած բահն ու քլունգը, սկսեց չոր ու քարքարոտ բակը մշակել: Լավ է, որ զավակները՝ Գևորգն ու Սյուզանը, արդեն հասուն երիտասարդներ էին և դժվար չեղավ իրենց համար աշխատանք գտնել շրջկենտրոնում:

Կոշկակար Սարգսի ընտանիքի երեք զավակներն էլ անչափահասներ էին և ոչնչով չէին կարող օգնել ծնողներին՝ ընտանիքի կենցաղային հարցերը բարվոք վիճակի բերելու համար: Մի խոսքով, ընտանիքի նյութական ամբողջ ծանրաբեռնվածությունը ընկած էր վարպետի ուսերին:

Եվ հազիվ մեկ տարի անց կատարվեց ամենասարսափելին՝ հանկարծամահ եղավ վարպետ կոշկակար Սարգիսը:

Անելանելի վիճակի մատնված նրա ընտանիքին կարելույն չափ օգնության հասավ իր ընտանիքի հոգսերից արդեն հոգնած վարպետ Մինասը:

Ժամանակի ընթացքում նա դարձել էր գյուղի արդարամիտ ջրբաշխը (*ռոռգման ջուր բաժանող*) և իր կազմած օրացույցի ու ժամատախտակի համաձայն, արդեն հարազատ դարձած բահի միջոցով արտեզյան ջրերը ուղղորդում էր գյուղի բնակիչների այգիները:

Վարպետ Սարգսի մանկահաս երեք երեխաների մայր, գեղեցիկ արտաքինով տիկին Արսինեն, կատարյալ հուսահատ վիճակում, ելք էր փնտրում հանապազօրյա հաց հայթայթելու համար: Երկու արու զավակները՝ Վարդգեսն ու Հակոբը, թողին դպրոցը, իսկ տասնհինգամյա Անահիտը, դպրոցի դասերից հետո գնում էր կոլխոզային դաշտեր՝ բամբակ հավաքելու:

Վալանսում ապրող ավագ քրոջը՝ Նոյեմին գրած նամակում, Անահիտը հոր մահը հայտնելուց բացի, իրենց կենցաղը նկարագրեց շքեղագույն պատկերներով: Նոյեմի համար ամեն ինչ պարզ էր. «Ես ասանկ կըսեմ, դուն անանկ հասկցիր...»:

Հաջորդ քարավանով Հայաստան ներգաղթելու Նոյեմի գաղափարը հոգս գնդեց:

Սարգսի մահից հետո, ավելի սերտ ու մտերմիկ դարձան

երկու ընտանիքների փոխհարաբերությունները:

Դրկից հարևան երիտասարդները ձմռան ցուրտ երեկոներին, երկաթե վառարանի շուրջը բոլորված, ժամեր շաբունակ խոսում, հիշում էին իրենց ծննդավայրը, մանկական խաղերն ու չարաճճիությունները:

Այդ զրույցների ընթացքում ամենաթախծոտն ու լռակյացը Գևորգն էր: Նրա աչքերի առջև վերակենդանանում էին Վալանսի հայկական ֆուտբոլային թիմի խաղերը:

Չնայած իր կարճիկ հասակին, նա թիմի ամենախոստումնալից և սիրված մարզիկներից էր, Քեմիքսիզյան ազգանունից կրճատված Քեմիք անունով՝ հայտնի ողջ Վալանսում: Նրա անվրեպ, դիպուկ հարվածները մշտապես հիացմունք էին առաջացնում ամբողջ մարզադաշտում: Իսկ ահա այստեղ, Հայաստանի խուլ գյուղերից մեկում ի՛նչ ֆուտբոլ, ի՛նչ մարզադաշտ, երբ մի պարզ, մանկական գնդակ հնարավոր չէր գտնել գյուղում: Միակ մխիթարանքը Անահիտն էր, իր առաջին սերը:

Գևորգը ներքուստ զգում էր, որ Անահիտն էլ անտարբեր չէր իր նկատմամբ, սակայն իրենց միջև եղած տասներկու տարվա տարբերությունը հավանաբար կարող էր լուրջ խանգարող հանգամանք դառնալ իրենց կապը օրինական և հաստատուն դարձնելու համար:

Գրեթե ամենօրյա բլոտ թղթախաղի սեղանի շուրջը պտտվող Անահիտը գողունի հայացքով հետևում էր, որ հաղթողը Գևորգի զույգը լինի:

Իր եղբայրները նկատում էին այս ամենը և դա նրանց դուր չէր գալիս: Գնալով պակասեցին բլոտային մենամարտերը և տեսանելի, ընդգծված սառնության մթնոլորտում, երկուստեք հանդիպումները դարձան հազվագյուտ:

Չնայած ընտանեկան ճնշումներին, Անահիտին հաջողվում էր եղբայրներից թաքուն հանդիպել Գևորգին:

Անահիտի դասընկեր Բդդոն (*Բադդասար*), ով մինչ ականջների ծայրը սիրահարված էր Անահիտին, հայտնաբերեց

սիրող գույգի ժամադրավայրը և անմիջապես տեղյակ պահեց Անահիտի եղբայրներին:

Բանը հասավ նրան, որ եղբայրները կտրականապես արգելեցին որևէ կապ Գևորգի ու Անահիտ միջև: Լարված մթնոլորտը խաղաղեցնելու միտումով, խեղճ Մինասն ասում էր.

- Տղա՛ք, հանգիստ ձգեցեք սա երիտասարդներուն, ի՞նչ կուզեք անոնցմե, ի՞նչ կա որ, տասներկու տարվան տարբերություն կա, է՛հ, թող ըլլա, այդքան տարբերությունը մեծ բան մը չէ, ես ալ ութը տարով մեծ եմ իմ կնոջեն... Հետո, մի մոռնաք, որ Անահիտի հայրը, պարոն Սարգիսը լավագույն բարեկամներես մեկը եղած է: Երիտասարդները զիրար կը սիրեն, Գևորգն ալ ուշիմ, ազնիվ, աշխատասեր տղա է, ասկե ավելի ի՞նչ կուզեք, քանի մը տարի վերջ ձեր քույրը հասուն օրիորդ կըլլա, և ըստ օրինի կրնա ամուսնանալ...

... Տխրահոշակ Ստալինի մահից հետո, խորհրդային երկրի կյանքը դարձավ փոքր ինչ տանելի: Հայաստանի կառավարությունը սկսեց վարկեր տրամադրել հայրենադարձներին, հանրապետության տարածքում, ներառյալ՝ Երևան քաղաքը, որպեսզի նրանք կարողանան սեփական տներ կառուցել:

Գևորգենց ընտանիքը՝ քսան տարում պարտքը մարելու պայմանով, դրամ վերցրեց կառավարությունից և սեփական տուն կառուցեց Երևանի երրորդ մաս կոչվող տարածքում, իսկ Անահիտենց ընտանիքը դարձյալ Երևանում, վարձակալական հիմունքներով, մեկ սենյականոց բնակարան վարձեց ներկայիս Եռաբլուրի հարևանությամբ գտնվող թաղամասում:

Անահիտի և Գևորգի առանց այն էլ հազվադեպ դարձած հանդիպումները ժամանակավորապես դադարեցին: Անահիտի եղբայրները ուրախ էին դրա համար և հանգիստ, որովհետև փոխադրամիջոցի բացակայության պայմաններում հազիվ թե սիրահարները կարողանային իրար հանդիպել:

Բայց... իսկական սերը միշտ է հաղթում: Ահագին տարածություն կտրելով, Գևորգը քայլելով, շաբաթը գոնե մեկ անգամ գնում էր Անահիտի հետ հանդիպման: Տիկին Արսինեն՝

Անահիտի մայրը, գիտեր այդ հանդիպումների մասին: Աղջիկն իր մորից ոչինչ չէր թաքցնում, մանավանդ որ, վերջինս խորթ աչքով չէր նայում ջահելների այդ հանդիպումներին: Նա շատ լավ էր ճանաչում Գևորգին և վստահ էր, որ աղջիկը երջանիկ կլինի նրա հետ:

- Մայրի՛կ, ըսե, խոսե եղբայրներուս հետ, ինչո՞ւ չեն ուզեր հասկնալ, որ ես կը սիրեմ Գևորգին և շատո՞նց, երբ հագիվ ութը տարեկան էի...

- Սո՛ւս, աղջիկ, մեկը չլսե ըսածներդ, ամո՛թ է, ամո՛թ, ութը տարեկանի՛ն ալ սիրահարվիլ կըլլա եղեր, Աստված իմ, ալ ինչեր պիտի լսենք:

Ի վերջո, տեղի տալով աղջկա հորդորներին, տիկին Արսի-նեն օր ու գիշեր, աղջկա բացակայության ժամանակ խոսակցության հիմնական նյութ էր դարձրել Անահիտի ամուսնության խնդիրը:

- Տղաք, արդեն մեծ աղջիկ եղավ ձեր քույրը, դպրոցը ավարտեց, հիմա ալ գործի պիտի անցնի: Եկեք գոնե նշանենք ձեր քրոջը: Իմ առողջությունս ալ տեղը չէ: Մեռնելես առաջ ձգեցեք, որ անոր երջանկությունը տեսնամ: Դուք տղաներ եք, ձեր գործը ավելի դյուրին է,- փորձում էր տղաներին համոզել կիսանկողնային վիճակում իր գոյությունը մի կերպ քարշ տվող Արսինե մայրիկը:

- Լավ, մայրիկ, ուզածիդ պես թող ըլլա, արդեն մենք ալ համոզվեցանք, որ ասոնց իրարմե զատել անկարելի է, միայն թե պետք է, որ գոնե երկու տարի նշանված մնան, այն ատեն Անոն քսան տարեկան կըլլա, աղջկա մը համար ամենեն հարմար տարիքն է ամուսնանալու համար,- ասաց Վարդգեսը:

- Անո, Անահիտ, եկո՛ւր, եկո՛ւր աղջիկս, տես թե եղբայրներդ ինչ կըսեն,- ականջներին չհավատալով բղավում է խեղճ կինը:

Անբացատրելի հուզումը սրտում, Անահիտը գլխահակ, խոհանոցի դռնից ներս մտավ ու կանգնեց սենյակի մեջտեղում: Դրսից նայողին կարող էր թվալ, թե դատական նիստ է:

- Անո ջան, անուշիկ քույրիկ,- այս անգամ փոքր եղբայրն էր

խոսողը՝ Հակոբը,- մենք գիտենք, որ դու՝ չնայած մեր արգելքներին, շարունակում ես հանդիպել Գևորգի հետ: Հարևաններն ամեն ինչ տեսնում են և սկսել են անտեղի խոսակցությունները: Մենք համոզվեցինք, որ դուք իսկապես սիրում եք միմյանց, արի ձեզ նշանենք, ձեր կապը օրինականացնենք, ասեկոսենք ել կվերանան, հետո, ժամանակի ընթացքին ամեն ինչ կհստականա: Մեկ-երկու տարի աշխատեցեք, քիչ-միչ դրամ հավաքեցեք, հետո՝ կամուսնանաք...

Առանց որևէ խոսք ասելու, Անահիտը ուրախությունից արբած, վազեց խոհանոց:

Մեկ շաբաթ անց տեղի ունեցավ սիրահար զույգի՝ Գևորգի և Անահիտի նշանդրեքի արարողությունը: Հարսի մատանին ժամանակին կրել էր Անահիտի տատը՝ Թուրքիայի Եոզկաթ քաղաքում...

Երկար չապրեց Անահիտի մայրը՝ տիկին Արսինեն, և չտեսավ իր միակ աղջկա՝ Անահիտի, հարսանիքի արարողությունը, որին ներկա էին շատ փոքրաթիվ հյուրեր՝ հիմնականում Ֆրանսիայի Լիոն, Վալանս, Գրենոբլ քաղաքների իրենց նախկին ծանոթներն ու բարեկամները:

Մինչ այդ ամուսնացել էր նաև Գևորգի քույրը՝ Սյուզանը, որի ամուսինը՝ Կարոն, տնփեսա էր եկել: Այս բազմանդամ ընտանիքին էլ միանալու էր նորապսակ զույգը:

Բնակարանային նեղ պայմանները ստիպեցին, նորապսակներին վարձու բնակարան փնտրել իրենց համար: Միայնակ եղբայրներին զորավիզ լինելու մտահոգությունից դրդված, Անահիտը խնդրեց Գևորգին բնակարան վարձել իր եղբայրների տան մոտակայքում:

Գևորգի և Անահիտի առաջնեկը ծնվեց 1955-ին, իրենց ամուսնությունից մեկ տարի անց: Աղջիկ էր, անունը դրին Սոնա: Երկրորդ երեխային երկար սպասեցին, գրեթե ութ տարի: Սակայն այս մեկն էլ էր աղջիկ, որին կնքեցին Անուշ անունով:

Երկու փոքր երեխաների առկայությունը թույլ չտվեց, որ Անահիտն աշխատի, իսկ Գևորգի աշխատավարձը չէր բավա-

կանացնում ընտանիքի ծախսերը հոգալու համար:

Սակայն, օրեցօր Գևորգն ավելի էր հմտանում իր մասնագիտության մեջ: Դրա շնորհիվ նա կարողանում էր «դրսից» գործեր հայթայթել շաբաթ և կիրակի օրերի համար: Նույնիսկ իրենց հին բնակատեղից, Հոկտեմբերյանից էին գալիս Երևան լավագույն վարպետ Գևորգի խղճամիտ ծառայությունից օգտվելու համար:

Կամաց-կամաց Քեմիքսիզյանների կյանքը մտավ բարվոք հունի մեջ, մանավանդ, որ Անահիտն էլ սկսեց աշխատել Շահումյանի շրջանի «Մետաքսի» ֆաբրիկայում, իսկ փոքր աղջկան՝ Անուշիկին, տեղավորեց նույն գործարանի բավական հուսալի մանկապարտեզում:

Անցյալ դարի 60-ական թվականների կեսերից, Հայաստանի գլխավերևում եղող խորհրդային վարչակարգի թանձր մատախուղը կամաց-կամաց սկսեց պայծառանալ:

Երկաթյա վարագույրը դանդաղորեն իր փեշերն էր հավաքում: Փոխադարձ այցելությունները Հայաստանի և Սփյուռքի հարազատների, բարեկամների միջև դարձան բավական շոշափելի: Աստիճանաբար, հատուկ մշակված ծրագրով, Հայաստանի իշխանությունները սկսեցին «Ընտանիքների վերամիավորման» պիտակի տակ, նախկին սփյուռքահայ ընտանիքներին թույլ տալ մեկնելու իրենց նախկին բնակավայրերը:

Առաջին աշխուժությունը գործնականի վերածվեց ֆրանսահայերի շրջանում:

Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարարի այցելությունը Հայաստան որոշակի ազդեցություն թողեց Հայաստանի արտաքին և ներքին գործերի նախարարությունների գործելակերպի վրա:

Հայաստանի մեծաթիվ ֆրանսահայերի ազգականները Ֆրանսիայում բողոքի նամակներով ողողեցին տեղի պատկան մարմինների գրասենյակները՝ պահանջելով, որ ֆրանսիական հպատակություն ունեցող իրենց ազգականներին թույլատրվի վերադառնալ Ֆրանսիա:

Այդ աշխուժությունը հիմնականում գործնականի վերածվեց այն քանից հետո, երբ Երևանի օդանավակայանում Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարար Պինոյի ձեռքերի մեջ հայտնվեց նորածին մի մանուկ, որին նախարարի գիրկն էր նետել հուսահատ մի մայր, ասելով՝ «Գոնե սրան փրկեք...»:

Քսան տարի շարունակ Անահիտը լռելյայն իր մտքում փայփայել էր Վալանս՝ իր ծննդավայրը, վերադառնալու երազանքը: Եկել էր պատեհ առիթը:

Շտապ նամակ հասցրեց քրոջը՝ Նոյեմին, հրավեր ուղարկելու խնդրանքով, պայմանով, որ այդ մասին իրենց քեռայրը՝ Եզնիկը, երբեք չիմանար:

Եզնիկն արդեն ջրի ճամբա էր դարձրել Փարիզ-Երևան չվերթը, մի քանի օր վայրէջք կատարելով Մոսկվայում:

Ֆրանսահայ ընտանիքների նիստուկացից լավագույնս տեղյակ Եզնիկը հիմնականում գիտեր բոլոր այն ընտանիքներին, որոնք դիմում էին ներկայացրել Ֆրանսիա արտագաղթելու համար: Երևանում եղած օրերին, Եզնիկը օր ու գիշեր, շաբաթը մի քանի անգամ մտնում էր Անահիտենց տուն՝ փորձելով կոահել, թե իր ազգականները միտք չունեն արդյոք Ֆրանսիա մեկնելու:

- Չէ, ճանրմ, ի՞նչ պիտի ընենք Ֆրանսիան, արդեն տուն-տեղ եղած ենք,- ասում էր Գևորգը,- երեխաներն ալ կամաց-կամաց մեծնալու վրա են, միայն թե նայինք, թե ինչ պիտի ըլլա սա մեր բնակարանին հարցը: Տասնհինգ տարի է դիմած եմ, խոստացած են Արաբկիրի Քոչարի փողոցին վրա կառուցվելիք շենքեն երկու սենյականոց բնակարան հատկացնել,- փորձում էր խոսակցության նյութը շեղել Գևորգը:

- Քիչ մըն ալ համբերե, Գևորգ, այսքան դիմացեր ենք՝ նորեն կը դիմանանք,- առանց Եզնիկի զննող աչքերին նայելու,- ասում էր Անահիտը:

Եզնիկը այդպես էլ չիմացավ, որ իր ազգականների Ֆրանսիա մեկնելու գործերը մոտ մեկ տարի արդեն ընթացքում էին:

...

... 1968 թվական: Հայաստանի ջրային տնտեսության նախարարությունը մեր սեփական տան տեղում կառուցեց հինգ հարկանի շենք՝ հինգ մուտքով: Ծնողներին և իմ չորս հոգուց բաղկացած ընտանիքին հատկացվեց չորս սենականոց բնակարան: Մեր հարկի միակ երկու սենյականոց բնակարանը, ինչ եք կարծում, ո՞վ զբաղեցրեց. իհարկե, մեր պատմվածքի հերոսները՝ Գևորգի և Անահիտի ընտանիքը:

Բնակարանամուտի առաջին իսկ օրվանից մի աներևակայելի, անբացատրելի կապ ստեղծվեց մեր երկու ընտանիքների միջև:

Անշուշտ, դրանում մեծ դեր խաղաց այն հանգամանքը, որ մեր երկու ընտանիքներն էլ Ֆրանսիայից էին, թեև ծնողներս տաս տարի ավելի շուտ էին Փարիզից արտագաղթել Հայաստան:

Ինչպես ասում են՝ մայրիկիս «լեզուն բացվեց», ֆրանսերեն խոսելու հնարավորություն ստեղծվեց իր համար, որովհետև մեր տան մեջ միայն հայերենն էր տիրապետողը, այն էլ՝ միայն գրական հայերենը:

Գրեթե ամեն երեկո հավաքվում էինք մեկս մյուսի տանը և ձմռան ցուրտ երեկոներին, մինչև հաջորդ օրվա առավոտյան ժամերը անց էինք կացնում բլտի սեղանի շուրջ: Ես մշտապես ընկեր էի վերցնում Անահիտին, իսկ Գևորգի խաղընկերը մայրս էր: Պատահում էր, որ խաղին միանալու ցանկություն էր հայտնում Անահիտենց տնից անպակաս Եզնիկը, կամ էլ՝ առաջին հարկում բնակվող, պետական վերահսկողական կոմիտեի աշխատող Համլետը:

Մի խոսքով, արտասահման մեկնելու մասին որևէ խոսք բացառվում էր նրանց ներկայությամբ: Սակայն, նրանց բացակայությամբ, մեր խոսակցության հիմնական նյութը Գևորգի ընտանիքի Ֆրանսիա մեկնելն էր: Միայն մեր ընտանիքն էր, որ գիտեր այդ մասին:

Այնտեղ, Վալանսում, Անահիտի քույր Նոյեմն ու ամուսինը՝ Պետիկը, մշտապես վեճերի մեջ էին, որովհետև «առաջադի-

մական» հայացքների տեր, շոշափելի կարողությամբ հարուստ այդ բիզնեսմենը դեմ էր արտագաղթին:

- Հոս գան, ի՞նչ պիտի ընեն,- ասում էր նա,- հոն տուն-տեղ ունին, երեխաներն ալ շուտով կը մեծնան Հայրենիքի մեջ, ձրի ուսում կառնեն, մարդ կը դառնան, ապահով աշխատանք կունենան: Հոս բանվորութենէ զատ ուրիշ բան չեն կրնար ընել,- նամակում Պետիկի մտքերն էր շարադրում Նոյեմը:

Ի վերջո, ամուսնուց զադոնի, Նոյեմն իր անունով հրավեր ուղարկեց քրոջ՝ Անահիտի ընտանիքին:

Չորս, երկար ու ձիգ տարիներ անցան մինչև որ ընտանիքով Ֆրանսիա մեկնելու իրավունք ստացավ Անահիտը:

Երբ Քեմիքսիզյանների ընտանիքի Ֆրանսիա մեկնելու թույլտվությունը և կնքված անձնագրերը տեսավ Եզնիկը, մի պահ քարացավ, կարկամեց, լեզուն կապ ընկավ կարծես:

- Ինչպե՞ս կըլլա, որ ես չեմ իմացած, դո՞ւք ալ, ո՛չ, ո՛չ, չի կրնար ըլլալ:

- Իշտե կըլլա եղեր, քեռայր, մենք քեզի չէինք ըսած, որովհետև գիտեինք, որ կրնայիր խանգարել մեր գործին,- անփափկանկատ ձևով՝ առանց թաքցնելու քեռու նկատմամբ ունեցած իր արգահատանքը, ասաց Անահիտը:

- Այո, այո, ես չէի արտոններ, ես՝ հիմարս, ինչպե՞ս չեմ անդրադարձած,- ասաց ու ընդոստ վեր ցատկեց տեղից ու անմիջապես դուրս ելավ բնակարանից: Մենք այլևս նրան չտեսանք ոչ Հայաստանում և ոչ էլ Ֆրանսիայում:

Եզնիկի հեռանալուց հետո լուռ էինք բոլորս, մտածկոտ, միջադեպը ցնցող էր ու մտահոգիչ: Աներևույթ մի ուժի ազդեցության տակ յուրաքանչյուրը յուրովի ծանր ու թեթև էր անում եղածը: Հավանաբար, ամենքիս մտածումների բարձրաձայն ընդհանրացումը Գևորգի շուրթերով պիտի հնչեր:

- Ինչևէ, եղածը՝ եղած է: Շիտակը՝ ես հակառակ եմ Ֆրանսիա երթալուն: Հիմա գործս շատ լավ է, բավական դրամ կաշխատիմ, Բայց Անոյիս երկար տարիներու փափագը չեմ կրնար զանց առնել: Եվ, ճիշտ աղոր համար ալ, Անուն ուր՝ ես հոն,-

փորձում էր արդարանալ Գևորգը:

Ֆրանսիա մտնելու մուտքի վիզա ստանալու համար հարկ էր գնալ Մոսկվա՝ ֆրանսիական դեսպանությունից ընտանեկան փաթեթը ստանալու համար: Այն, առանց բանալու, պարտավոր էիր հանձնել տեղական իշխանություններին:

Ռուսերեն լեզվից ամբողջովին անտեղյակ ընտանիքի համար անսպասելի դժվարություններ կարող էին ծագել Մոսկվայում, մանավանդ որևէ հյուրանոցում տեղավորվելու համար միջնորդություն էր անհրաժեշտ:

Ինձ մնում էր գործ-բան թողնել ու մերոնց ուղեկցել Մոսկվա:

1972 թվականի ապրիլին Քեմիքսիզյանների ընտանիքը՝ չորս անդամներով, հրաժեշտ տվեց խորհրդային հզոր երկրին:

...Մի շատ կարևոր բան պակասեց մեր առօրյա կյանքում: Երեխաները մի տեսակ խեղճացան, չկային այլևս Մոնան ու Անուշը, իսկ բակում խաղալը միշտ չէ, որ խաղաղ ելքով էր ավարտվում: Սովորական զգվտոցը՝ ոչինչ, տղաներս շատ անգամ բարոյապես վիրավորված էին տուն բարձրանում:

- Ավոն ինձ ֆրանսիացու ճուտ ասաց,- գանգատվում էր փոքր տղաս:

- Ինձ էլ դիրիժորի տղա են ասում,- գանգատվում էր ավագ որդիս, ում հաճախ էին բակի երեխաները տեսնում ջութակը ձեռքին գնալ-գալիս:

...Իսկ այնտեղ՝ Ֆրանսիայում, Անահիտի ընտանիքը տեղավորվել էր քրոջ՝ Նոյեմի տանը:

- Երկու տարի մեզի կը մնաք, միասին կապրինք: Այդ ընթացքին կաշխատիք, դրամ կը շինեք և տուն մը կառնեք,- ասել էր Պետիկ քեռին:

Վալանսից եկած նամակներից հայտնի դարձավ նաև, որ Պետիկի միջնորդությամբ, Գևորգը տեղավորվել էր մի մեքենայական գործարանում, իսկ Անահիտը՝ հավերի մշակման ֆաբրիկայում:

Երկուսի գործն էլ ծանր էր, մանավանդ Անահիտի աշխատանքը: Ռետինե երկարավիզ կոշիկներ հագած, Անահիտը

օրը ութ ժամ, ջրերի մեջ, պարտավորված էր հարյուրավոր հավեր փետրահան անել, լվանալ ու փաթեթավորել:

- Խեղճ Անահիտ,- մտածում էինք մենք,- ինչ երազներով ճամբա ելար, հապա Գևորգը, որ մշտապես մտածում էր ֆուտբոլ խաղալ վետերանների խմբում:

- Նախկին ընկերներս երես դարձուցին մեզմե,- գրում էր Գևորգը, հոս եկող-գացող չկա, մենք մեզի ենք, հազվագյուտ սրճարան կերթամ՝ գեթ մեկու մը հետ բարեկամությունս վերականգնելու հույսով, բայց՝ անօգուտ, մենք օտար ենք ասոնց համար: Առաջվան Ֆրանսիայեն բան չէ մնացած:

Հայաստանի պատկան մարմինների հետ թուր ու թվանք լինելուց հետո, հանգամանքների բերումով, 1978 թվականին մեր ընտանիքին հաջողվեց դուրս գալ Հայրենիքից ու մեկնել Միացյալ Նահանգներ:

Մինչ Ամերիկա հասնելը, որպես տարանցիկ ճամփա, չորս ամիս մնացինք չքնադագեղ Իտալիայի մայրաքաղաք Հռոմում: Ֆրանսիայի մեր «հերոսները» գիտեին, որ Հայաստանից դուրս ենք գալու և սպասում էին մեր հեռաձայնին:

- Անո ջա՛ն, ես եմ, Հենրիկը, մենք արդեն Հռոմում ենք:

- Թելեֆոնիդ թիվը տուր և հասցեդ ըսե,- առանց որևէ բառ ավելացնելու, ակնհայտ շտապողականությամբ ասաց Անահիտը և կախեց ընկալուչը:

... Եվ ի՛նչ... առանց մեզ տեղյակ պահելու, Անահիտն իր ընտանիքով, չորս հոգով, Վալանսից, իրենց մեքենայով, 12-13 ժամ վարելուց հետո գալիս հասնում են Հռոմ՝ մեզ տեսնելու:

Նման երևույթ դժվար է երևակայել հարազատ, արյունակից ազգականների դեպքում անգամ: Այդքան հեռավորության վրա, երկրից-երկիր գնալ, երկար ժամեր մեքենա վարել, ընդամենը չորս տարվա դրկից հարևան-բարեկամիդ տեսությունն,- ապշեցուցիչ երևույթ է: Շատերը դա կարող են խենթություն համարել: Մակայն մեր և Անահիտի ընտանիքների

մտերմությունը իսկապես խենթության արդյունք կարող էր համարվել: Տերն այնպես էր կամեցել, որ տարբեր, կողք-կողքի երկու բնակարանների «մեծերի» ննջասենյակները ընդհանուր պատ ունենան: Ավելին, որ երկու կողմի մահճակալների սնարները «հավեն իրար» բարակ պատի միջնորմով, որով հնարավոր լինի Մորգեի այբուբենի նման, թույլ հարվածների օգնությամբ ցանկացած ժամի «խոսել» միմյանց հետ:

Որևէ կողմից մեկ պատիկի հարվածը նշանակում էր հարց՝ արթո՞ւն եք: Եթե պատասխան հարված չլիներ, պետք է մտածել, որ քնած են և կամ էլ «հավես» չունեն: Պատասխան հարվածը նշանակում էր՝ այո՛, արթուն ենք: Երկու հարվածը նշանակում էր՝ «բլոտ խաղա՞նք»: Պատասխան մեկ հարվածն էլ բավարար նշան էր համաձայնության: Երրորդ հարցն էլ էր կարևոր՝ մեր տանը, թե՞ Անոյենց: Այս հարցն էլ էր պատին հարվածելով լուծվում, միայն թե բռունցքի հարվածներով:

Եվ հանդիպումը լինում էր այնքան մտերմիկ, այնքան հարազատ, որ ոչ մեկը չէր քաշվում, ամաչում հենց այդպես, ներքնահագուստով, անկողնուց վեր կենալ և առանց արտահագուստի նստել զրույցի և կամ էլ բլոտի սեղանի շուրջ:

... Եվ հիմա եկել են, ի՞նչ անենք, շվարել մնացել ենք, մենք արդեն վեց հոգով հազիվ ենք տեղավորվել մեկ սենյակում, իսկ հիմա եղանք տասը շունչ:

- Ինձի նայե, ախպարս,- բնավ մի նեղվիր... ասանկ ինչ լավ կըլլա, քով-քովի, գետինին վրա կը պառկինք: Միտքեդ չանցընես, թե կըրնանք հյուրանոց երթալ, բնավ երբեք, դրամ ալ ունինք, ամեն բան տեղն է: Կարևորը իրարմե կարոտ առնելն է: Մենք եկանք այդ նպատակին համար, Երևանին շունչը ձեզմե առնելու համար: Վեց տարի է Ֆրանսիա կապրինք, խոսք չուզեր՝ հրաշալի երկիր է, բայց մեր աչքը բացվեցավ Հայաստանի մեջ: Մենք հոն վարժվեցանք մարդոց հետ մտերմության, բարեկամության, զոհողության: Այս երկիրներու մեջ նման բան չիկա: Հայաստանի մեջ իրարու քով ապրեցանք միայն չորս տարի, մեկ ընտանիքի պես, միայն պատ մը կը

բաժներ մեզի և կրնայինք նայնիսկ քանդել պատը ու միացնել ձեր բնակարանին ու ապրիլ որպես մեկ ընտանիք: Հոս, քրոջս անգամ տարին մեկ կամ երկու անգամ կը տեսնամ՝ Նոր տարիէն Նոր տարի:

- Հայդէ, հայդէ, շատ խոսեցա, շարժեցեք, տղաք, կարգադրենք սա մեր տասը հոգիին համար պատկելիք տեղերը, անկէ ետք կերթանք ճաշելու: Հիմակվընէ կըսեմ Վերժին մայրիկ, քանի՜ մենք հոս ենք՝ տունը կերակուր եփել չիկա... Մարետ, ձեր դրացիները ինչպիսի՞ մարդիկ են, հարաբերություն ունի՞ք հետերնին:

- Երիտասարդ ամուսիններ են, պզտիկ աղջիկ մը ունին, շատ ընտիր մարդիկ են: Լավ է, որ մեր Հակոբ պապիկը իտալերէն գիտի, նրա շնորհիվ դյուրին է հաղորդակցությունը: Ամեն օր առավոտյան սուրճը համատեղ ենք վայելում:

- Շատ լավ, հիմա, Մարետ ջան, պարոն Հակոբին հետ գնում եք դրացիիդ բնակարանը և, ըսէ նայիմ՝ ի՞նչ է դրացիիդ կնիկին անունը...

- Մարիա է, ամբողջ օրը տանն է, փոքրիկ է մեծացնում և սոսկալի ծխող է, Հենրիկի ծխելու ընկերն է:

- Լավ, Մարետ ջան, այդ ամենը մեկ կողմ դիր, հիմա պապայի հետ գնում եք Մարիայի մոտ և նկարագրում մեր վիճակը: Ինչ որ կրնաք՝ բերեք անոնց տունեն, դէ՛, դու գիտես էլի, Մարետ ջան, հոգիդ ուտեմ, անուշիկ քույրս, եթէ գիտնաս, թէ որքա՛ն կարոտցած եմ,- այս ասելը, Մարիետային գրկելն ու փղձկալը մեկ եղավ. սենյակի մեջ տիրող, մինչև փողոցը հասնող աղմուկը մեկ վայրկյանում վերացավ, ամենքս սսկվեցինք, մինչ Անահիտը արցունքների միջից շարունակում էր սրտում եղածը «դադարկել», - ա՛խ, Մարետ ջան, ի՞նչ ըսեմ, միշտ աչքիս առջև կու գա 1970 թվականը, երբ երկուքս գացած էինք Մոսկվա՝ Հենրիկին դիմավորելու, որ Փարիզէն պիտի գար: Որոշած էինք շաբաթ մը Մոսկվա անցնել, պատիլ, գնումներ ընել: Հենրիկի՝ թոնենն (*գնացք*) իջնալէն ետք, երբ ըսինք, որ մեկ շաբաթ կուգենք Մոսկվա մնալ, Հենրիկը մեկ անգամեն,

օձեն խայթվածի պես, գրեթե պոռալով ըսավ.

- Ի՞նչ, Մոսկվա, չեմ ուզում, չեմ կրնար, մեկ վայրկյան իսկ հոս մնալ, շուտ, շուտ՝ Վնուկովո օդանավակայան: Ես տոմս կը կարգադրեմ, հոգ մի ընեք, դրամի խնդիր չէ՞... և կարգադրեց, թեն ըսին, որ ազատ տեղ չկա օդանավի մեջ, ասանկ է ախպարիկս, և մենք, մեր ընտանիքը միշտ փառք կուտանք Աստծո, որ Հայաստանի մեջ գոնե վերջին չորս տարին մեր կյանքը թեթևցավ՝ շնորհիվ Անասյան ընտանիքին հետ մեր ունեցած ազգականական կապեն ալ ավելի մտերմիկ հարաբերությամբ:

- Քիչ մը շատ չեղավ, քույրս,- փորձեցի կարճել ելույթի ձև ստացած Անոյիս սրտաբուխ ելույթը:

- Ո՛չ, շատ չեղավ, դուն մի խառնվիր իմ գործերուս,- կատակով ասաց նա:

- Հիմա անցնինք մեր գործին, ո՞ր կեցանք, Մարետ ջան, հիշեցի...

Հենց այս խոսքի վրա, այդ խառն իրավիճակում, մեկ էլ շենքի տերը երևաց, չափազանց բարեհաճ մի կին, որ շատ արագ մտերմացել էր մեզ հետ՝ շնորհիվ հայրիկիս իտալերեն լեզվի իմացության: Նա եկել էր բնակարանի վարձը տանելու:

Հայրիկս, ֆրանսիական ծագումով տիկին Մարգարետին բացատրեց ամեն ինչ, և խնդրեց թույլ տալ, որ մերոնք մի քանի օր գիշերեն մեզ հետ.

- Ինչպե՞ս, այստե՞ղ... Օ՛... Մոն Դիո, Իմպոսիբլ,- տարբեր լեզուների խառնուրդով իր զարմանքն էր բարձրաձայնում հարգարժան տիկինը,- ինչո՞ւ հյուրանոց չեն գնում:

- Նրանց համար, ինչպես և մեզ համար կարևոր չէ, որտեղ գիշերելը, կարևորը միասին լինելն ու կարոտն առնելն է, մենք շատ ենք կապված իրար, մենք բոլորս էլ գետնին կքնենք, - ասաց հայրիկս:

- Ես գիտեմ, իհարկե, որ դուք տաք, ջերմ, մտերմիկ ժողովուրդ եք, մենք էլ քիչ թե շատ ձեզ նման ենք, բայց այս աստի-

ճան, խոսք չեմ գտնում ասելու,- ասաց ու շրջվեց չորս երեխաների կողմը:

- Դե՛, ջահելներ, իմ ետևից,- ասաց տիկինն ու երեխաների հետ դուրս եկավ սենյակից:

Որոշ ժամանակ անց, երեխաները բարձ-մարձերով, ծածկոց-մածկոցներով, փոքր-մոքր անհրաժեշտ պարագաներով ծանրաբեռ, աղմուկ աղաղակով մտան ներս: Դրկից Մարիան էլ որոշ իրեր բերեց և հատակ-ննջարանը պատրաստ էր: Միակ բազմոցը վիճակվեց մեր փրկարար-թարգմանիչ Հակոբ պապիկին:

Մեկ շաբաթ շարունակ, տասը հոգով, մեկ սենյակի մեջ, թագավորական կյանք վայելեցինք: Պատկելով հատակին, կողք-կողքի, առանց մեկս-մյուսից քաշվելու, իսկական հարազատ քույր-եղբոր պես, ամբողջ գիշեր երնանյան հիշողություններ, անեկդոտներ պատմելով, աղմկոտ խնդուքով էինք գիշերները լուսացնում, իսկ առավոտյան այցելելում քաղաքի տեսարժան վայրերը:

Մեկնման օրը, Անահիտը ինձ մի կողմ տարավ և ասաց.

- Հենրիկ, բարձին տակը, ծրար դրած եմ, որպեսզի Նափոլի երթաք, եթե պիտի չերթաք՝ կերթամ ետ կառնեմ: Ուրիշներ ոսկեղեն կը գնեն, պարապ բան. աշխարհ տեսնալը կմնա...

- Անո ջան, քույրս, ի՞նչ պետք կար... նայե՛ Մարեոն ալ հիվանդ է, հարբուխ ունի, տաքությունն ալ վրան: Չեմ կարծեր, որ կարենանք տեղերնես շարժիլ:

- Չեմ գիտեր, ինչպես որ ըսի, խոսք տուր, որ պիտի երթաք Նափոլի, հիմա իսկ, թոե՛նի մեջ Մարիետան կաղեկնա: Եթե չերթաք՝ շատ պիտի նեղվիմ:

- Միայն Հայաստան ապրած մեկը կրնա նման խենթություններ ընել, չէր բավեր, որ այսքան երկար ճանապարհ կտրեցիք, մեկ շաբաթ կերցուցիք-խմցուցիք, պտտցուցիք, հիմա ալ՝ դրամ կուտաս, որ Բուալիա՞ն վայելենք,- առարկություն չվերցնող տոնով փորձեցի մերժել: Սակայն անհնար եղավ մերժել Անահիտի անհողողող կամքը:

... Ամերիկա հաստատվելուց հինգ տարի անց, որպես ամերիկյան քաղաքացիներ, կնոջս՝ Մարիետայի հետ, գնացինք Ֆրանսիա: Մի քանի օր Փարիզում՝ հորաքրոջս տղայի տանը, մնալուց հետո, արագընթաց գնացքով մեզ զցեցինք Վալանս:

Իրար կորցրած հարազատների պես, երկարորեն գրկախառնված, փորձում էինք ինչ-որ ձևով հագեցնել մեր անմեկնելի կարոտի զգացումը:

Ճիշտ էր գրել Գևորգը ժամանակին: Մեր կեցության տաս օրվա ընթացքում որևէ մեկը Անոյենց տան դուռը չթակեց, և ոչ էլ որևէ մեկը հեռաձայնեց: Նույնիսկ Անահիտի քույրն ու իր ամուսինն էին մոռացության մատնել իրենց հարազատին և մեզ, թեև գիտեին, որ մենք հյուր ենք ու եկել ենք Ամերիկայից:

- Ո՞ւմ են պետք այս նպաստավոր պայմանները, շքեղ տներն ու նույնքան շքեղ կահույքը, երբ դուռդ բացող չկա, բարձրաձայնում եմ ես:

-Իրավունք ունիս, Հենրիկ, Հայաստանը ուրիշ էր, հոն՝ մեկս-մյուսով կապրեինք, եկող-գացող կար: Եկածես ի վեր դեռ բլտ չեմ խաղած, մարդ չկա, որ խաղաս, ուր է թե մայրիկդ՝ տիկին Վերժինեն ալ հոս ըլլար, ամենքս միասին չորս հոգի կըլլայինք ես և դուն աղվոր ծեծ մը կու տայինք իրարու:

Առաջին այցելությունից հետո, երկու անգամ ևս գնացի Ֆրանսիա, Վալանս: Երկրորդ անգամ նկատեցի, որ Անահիտի առողջությունը տեղը չէր, անտրամադիր էր: Փորձում էր թաքցնել ձեռքերի ծոմոված մատները, միևնույնն է՝ երևում էր:

-Անո ջան, կարծեմ թե արդեն կրնաս չաշխատիլ, տունը կեցիր, հանգիստ ըրե,- ասացի ես:

- Այո, ճիշտ ես, Հենրիկ, սա տարին ալ անցնեմ՝ վերջը տունը կը մնամ: Անուշա երեխա պիտի ունենա, ո՞վ պիտի նայի, ֆրանսիացի խնամի՞ս, ում երեսը տարի մըն է չենք տեսած:

...Սա՝ մեր վերջին հանդիպումն էր: Մերոնք Անահիտի մահվան լուրը ինձ հայտնեցին բավական ուշ, որովհետև

գիտելին, թե ինչ ցնցող ազդեցություն կարող էր թողնել այդ բոլոր իմ հոգեկան աշխարհի վրա:

Ես քույր չեմ ունեցել և այն ունենալու բերկրանքը գտել էի իմ վաղամեռ Անահիտի մեջ: Տասնյոթ տարի խոնավ պայմաններում աշխատելը կատարել էր իր ավերիչ գործը: Անոն մահացել էր ոսկրային հիվանդությունից, չտեսնելով Անուշի այնքան երազած տղա զավակի ծնունդը:

Լոս Անջելես - Փարիզ երթուղին ջրի ճամփա դարձրած, անմիջապես մեկնեցի Վալանս՝ Անահիտի գերեզմանին թարմ ծաղիկներ դնելու համար:

- Այո, մեր այս անցավոր կյանքում, մեր փորձառությամբ գիտենք, որ կան մտերիմներ, բարեկամներ, ընկերներ, ովքեր ժամանակի ընթացքում, շատ անգամ ավելի հարազատ են դառնում մեզ, քան մեր արյունակից ազգականները: Անահիտը հենց այդպիսին էր, արյունակցից էլ ավելի հարազատ...

Տասը և ավելի տարիների ընդմիջումից հետո, 2005 թվականին Մարիետայի հետ դարձյալ մեկնեցինք Վալանս: Մականյն առանց Անոյի՝ ի՞նչ Վալանս, թեև կա նրա ամուսին Գևորգը, մի հրաշալի անձնավորություն՝ ով 82 տարեկան է, հեծանիվով է ման գալիս և պողպատյա առողջություն ունի (*այսօր 2020 թ. մայիսի 6-ին, Գևորգն արդեն 97 տարեկան է,- ՀԵՆ. Ա.*):

Անահիտի կրտսեր աղջիկը՝ Անուշը, երկու զավակների մայր, հազիվ է ծայրը-ծայրին հասցնում: Հայրն ու ավագ քույրը՝ Մոնան, իրենց ողջ կարողությունն արդեն կտակել են Անուշի գույգ զավակներին:

Վալանսից մինչև Մոնթե Կառլո ձգվող երթուղով, տաս օր շարունակ վայելեցինք Ֆրանսիայի հարավի սքանչելի տեսարանները, ծովն ու տեսարժան վայրերը:

Այդ ընթացքում, մշտապես մեր խոսակցությունը պտտվում էր Անահիտի շուրջը: Անուշն էլ՝ կենսախիղճ բնավորությամբ, մշտապես ժպտուն ու վարակիչ ծիծաղով՝ շատ է հիշեցնում մորն ու, այդ պատճառով էլ շատ հաճախ, զրույցի ընթացքում թրջվում էին իմ ու Մարիետայի աչքերը:

Հանփորդության հաջորդ օրը վերադառնում ենք Փարիզ։ Վալանսի երկաթուղային կայարանում նկատում եմ, որ Անուշը ինչ-որ ներքին պահանջ ունի առանձնանալու Մարիետայի հետ։ Նույնը՝ Մարիետայի մոտ։ Մեկ էլ տեսնեմ, իրար փաթաթված լավիս են, մեկը՝ մոր կարոտն է փորձում հագեցնել, մյուսը՝ հարազատից էլ հարազատ եղած քրոջ՝ Անահիտի կարոտը։

- Ինձի քեզի կը պակսի,- բաժանման պահին, լացակումած ասում է Անուշը Մարիետային։

- Դուն ալ՝ ինձի կը պակսիս Անուշ, թեև ոչ այնքան մաքուր հայերենով, դու հաստատեցիր, որ իրար հավատարմորեն նվիրված մարդիկ մշտապես զգում են միմյանց պակասը...

Իսկ հանդիպում իհարկե լինելու է, չի կարող չլինել, չէ՞ որ մենք՝ թեև ոչ արյունակցական, բայց է՛լ ավելի զորեղ կապով ենք կապված միմյանց։ Եվ այդ կապը ստեղծել է մեր աննման Հայրենիքը, այն էլ՝ շատ դժվարին տարիներին...

Ես մշտապես պիտի հիշեմ քո վերջին բառերը իմ անուշիկ Անուշ.

- Ինձի քեզի կը պակսի...

Թույլ տուր ավելացնել.

- Չքնաղ մայրդ՝ Անահիտը, ում քրոջ պես սիրեցի, մշտապես պակասելու է իմ կյանքում՝ քանի դեռ ողջ եմ...

*Մարտի 21, 2011 թ.,
Լոս Անջելես*

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՊԱՏՄՎԾԱՔՆԵՐ

ԿՈՌՆԿ, ԽԱԲՐԻԿ ՍԸ ՉՈՒՆԻՒՄ...
ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ԵՐԿԻՐ ԴՐԱԽՏԱՎԱՅՐ
ՈՐՍԿԱՆ ԱԽՊԵՐ
ԳԱՅԵՔ, ՏԵՍԵՔ
ՎԵՐՋԻՆ ՀԵՔԻԱԹԸ

ԿՈՈՒՆԿ, ԽԱՔՐԻԿ ՍԸ ՉՈՒՆԻՍ...

...Արամը՝ ինչպես ասում են, «պինդ տղամարդ» էր: Ոչ որ նրա արցունքը չէր տեսել: Ապրում էր անհոգ, երջանիկ: Հոգի էր տալիս հայ երգի համար: Նրա սրտին չափազանց մոտ էին հայկական ժողովրդական և գուսանական երգերը: «Կերած-խմած» մարդու համբավ «վաստակած» Արամին լավ էին ճանաչում Երևանի մեծ ու փոքր ռեստորաններում: Նրան լավ գիտեին նաև երաժշտախմբերի երաժիշտները, ովքեր միշտ սիրով էին կատարում իրենց մշտական հաճախորդի պատվերները, մանավանդ, որ առատորեն վարձատրվում էին դրա համար:

Օրերից մի օր, հայկական արևահամ կոնյակից փոքր-ինչ գինովցած Արամը քիչ մնաց ձեռնամարտի բռնվեր ռեստորանի երաժիշտների հետ.

- Ի՞նչ... ուրեմն դուք իմ պատվերը չկատարեք, հա՞, - սրահով մեկ բղավում էր նա, - կռունկ, մոունկ չգիտեմ, դադարեցրեք, չէ՞ որ ես ձեզ պատվիրեցի «Էսօր Արագն ես գնացել» երգը:

Էս աղմուկի վրա ջութակահարը դադարեցնում է նվագն ու մոտենում «Կռունկ»-ը պատվիրած ամերիկահայ հյուրին.

- Ներեցեք, պարոն, էս խառը վիճակում «Կռունկ» նվագել չի լինի, մեկ Կռունկն է մեղք, մեկ էլ Կոմիտասը, թող հանդարտվի իրավիճակը, հետո կկատարեմ:

- Չհասկցա, տղաս, այս խառնակ վիճակը Կռունկին համա՞ր է, վագ անցանք, եղբայր, պետք չիկա կռունկ-մոունկին, թող պարոնին ուզածը ըլլա, այսպե՛ս կհարգեն հոս Մեծն Կոմիտասին, ամո թ...

Իսկ Արամի սեղանի մոտ հետևյալ զրույցն էր ընթանում.

- Արամ ջան, ախր ր, ա՛յ, տեսնա՞ս կը, այ էն սեղանին երկու մարդ կա նստած, իտոնցմե մեզը Ամերիկայեն է եգե, տուրիստ է, էնիկ է խնդրե «Կռունկ» նվագել,- փորձում էր արդարանալ երաժշտախմբի լենինականցի ղեկավարը:

- Կռունկն ի՞նչ ա, տո՛ւ, հեչ ճաշակ չունեն էս մարդիկ, բա մարդ է՛լ ռեստորանում «Կռունկ» կլսի:

Մի քանի վայրկյան լռելուց հետո՝ արդեն փոքր-ինչ սթափ վիճակում, Արամը շարունակեց.

- Լավ, հասկացա, մի քիչ լավ չստացվեց, տղա ջան, գնա նրանց հրավիրի իմ սեղանի մոտ, թե որ մերժեցին, մի շիշ շամպանսկի կոնեք իրենց սեղանին, եղա՞վ...

Ամերիկահայ հյուրն ու իր ընկերը մերժեցին Արամի հրավերը ու ոչ էլ օգտվեցին շամպանից:

Երկուստեք՝ խորը լռություն ու հիասթափություն: Մեկ էլ երաժշտախումբը՝ սկսեց նվագել Արամի պատվիրած «Էսօր Արագն էս գնացել» երգը: Շանթահար եղածի պէս Արամը վեր ցատկեց տեղից, արագորեն մոտենալով երաժշտախմբին, դադարեցնել տվեց մեղեդու կատարումն ու դանդաղ քայլերով մոտեցավ ամերիկահայի սեղանին: Մի քանի վայրկյան լուռ նայեց դիմացինի ժպտուն աչքերի մեջ ու առանց մեկ բառ իսկ արտաբերելու, վերադարձավ իր սեղանի մոտ:

Մի քանի վայրկյան անց Արամը նկատեց, որ ամերիկահայն ու իր ընկերը պատրաստվում են լքել սրահը: Մի պահ ցանկացավ մոտենալ նրանց ու ներողություն խնդրել՝ երեկոն փչացնելու համար, բայց ինքնասիրությունը թույլ չտվեց: Ինչպե՞ս, ինքը, Արամը ներողություն խնդրի՞... Բա մարդիկ ի՞նչ կասեն...

Նա չգիտեր, որ մեծահոգի ամերիկահայը մի հարված էլ էր պատրաստել իր համար:

Սրահից դուրս գալիս ամերիկահայը զատվեց ընկերոջից ու մոտեցավ Արամի սեղանին.

- Ես չեմ գիտեր բարեկամս, թե անունդ ինչ է, բայց ես կըրնամ ըսել իմ անունս՝ Բյուզանդ Պերպերյան, մասնագիտությամբ իրավաբան:

Այս ասելուց հետո նա իր գրպանից հանեց ինքնության քարտը և մեկնելով Արամին, շարունակեց.

- Երբևէ պետք կըրնաս ունենալ, մեծ աշխարհ է... և մեկ բան

հիշե, եղբայրս. ով Կոմիտաս չի սիրեր, ան հայ չի կըրնար ըլլալ...

Մինչ մեր Արամը ուշքի կգար՝ երկու ընկերներն արդեն դրսում էին:

... Եղավ այնպես, որ ազգականների թելադրանքով ու կնոջ հորդորներից հոգնած, Արամը, ինչպես բազում հայ ընտանիքներ՝ կնոջն ու երեխաներին վերցրած, եկավ հասավ Ամերիկա, Լոս Անջելես: Ինչպես սովորաբար լինում է նորեկների պարագայում, երևանյան հովերով տարված, դեռ աշխատանքի չանցած, այստեղ էլ իրեն տվեց խմիչքին: Դրամի հարց չուներ մեր հերոսը, ամբողջ կյանքը առևտրի նախարարությունում էր աշխատել որպես ավագ հսկիչ: Սկզբում, որպես նոր ժամանած մարդ, հայկական ռեստորաններ ու ամերիկյան երեկոյան ակումբներ հաճախելու բազմաթիվ հրավերներ ունեցավ:

Ի վերջո, ինչպես ոմանց, հաջողությունը ընկերացավ նաև Արամին: Բարեկամների օգնությամբ շահավետ մի գործ գտավ ու սկսեց ապրել խաղաղ կյանքով:

Մշտապես ասող-խոսող, զվարթ բնավորության տեր Արամը թոշնել էր կարծես, դարձել լռակյաց: Այժմ արդեն դեպքից-դեպք էր լինում ռեստորաններում, սովորաբար՝ պարտավորված հանգամանքով (*կնունք, ծնունդ, հարսանիք...*):

Պատահեց, որ Երևանից իր մանկության ընկերը եկավ Ամերիկա: Այս անգամ ինքն էր ուղեկցողի դերում, բնականաբար, այցելում են հայկական ռեստորան: Այն է, հազիվ էր Արամը ընկերոջ հետ մտել ռեստորանի նախասրահը, երբ նրա ականջին հասան «Կոունկ» երգի հնչյունները՝ ջութակի քաղցրալուր հնչողությամբ:

Արամը տեղում քարացավ, կարծես վերացավ աշխարհից ու իրեն զգաց եթերային անսահմանության մեջ: Մինչ մեղեդին կավարտվեր, երկու ձեռքով գլուխը բռնած, հայացքը դեպի առաստաղը զամված մնաց մինչև մեղեդու կատարման ավարտը, որից հետո, աներևույթ ուժի հրումից փլվեց պատահած աթոռին ու... ու՝ աչքերից սկսեցին հոսել արցունքները՝

առատորեն, երեսնիվար...

- Արամ, Արամ, քեզ ի՞նչ պատահեց, եղբայր,- անհանգստացած հարցրեց բարեկամը:

- Ոչինչ, ոչինչ, Ռուբո ջան,- արցունքների միջից հազիվ կարողացավ պատասխանել Արամը,- պարզապես հիշեցի երևանյան մի դեպք... այս ի՞նչ հոգեցունց, հոգի, սիրտ քանդող, չէ, չէ, հոգի բզկտող մեղեդի է «Կոունկը»: Նախկինում երբեք չէի զգացել դրա ուժը: Երևի պետք էր, որ պանդուխտ դառնայի, որպեսզի կարողանայի զգալ ու հասկանալ, թե ինչ հանճարեղ երգ է «Կոունկը», որն, իրոք որ մեզ նմանների համար է ստեղծված...

- Դու, կարծում եմ, բավական հոգեկան ապրում ունեցար, գուցե դուրս գանք ու գնանք մի ուրիշ տեղ, որպեսզի դու մի քիչ ցրվես ու թարմանաս:

- Ոչ, ի՞նչ ես ասում, Ռուբիկ ջան, ես պարտք ունեմ մեկին տալիք: Այսօր ճիշտ ժամանակն է:

- Ի՞նչ պարտք, Արամ ջան, հիմա հիշեցի՞ր...

- Դու չգիտես, Ռուբո ջան, ես քեզ հետո կպատմեմ, վառել ա ինձ, վառել, իսկ հիմա գնա ներս և ջութակահարին բեր ինձ մոտ, նրանք ինձ լավ գիտեն: Մինչև վերադառնաս, ես մի հյուրի եմ հրավիրելու:

Ռուբիկի հեռանալուց հետո Արամը դրամապանակի միջից հանեց խնամքով պահված իրավաբան Բյուզանդ Պերպերյանի այցեքարտն ու բջջայինով կապվեց իրավաբանի հետ.

- Այո, լսում եմ,- Արամը անմիջապես գատեց պարոնի անմիջական առոգանությունը:

- Պարոն Բյուզանդ, ես եմ, ես... Դուք իմ ձայնը չեք լսել, ես...

- Հոն կեցիր, բարեկամս, մի շարունակեք, հասկցա, հասկըցա, դուն Երևանի ռեստորանին մեջի Կոմիտասի Կոունկն ես,- այս ասելն ու սրտաբուխ, ինքնամոռաց խնդուքը մեկ եղավ:

- Այո, այո՛, պարոն Պերպերյան, ես եմ, անունս Արամ է, Արամ: Ինչպե՞ս հիշեցիք, պարոն Բյուզանդ:

- Օո՛, «պարոն» ի՞նչ ըսել է: Բյուզանդ ըսե, լըմըննա, մենք ընկերներ չե՞նք...

Ամերիկահայ իրավաբանի այդքան անմիջական, անկեղծ վերաբերմունքից չափազանց ազդված ու հուզված, Արամը անմիջապես՝ առանց երկար-բարակ բացատրության, անցավ «գրոհի».

- Բյուզանդ ջան, այժմ մանկության ընկերոջս հետ Բենոլի Հիլզ չհասած, Սանսեթ պողոտայի վրա գտնվող նորաբաց «Տուշպա» անունը կրող ռեստորանում ենք: Նա նոր է եկել Երևանից և շատ հետաքրքիր տեղեկություններ ունի տալիք: մանավանդ «Թավշյա» հեղափոխության հետ կապված: Շատ ենք խնդրում միանալ մեզ:

- Սիրով, Արամ ջան, միայն թե ինձի երկու վայրկյան ժամանակ տուր, ճշտեմ, տեսնեմ տիկինս ի՞նչ կըսե:

Անշուշտ երկու վայրկյանը մի քիչ երկարեց, սակայն պատասխանը դրական էր:

- Արամ ջան, սխալ բան մը ըրած կըլլամ, եթե տիկինս ալ հետս բերեմ, ան շատ հետաքրքրված է Հայաստանով: Կարծեմ «Տուշպա» ըսիր ճաշարանին անունը, այնպես չէ՞:

- Այո, այո, սխալ բան չկա, Բյուզանդ ջան, ավելի կգեղեցկանա մեր սեղանը Ձեր կնոջ ներկայությամբ: Ուրեմն՝ Տուշպա, Սանսեթ պողոտայով Բենոլի Հիլզ չհասած, ձախ թևի վրա:

- Մեզմե հեռու չէ, 15-20 րոպեից հոն կըլլանք:

Մինչ հյուրերի գալը, Արամը ջութակահարին «կարգադրեց».

- Հենց կտեսնես, որ մենք հինգ հոգով սրահ ենք մտնում, անմիջապես կանցնես «Կոունկ» երգին, եղա՛վ...

Կես ժամն արդեն անցել էր, երբ ժամանեցին Պերպերյան ամուսինները.

- Կներես, բարեկամս, ճամփան շատ խճողած էր, այսօր ուրբաթ օր և իրիկվան ժամու՛ն, և, և, Սանսեթ պողոտա, ան ալ՝ Հովիվուդի մեջ, - առանց շունչ առնելու, իրար ետևից շարեց եվրոպական ցայտուն, պլպլան կոստյումով, պերճաշուք արտաքինով իրավաբանն ու փաթաթվեց մեր Արամին.

- Ծո՛, աս ինչ արագ կանցնին տարիները, կարծես երեկ էր, որ Երևան էինք, անանկ չէ՞, Արամ:

- Այո, այո, շատ արագ են թոչում օրերը, իսկ հիմա եկեք

մտնենք ներս, ժամանակ չկորցնենք, հետո շատ նյութ կունենանք զրուցելու:

Հազիվ էին մեր հյուրերը սրահ մտել, խոր լռության մեջ, կիսամութ սրահում հնչեց Կոմիտասի գլուխ-գործոց «Կոունկը»՝ մենակատար ջութակահարի մեղմ կատարմամբ:

Մերոնք, ի տես սրահի բոլոր այցելուների, այդպես կանգնած մնացին մինչ ավարտվեց երաժշտությունը:

Ճերմակ անձեռոցիկները ձախ ձեռքի դաստակին զգած երեք մատուցողներ տեղավորեցին մեր հյուրերին աղանդերներով գերծանրաբեռ լի սեղանի շուրջ:

Որևէ խոսք կամ արտահայտություն չեղավ անցածի վերաբերյալ, բոլորի համար էլ լռելը լավագույն դեղամիջոցն էր...

Խնջույքն ու հայկական պարը թևածեցին մինչև առավոտ:

Այդ օրվանից հետո Արամը և Բյուզանդը դարձան մտերիմ քարեկամներ և երբեւէ խոսք չեղավ նրանց միջև «Կոունկի» մասին: Իսկ «Տուշպա» ռեստորանում ամեն մի հայ, ամեն երեկո հարցնում էր.

- Կոո՛ւնկ, մեր աշխարհեն խաբրիկ մը չունի՞ս...

*Վերափոխված
Նոյեմբերի 23, 2019 թ.,
Լոս Անջելես*

ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ԵՐԿԻՐ ԴՐԱԽՏԱՎԱՅՐ...

... Գնացքի միալար, արդեն հոգնեցուցիչ դորդոցը չէր թողնում ի մի բերել մտքերը: Հիմա էլ՝ այս ժխորն ու իրարանցումը:

- Ի՞նչ է եղել,- մտովի հարցնում էր նա,- իհարկե, մտել ենք Թուրքիայի սահմանը,- քմծիծաղով հաստատում էր նա գրեթե բարձրաձայն ասված նախադասությունը:

Եվ իսկապես, Բեռլին-Մտամբուլ շոգեկառքը կանգնել էր Անատոլիայի կանգառներից մեկում և ժողովուրդը՝ իրար հրմշտելով տեղավորվում էր ազատ խցիկներում և վագոնների միջանցքներում:

- Երանի որևէ մեկը չմտնի իմ խցիկը,- մտածում էր նա:

Գնացքը հազիվ էր սուլել՝ շարժման ազդանշան տալով, երբ բացվեց խցիկի դուռն ու շեմին երևացին բավական լավ հագնված այր ու կին:

- Թույլ կտա՞ք տեղավորվել, պարոն,- հստակ գերմաներենով դիմեց խցիկ մտած երիտասարդը, վստահ չլինելով, թե դիմացը նստած մորուսավորը իրեն կհասկանա:

- Խնդրեմ, համեցեք,- նույնքան հստակ գերմաներենով պատասխանեց նա:

- Օ՛, հրաշալի է, Դուք խոսո՞ւմ եք գերմաներեն,- իր արած «հայտնությունից» ոգևորված բացականչեց երիտասարդը:

- Այո, մի քիչ...

- Լսո՞ւմ ես, Էդիտ, նա գերմաներեն է խոսում, հավանաբար քեզնից էլ լավ, թեև դու արդեն չորս տարի է, որ ապրում ես Գերմանիայում:

- Իբր դու էլ բան ասացիր, Հանս, գուցե նա գերմանացի է...

- Օ, ոչ, ի՞նչ ես ասում, մի՞թե չես տեսնում նրա սև ու խիտ մորուսը, սև մազերը, նա անպայման արևելքցի է:

- Ես հայ եմ,- չսպասելով որ իրեն դիմեն,- ասաց մորուսավորը:

- Տեսա՞ր, անուշիկս, ես մարդկանց հեռվից եմ ճանաչում...

- Այո, հեռվից,- քնծիծաղով հաստատեց մորուսավորը՝ շիտակ նայելով երիտասարդին:

Նրա դառն քնծիծաղով ու փոքր-ինչ արհամարանքով ասածը չվրիպեց Հանսի հայացքից:

- Բայց Դուք, հարգելի պարոն, ի՞նչ իրավունքով եք արհամարանքով արտահայտում Ձեր ձեր թափանցիկ մտքերը գերման ժողովրդի մասին: Դուք ի՞նչ գիտեք մեր մասին և կամ ի՞նչ գիտեք, թե ես ով եմ:

- Գիտեմ, գիտեմ, երիտասարդ, Դուք մի բորբոքվեք, ես չե՞մ որ ոչինչ չասացի, պարզապես ուզեցի հասկացնել, որ դուք՝ եվրոպացիներդ, միայն հեռվից ե, որ գիտեք մեզ՝ հայերիս, իսկ մենք, թեև քանակով քիչ, բայց մեծ ազդ ենք և նույնքան ինքնուրույն, որքան դուք և ֆրանսիացիները,- այս ասելիս, նա հայացքը շրջեց ֆրանսիացի էդիտի կողմը:

- Իսկ Դուք ինչ ե, մեզ մոտիկից գիտեք,- խոսակցությանը խառնվեց երիտասարդ տիկինը:

- Այո, գիտեմ և լավ գիտեմ, երկար տարիներ ուսանել եմ ձեր երկրներում, սովորել, ուսումնասիրել եմ ձեր մշակույթը: Գիտեմ Ձեր Էծեն Դելակրուային, Դեբյուսիին, Դյուկային, և Ձեր՝ սիրելի պարոն, ինչպե՞ս էր Ձեր անունը, հա, Հանս, Ձեր Բախին, նրա անունն էլ է Հանս, Բոհաննես Բեթհովենին և իմ պրոֆեսոր, նշանավոր երաժշտագետ Շմիդտին, դուք գիտե՞ք նրան:

- Սպասեք, սպասեք, ես գլխի ընկա... Էդիտ, ես գրագ կգամ, նա այն պարոնն է, որ հայ երաժշտության մասին գեկուցումներով ելույթ ունեցավ Բեռլինում: Հիշո՞ւմ ես, բարեկամիդ՝ Ռոժեի տանը, թեյասեղանի շուրջ խոսակցություն բացվեց նրա մասին: Դեռ Ռոժեն էլ ոգևորված բացականչեց. «Այս խելագար հայը, միայնակ, մի ամբողջ ժողովուրդ ներկայացրեց մեզ»: Դուք մի նեղանաք այս խոսքերիս համար,- շրջվելով մորուսավորի կողմը՝ ասաց Հանսը և շարունակեց,- սա լավ մտքով է ասված, երանի Ձեզ նման խենթեր շատ լինեին մեր ներկա հասարակության մեջ:

- Այո, այո, ինչպե՞ս չէ, ես լավ եմ հիշում այդ օրը: Նույնիսկ Ֆրանցը փորձեց ֆիլիարմոնի վրա վերհիշել իր լսած հայկական մեղեդիներից մեկը,- նույն ոգևորությամբ շարունակեց էդիտը:

Մինչ այդ վայրկյանը լուռ նստած մորուսավորը՝ այս անգամ բարի ժպիտով, դիմեց նրանց.

- Ուրեմն, ճանաչեցինք միմյանց և կարծում եմ այս երթուղին ավելի թեթև կանցնի:

- Այո, անկասկած,- տեղավորվելով մորուսավորի կողքին,- վրա բերեց Հանսը:

- Միրելիս, ախր մենք չիմացանք այս պարոնի անունը, գուցե նա չէ՞, ում մասին խոսում ենք,- փոքր-ինչ կասկածանքով ասաց էդիտը:

- Նա՛ է, նա,- չթողնելով կնոջը միտքը շարունակել, ընդհատեց մորուսավորը,- ճիշտ եք կռահել, ես եմ, Կոմիտասը, իմ իսկական անունը Սողոմոն է, Սողոմոն Սողոմոնյան: Կոմիտասը իմ հոգևոր անունն է: Ժամանակին, 13-րդ դարում, հայերը այդ անունով նշանավոր վարդապետ են ունեցել: Դա այն ժամանակ էր, երբ մեկ ուրիշ հայ ստեղծեց հայկական ձայնանիշերը, որ մենք «խազ» ենք ասում, դրանք ձեր իմացած երաժշտական նոտաներն են:

- Խա՞զ, խազե՞ր, հետաքրքիր է, իսկ Դուք կարդո՞ւմ եք այդ նոտաները կամ՝ ինչպես Դուք եք ասում, խազերը,- զարմացած հայացքով պատասխանի սպասելով հարցրեց Հանսը:

- Փորձում եմ կարդալ, վերծանել դրանց գաղտնիքը, կարծում եմ, ճիշտ ուղու վրա եմ:

- Վստահ եմ, Դուք կհասնեք Ձեր նպատակին:

- Ինչի՞ց եք վստահ,- հարցրեց Կոմիտասը՝ որսալով էդիտի քաջալերիչ հայացքը:

- Վստահ եմ,- շարունակեց Հանսը,- Դուք, որ մեն-մենակ կարողացաք օտար ուսանողներից երգչախումբ կազմել և նրա միջոցով ներկայացնել Ձեր ազգին և Ձեր երաժշտությունը, խազերի բանալին գտնելը, կարծում եմ, շատ ավելի դյուրին կլինի Ձեզ համար:

- Այդքան համոզված մի եղեք, բարեկամս: Խազերի բանալին գտնելը դուրին գործ չէ: Խազերը օգտագործվել են հիմնականում եկեղեցական երաժշտության մեջ, որի պատճառով էլ դրանց ընթերցումը հասու է եղել միայն եկեղեցու քիչ թվով սպասավորների:

- Հա, մի բան հիշեցի, կարծեմ երգչախմբից բացի, Դուք ձեր ժողովրդի երաժշտությունը ներկայացրել եք նաև Ձեր երգեցողությամբ, և եթե չեմ սխալվում, ինչ-որ հետաքրքիր, ցողունի նման մի երաժշտական գործիքով: Ճիշտ է այս ամենը:

- Ճիշտ է,- գոհունակությամբ պատասխանեց Կոմիտասը:

- Իսկ ո՞ւր է ձեր այդ գործիքը, կարո՞ղ եք մեզ ցույց տալ,- խոսակցությանը խառնվեց Էդիտը:

- Ինչո՞ւ չէ, սիրով...

Կոմիտասը հագուստի ներքին գրպանից հանեց սրինգն ու մեկնեց Էդիտին:

- Այս է ամենը,- զարմացած հարցրեց Էդիտը,- միայն այս փոքրիկ ցողունը, ի՞նչ է սրա անունը:

- Սրինգ, սրա տարբեր տեսակները կան. շվի, դուդուկ, գուռնա, բլուլ: Բոլորն էլ ցողունից են և կամ էլ ծիրանի ծառի փայտից: Դուք գիտե՞ք հայկական ծիրանը, ծիրանենին:

- Այո, այո, ես գիտեմ հայկական ծիրանը, այդ հրաշալի, համեղ միրգը, որի հայրենիքը Հայաստանն է, բայց եկեք վերադառնանք ձեր սրինգին, Դուք այն նվագել գիտե՞ք,- ասաց Հանսը:

- Այո, իհարկե, գիտեմ...

- Խնդրում ենք, մի որևէ բան նվագել մեզ համար,- այս անգամ Էդիտն էր:

Չսպասելով, որ նորից խնդրեն, Կոմիտասը սրինգը դրեց շուրթերին ու... ծայր առավ մեղեդին. Հո՛ւ արա, եգո ջա՛ն, ախպեր, ջա՛ն...

Երիտասարդ գույգը ակնապիշ հայացքով հետևում էր Կոմիտասի նվագին: Ոգևորությունից և անհասկանալի զայրության փայլատակող Կոմիտասի աչքերին դժվար էր նայելը:

Ավարտվեց մեղեդին: Մի պահ երեքն էլ լուռ նայում էին միմյանց: Լռությունը խզեց Կոմիտասը.

- Սա մեր գյուղացու երգն է և, գիտե՞ք, հետաքրքիր են այս մեղեդու բառերը: Կարծում եմ, հազիվ թե այլազգի շինական-գյուղացի կարողանա խոսել լծկան եզան հետ, խոսել մարդկային լեզվով, նրան դիմել որպես հարնգատի, որպես եղբոր, նրա հետ քնի, վեր կենա, ինչպես վարվում է հայ շինականը: Այսպիսին է մեր ժողովուրդը՝ այն կամ նա, որ իր հացն է տալիս մարդուն, դառնում է նրա պաշտամունքի առարկան՝ լինի կենդանի կամ մարդ, կամ էլ երկրային որևէ իր:

- Իսկ ի՞նչ երկիր է ձեր այդ Հայաստանը, որոշ պատկերացում ունեմ իհարկե, կարդացել եմ, գիտեմ, որ դուք առաջին քրիստոնյա ազգն եք, և որ Նոյն է իջել ձեր ինչ-որ լեռան վրա, ինչպե՞ս էր այդ լեռան անունը, Արա... Ա-րա-մե... Արար...

- Ա-րա-րատ,- ամեն մեկ վանկը շեշտելով նրան ընդհատեց Կոմիտասը:

- Օ՛հ, այո, Ա-րա-րատ, Արարատ...

- Լեռ չէ, այլ՝ երազ, պաշտամունք, իսկ Հայաստանը՝ դրախտավայր, ինչպես չափազանց բնորոշ ձևով արժևորել է Վանանդեցին, ունենք մի այդպիսի մտավորական, կուզեի՞ք լսել նրա «Հայաստան» բանաստեղծությունը, ես երգ եմ գրում այդ խոսքերի վրա:

- Այո, այո՛, միայն եթե կարելի է երգելով, չե՞ որ Դուք հիանալի ձայն ունեք, մեզ համար բացառիկ առիթ է ընձեռնվել լսելու Ձեզ, Ձեր ձայնը,- ժպտալով ասաց Էդիտը:

- Երգե՛լ, այստե՛ղ, վագոն՝ում, մի մոռանաք, որ մենք Թուրքիայում ենք, այս մարդիկ այնքան էլ չեն սիրում «Հայաստան» անունը:

- Խնդրում ենք, շատ ենք խնդրում, փոքր ձայնով, մեղմորեն,- փորձեց համոզել սիրունիկ Էդիտը:

- Դե լավ, որ այդքան խնդրում եք, միայն թե ավելի ամուր փակեք խցիկի դուռը:

Հանսը ստուգեց դռան փականքն ու՝ համոզվելով, որ ամեն ինչ ապահով է, աչքերն ուղղեց Կոմիտասին, հասկացնել տալով, որ կարող է սկսել:

Կոմիտասը՝ հուզված, ինքնամոռաց, աշխարհից վերացած, աչքերը կիսախուփ՝ սկսեց երգել.

- Դուք որևէ բան հասկացա՞ք,- առաջին քայակը երգելուց հետո հարցրեց Կոմիտասը՝ իրեն ակնապիշ հայացքով նայող Հանսին:

Բառերը ոչ, իհարկե, բայց մենք զգացինք, հասկացանք դրանց վեհ, բարձր ոգին, կարծեմ մեկ էլ՝ «Հայաստանը», որ մեր իմացած «Արմենիան» է, այդպես չէ՞...

- Այո, այո, ճիշտ եք հասկացել: Մնացյալ քայակներում էլ անընդհատ շեշտվում է «Հայաստանը», մեղեդու մեջ ամենաբարձրը, ամենից բարձրը...

«Հայաստան» բառն արտասանելիս Կոմիտասի աչքերն արդեն թրջվել էին: Ամուսինները զգացին, որ որևէ միջամտություն անտեղի է:

Նրանց անդորրը խանգարելու եկավ հաստամարմին թուրք ուղեկցողը, որի դռան թակոցից հասկացան, որ հասել են վերջին կանգառը:

Մի բան ասելու մղումից՝ և կամ էլ ո՞վ գիտե, գուցե ներշնչված անցած պատմությամբ, երիտասարդ Հանսը ոտքի կանգնեց ու դիմեց Կոմիտասին.

- Մենք ճանաչեցինք ձեր Հայաստանը, ճանաչեցինք ձեր պատմությամբ, Ձեր երգով ու նվագով, բանաստեղծությամբ և սիրեցինք ձեր երկիրը:

*Ապրիլի 11, 1990 թ.,
Երևան*

ՈՐՄԿԱՆ ԱԽՊԵՐ

- Նինա, Երևան եմ գնում, պատրաստիր իրերս, հենց այսօր, երեկոյան:

- Ինչո՞ւ այդպես հանկարծակի, Արամ, ի՞նչ է պատահել:

- Հեռագիր է եկել Երևանից, հասկանո՞ւմ ես: Ինչպես գիտես, երկու տարի հետո, 1939 թվականին այստեղ՝ Մոսկվայում, տեղի է ունենալու հայ արվեստի և գրականության տասնօրյակ: Հայրենակիցներս ուզում են, որ մի ազգային բալետ հորինեմ այդ կապակցությամբ:

- Է՛, դրա համար ի՞նչ կարիք կա Երևան մեկնել:

- Ինչպե՞ս թե, սիրելիս, ես վաղուց եմ կտրվել հայկական երաժշտությունից: Գրվելիք երաժշտությունը պիտի լինի գուտ հայկական, դրա համար անհրաժեշտ է, որ ես տեղում լսեմ մեր ժողովրդական երգիչներին ու գործիքային կատարողներին և հավանած երգ կամ պարեղանակ գրի առնեմ:

- Հիմա հասկացա, իրավունք ունես... դե, գնա, սիրելիս, հաջողություն:

...Երևանի «Ինտուրիստ» հյուրանոցում մի սենյակ են առանձնացնում Արամ Խաչատրյանի համար, գտնում են նաև մի դաշնամուր, և կոպոզիտորն օրնիֆոնն իր մոտ է հրավիրում ժողովրդական և գուսանական-աշուղական երգի վարպետներին ու գրի առնում նրանց կատարած այս կամ այն երգն ու մեղեդին: Եվ, երբ նա ավարտած է համարում իր գործը Հայաստանում, մեկնելուց առաջ, վերջին օրը, հյուրանոցի նրա սենյակի դուռն է թակում մի երիտասարդ.

- Ես մի երգ եմ բերել Ձեզ համար, վարպետ,- ասում է նա հենց դռների արանքում:

- Տղա ջան, ես արդեն վերջացրել եմ իմ գրառումները և հսկայական նյութ ունեմ ձեռքիս տակ: Բայց, որ եկել ես,

երգիր, տեսնենք, թե դա ինչ երգ է, գուցե լսե՞լ եմ...

Փոքր ինչ շվարած, պատանին գրպանից հանեց մի դուդուկ ու...

- Հա, այդպես ուրեմն, Դուք դուդուկ նվագո՞ղ եք, երիտասարդ:

- Այո, Մաեստրո, փորձում եմ նվագել...

Սկզբում փոքր-ինչ անտարբեր հայացքով երիտասարդին նայող կոմպոզիտորը հետզհետե լարեց ուշադրությունն ու աշխատեց ոչ մի հնչյուն բաց չթողնել: Երբ ավարտվեց կատարումը, կոմպոզիտորը ընդոստ վեր ելավ աթոռից ու սկսեց ինքնամոռաց վեր ու վար անել սենյակով, մեկ ու յուրովի բարձրաձայնել:

- Ինչ հիանալի մեղեդի է, և ո՞վ է հեղինակը: Մեկ անգամ էլ նվագիր, երիտասարդ:

Երկրորդ կատարումից հետո, էլ ավելի տպավորված ու ազդված, կոմպոզիտորը դիմեց երիտասարդին.

- Որքան կարողացա հասկանալ, նվագածդ երգ պիտի լինի, ո՞ւմ երգն է, ո՞ւմ խոսքերն են:

- Այո, երգ է, կոմպոզիտոր, ես միայն անունը գիտեմ՝ «Որսկան ախպեր», բայց բառերը չգիտեմ, կարծում եմ Չարենցը կիմանա, քիչ առաջ նրան տեսա նախասրահում:

- Շուտ, շուտ գտիր նրան, էս ուզում եմ իմանալ այս երգի խոսքերը, - ասաց կոմպոզիտորը:

- Կարծում եմ նա հիմա ճաշարանում կլինի:

- Գնա, գնա կանչիր նրան և ասա, թե ինչի համար եմ կանչում:

Քիչ հետո, երիտասարդի հետ սենյակ է մտնում Չարենցը՝ փոքր-ինչ օրորվելով:

- Հա՛, ուրեմն շա՛տ եք հավանել «Որսկան ախպերը», իհարկե, հավանելու երգ է... Ես լավ գիտեմ այդ երգը, շուտով ես էլ եմ երգելու այ՝ այնտեղ, միայնակ, - ասաց բանաստեղծն ու ձեռքով անորոշ կողմ ցույց տալով՝ շարունակեց.

- Բառերն Իսահակյանինն են:

- Ո՛ր է նա հիմա, - հարցրեց Խաչատրյանը:

- Ֆրանսիայում, Փարիզում:

- Ասա, Չարենց, ասա խնդրեմ այդ երգի բառերը, խնդրում եմ: Ինչի՞ մասին է, թեև դժվար չէ ենթադրել, որ տխուր բովանդակություն ունի, այդպես չէ՞...

- Ճիշտ ես կռահել, միայն թե «տխուրը» այն բառը չէ, ավելի համապարփակ, համազգային տարողության արժեքի բառերով է հյուսված այդ բանաստեղծությունը: Դա մի ամբողջ ժողովրդի ողբերգությունն է՝ ամփոփված մի քանի քառյականոց բանաստեղծության մեջ: Այդ իմաստով էլ դա ոչ թե լոկ բանաստեղծություն է, այլ՝ պոեմ: Հայ ժողովրդի ամբողջ ողբերգությունն ասեմ, ճակատագիրն ասեմ, թե բախտը թերևս՝ ամփոփված է այդ բանաստեղծության մեջ: Եվ հետաքրքիրն այն է, որ «Որսկան ախպերը» ավելի շատ տարածված է որպես երգ, քան՝ բանաստեղծություն: Այստեղ արդեն Իսահակյանի չափազանց գունեղ, հոգեթով, հոգի մաշող բառերն են, որ ինքնատիքյան մեղեդի են ծնում, ինչպես նրա բազմաթիվ բանաստեղծությունները: Հապա լսիր.

*-Որսկան ախպեր, սարեն կուգաս,
Մարի մարալ կը փնտրես,
Ասա՛, յարա՛ք, դուն չը տեսա՞ք,
Իմ մարալիս, իմ բալիս:*

- Որքան հրաշալի է,- բազմոցի վրայից վեր է թռչում Խաչատրյանը:

- Սպասիր, սպասիր, Արամ, դու շարունակությունը լսիր: Ինչպես գլխի ընկար՝ կորած որդու մայրն է որսորդին հարցնողը, ապա լսիր շարունակությունը.

*Դարդի ձեռքեն սարերն ընկավ,
Իմ արևս, իմ բալես,
Գլուխն առավ, քարերն ընկավ,
Իմ ծաղիկս, իմ բալես:*

- Չարենց, ասում ես սրանք Իսահակյանի՞ քառերն են, այո՞, կարծես թե ժողովրդական ֆոլկլորից (*բանահյուսություն*) են վերցված, հը՞, ի՞նչ ես ասում, դե բացատրիր, բարեկամ...

- Լավ էլ հասկացար, Արամ, ապրես: Այսքան տարի ապրում ես օտար, հայկական միջավայրից հեռու, բայց կարողանում ես զանազանել ժողովրդականն ու մասնագիտականը: Բայց արի՛ ու տես, որ այս բանաստեղծությունը ժողովրդական չէ: Իսահակյանն է բառերի հեղինակը: Հենց իր մեծությունն էլ նրանում է, որ նա կարողացել է գեղարվեստական բարձր վարպետությամբ վերարտադրել ժողովրդական բանն ու խոսքը, նրա համն ու հոտը, նրա ոգին, և, ասեմ քեզ, քչերը գիտեն, որ «Որսկան ախպեր» երգի բառերը պատկանում են Իսահակյանի գրչին: Այդ է պատճառը, որ հայ գյուղացին միջոտ էլ իրենն է համարել «Որսկան ախպերը»՝ «ըշտը մերը» ասելով ու չի կարողացել հաշտվել այն մտքի հետ, թե դրա հեղինակը լայնեզր գլխարկ դրած «ուսումնական եվրոպացի» մի երիտասարդ է: Դու դեռ շարունակությունը լսիր, Արամ, տես, թե ինչպես է զարգանում ողբերգությունը: Այժմ էլ որսորդն է պատասխանում որդեկորույս մոր հարցումին.

*Տեսա, քուրիկ, նխշուն բալեդ,
Կարմիր-կանաչ է կապեր,
Միրած յարի համբույրի տեղ՝
Մրտին վարդեր են ծլեր:*

- Հիմա դարձյալ մայրն է հարցնողը, նա չըմբռնեց որսորդի ասածը, նրան հետաքրքրողը այլ բան է, հապա լսի՛ր, Արամ.

*Որսկան ախպեր, ասա յարաբ,
Ո՞վ է հարսը իմ բալիս,
Ո՞վ է գրկում չոր գլուխը
Իմ մարալիս, իմ բալիս:*

- Պարզապես հոյակապ է, Չարենց, կարծում եմ մոր հարցումին պատասխան պիտի լինի, այդպես չէ՞,- հարցնում է խոնավացած աչքերով կոմպոզիտորը:

- Այն էլ ինչպե՞ս, իսկական ողբերգությունը հիմա է սկսվում, լսիր...

- Ոչ, ոչ Չարենց, սպասիր, սպասիր, խնդրում եմ, մի արտասանիր, այլ երգիր, երգիր, բարեկամս, չէ՞ որ դու լավ ձայն ունես, ես դա գիտեմ, իսկ դու՝ երիտասարդ, նվագիր Չարենցի հետ,- ասում է կոմպոզիտորը՝ խոսքն ուղղելով մինչ այդ պահը սենյակի անկյունում կույզ եկած, ու ոգևորությունից քարացած երաժիշտ-դուդուկահարին:

- Էդ չեղավ, Արամ, ինձնից ի՞նչ երգող, քթիս տակ մեկ-մեկ դնդնացնում եմ էլի,- ասում է Չարենցը:

- Ոչ, ոչ, միայն երգով, ես գիտեմ, որ դու լավ ես երգում, իհարկե, երբ տրամադրությունդ մի քիչ բարձր է լինում, ինչպես ասենք՝ այսօր...

- Չէ, չէ, բարեկամս, այսօր քո ասած տրամադրության մեջ չեմ, մի տեսակ ուրիշ եմ, ինչ որ մի բանի եմ սպասում, ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչի... այնուամենայնիվ կարելի է փորձել երգել, եթե այդքան խնդրում ես, Արամ, միայն թե դու, երիտասարդ,- դիմելով դուդուկահարին՝ շարունակում է ասելիքը:

- Իջիր ներքև, ճաշարան, դե դու գիտես էլի, ասա, թող մի քիչ ուտել-խմելու բան-ման տան, ասա, որ ես եմ խնդրողը, նրանք գիտեն, թե ինչ են տալու, ասա նաև, որ համերգի եմ պատրաստվում...

Քիչ անց, սկուտեղի վրա արվեստագիտորեն շարված աղանդերներ ու խմիչք են բերում Խաչատրյանի սենյակը: Չարենցը մեկ ումպով խմում է դուդուկահարի լցրած լի բաժակը, և առանց հրավերի սպասելու, սկսում է շարունակել կիսատ թողած երգը: Դուդուկահարը արագորեն հանում է գործիքը, դնում շրթներին ու փորձում է գտնել երգի տոնայնությունը և երգի կեսից միանում է «երգիչ» Չարենցին:

*Տեսա, քուրիկ, դարդոտ բալեդ,
Քարն է դրեր բարձի տեղ,
Անուշ քնով տաք գնդակն է
Կրծքում գրկեր յարի տեղ:*

... Չարենցը չի կարողանում շարունակել երգը... աչքերից հոսում են արցունքները, փորձ անգամ չի անում թաշկինակ հանել գրպանից: Նրա միտքն այլ տեղ է, առավոտյան կանչված է հարցաքննության...

Կոմպոզիտորը պապանձվել էր կարծես, նրա աչքերն էլ են թրջվել:

- Դեռ մի քառյակ էլ կա,- արցունքների միջից հագլիվ կարողանում է ասել բանաստեղծը:

Արդեն ոչ առաջվա նման երկչոտ, վատահոդերն, ձայնը փոքր-ինչ բարձրացնելով, շարունակում է երգել բանաստեղծը.

*Մարի մարմանդ հովն է շոյում,
Ճակտի փունջը մարալիդ,
Ծաղիկներն են վրան սգում,
Ազիզ բալիդ, խեղճ լալիդ:*

... Ավարտվում է երգը: Ոչ մի ձայն, ոչ մի շշուկ: Դադարել են նույնիսկ ներքևի հարկից եկող թեթև երաժշտության հնչյունները: Լոռություն է ամենուր, լոռություն՝ ողջ «Ինտուրիստ» հյուրանոցում: Առանց որևէ խոսք ասելու, առանց հրաժեշտի, Չարենցը մոտենում է դռանն ու՝ մեղավոր ժպիտը դեմքին, կամացուկ դուրս է գալիս սենյակից:

- Երիտասարդ, ես այդպես էլ չիմացա քո անունը,- բավական երկար լոռությունից հետո ասում է շփոթված Խաչատրյանը՝ դիմելով դուռուկահարին:

- Լևոն է անունս, Մաեստրո, Լևոն Մադոյան:

- Լևոն, լավ անուն ունես, երիտասարդ, ընդհանրապես մեծ

անուն է Լևոնը... Լևոն Շանթ, Լևոն Զոհրապյան... Հիմա ինձ լսիր, բարեկամս: Դու մեծ, շատ մեծ բան արեցիր այսօր: Ես լսեցի քո նվագը: Վստահ եմ լավ երաժիշտ ես դառնալու: Դու նուրբ հոգի ունես, գործիքի հրաշալի տեմբր, և, որ ամենակարևորն է, դու այսօր ինձ ներկայացրիր ժողովրդական երաժշտության իսկական մի մարգարիտ: Բայց, ցավում եմ, որ այն չեմ կարող օգտագործել իմ «Երջանկություն» բալետում («Գայանե»): Դա մի ուրախ բալետ է լինելու, որի մեջ արտացոլվելու է ժողովրդական ցնծություն և տոնախմբություն: Իսկ քո այդ մեղեդին՝ «Որսկան ախալեր», ողբերգություն է, մի ժողովրդի ողբերգություն: Բայց ես երբևէ կօգտագործեմ այն, այդ սքանչելի մեղեդին:

- Արամ, դու զբաղված էիր, ես չուզեցի անհանգստացնել քեզ: Հիմա կարող եմ ասել: Քիչ առաջ, վերջին լուրերում հայտնեցին, որ ձերոնք՝ հայրենակիցներդ, Հայկական Թամանյան զորագունդը, ճեղքել է թշնամու պաշարումը և մոտենում է Բեռլինի մատույցներին:

- Իսկապե՞ս, Նինա, սիրելիս, ես այդպես էլ գիտեի, ուրիշ կերպ չէր կարող լինել: Ես միշտ էլ հավատացել եմ մերոնց ուժին ու կարողությանը: Արդեն կասկած չի հարուցում պատերազմի ելքը: Ես պիտի անմահացնեմ իմ ժողովրդին այս պատերազմում, և, ընդհարապես, շատ բան կորցրած իմ հայրենակիցներին: Հիշո՞ւմ ես, Նինա, սիրելիս, ես քեզ պատմել եմ տասը տարի առաջ Երևանում պատահած դեպքի մասին, կապված «Որսկան ախալեր» ժողովրդական երգի հետ:

- Իհարկե, հիշում եմ, դու երկար աշխատեցիր այդ երգի վրա, բայց ինչպես սպասվում էր, չկարողացար այն օգտագործել բալետում:

- Այժմ եկել է առիթը, Նինա, հասկանո՞ւմ ես: Ես պիտի նոր կյանք տամ այդ երգին, ճիշտ է, դժբախտաբար Չարենցը չկա, բայց կա Չարենց ծնող ժողովուրդը, կա այն դուրուկահար

երիտասարդը, որը, ինչպես իմացա, Հայաստանի նշանավոր
երաժիշտներից է, ես նրան էլ եմ խոստացել նոր կյանքի կոչել
«Որսկան ախպերը»:

... Պատերազմի ավարտից մի քանի ամիս հետո, աշխարհը
հիացավ Արամ Խաչատրյանի Երկրորդ սիմֆոնիայով, որի
երրորդ մասում կյանքի էր կոչվել Իսահակյանի, Լևոնի և
Չարենցի երգը՝ «Որսկան ախպերը», դասականի ճանապար-
հով դեպի հավերժություն գնացող հայ ժողովրդական այդ
պարզ ու անպաճույճ երգը:

*Վերափոխված
Դեկտեմբեր, 1993 թ.,
Լոս Անջելես*

ԳԱՅԵ՛Ք, ՏԵՍԵ՛Ք...

... Փոքր էի, շատ փոքր: Պատերազմ էր: Ամենուր սով, աղքատություն: Արաբկիրի փոքրաթիվ տղամարդկանցից էր պրն. Շահպազը, ում, չգիտես որտեղից, մեր ականջներում նստած «Շափխա» անունով էինք կանչում: Այդ արդեն հետո էր, 1946 թվականին, երբ հայրենադարձ «ախպարներից» սովորեցինք, որ «Շափխան» թուրքերեն է և նշանակում է գլխարկ:

Երեխա չունեի Շափխան: Չէր էլ ունեցել, ընկեր էր փնտրում մեր թաղում և, որովհետև իր տարիքին համապատասխան մտերիմ ընկեր չկար, չունեի, ճարահատ, երեխաների հետ էր անցկացնում ազատ ժամերը:

Հիանալի պատմող էր Շափխան: Երևում էր, որ կարդացած և գաղափարի մարդ է, մի քանի լեզու գիտեր, թեև, ինչպես հպարտանում էր ինքը՝ ամեն անգամ մեզ պատմելիս, եղել էր Պոլսի ինչ-որ մի մեծահարուստի տան խոհարարը: Անշուշտ մեր խելքը բան չէր կտրում, թե ինչ ասել է խոհարար լինել, խոհարարի մասնագիտություն: Այդ հետո էր, որ մենք պիտի իմանայինք, թե ինչ ասել է խոհարար և որ, խոհարարությունն էլ է մասնագիտություն, և ի՞նչ մասնագիտություն...

Թուրքիայում հիմնված Հանրապետության օրերին, մեր խոհարար Շափխային հաջողվում է մի կերպ ընկնել Ֆրանսիա, որտեղ գտնում է սիրունիկ Վարդուհուն ու ամուսնանում:

Ինչպես շատ ֆրանսահայեր, նա էլ մերոնց նման, 1936 թվականին ներգաղթում է Հայաստան: Մեր հարևանն էր Շափխան: Լավ այգի ուներ՝ պտղատու ծառերով լի: Սիրում էր մշակել, մրգեր հասցնել: Դե, մենք էլ «համտեսում» էինք այդ մրգերը: Թաղի բոլոր երեխաների աչքը Շափխայի հայտնի «շալախ» տեսակի ծիրանի ծառերի վրա էր:

Մուրճ ընկնելուն պես թռչում էինք Շափխայի ծառերի վրա և, առանց այն էլ քաղցր, աննման ծիրանը ավելի քաղցր էր թվում մեզ, որովհետև մեր «վաստակածն» էր:

Հաջորդ օրը մթնած էր լինում Շափխան: Սակայն ո՞ր մեկին կարող էր խոսք հասկացնել: Բոլորս էլ անոթի, սոված, աշխատում էինք մի բան լցնել մեր դատարկ ստամոքսը:

Շափխան երբեք աչքի չէր ընկնում առատաձեռնությամբ: Այդ մենք էինք հաճախ թրև գալիս նրա տան շուրջը՝ որևէ ուտելիք ստանալու ակնկալությամբ, բայց ապարդյուն:

Երջանիկ ամուսինների խոհանոցից հաճախ էր բուրում ախորժաբեր կերակուրների հոտը, և մենք առիթ էինք փնտրում մտնելու Շափխայի տունը՝ հուսալով, թե մի որևէ ուտելիք կստանանք:

Ոչ շատ հաճախ, երբեմն-երբեմն, ամուսնուց գաղսնի, նրանից ավելի բարի տիկին Վարդուհին, արագությամբ մեր գրպաններն էր խոթում հացի մի կտոր կամ նման մի բան: Պատահում էր, որ նա «բռնվում էր գողության մեջ»՝ մեզ ուտելիք տալու պահին հայտնվում էր ամուսինը:

Եվ դրանից հետո պայթում էր «պատերազմը»: Մենք դրսում, պատի տակ, ականջ էինք դնում ու լսում, թե ինչպես էր ամուսինը լուտանքներ թափում կնոջ գլխին, մեզ՝ անոթի, մերկ ու տկլոր երեխաներիս, հաց տալու համար:

Դեպքին հաջորդող օրերին ավելի մթնած էր լինում առանց այն էլ մթնած ու խոժոռ Շափխան:

Չար լեզուներն ասում էին, որ թեև կծծի, բայց շատ փող ուներ Շափխան: Թե ո՞րտեղից, ի՞նչ ճանապարհով էր նա դրամ կուտակել՝ հայտնի չէր ոչ ոքի: Գիտեինք, որ ժամանակ առ ժամանակ աշխատում էր ինչ-որ մի տեղ, հետո դուրս էր գալիս՝ ուրիշ տեղ աշխատելու համար: Նրան նույնիսկ հաջողվեց դառնալ մեր՝ Արաբկիրի նորաբաց ու միակ գրախանութի վարիչն ու ավագ վաճառողը, բայց որոշ ժամանակ անց, այնտեղից էլ դուրս արին: Ասում էին «փող է կերել»: Ինչ որ է, երևի «կերել» էր, որովհետև դա նրա վերջին աշխատանքն էր:

Դրանից հետո, հաջորդող տարիներին ոչ ոք չտեսավ Շափխային աշխատելիս:

Մի մարդկային թույլ կողմ ուներ Շափխան: Դա էլ երգն էր, հայկական երգը: Նրա ամենասիրածը «Գացե՛ք, տեսե՛ք» երգն

էր, որ միշտ կարելի էր լսել նրանից, մանավանդ, երբ բարձր էր լինում տրամադրությունը:

Մենք էլ, իմանալով նրա այդ թուլությունը՝ որսալով պահը, թախանձագին խնդրում էինք նրան կատարել այդ երգը, մանավանդ, գիտեինք, որ նա այդ վայրկյաններին էր փոքր-ինչ առատաձեռն դառնում:

- Շահպազ պապի՛կ, Շահպազ պապի՛կ, ի՞նչ կլինի երգեք էլի «Գացե՛ք, տեսե՛ք», - խնդրում էինք մենք՝ աչքներս տնկած խոհանոցի կողմը, որտեղից ելումուտ էր անում տիկին Վարդուհին:

Վերջինս լավ գիտեր, եթե երգեր ամուսինը, ուրեմն ինքը համարձակություն կունենար ամեն երեխայի ուտելու բան տալ:

Եվ ահա՝ տեղի տալով մեր թախանձալից խնդրանքին՝ երգում էր մեր Շահպազ պապիկը.

*Գացե՛ք, տեսե՛ք, ո՞վ ա կերել զէծ,
Գացինք տեսանք գելն ա կերել զէծ...*

Եվ այսպես, շուտասելուկի նման, իրար էին հաջորդում գայլը, այծը, մուկը և կենդանական աշխարհի մեզ ծանոթ ու անծանոթ կենդանիները, որոնք մեզ «մաղթում» էին՝ «Ձեզ Բարեկենդան, մեզ՝ բարի Զատիկ»:

Պատահում էր, որ մեր ոգևորությունից էլ ավելի ոգևորված Շափխան նույն երգը երգում էր երկու-երեք անգամ: Մենք պայթում էինք ծիծաղից, ցատկոտում, հրճվում, որ ահա, ուր որ է կենդանիներն իրար կուտեն և տիկին Վարդուհին մեզ կմոտենա էլ ավելի համարձակ, ու մի-մի նվեր կտա բոլորիս:

- Այսօրվա համար բավական է,- ասում էր Շափխան՝ գոդունի հայացքով հետևելով կնոջը, գուշակելու համար թե ինչ նվերներ է նա բաժանում մեզ:

... Այսպես զլորվեցին տարիները և եկավ 1947 թվականը:

Արդեն լուրեր էին պտտվում դրամափոխության մասին: Մեր Շափիսային օրերով հնարավոր չէր տեսնել: Մտահոգ տեսքով մեկ-մեկ երևում էր ու մեկ էլ կորչում՝ չգիտեինք թե ուր:

Եկավ և չարաբաստիկ դրամափոխության օրը:

Տասը մեկի հարաբերությամբ, սահմանափակ օրերի ընթացքում, սահմանափակ գումարով, կառավարությունը սկսել էր մարդկանց խնայողությունները փոշու վերածել:

Համընդհանուր խառնաշփոթ վիճակ էր ամենուր: Պատերազմի սուղ ու դժվարին պայմաններում շատերն անագնիվ ճանապարհով դրամ էին կուտակել: Խելամիտ ձևով իրականացվող պետական այս միջոցառումը կործանում էր նրանց համար: Մեզ նմանների համար միևնույնն էր. մենք և մեզ նման միլիոնավոր ընտանիքներ դրամ չունեին և ծայրը-ծայրին հազիվ էին հասցնում:

Այդ օրերին, չգիտես ինչ հիվանդությամբ, անկողին ընկավ մեր Շափիսան: Դեմքը մեռելի գույն էր ստացել, աչքերը փոս էին ընկել, ձայնը քաշվել էր, էլ ո՞վ կհանդգներ նրան առաջարկել երգելու «Գացե՛ք, տեսե՛ք» երգը:

Ժողովրդի մեջ սկսեցին եղած շշուկներն աշխուժանալ ու շատերն արդեն բարձրաձայն պնդում էին, թե Շափիսայի «հիվանդությունը» դրամափոխության արդյունք է: Ասում էին, որ լավ է, որ չի գժվել, որովհետև հսկայական դրամ է ունեցել, իսկ հիմա, տասը մեկի փոխհարաբերության պատճառով սնանկացել է ու հիվանդացել:

Ասում էին, բայց ոչ ոք չգիտեր նրա դրամ ունենալը, և ոչ էլ տեսել էր նրա հազարները:

Երկնային գործությամբ էր կամ էլ անհայտ ուժի մղումով, որ դրամափոխությունից հետո մեր Շափիսան փոխվել, ուրիշ մարդ էր դարձել: Մի քանի ամիս անկողնում պառկելուց հետո, արդեն ոչ նախկին ավյունով, ոտքի էլավ նա: Դեմքին ժպիտ էր ու բարություն: Չքացել էին կարծես նրա խստադեմ հայացքն ու սուր դիտողականությունը: Կարծես միանգամայն անտարբեր շրջապատի նկատմամբ, կամաց-կամաց նրա կյանքը մտավ հունի մեջ:

Արդեն ինքն էր մեզ այգի կամ խոհանոց կանչում՝ որևէ բանով հյուրասիրելու համար: Չէինք հավատում մեր տեսածին: Մենք նրա կողմից նման բարության վարժված չէինք և այդ ամենը թեև հաճելի, բայց խորթ էր մեզ համար:

Եվ, որքան էլ զարմանալի, առանց մեր խնդրանքի, Շափխան ավելի հաճախ էր երգում մեր մանկության «Գացե՛ք, տեսե՛ք» երգը: Պակասել էր եռանդը, ճիշտ է, բայց նոր երանգ էր ստացել այն: Մենք էլ առաջվա նման չէինք հրճվում, ծիծաղում, ուշադիր լսում էինք անգիր արած երգը, թախծում աներևույթ, բայց մեզ համար շատ հասկանալի պատճառով, և՛ Շափխայի ու իր կնոջ բազմաթիվ խնդրանքներից հետո միայն, վերցնում էինք մեզ պարզված ուտելիքը և հեռանում նրանց տնից:

Դրամափոխության օրերից մի քանի տարի անց, մեր փողոցում լուր տարածվեց, թե աղբահավաքները փողոցի անկյունում դրված մետաղյա խոշոր արկղի միջից հայտնաբերել են նախկին դրամով լի մի խոշոր տոպրակ:

Բոլորը դարձյալ սկսեցին հոլովել մեզ համար սիրելի դարձած պրն. Շահպազի անունը: Սուտ ու մուտ պատճառներով մեր հարևանները օրը մի քանի անգամ ելումուտ էին անում Շափխայենց տուն՝ մի նորություն իմանալու հույսով, բայց նրանց բոլոր ճիգերն ապարդյուն էին անցնում:

Գտնված դրամի մասին եղած զրույցների ընթացքում քար լուրջություն էր պահում պրն. Շահպազը, իսկ մեզ՝ երեխաներիս, խորհրդավոր ժպիտով կկոցում էր աչքերը:

Գտնված դրամի մասին հարցուփորձ անգամ չեղավ տեղի ուստիկանության կողմից, ո՞ւմ էր պետք արդեն պարզ թղթի գին անգամ չունեցող այդ դրամը, որի տերն այդքան երկար ժամանակ պահել էր, հավանաբար այն ակնկալությամբ, թե գուցե օրերից մի օր կվերականգնվի այդ հին դրամի արժեքը:

Մոռացվեց թե՛ դրամը, թե՛ դրա ենթադրյալ տերը՝ մեր սիրելի Շափխան:

Անցան դժվարին տարիները: Եկավ հաջորդ դրամափոխության ժամանակը: Այս անգամ դրամով լի տոպրակ չգտնվեց մեր փողոցի աղբարկղում: Մեր սիրելի Շափխան հիվանդ էր:

Մենք՝ արդեն երիտասարդներ, այցի էինք գնում հիվանդին և որպես հյուր անուշ անում մեզ հրամցված սուրճն ու միրգը: Էլի ու էլի էինք խնդրում նրան երգել մեր մանկության «Գացե՛ք, տեսե՛ք» երգը: Պատահում էր, որ երգում էր, այս անգամ արդեն թախծոտ, լալագին: Կատակ-երգն արդեն անցած տարիների հուշ էր, քաղցր հուշ, որ նա իր հետ բերել էր Անատոլիայի ո՞վ գիտի ո՞ր գյուղից կամ գավառից:

Տարիներ անց այցի գնացինք այն ծերանոցը, որտեղ իրենց կյանքի վերջալույսն էին ապրում մեր սիրելի Շափսան ու տիկին Վարդուհին:

Երկուսն էլ չկային...

*Մարտ 1988 թ.,
Լուս Անջելես*

ՎԵՐՋԻՆ ՀԵՔԻԱԹԸ

... Հազիվ լսելի, հարևան սենյակից նրան էին հասնում հարազատների և բարեկամների միջև տեղի ունեցող զրույցի արձագանգները:

- Խեղճ մարդ, վերջին փափագին չկրցավ հասնիլ,- ասում էր մեկը:

- Գոնե երկար ապրեցավ,- ավելացնում էր մյուսը:

- Ապրիլն ի՞նչ, ճանրմ, մարդ իր հողին չարժանանալե ետք, ի՞նչ արժեք ունի անոր երկար ապրիլը,- շարունակում էր երրորդը:

Եվ այսպես, մեկը մյուսի ետևից նրա կյանքի տարեգրությունն էին ամփոփ ձևով մեկնաբանում հարազատները, իսկ ինքը՝ անկողնում պառկած, լսում էր այդ ամբողջն ու ծանրություն չանում, մեկ ընդունում, մեկ էլ մերժում էր այս կամ այն ասված միտքը:

Իր սրտից խոսող ամենաճշմարիտ ելույթը առաջին արտահայտվողինն էր՝ ճիշտ էր պարոնը,- ասաց ինքնիրեն,- ես իմ վերջին փափագին չհասա, էս անտեր հիվանդությունն ինձ անկողնում գամեց ու ես ստիպված եմ հաշտվել իրականության հետ:

Եվ այսպես, տարբեր զգացումների արդյունքում հիվանդի դեմքը մեկ ջղաձգվում, մեկ էլ հարթվում էր: Թեթև, սահանցիկ ժպիտն ավելի էր խոշորացնում շրթունքների անկյունների ծալքերը և աչքերից հոսում էր արտասուքը, իջնում երեսնիվայր՝ հաճելի տաքություն հաղորդելով սառած դեմքին:

Վարպետ Անդրանիկը գիտեր, որ սա իր վերջին գիշերն է, գիտեր որ, ահա ուր որ է հրաժեշտ կտա կյանքին, գիտեր, որ հարևան սենյակում հավաքվածներն իր մահվանն են սպասում, որպեսզի անհրաժեշտ կարգադրություններն անեն՝ իրեն հանդիսավոր ձևով հողին հանձնելու համար:

Վարպետը նույնիսկ կռահում էր, թե որ գերեզմանատանն է

հանգչելու իր տառապած ու տանջված մարմինը: Գիտեր այդ ամենն ու հանգիստ էր: Իրեն անհանգստացնողը միայն այն էր, որ թաղվելու էր օտար հողում:

Այս մտածումը, որ իշխող էր մնացյալ խորհրդածությունների մեջ, երկար տարիներ է, որ մաշում էր նրա հոգին, նույնիսկ առույգ, գործունյա եղած ժամանակ: Ու հիմա, փաստի առջև էր կանգնած:

- Ի՞նչ արած,- մտածում էր վարպետ Անդրանիկը,- սա էլ իմ բախտն է...

Հարևան սենյակի խոսակցություններն սկսեցին ավելի լսելի դառնալ և Անդրանիկը ջանաց կարելույն լարել լսողությունը, որի արդյունքում կարողացավ լսել հետևյալ պարբերությունները.

- Ճանըմ, վազ անցիր, ատանկ բաներ մի խորհիր, Անդրանիկը խելացի մարդ եղած է միշտ: Ան ժամանակին կարգադրած կըլլա ժառանգության խնդիրը և, վստահ եմ, բոլոր անդամներն ալ գոհ կմնան:

- Խոսեք, խոսեք,- ինքն իրեն համարյա շշուկով ասաց վարպետը,- մի՞թե դուք և հազարավոր այլ հայրենակիցներ իմ բախտին չեք արժանանալու...

Հարևան սենյակում կամաց-կամաց սկսեցին մարել ձայները, ուրեմն՝ հարազատները գնում էին իրենց տները: Կնշանակի, նրանք «հույս» չունեին, որ ինքը կմեռնի այդ գիշեր:

Վարպետ Անդրանիկը մնաց իր խորհրդածությունների հետ մեն-մենակ:

Նրա աչքերի առջևով անցնում էին իր պատանեկության և երիտասարդական տարիները: Հիշեց հարևանի աղջկան՝ գեղեցկուհի Լիլիթին, ում հետ «քարկտիկ» էր խաղում, տղաներն էլ ծիծաղում էին իր վրա, ասելով թե դա աղջկա խաղ է, աղջկա զբաղմունք: Ի՞նչ իմանային նրանք, որ պատանեկան սերն էր նրան դրդում Լիլիթի հետ նստել գորգին ու ծուռումուռ պստիկ քարերը հրել ձախ ձեռքի երկու մատների արանքով:

Խաչոն էլ միշտ խաղում էր իր հոգու հետ, ասելով, թե տղամարդու խաղը «լախտին» է, այն, որ տղաները գոտիններով դադում են միմյանց:

- Որտե՞ղ է արդյոք Լիլիթը, ո՞րջ է, թե մեռած,- մտածում էր վարպետ Անդրանիկը:

Եվ այսպես, շարժանկարի ժապավենի նման, մեկը մյուսի ետևից նրա աչքերի առջևով սահում էր ողջ կյանքը, հիշում էր սիրելի, անմոռանալի դեմքեր ու դեպքեր:

Հիշողություններով արբեցած վարպետն այն է, փորձում էր քնել, գուցե և վերջին քնով, երբ սենյակի դուռը անձայն բացվեց ու աղոտ լույսի տակ երևաց Անդրանիկի թոռնիկը՝ Արմինեն, ով հուշիկ քայլերով մոտեցավ իրեն, ստուգելու համար՝ քնա՞ծ է պապիկը, թե՛ արթուն: Քնած ձևացրեց իրեն ծերուկը, բայց տեսնելով, որ թոռնիկն ուզում է գնալ, մեկ վայրկյանում պայծառացած ուղեղը հուշեց նրան իր մոտ կանչել Արմինեին:

- Այդ դո՞ւ ես, Արմինե, աղջիկս, մոտ արի,- դիմեց նա թոռանը, ով պատրաստվում էր դուրս գալ սենյակից, - Հիշո՞ւմ ես, աղջիկս, երբ դու ավելի փոքր էիր, գրեթե ամեն գիշեր ես քեզ հեքիաթներ էի պատմում: Այսօր իմ հեքիաթն եմ պատմելու քեզ, երևի վերջին անգամ և սա կլինի պատմածս հեքիաթներից ամենալավը:

Առանց մի խոսք ասելու Արմինեն տեղավորվեց պապի անկողնու վրա և՝ համակ ուշադրություն դարձած, սկսեց լսել պապին:

- Արմինե, աղջիկս, դու գիտես չե՞ս այս ժամացույցը, ավելի ճիշտ զարթուցիչը, ահա այն, նայիր: Եվ եթե դու սեղմես ահա այս կոճակը՝ նրանից դուրս կգան ծիծեռնակներ, հա, հա՛, հավատա, գիտե՞ս, դրանք այն ծիծեռնակներն են, որոնք ապրում են Հայաստանում: Տարվա ցուրտ եղանակներին չվում են տաք երկրներ, իսկ հետո, գարնանը վերադառնում են իրենց հայրենի բույնը:

- Նայիր, աղջիկս, ահա սեղմում եմ կոճակը... մեկ, երկու, երեք... տե՛ս, դուրս եկավ առաջին ծիծեռնակը, մայր թռչունը, նայի՛ր, նայի՛ր... գալիս են նաև մյուսները, հիմա՝ նրանք

կպարեն, միասին, համերաշխ... Օ՛հ, այս ի՞նչ է... ո՞ւր են ուզում թոչել նրանք, մի՛ թողնիր... ա՛հ, այդպե՛ս, այդպե՛ս, ապրես աղջիկս, ավելի լավ է խնդրես նրանց մնալ... խնդրիր նրանց, խնդրի՛ր հենց իրենց երգով, դու գիտես չե՞՞ այդ երգը.

*Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ,
Դու զարնան սիրուն թռչնակ,
Դեպի ո՞ւր, ինձ ասա,
Թռչում ես այդպես արագ:*

- Նայի՛ր... կանգնեցին աղջիկս, նայի՛ր... լսում են, տես՝ քա-
րացել են կարծես... Այս ի՞նչ է, Արմինե... բռնիր այդ մեկին,
ուզում է փախչել... մի՛ թողնիր, խնդրո՛ւմ եմ, խնդրո՛ւմ...
բայց, բայց... սպասիր, սպասիր... բաց թող նրան աղջիկս...
թո՛ղ, թող... տե՛ս, տե՛ս... կանգնեց, սպասում է մեր խոսքին.

*Ա՛խ, թո՛ղի՛ր ծիծեռնակ,
Ծնած տեղս՝ Աշտարակ,
Անդ շինիր քո բույնը.
Հայրենի կտուրի տակ:*

- Ա՛հ... հոգնեցի աղջիկս... թող քնեմ... ցուրտ է, ծածկիր
ուսերս, բայց... բայց... նայի՛ր, նայիր դու սրան... կանգնել՝
նայում է աչքերիս, ի՞նչ է ուզում, հարցրու իրեն... դու գիտես
նրանց լեզուն... հա՛ ... այո՛, հասկացա... լուր է ուզում տանել
մերոնց... ասա՛, ասա՛ դու նրան.

*Անդ հեռու ավեր,
Հայր ունիմ սգավոր,
Որ միակ իր որդուն,
Սպասում է օրե-օր:*

- Այս ի՞նչ է, Արմինե, չի լսում քեզ... դու ցավեցրիր նրան...
չհամարձակվե՛ս, լսո՛ւմ ես... ձեռք չտաս նրան, խնդրո՛ւմ եմ...

թո՛ղ, թող որ ես դիմեմ նրան... Նայի՞ր, սպասում է մեր խոսքին... այս ի՞նչ է, Աստված իմ, մյուսներն էլ են կանգնել, էլ չեն պարում... դու վշտացրիր նրանց, ա՛հ... այդ ի՞նչ ես անում, Արմինե... դու ուզում ես քանդե՞լ նրանց բույնը... չքանդե՛ս, լսո՞ւմ ես... չքանդես... ես քեզ հրամայում եմ. չի կարելի քանդել նրանց բույնը... Ինչ է, դու մոռացա՞ր քիչ առաջվա ասածս:

- Նրանք վերադառնալու են իրենց բույնը, երբ օրերը տաքանան... թո՛ղ նրանց, թող... ա՛հ, այո՛, ցուրտ է... ես մրսում եմ, Արմինե, ծածկիր վրաս... ա՛հ այդպես... ապրես... նայիր, այս փոքրիկն էլ է մրսում, դողում է տերևի պես... բաց թող նրան, թող թռչի, թող գնա և սակայն չմոռանաս նրան անել, որ՝

*Երբ տեսնես դու նորան,
Բնձնից շատ բարև արա,
Ասա, թող նստի լա,
Յուր անբախտ որդու վրա:*

- Ա՛հ... չե՛, այն չէ... տե՛ս, չեն թռչում, մենք վշտացրինք նրանց... բայց ո՛չ, սպասիր... ի՞նչ է սա... հա՛... Մի՞թե դու չես տեսնում, որ այս մեկը վիրավոր է, չի կարողանում թռչել... նայի՛ր, նայի՛ր, կարծես թե սիրտն է վիրավոր... այո, այո, սիրտը, տեսնես ո՛վ է խոցել այն... զգո՛ւյշ, մենք կխնամենք նրան ու հետո բաց կթողնենք, որպեսզի կարողանա թռչել, լա՛վ... Հոգնեցի աղջիկս... բռնիր, բռնիր դու նրան, մի թողնի, որ թռչի, սիրտը վիրավոր նա ինչպե՛ս տուն կհասնի: Այն մյուսին նայիր, Արմինե, նայի՛ր... օհո՛... անհավատալի է, Աստված իմ, անհավատալի՛... թառել է մեր տան կտուրին... Դու գիտես չե՞՝ մեր տունը... արի միասին գնանք մեր տուն... հիշո՛ւմ ես՝ գյուղի ծայրին է, առջևում էլ ընկուզենու ծառ... Տե՛ս, տե՛ս, էլի Խաչոն է թառել ծառի վրա, ծոցն էլ լիքը ընկույզ է... ոչինչ, ոչինչ մի ասա նրան... մենք էլ քիչ հետո իրենց պճողովի դեղձի ծառը կբարձրանանք, լա՛վ...

- Տե՛ս, տե՛ս, Արմինե, հիմա էլ իրար գլխի հավաքվեցին

ծիծեռնակները, տեսնես, ի՞նչ են ուզում անել: Տե՛ս, տես, Արմինե, մայր ծիծեռնակն է խոսողը, ուշադիր լսիր... այո, այո, այդպես էլ գիտեի: Որոշում են համատեղ, բոլորը միասին վերադառնալ հին բույնը, չե՞ որ հիմա գարուն է այնտեղ, գարուն...

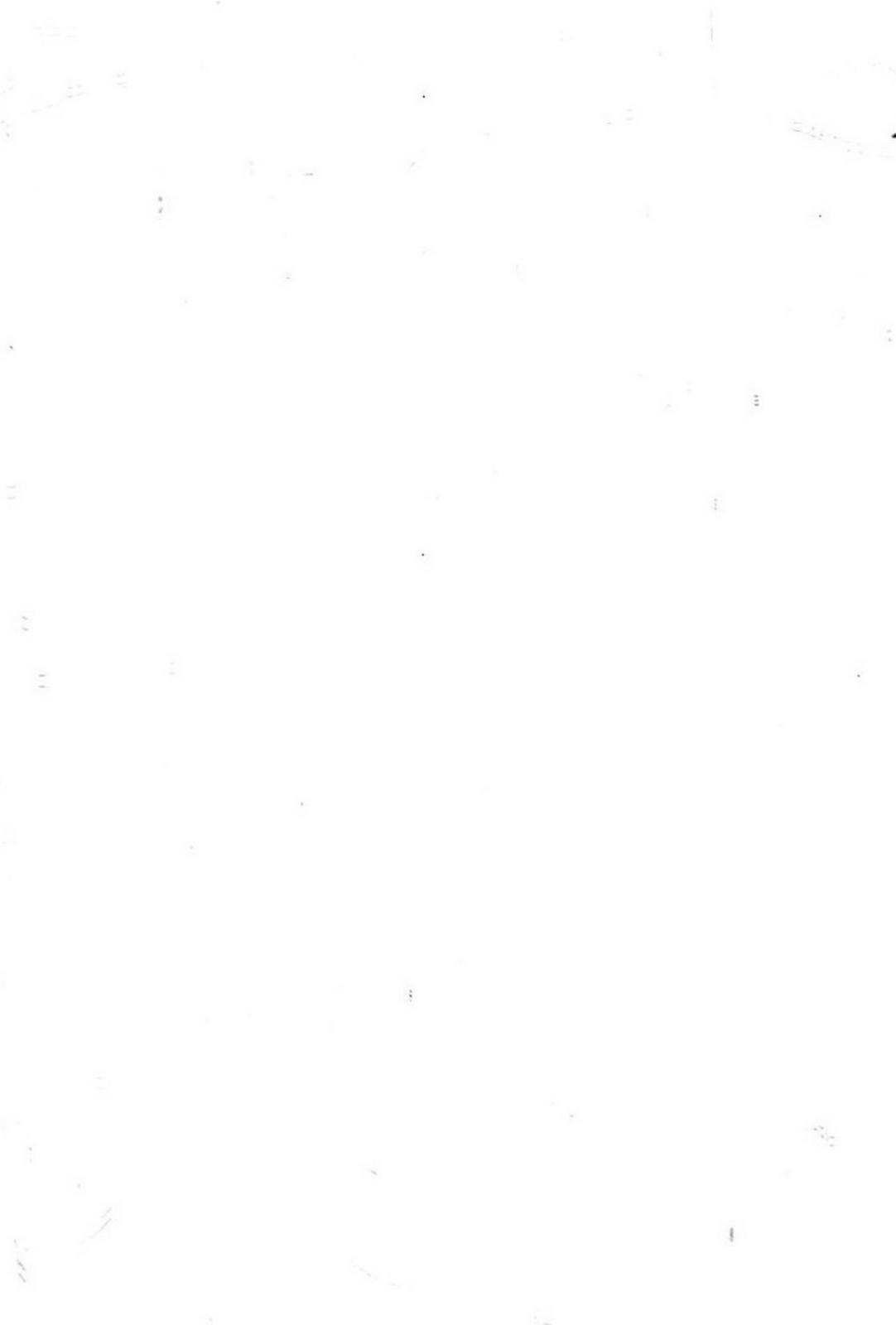
...Իր հեքիաթի ոգևորությունից անկողնում գրեթե նստած վարպետ Անդրանիկը վերջացրեց իր հեքիաթը: Արմինեն ակնապիշ նայում էր նրան լուռ, անձայն, հետևելով պապի ձեռքերի շարժումներին: Նրան թվում էր, թե պապն էլ ահա ուր որ է կթոնի ծիծեռնակների հետ ու կգնա հեռու, իսկ զարթուցիչի մեջ շարունակում էր հնչել մեղեդին.

*Ծիծեռնակ՛կ, ծիծեռնակ,
Դու գարնան սիրուն թռչնակ,
Դեպի ո՞ւր, ինձ ասա,
Թռչում ես այդպես արագ:*

... Մեկ շաբաթ անց, տափարակ հարթության վրա, առանց շիրմաքարերի բավական հայտնի գերեզմանոցի բազում շիրիմների կողքին ավելացավ նաև քեռթահիացի վարպետ Անդրանիկի շիրիմը: Վերջինիս մետաղյա սալիկի վրա փորագրված անվան տակ կար երկու տող.

**ԴԵ՛, ԹՈՒՐ, ԾԻԾԵՌՆԱԿ,
ԾՆԱԾ ՏԵՂՍ՝ ԱՇՏԱՐԱԿ:**

*Վերափոխված տարբերակ
Հուլիսի 17, 2020 թ.,
Լուս Անջելես*

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՈՍԱԿԱՆ.

ՍՓՅՈՒՌՔ - ՀԱՅՐԵՆԻՔ՝
ՄԵԿ ՇՈՒՆԶ, ՄԵԿ ՄԱՐՄԻՆ

2016 ԹՎԱԿԱՆԻՑ ՄԻԱՅՆ ՊԱՀԱՆՁԱՏԵՐ

- Ես Հայաստանն եմ,
և ինձ սպանել հնարավոր չէ...

ՊԱՐՈՒՅՐ ՄԵՎԱԿ

Ցեղասպանության ընդունմանը նվիրված պայքարի տարբեր ծալքերում հայ ժողովուրդը շոշափելի հաջողություն արձանագրեց 2015 թվականին: Ապրիլի 24-ին, 160 հազար ցուցարարներ մի քանի ժամ շարունակ, հազարագույն պատառներով, հայրենասիրական կոչերով, Թուրքիայի ապագային քաղաքականությունը պախարակող թուցիկներով, կեսօրվա բարկ արևի տակ քայլեցին ողջ Լոս Անջելեսով մեկ, կատակ բան չէ՝ 160 հազար: Այո, այդքան հայերի բողոքի ցույցով ողողվեց Լոս Անջելեսի Վիլշիր պողոտան՝ պարփակելով Թուրքիայի հյուպատոսության շենքը:

Ճիշտ է, տարիների ընթացքում մեր պայքարի հոլովություն առկա են գնահատանքի արժանի բազմաթիվ այլ ձեռքբերումներ ևս, սակայն մեր երազների վերջնական նպատակակետին հասնելու ուղին դեռ քարքարոտ է, դժվարանցանելի:

Մեզ հետ միասին խոսում են նաև օտարները, գրում Մեծ Եղեռնի մասին: Գաղտնիք չէ. իրականում, շատ անգամ նրանք դա անում են իրենց թաքուն հաշիվների համար, սիրաշահում մեզ՝ դեռևս էն գլխից՝ դուրահավատ մեր ազգին, գառան միամտությամբ ու հնուց եկած ավանդույթներով կրթված, «մեկ ապտակով չբավարարվող» և մյուս այտը թշնամուն դեմ տվող հային:

Եվ որքան խաբվեցինք օտարի քաղցր-մաղցր խոսքերին ու խոստումներին: Եվ ահա, խնդրեմ, հիմա էլ են մեզ խաբում: Ժամանակին նշանավոր ռուս ընդդիմադիր, իսկ այժմ Ռուսաստանի Լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցության ղեկա-

վար Վլադիմիր Ժիրինովսկին դարձյալ փորձ է անում սիրաշահել հայերին.

- Թուրքերը քոչվորներ էին,- ասում է նա (*միանգամայն իրավացիորեն, չես վիճի,- ՀԵՆ. Ա.*),- նրանց հայրենիքը Միջին Ասիայում է, Տաշքենտում: Նրանք պետք է վերադառնան այնտեղ և Անատոլիան թողնեն հայերին, քրդերին և հույներին: Շուտով հայերը կոգեկոչեն ոչ թե հայոց ցեղասպանության տարեկիցը, այլ կտոնեն Արևմտյան Հայաստանի ազատագրումը...

Ապշեցուցիչ հայտարարություն... կարելի է ասել «տաք գլուխ» վրձակում:

Ժամանակին ռուս այլախոհի ոգևորիչ արտահայտության տակ, մեր սիրելի և բանիմաց քաղաքագետ Հարութ Սասունյանն էլ հայ ժողովրդի երազն ու փափագն է բարձրաձայնում.

- Թուրքիան պետք է վերադարձնե մեր անհատական և համայնքային բոլոր կալվածները և ամենեն կարևորը՝ մեր պատմական հողերը՝ Արևմտյան Հայաստանը...

Իրականում, յուրաքանչյուր հայ պետք է ոգևորվեր բազմահազար ունկնդիրների ներկայությամբ հայ ժողովրդին ոգեշնչող ռուս քաղաքական գործչի արած արտահայտությունից: Սակայն, հենց նույն օրերին, Թուրքիայում, իշխանավորը՝ հավաքված բազմության առջև ելույթ ունենալիս, երախտագիտություն է հայտնում իր նախնիներին, որոնք «հայերին այս հողերեն վտարեցին, փրցուցին և նետեցին...»

Դե, եկեք կողք-կողքի դնենք իրարամերժ, հակոտնյա այս երկու մտքերը: Առաջին դեպքում, Ժիրինովսկու ասածն, ինչպես ասում են «օղի մեջ կրակոց է», վայրկյանական ոգևորության արդյունք, իսկ երկրորդը՝ պետական մտածողության արդյունքում, պետականորեն մտածված, հավատարմագրված բանավոր փաստաթուղթ: Իսկ ի՞նչ է մնում մեզ անել. արդեն սովորական դարձած, լավագույնս կազմակերպված քայլարշավն է՝ ը կազմակերպել ողջ հողագնդի վրա...

Հա, քայլենք էլի, նորից քայլենք աշխարհով մեկ, Մինգա-

պուրից մինչև Անգլիա, Սիդնեյից մինչև Արգենտինա, է՛, վե՛րջը... սրա վերջը չի երևում: Մակայն չեմ ասում, թե մենք էլ չենք քայլելու, քայլելու ենք՝ պաստառների վրա փոխելով սովորական դարձած «Մենք ժառանգներն ենք 1915-ի հայերի ցեղասպանության», «Թուրքը պիտի ընդունի հայերի ցեղասպանությունը» կոչերը՝ հետևյալ բառակապակցություններով. «Մեր հողերը», «Մեր պահանջատիրությունը անժամկետ է», «Մեր դատի վերջնական հաղթանակ», «Թուրք, վերադարձրու մեր ինչքն ու հարստությունը»:

Հիսուն տարվա «քայլարշավի» արդյունքից հետո, կարծում եմ, բավ է, որպեսզի մենք այսօր համոզված ասենք, որ չնայած գնահատելի ձեռքբերումներին, մենք տեղքայլի մեջ ենք: Բավական միամիտ պիտի լինել հավատալու համար, որ թուրքը կընդունի Ցեղասպանությունը: Բայց աշխարհը հո գիտի 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության մասին, թուրքն էլ գիտի, բայց իր անասնական համառությունն ու ի ծնե մարդասպան լինելը նրան թույլ չեն տալիս ելնել դահիճի պատյանից:

Եթե մինչև 1965 թվականը Եդենի հիշատակը վառ պահելու և այն միջազգայնացնելու պարտադրանքն հիմնականում ընկած էր Սփյուռքի ուսերին, ապա դրանից հետո Հայաստանի ժողովրդի «աչքը բացվեց»: Եթե նա, մինչ այդ, 1915 թվականի հայերի կոտորածի և պահանջատիրության մասին չէր կարող բարձրաձայնել, ապա այդուհետ ակտիվորեն ներգրավվեց այդ պայքարում:

Մենք, իհարկե, պահում ենք քսանչորսի խորհուրդը: Մակայն այսօր, միջազգային քաղաքական խմորումների լույսի տակ, պարտավոր ենք վերանայել մեր պայքարի ձևերն ու հնարավորությունները, և, ամենակարևորը՝ հայ ազգի ու ժողովրդի նյութական հնարավորությունները:

Դժբախտաբար, մենք ռոմանտիկ, երազային դարում չենք ապրում և լավ էլ հասկանում ենք, որ ամեն ինչ, նույնիսկ միջազգային չափանիշի հարցեր, շատ անգամ լուծվում են դրամի, փողի միջոցով:

Ի՞նչ իմանաս, գուցե մի օր, հաշտության նպատակային ինչ-

որ ձևեր գտնվեն մեր երկու երկրների միջև (*առանց երրորդ երկրի միջամտության ու միջնորդության*), և իրավական հողի վրա կամ՝ թեկուզ «դրամ խաղացնելով», կբավարարվեն մեր օրինական պահանջները:

Հերիք է, բավ է անընդհատ ջարդից ու կոտորածից խոսել, բավական է լաց լինել մեր հարազատների անթաղ աճյունների վրա: Արդեն 100 տարի թուրքը «տեր» է դարձել մեր նահատակների շենքերին, բնակավայրերին, եկեղեցիներին, տներին և առոք-փառք վայելում է մեր ժողովրդի ստեղծած հարստությունն ու բարիքները:

Այո, թուրքը վայելում է հայի ստեղծածը, որովհետև ինքը ընդունակ չէ որևէ բան հորինելու, ստեղծելու: Նա միայն սովոր է թալանել, փախցնել: Եթե՝ պատահում է ուժը չի պատում, պատրաստ է սողալ, քծնել, ամեն ստորության դիմել՝ իր ուզածին հասնելու համար:

Իրենից ուժեղի մոտ թուրքը պատրաստ է նրա ոտքերը լվանալ: Ստորաբարշությունը նրա արյան մեջ է: Իսկ այն՝ ինչ արյան մեջ է՝ հնարավոր չէ դուրս հանել:

Այսօր 4-5 միլիոն թուրք լվանում է գերմանացու ոտքերը, այն ազգի, որի մեղսակցությամբ ու հովանավորությամբ, հարյուր տարի առաջ կոտորեց մի ամբողջ ժողովուրդ: Սակայն աշխարհին հանձարներ պարգևած գերման ժողովուրդը «խեղճի եկավ» ու համարձակություն ունեցավ ընդունելու հրեա ժողովրդին բնաջնջելու իր հրեշավոր մտադրության փաստը: Եվ որպես գործած մեղքի հատուցում՝ միլիարդավոր դոլարներով տարիներ շարունակ փորձում է սիրաշահել հրեա ժողովրդի սիրտը:

Սովորիք էլի, սովորիք քո տիրոջից, մի քիչ մոտեցիր մարդկությանը, այ անխիղճ, անաստված: Ներողություն խնդրիր քո գործած չարիքների համար: Հայը մեծահոգի է, կների, բայց չի մոռանա...

Այս ո՞ւմ եմ ասում, որպեսզի ներողություն խնդրի: Ճիշտ է ասված. ներողություն խնդրելը մեծ ազգերին է տրված: Ախր, դու մեծ էլ չես, է, պարզապես շատ ես: Իսկ շատը որակի

չափանիշ չէ: Ինչպես Սևակը կասեր՝ «Մենք քիչ ենք, բայց մեզ հայ են ասում»: Իսկ հայը մեծ է, մեծ՝ իր մեծերով, իր խելքով, իր գիտությամբ, իր դարերի պատմությամբ, իր մշակույթով:

Ես հասկանում եմ, դու մեծեր չես ունեցել, որ լսես նրանց՝ ձայնը: Դե՛ նայիր քո պատմությանը, նայիր, թե ով է ստեղծել քո երկիրը, այն դարձրել արվեստի, գիտության, ճարտարապետության երկիր: Ինչ ասպարեզ որ մտնես, հայն է ստեղծել:

Ամբողջ աշխարհը գիտի, որ Թուրքական Հանրապետությունը ստեղծվել է հայերի ունեցվածքի վրա: Ո՞ւր են մեր հարստությունները, մեր վանքերն ու եկեղեցիները: Դուք ոչ միայն ոչնչացրիք մի ամբողջ ժողովուրդ, այլև տեր դարձաք նրա գիտությանն ու մշակույթին:

Դրանք պիտի ետ վերադարձնել: Հիմա ժամանակն է պայքարի: Մենք պիտի վերադարձնենք մեր շենքերն ու բարեբեր հողերը, որպեսզի այդ հողերի վրա նոր շնչով, հայի կենարար արյունով ներկված հողերի վրա նոր թափով, նոր ծլարձակումներով բոցավառվի մեր արվեստն ու մշակույթը:

Մեր մեծ «եղբոր»՝ Ռուսաստանի, վրա էլ հույս դնել չի լինի: Նա մեր սահմանները պահում է միայն ու միայն իր շահերի համար: Ի՛նչ Սևրի դաշնագիր, ի՛նչ ռուս-թուրքական համաձայնագրի բեկանում:

Ո՞վ պիտի լուծի այդ հարցերը:

Մենք, միայն մենք, առաջին հերթին մեր փողերով:

Երբ Հայաստանը փորձում է Ռուսաստանին համոզել, որ չեղարկի 1921 թվականին Մոսկվայում կնքված, Հայաստանի համար չափազանց անբարենպաստ ռուս-թուրքական պայմանագիրը, Ռուսիո արտաքին գործերի նախարարությունը անհնար է համարում բեկանել հիշյալ պայմանագիրը:

Իգուր չի ասել հայ մեծանուն գրող ու թատերագիր Գ. Մունդուկյանը. «Գելի վիզը ընդուր ա հաստ, որ իր գործերը իրա ձեռով ա անում...»:

Մինչ մենք զբաղված ենք մեր ազգի ցավոտ հարցերը՝ «լուծելով», այնտեղ թուրքը՝ լկտիության ու անբարո արարքի

նորանոր ձևերով, առաջ է տանում իր արյան մեջ բուն դրած թալանի ու կողոպուտի գործընթացը:

Ըստ Պոլսո «Մարմարա» օրաթերթի, Թուրքիայում, ըստ նոր օրենքի, թուրքերին թույլատրվում է գանձ որոնել Եղեռնի տարիներին հայերին պատկանող տներում, պայմանով, որ գանձ գտնողը դրա կեսը տալ կառավարությանը՝ որպես փայտերի: Կարճ ասած՝ գողը գողին փայտտեր:

«Գանձախույզները,- գրում է «Մարմարա» թերթը,- որոնք կը քննեն Հայոց Պատրիարքարանին արձանագրությունները, կերթան նախկին հայաբնակ վայրերը ու քարտեսներով ճշտված այդ շրջաններուն մեջ ամեն միջոցի կղիմեն, որպեսզի գանձ գտնեն հողին տակը»:

- Չէ, ոչ, թուրքը չի փոխվի: Նա նույն գողն ու ավագակն է, թալանողը, լլկողն ու ոճրագործը: Երեկ հայն էր, այսօր՝ քուրդը: Արդեն երևում է քրդերի նկատմամբ եղած սուկալի հալածանքը, որը մի նոր Եղեռնի դուռ է բացում կարծես: Եվ աշխարհն էլ, ինչպես ժամանակին մեր նկատմամբ, այսօր անտարբեր հայացքով է նայում քրդերի կոտորածին:

Քրդերի դեմ մղված պատերազմը պիտի արթուն պահի մեր այնտեղի հայերին, իսլամացած, կիսահայ, կես քուրդ գանգվածներին: Ճիշտ է, ժամանակին քուրդը այնքան էլ «բարի պտուղ» չի եղել մեզ համար, սակայն այսօր իրավիճակն այնպիսին է, որ մենք պարտավորված ենք պաշտպանել նրան, մանավանդ, որ նա մեր «սրտից» է խոսում, Քուրդիստանի բանվորական կուսակցությունը փորձում է ներկայացուցիչ ունենալ Մոսկվայում: Ավելին. Թուրքիայի իսլամացած հայերը կամաց-կամաց վերադառնում են դեպի քրիստոնեություն: Զբոսաշրջիկների խմբերով բարձրանում են Օիժեռնակաբերդ ու այնտեղ նորովի, մյուռնով օծվում և հայ են դառնում: Սրանից էլ ավելի լավ երևո՞ւյթ:

Այս «արյան կանչին» պիտի ավելացնել քարոզչական «մեքենայի» արագությունը: Դրամի միջոցով պիտի բանալ փաստաբանական գրասենյակներ աշխարհի բոլոր ծալքերում՝ որտեղ որ հայ կա: Այդ հաստատությունները պետք է թուրքա-

կան, եվրոպական նմանատիպ հիմնարկներից, եկեղեցիների զգրոցներից լույս աշխարհի հանեն հայերի սեփականության վերաբերյալ անհրաժեշտ փաստաթղթեր: Եվ այդ ժամանակ միայն Միջազգային դատարանով կարելի է հույս ունենալ, որ արդարությունը կհաղթանակի:

Այս ամենի իրականացման ընթացքում պիտի երևա, թե որքան ենք մենք սիրում մեր պապենական հայրենիքը և որքանով ենք պատրաստ ազգովին նյութապես օգտակար լինել նրա ազատագրման սուրբ գործին:

Աշխարհի միլիարդատերերի ցանկում մշտապես շոշափվում են հայ դրամատերերի անունները: Սուրբ նպատակի համար տրվելիք նրանց արքայական նվիրատվությունները խանդավառությամբ կընդունի համայն հայությունը և, վստահ եմ, միլիոնավոր հայորդիներ՝ ինչպես ասում են, չունեցած տեղով անգամ լայնորեն կբանան իրենց քսակները:

Այս ամենը պիտի արվի պետականորեն, Հայաստանի գլխավորությամբ, թեև վերին մարմիններում այսօր էլ չեն պակասում հետևյալ կերպ մտածողները, այն է՝ «Փարիզում և Նյու Յորքում նարինջ ուտող հայը իրավունք չունի մեզ քաղաքականություն թելադրել»:

Ակամա հիշեցի նշանավոր մեծահարուստ դրամատեր Քըրք Քըրքորյանին, որ մահվանից շատ քիչ ժամանակ առաջ հարցրել էր, թե ո՞րքան կարժենա Արևմտյան Հայաստանն ու Կիլիկիան Հայաստանին վերադարձնելը: Եթե իմ հիշողությունը ինձ չի դավաճանում, նման մի միտք է արտահայտել նաև մեծանուն երգիչ Շառլ Ազնավուրը:

Ինչպես երևում է, դիվանագիտական, մարդասիրական միջոցները չեն օգնում ազգային հարցեր լուծելիս: Հողագնդի վրա ամեն մի հարց այսօր դրական լուծման կարող է հասնել միայն ու միայն ուժի դիրքերից ելնելով և դրամի, փողի միջոցով: Ես հավատում եմ դրամի ամենագոր լինելուն: Զարենցյան հավաքական ուժն էլ այսօր չի օգնի դրամատիրական այս աշխարհում, թեև հավաքականության մեջ էլ ենք կաղում...

Ավելի հարմար ժամանակ՝ մեր հարցերի լուծման համար, մենք դժվար թե կրկին ունենանք: Թուրքիան կանգնած է քաղաքացիական պատերազմի շեմին: Ես հավատում եմ, որ օրերից մի օր քրդերը կունենան իրենց հանրապետությունը, որի շնորհիվ, ժողովրդական առածի ասածի պես՝ «ջուր կը լցվի մեր ջրաղացին»...

*Ապրիլի 20, 2015 թ.,
Լոս Անջելես*

ՍՓՅՈՒՌՔԸ ԲԵՐՐԻ ԱՐՏ Է ԵՎ ՉԷ...

... Դրամ, դրամ, դրամ՝ մ: Փող, փող, փող՝ դ,- ահա թե ինչի մասին են մտածում երկրագնդի բոլոր մարդիկ: Շատերը՝ այն ունենալու, ձեռք բերելու ճիգի մեջ, կորցնում են մարդկային կերպարանքը, չափ ու կշիռ չեն դնում ոչ միայն իրենց արարքների, այլև՝ միջոցների մեջ: Միայն թե փող լինի, փող, փող, փող: «Դո՛ւ լար, դո՛ւ լար, դո՛ւ լար...», - կասեր Շիրվանզադեի հերոսը (*«Մորզանի խնամին» կատակերգություն, - ՀԵՆ. Ա.*):

2016 թվականին փողի մշտատև պակասը շատ ծանր եղավ Հայաստանի համար (*թե՛ն՝ մինչ այդ էլ մի բան չէր*): Եվ բանը հասավ նրան, որ տարվա վերջալույսին Հայաստանի իշխանությունները՝ բանակին օգնելու համար, իրենց ափը մեկնեցին (*և մեկնում են*) ժողովրդի աշխատող խավի մարդկանց, ովքեր այնքան էլ մեծ թիվ չեն կազմում երկրում եւ շատերն էլ գրանցված չեն որպես գործավոր: Քիչ վարը, ներքևում ավելի հանգամանորեն կխոսեմ այս թեմայի մասին: Հիմա զանք տարվա սկզբին:

2016 թվականը ինձ համար նշանավորվեց (*ոչ անպայման դրական իմաստով*) երեք կամ չորս իրադարձություններով:

Այսօր թույլ տվեք մի քիչ «Քաղաքականություն» արվեստով «խաղալ», թե՛ն գիտեմ, որ դժնդակ այս օրերին, ամեն մի քիչ թե շատ կարդացած, կյանքը ճանաչող մարդ «քաղաքագետ» է և հասկանում է, թե ինչն ինչոց է: Թե՛ն հայաստանյան որոշ քաղաքագետների թվում է, թե բանիմաց, ինտելեկտ ունեցող անհատներ չկան սփյուռքում և կամ էլ քիչ են, ուստի, ըստ այնմ էլ, անկարող են իրենց պես «քաղաքականություն խաղալ»:

Բայց մենք կփորձենք մեր հնարավորության սահմաններում վերլուծել 2016 թվականին ազատ, անկախ Հայաստանում տեղի ունեցած սոսկալի իրադարձություններով լի դեպքերի մասին, որոնց նմանը չի եղել մեր Հայրենիքի գոյության վեր-

ջին 30 տարվա ընթացքում:

2016 թվականի կարևոր իրադարձություններից առաջինը և ահարկուն չորսօրյա դարաբաղյան պատերազմն էր, որը, որքան էլ ումանք ասեն, թե դա մեր կողմից բարոյական հաղթանակ էր, ես չեմ ընդունում, չեմ կարող ընդունել, երբ տարածք ենք կորցնում, երբ երիտասարդ, դեռ աշխարհը չճանացած 18-19-ամյա հարյուրից ավելի հայ պատանիներ են զոհ դառնում: Եվ, ամենակարևորը՝ կրկնում եմ՝ տարածք ենք կորցնում, և այն էլ՝ հսկայական տարածք: Ի՞նչ հաղթանակի մասին է խոսքը, երբ պարտադրաբար զինադադար հայտարարվեց մեր հյուսիսի «բարեկամ» ռուսի կողմից: Մենք չարաչար պարտվել ենք և ոչ թե հաղթել: Եկեք տղամարդ լինենք ու ընդունենք մեր պարտությունը, որպեսզի ապագայում էլ չպարտվենք: Լավ է ասում քաղաքագետ Արա Պապյանը. «Մեկ գրամ գիտակցություն չկա, որ տարածքներ հանձնելը նշանակում է Երևան հանձնել...»:

- Խի՞ստ է ասված, ոչ, բնավ երբեք...

Այդ միամիտ ասել, թե ուրիշ մի բան՝ «բարոյական հաղթանակ» մտայնությունը դարերով նստած է հայի հոգեբանության մեջ, դեռ Ավարայրի ճակատամարտի օրերից: Այս օրերին, 21-րդ դարում «բարոյական հաղթանակ» որն է: Նման հաստատումը վերաբերվում է միայն ու միայն Վարդանանց պատերազմին, որի ընթացքում մենք պարտվեցինք ճակատամարտում, բայց հաղթեց մեր հավատը, մենք փրկեցինք մեր կրոնը: Ավարայրի ճակատամարտի ականատես, պատմիչ Եղիշեն վկայում է, թե ինչպես է պարսից արքա Հազկերտ երկրորդը, ով ամբողջությամբ ջնջել էր հայկական 60 հազարանոց բանակը, տեսնելով հայերի անկոտորուն կամքը՝ քրիստոնեական կրոնը պահելու հարցում, ստիպված հայտարարում է. «Հայերի ապստամբությունը ներված է և կրկին իրավունք է շնորհված եկեղեցիներ շինելու»:

Այ, այս պարագայում կարելի է, իհարկե, մեր պատերազմական պարտությունը «բարոյական հաղթանակ» համարել:

Մեր ժողովրդի ողջ պատմության ընթացքում նման «բարո-

յական հաղթանակ» չենք ունեցել: Այնպես որ, պետք չէ Ավարայրի ճակատամարտին վերագրվող «բարոյական հաղթանակը» նույնացնել Ղարաբաղի ամոթալի պարտության հետ:

Եվ, արի այսօր, ու մեր երիտասարդությանը քարոզ կարդա դարաբաղյան պատերազմի «բարոյական հաղթանակի» մասին: Վրադ կլինդան,- կասեր մայրս: Այնպես որ, հույժ կարևոր եմ համարում հայկական դպրոցներում վերանայել Վարդանանց պատերազմին և Ավարայրի ճակատամարտին նվիրված նյութերի դասավանդման ձևն ու հիմնականում կենտրոնանալ քրիստոնեության հաղթանակի վրա:

Այսօր աշխարհում ամեն ինչ ընթանում է ուժի դիրքերից, ուժի առկայությամբ: Հերիք է, բավ է մենք մեզ խաբենք «բարոյական հաղթանակի բովում», երբ ամեն օր մենք կորցնում ենք մեր սնած-պահած, աննման հայրենասեր բալեքին: Երբ արյուն, հայի արյուն է հեղվում արդեն օտարիներ դարձած, դարերով օտարի կողմից իբր թե քոնը համարվող հողի վրա: Աշխարհը թքած ունի քո բարոյական արժեքների վրա:

- Ուժ, ուժի դիրքից են խոսում մարդիկ, իսկ մենք բարոյականություն ենք քարոզում ու ձեռք մեկնում խեղճից էլ, էլ ավելի խեղճացած ժողովրդին, որպեսզի սատար կանգնի հայոց բանակին ու զոհվածների ընտանիքներին: Ճար չկա, ծանր է վիճակը, հասկանում եմ: Բայց մենք մեզ գցեցինք այս օրը, թույլ տալով, որ մեր բանակի գեներալները լափեն զինվորին հատկացված՝ առանց այն էլ հացի նվազագույն պաշարը:

Ղարաբաղյան չորսօրյա պատերազմը փոքր ինչ բացեց մեր աչքերը. ո՞րտեղ էր ռուսը, ինչո՞ւ մեզ չօգնեց, ինչո՞ւ ագերիին զինեց նորագույն զենքով, իսկ մեզ թողեց 19-րդ դարից մնացած մոսինի և սվինի հույսին, չէ՞ որ մենք դաշնակից պետություններ ենք... Այսպիսի հարցերն էլ ավելի սթափ մտածումի առաջնորդեցին մեզ: Այս ամենի արդյունքում՝ ծայր առավ համաժողովրդային ընդվզումը:

Մենք համոզվեցինք, որ այս պատմության ետևը ռուսն է կանգնած, ռուսական կայսրությունը: Արդեն հստակ էր, որ պարապ խոսքեր են «հայ-ռուսական բարեկամություն» կոչ-

ված հորջորջումը: Եվ, ինչպես քաղաքագետ Ռուբեն Մեհրաբյանն է իրավացիորեն նշում՝ «Պատերազմը Ղարաբաղում, որի ընթացքում հայկական կողմում զոհ գնացին հարյուրից ավելի երիտասարդներ, ես կարծում եմ, որ լրջորեն խախտվեց հայ ժողովրդի մտայնության մեջ երկար տարիներ արմատացած «Հայ-ռուսական դարավոր բարեկամություն» առասպելը»:

Ապրիլյան պատերազմից երկու ամիս հետո, հուսահատությունից, երկարամյա անհեռանկար իրադրությունից ու տնտեսական անձուկ վիճակից «Ամբոխները խելագարված» (*Մասնա ծոեր*) ուզեցին ինչ որ բան փոխել մեր երկրում: Արդյունքում՝ նրանցից շատերն ընկան բանտերը, ոմանք էլ հաշմանդամ դարձան՝ հայրենակցի կողմից արձակված հրազենի փամփուշտով: Հայն ընկավ հայի ձեռքով: Նողկալի, աններելի իրողություն: Ամոթ մեզ՝ բոլորիս անխտիր:

Այս ամենն անշուշտ տեսնում են մեր քաղաքագետներն ու մտավորականները, որոնցից ոմանք «կերակրվելով» կառավարական կաթսայից, օրեցօր հեռանում են ժողովրդից, փոխանակ լինելու նրա հետ, նրա կողքին, առաջնորդելու՝ թեկուզև սխալ ուղիով, ճանապարհին նրան ճիշտ ուղու վրա բերելու մտադրությամբ, խորհուրդ տալու չանել ազգակործան գործողություններ և մշտապես ունենալ հստակ ծրագիր:

«Մասնա ծոերը» գուցեն անմտածված, անհեռատես գործողություններով մեջտեղ ելան, սակայն մտածել տվին իշխանություններին, որ մարդիկ այլևս չեն կարող դիմանալ մշտատև անօրինականությանը, թալանին ու հարստահարությանը:

Թվում էր թե լավ սկսեց իր գործունեությունը Հայաստանի նոր վարչապետ Կարեն Կարապետյանը: Բայց առ այսօր, որքան որ գիտեմ, ոչ մի վերաբերմունք չի ցուցաբերել Ղարաբաղյան պատերազմի և «Մասնա ծոերի» նկատմամբ, եթե իհարկե չհաշվենք օրերս սկսված 1000-ական դրամահավաքի արշավը: Վարչապետը այս երկու-երեք ամսվա ընթացքում հիմնականում զբաղված էր պաշտոնյաների փոփոխմամբ և նախարարներ փոխելով:

Քսան-երեսուն կառավարական նոր պաշտոնյաներ բերե-

լով, նա պիտի կարողանա՝ վերացնել վարակի նման ժողովրդին մաշկահան անող կաշառակերությունն ու վոնդել հղիացած գործատերերին, որոնք, գրեթե առանց բացառության, ստրուկների պես են վարվում իրենց գործավորների հետ, գործավորներ, ովքեր պատրաստ են իրենց ողորմելի աշխատավարձից բաժին հանել բանակին և պատերազմում գոհված մարտիկների ընտանիքներին:

Պետք չէ՞ր, պարոն վարչապետ, սկզբում պարպել օլիգարխների տոգուն գրպանները, հետո նոր իջնել ժողովրդի «ջանին»: Լավ, մտածում է, խոսք չկա, համաժողովրդական դրամահավաք կազմակերպել բանակի համար: Ո՞ւր են այդ փրուն ստամոքսով, պարարտ մարմնով գեներալները, ինչո՞ւ չեք կախում դրանց: Գոնե այս հարցում կարելի է օրինակ վերցնել մահմեդական աշխարհից: Այս ինչ ժողովուրդ ենք մենք, ինչո՞ւ ենք այսքան ներող, Աստված իմ, ինչո՞ւ ես թույլ տալիս, որ երկրորդ ապսակը իջնի մեր երկրորդ թշին, երբ դեռ առաջինի պատասխանը չենք տվել...

Հավատացեք, բարեկամներ, այսօր հազար դրամը փող է, արժեք ունի Հայաստանում, թեև, դոլարի հաշվարկով երկու դոլարից փոքր ինչ ավելի է հաշվարկվում: Կենցաղային սուղ պայմանների առկայությամբ, հարյուր դոլար աշխատավարձ ստացող աշխատավորի համար դժվար է ամիսը հազար դրամ հատկացնելը բանակին, կամ գոհված զինվորի ընտանիքին:

Այսպես. Երևանում հազար դրամով կարելի է հինգ հատ փառաբանված, անուն հանած Ապարանի նշանավոր հացից գնել: Հազար դրամով ուսանողը մեկ ամբողջ շաբաթ կարող է հանրակառքով կամ մետրոյով (*գետնուղի*) գնալ ու գալ համալսարան: Այս ամենի հետ մեկտեղ, հազար դրամը ոչինչ է զբոսաշրջիկի, օտար հյուրի համար, ով այդ դրամով կարող է մատնոցի չափ մեծության ֆրանսիական խմորեղեն «վայելել»:

Ինքնին հասկանալի է, որ տեղաբնակներից քչերին է հասու սուրճն ու թխվածքը:

2016 թվականին Երևանի փողոցներում ավելացավ սևագգեստ մայրերի քանակը, որոնք ոչ միայն ապրիլյան պատե-

րազմում զոհված զինվորների մայրերն են, այլև 1994 թվականից, զինադադարի օրվանից ազերի դիպուկահարների գնդակով զոհված պատանի զինվորների: Նրանց մայրերն իրենց վիրավորված են զգում, տրորված է նրանց արժանապատվությունը:

- Ինչպե՞ս կարող են նրանք իրենց թույլ տալ սնվել ժողովրդից հավաքած դրամներով, երբ ժողովրդի մի հսկա զանգված օրվա հացի կարոտ է: Արժանապատվության հարց է. իսկական հայի արժանապատվություն... Հենց այդ բարձր արժանապատվությունը պահելու պատճառով էլ հայաստանցին նախընտրում է օտար աշխարհներում ճարել իր օրվա ապրուստը:

Իրենք՝ Հայաստանի քաղաքագետներն են ասում. «Մեր արտահանման լավագույն ապրանքը այսօր մնում է ՀՀ քաղաքացին: Մենք արտահանում ենք մեր քաղաքացիներին դուրս և դրա դիմաց փող ենք ստանում»:

Սրանից ավելի ցինիկ և սակայն ճշմարիտ որակում արտագաղթի վերաբերյալ դժվար է պատկերացնել:

- Այո, մի զարմանաք, հայ մարդն այսօր Հայաստանում ապրանքի է վերածվել: Գնացեք Երևանի կայարանամերձ հրապարակ և դուք ականատես կլինեք, թե ինչպես է ամենակարևոր պարագաներով լցված ուսամբարձ պարկով ծանրաբեռ ծերունին՝ մի ձեռքով էլ թոռան ձեռքը բռնած, փորձում հանրակառք բարձրանալ, ով գիտի Ռուսաստանի որ կորած մոլորած անկյունում հաստատվելու համար: Եվ այդ «տեղափոխության» համար վճարում է ռուսը, Պուտինյան կայսրությունը: Այնպես որ «ապրանքի վերածված հայ» արտահայտությունը ճշմարիտ է:

Այժմ գանք սփյուռքյան հոգսերին, որոնք, ինչպես նախորդ տարիներին, ավելի ցցուն են դառնում աշնանը և ձմեռնամուտին, կամ՝ ինչպես ես սիրում եմ ասել, աշնան բերքահավաքի օրերին:

Իբր ամբողջ տարին բավարար չէր, վերջին չորս ամիսը ողողված էր՝ աննշան բացառությամբ, միջակ և դրանից էլ

ցածր «մակարդակի» «արվեստագետներով», դերասաններով, միայն մեկ-երկու նախադասություն արտաբերող «ներկայություններով»: Դժվար չէ հասկանալը, որ Հայաստանի իշխանությունները, թող ներվի, այս ամբողջ խառնիճաղանջ խմբին ուղարկում է Լոս Անջելես՝ «աշնան բերքահավաքի»: Բա մենք մեղք չենք, հը՞, լավ, թող էլի գան, հասկանում ենք, նրանք էլ մի լավ օրի չեն, թող իրական, իսկական արվեստ ցուցադրեն, ոչ թե յոթ հազարանոց սրահում 100-200 դուլար վճարած հանդիսատեսին ծաղրեն, հինգ ժամ շարունակ ծամածռություններ անեն և ոչ կենդանի, ձայնագրված երաժշտության տակ բերան բացեն ու փակեն:

- Այս ում տեղն են մեզ դրել,- իրավացիորեն միաբերան բողոքում է հանդիսատեսը: Նրանցից մեկը, պարուսույց Վարդան Աղաջանյանը ահա թե ինչ է գրում իր դիմատետրում.

«...Ոչ մի գեղագիտական հաճույք, էլ չեմ խոսում մշակութային արժեքի մասին: Մենք գոնե մեր քոչարին ենք պարում, ոչ թե ձեզ նման օտարի երգը հայերեն անկապ բառերով երգում»:

Մենք, Լոս Անջելեսի հայերս դիմացկուն ենք, էլի կդիմանանք հայաստանյան արվեստագետների «արշավանքին»: Մենք կարոտել ենք մեր տեղական շնորհալի արվեստագետների ելույթներին: Հայաստանցիները լավ են սովորել, գիտեն, որ մեր հրեշտակների քաղաքի հողը շատ է բերրի, իրենց հայրենակիցներն էլ, շատ անգամ չունեցած տեղով, առոք-փառոք իրենց կճանապարհեն հայրենի տուն:

Այս ամենով հանդերձ, Գոհաբանության օրվա կապակցությամբ կայացած դրամահավաքից հետո, ծուռուռիկ արտահայտություններով է հանդես գալիս հայրենի քաղաքագիտության դոկտոր Հայկ Մարտիրոսյանը: Ահա թե ինչ է ասում նա.

- «Նոր Միյուրքը ոչ ֆինանսապես, ոչ ինտելեկտով բարեգործություն անելու մակարդակ չունի: Երկու հանգամանք. վստահության իսպառ բացակայություն և ոչ թե նվազումը, և Միյուրքի աստիճանական տարրալուծումը»:

- Պատվական եղբայր, չգիտեմ թե քաղաքականության դասերն ումի՞ց ես ստացել, բայց, մեղմ ասած, քո անտեղյակու-

թյունը սփյուռքյան կառույցներից՝ երկար լուսաբանման կարիք ունի, սակայն ես կփորձեմ մի քանի նախադասությամբ «ջրել» քո արտահայտած մտքերը:

Միակ ճիշտ միտքը «վստահության իսպառ բացակայություն» արտահայտությունն է, բայց ոչ դրա շարունակությունը, որն է՝ «և ոչ թե նվազումը»: Ո՛չ, բարեկամս, դու ամբողջովին սխալ ես, այդպես չէ. վստահություն, այն էլ ինչպիսի վստահություն է եղել տարիներ շարունակ Հայրենիքի հանդեպ: Այդ հետո է խախտվել:

Սփյուռքահայի վստահությունը Հայաստանի նկատմամբ սկսվել է նրա անկախության առաջին իսկ օրվանից, Լևոն Տեր Պետրոսյանի Լոս Անջելես այցելության պահից, երբ բազմահազար բազմության ներկայությամբ մեր մեծահարուստներից մեկը (*Շամյան մականունով՝ Ֆրեզնոյից, - ՇԵՆ. Ա.*) ի ցույց աշխարհի, բեմի վրա նրան երկարեց մեկ միլիոն դոլար արժողությամբ չէքը: Ի՞նչ եղավ այդ միլիոնը, որն այսօր հինգ միլիոնի արժողություն ունի, ոչ ոք չգիտի: Գոնե խոսվի, ասվի, ինչ որ բան հորինվի՝ ժողովրդի և նվիրատուի կասկածը իբրև թե փարատելու համար:

Երևի դու տեղյակ էլ չես, թե քանի-քանի մեծահարուստներ ներդրումներ արեցին Հայաստանում, գործարան-արտադրամասեր ստեղծեցին և որոշ ժամանակ անց, խաբված, ստորացած թողեցին Հայաստանում ունեցած-չունեցածը և ձեռնունայն վերադարձան Ամերիկա: Ահա այդ ժամանակվանից էլ սկսվեց անվստահությունը, որը գնալով-գնալով հասավ նրան, որ այսօր իսկապես իսպառ բացակայում է վստահությունը Հայաստանի իշխանությունների հանդեպ:

Եվ մի մոռանա, պարոն Մարտիրոսյան, որ Հայաստանի այսօրվա օլիգարխներից ոմանք հարստացել են սփյուռքահայ գործարարների միամտության, ազնվության և նրանցից խլված դրամների շնորհիվ: Մենք հինգ միամիտ, ազնիվ ընկերներով, ժամանակին՝ նորանկախ Հայաստանին գորավիզ լինելու մտադրությամբ, 1992 թվականին որոշեցինք մեր ունե-

ցած նյութական ոչ շատ մեծ գումարով Երևանում 150 աշխատողի համար արտադրամաս ստեղծել: Մեկ տարի հետո, լրիվ իրավական փաստաթղթերի առկայությամբ հանդերձ, տեսանք, որ գլուխ չենք հանելու «ախպեր տղերքի հետ», մոռացանք մեր վերջին խնայողությունն էլ, փաստաբանին էլ: Եվ չկարողացանք գոնե մեր դրած գումարը ետ ստանալ: Հիմա եկ ու ասա՝ Հենրիկ Անասյան, հավատո՞ւմ եք Երևանում բիզնեսի ազատ մրցակցությանը, իսկ ես նրան կպատասխանեմ. «Կաթից վառվողը, մածունն էլ է փչելով ուտում»: Ավելին՝ տառապանքս փորձ ունի:

Վերջին հեռուստամարաթոնի ժամանակ չերևա՞ց, որ սփյուռում կան դրամատերեր, նրանցից մեկը, այն հին լիբանանահայ, «Գարուն» կաթնամթերքի ֆաբրիկայի տերը, 5 միլիոն նվերեց Հայաստան հիմնադրամին: Համոզվեցի՞ք, «սիրելի դոկտոր», որ սփյուռքում դեռ կան միամիտ ու ազնիվ վստահողներ Հայաստանի կառավարությանը: Ի՞նչ ասես, մարդը դեռ չի այրվել իր արտադրած կաթից ու մածունից: Հալալ է իրեն, հալալ է եղել ուրեմն նրա լիբանանցի մոր կաթը...

Ինչ վերաբերվում է սփյուռքի «տարրալուծված» լինելուն, դուք արեցիք դա, դուք տրոհեցիք սփյուռքին, «հարգելի պարոն»: Էժան-մեժան մետաղից պատրաստված գունապատ շքանշանների սիրույն, բազմաթիվ գաղափարական ընկերներ՝ տրոհելով տարիների ընթացքում իրենց կողմից ամրակայված կառույցները, զիջեցին իրենց դիրքերը, ինչ է թե իրենց լամբակի վրա, ի ցույց ամենի, փակցված ունենան որևէ նախարարի կամ էլ Հանրապետության Նախագահի կողմից տրված այս կամ այն շքանշանը:

Իսկ գալով նոր սփյուռքին, ասեմ, որ նա է Հայաստանի բնակչությանը պահողը, և ավելին է տալիս, քան կարող էր տալ հեռուստամարաթոնը: Նա ամբողջ տարին, ամսե-ամիս դրամ է ուղարկում ոչ միայն իր հարազատներին, այլև անծանոթ մարդկանց: Էլ չեմ խոսում այն մասին, որ գրեթե ամեն տարի էլ գնում է Հայրենիք՝ իր խնայողություններով երջան-

կացնելու Հայաստանի երեխաներին ու մանուկներին:

Ուստի, շնորհակալ եղեք սփյուռքին, որովհետև եթե պատահի մի օր, որ սփյուռքը դրամ չուղարկի Հայաստան, ապա վստահ եղեք, որ «Խելագարված ամբոխների» առջև ոչ մի ամբարտակ չի դիմանա...

Սեպտեմբերի 17, 2017 թ.,

Հոս Անջելես

ՊԱՀԱԶԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՄՆԱՅՈՒՆ, ՀԱՐԱՏԵՎ ԱՐԺԵՔ

... Եվ այսպես. անցան Հայոց ցեղասպանության նվիրված հիշատակի հանդիսությունները, ծաղկա-մատույցներ, գրական-երաժշտական երեկոներ, և այլն, և այլն: Նորեն քայլեցինք Ուիլշիր պողոտայից մինչև թրքական հյուպատոսություն: Գոռացինք, կանչեցինք տարբեր էության կոչեր, ծածանեցինք, ցուցադրեցինք տարբեր բովանդակության պաստառներ: Բազմամարդ բազմությունը՝ մեկ շունչ, մեկ մարմին դարձած, պատվո խնդիր ունի, արժանապատվության խնդիր, ոտնահարված իրավունքների վերականգման խնդիր: Այստեղ արդեն հայի տեղայնության հարց չկա, բոլորն էլ հայ են՝ անկախ բնակության վայրից: Մեկ նպատակ, մեկ պահանջատիրություն:

Հիմնականում Եղեռնից ճողոպրած և օտար երկրներում հաստատված, սակայն, Հայրենիք ունենալու տեսլականով տառապած և նրա հովանու տակ նոր բույն, օճախ ունենալու երազանքով ներշնչված հայերի ժառանգների, այդ թվում ներգաղթած հայերի՝ «աղբարիկների», շնորհիվ հայաստանաբնակ հայերը հասկացան, թե ինչպե՞ս է, որ այդքան մեծաթիվ հայեր են հայտնվել Միջին Արևելքի, Եվրոպայի և հեռավոր Ամերիկայի երկրներում:

Հասկացան և սկսեցին քայլել՝ արդարություն փնտրելու նպատակով: Եվ ահա քանի տարի է, որ հայը քայլում է արդարության հետևից: Սկզբում կորցրած հողերը պահանջեց հայը, առանց հասկանալու, որ հողը չեն տալիս, այն նվաճում են ուժով, պայքարով և կամ էլ ապավինելով խոշոր տերությունների խղճին ու շահադիտական նկրտումներին:

Վերջապես հայը հասկացավ, որ եկել է պահը, որպեսզի ոճրագործ թուրքին պարտադրի ընդունելու իր կողմից իրա-

կանացրած ցեղասպանության փաստը, հետո նոր միայն անցնի պահանջատիրության խնդրին:

Առաջին դեպքում մենք որոշակի հաջողությունների հասանք: Աշխարհի գրեթե 28 պետություն ճանաչեց Հայոց ցեղասպանությունը: Երկրորդ դեպքում, որն անմիջականորեն կապ ունի առաջինի հետ, տեղքայլի մեջ ենք և առերևույթ դժվար լուծվելիք:

- Ի՞նչ անենք, նորի՞ց քայլենք, նորի՞ց գոռանք, կանչենք: Լավ, նորից քայլենք, թող այս սրբացած օրը՝ ապրիլի 24-ը մնա մեր ողջ կյանքի ընթացքում: Թեև ամենքս էլ գիտենք, որ տարվա ընթացքում մեկ օր քալելով հարց չի լուծվի:

- Մի քիչ շատ չեղավ մեր քայլի երկարությունը, ուրիշ նոր ուղիներ չփնտրե՞նք: Եթե հաշվելու լինենք այսքան տարիների ընթացքում մեր աշխարհածավալ քայլի երկարությունը, բոլորս միասին երկրագնդի շուրջ գեթ մեկ պտույտ գործած կլինենք: Եվ չմոռնանք, որ մեր ամեն մեկ քայլարշավին ի պատասխան, թուրքը և ազերին միասնական ուժերով օրեցօր ավելացնում են հայոց պետականությունն ու ժողովրդին բնաջնջելու մամլիչ մեքենայի արագությունը: Եվ այսքան տարիներից հետո, մենք կարելույն միջոցներով պիտի ջանանք գեթ դանդաղեցնելու այդ չարագուշակ մեքենայի արագությունը, լավագույն պարագայում՝ կասեցնելու նրա ընթացքը:

Ապա անամոթ, լկտի էրդողանին նայեք: Այնքան է առաջ գացել իր անասնական կրքերին հագուրդ տալու գործում, որ ոչ միայն իր յուրայիններին, այլև ողջ աշխարհի մահմեդականներին է հորդորում քեֆեր, խրախճանքներ անել Գերմանիայի և մնացյալ եվրոպական երկրներում:

- Կերեք, խմեք Եվրոպայում, ջանացեք կոտրել-թափել ամեն ինչ, ինչ որ քրիստոնեական աշխարհին է պատկանում, միևնույնն է, շուտով աշխարհը մահմեդական պիտի դառնա, Եվրոպան մերը պիտի լինի,- այս կոչն է, որ հնչեցնում է արևածարավ Թուրքիայի նախագահը:

Եվ զարմանալիորեն աշխարհը գրեթե լուռ է մնում այս

ցնդաբանության հանդեպ, հավանաբար մտովի հիշելով ոռու քանաստեղծի թևավոր արտահայտությունը՝ «Հիմարին մի առարկիր»:

Առարկություն չանենք, հիմար է ասողը, հասկացանք, բայց անկարելի է մտավախություն չունենալ, քանզի այդ ապուշը կարող է ցանկացած պահի այնպիսի աննկարագրելի հիմարություններ գործել, որոնց արդյունքը հազարների, նույնիսկ միլիոնների մահվան պատճառ լինի: Հիշեք, թե ինչի վերածեց օրեր առաջ Էրզրոդանի ցնդաբանություններով ոգեվորված խուժանը Լոնդոնի բարեկարգ փողոցներն ու պուրակները, երբ երկրի իշխանությունները փորձեցին օրենք ընդունել անօրեն գաղթականներին երկրից վտարելու վերաբերյալ:

Եվ այս աշխարհակուլ երևույթներից հետո եկ և պահանջատիրության նոր ուղիներ փնտրիր: Մակայն մենք հայ ենք, տանջված, չարչարված, ոտնահարված՝ նույնիսկ յուրայինների կողմից, բայց ունենք բարձր, վսեմ արժանապատվություն և ոչինչ չպետք է խանգարի մեզ մշտապես և մշտա՛նորոգ միջոցներով հետապնդելու մեր արդար դատը:

Հայաստանի պատկան մարմիններին և ժողովրդին դաս տալու հավակնություն չունեմ բնավ սույն գրությամբ, քալ լիցի, միայն լուրջ մտահոգության և մտածումների արդյունք է այս հոդվածը:

Թվարկենք ուրեմն այն միջոցներն ու հնարավորությունները, որոնց շնորհիվ քիչ թե շատ մոտեցած կլինենք վերջնական նպատակին: Խնդրեմ սույն հոդվածն ընդունել որպես անձնական կարծիք:

Առաջին. Եթե կուզենք մեր հայրենի ժողովրդին լավագույնս ներգրավել պահանջատիրության համար մղվող պայքարում, ապա դրա միակ ելքը նրա ապրուստը, օրվա հացն ապահովելն է: Ամեն տեսակ դժբախտություն, դավաճանություն, անհանդուրժողականություն մարդու մոտ առաջանում է «հացի» պակասից: Դե եկ այսօր հացի կարոտ մեր հայրենի ժողովրդին դաս կարդա պահանջատիրության մասին: Չի լինի, չի կարող լինել մեր ուզածի պես: Ասել է, թե պահանջատի-

րության պայքարի առյուծի բաժինը, թող ներվի, դարձյալ ընկած է սփյուռքահայի ուսերին:

Վստահ եղեք, որ հայրենի ուսուցիչների (*ներառյալ տնօրենները*), մեղմ ասված, «ծախվելը» իշխանական թիմին՝ միայն օրվա հացը, աշխատանքը կորցնելու վախից է: Ասել է, թե որքան կարևոր է հացը: Ես, որ սով եմ տեսել, գիտեմ թե ինչ ասել է հացի չգոյություն: Խեղճ Արթուրը հացի զոհ չդարձա՞վ: Ի միջի այլոց, ասեմ որ, հետայսու Արթուրին ոչ թե պիտի կոչել «հաց բերող», այլ՝ «Հաց Արթուր», որովհետև նա հաստատեց հացի սուրբ լինելը և զոհ գնաց հանուն հաց հասցնելուն: Այստեղ մենք՝ սփյուռքահայերս, որ մի քիչ հացի տեր ենք, պարտավոր ենք ավելի մոտից հետևել Հայրենիքի և Ղարաբաղի մեջ անցած-դարձածին: Գիտեմ, որ բոլորն էլ օգնում են Հայաստանի իրենց բարեկամներին և նույնիսկ անձանթ մարդկանց: Մակայն այս օրերին ավելի ու ավելի է պետք օգնել նրանց, որպեսզի մի քանի դրամի սիրույն գայթակղության զոհ չդառնան և գործեն միայն ու միայն խղճի մտքը:

Ինչպես կյանքը ցույց տվեց, մի անգամ ևս հացի համար մեր հայրենի ժողովուրդը ընտրություն չարեց խղճի մտքը և մնաց նույն անհեռանկար վիճակում: Այդ նույն օրերին ազերի Ալիևը տոնախմբության վերածեց ապրիլի 2-ը՝ որպես Ղարաբաղի դեմ տարած հաղթանակի օր:

Ես դեռ անցյալ տարի գրեցի, որ ապրիլյան չորսօրյա պատերազմը մեզ համար պարտություն էր, որովհետև հոդ կորցրեցինք, հոդ, որը ձեռք էինք բերել հայի արյամբ: Եվ չես հասկանում, թե ի՞նչ տրամաբանությամբ էին որոշել մեր իշխանություններն այդ օրը շինծու խորհրդարանական ընտրություններ իրագործել, փոխարենն այդ օրը նշելու որպես հիշատակի օր՝ այն հարյուրից ավելի անբեղ, անմորուք, անփորձ հայ զինվորների հոգիների համար, որոնք զոհ գնացին չորսօրյա պատերազմի ընթացքում: Մեղմ ասած՝ բարոյական չէր այդ օրը շինծու տոնական տրամադրություն ստեղծելը:

Երկրորդ գործոնը՝ պահանջատիրության պայքարն է, որն հիմնականում վերապահված է սփյուռքին: Այդ գործոնն էլ

ավելի շարժուն դարձնելու համար տարիներ շարունակ շեփորված ցեղասպանությանը նվիրված ֆիլմեր պատրաստելու գործը տեղից շարժվեց: Կան նաև այդ թեմայի հետ առնչվող նվազ կամ ավելի արժեքավոր ֆիլմեր ու գրականություն: Հիմա ընդունված է Ամերիկայից գատ, ուրիշ համայնքներում էլ աշխուժացնելու պահանջատիրության գործունը: Եվրոպայի հայ համայնքներում օրեցօր ավելանում է Հայաստանից արտագաղթողների թիվը, որոնք արդեն լավագույնս գիտեն Հայոց Ցեղասպանության պատմությունը, և նրանց՝ տեղական պայմաններին քիչ թե շատ հարմարվելուց հետո, հայկական հաստատությունների և եկեղեցու, ինչո՞ւ չէ, նաև Բարեգործականի պարտականությունը պետք է լինի, հոգատար մոտեցումով ներգրավվել պահանջատիրության պայքարում:

Արտագաղթի պատճառով այսօր վերակենդանացած են ժամանակին ուժացված եվրոպական բոլոր հայկական գաղութները (*Լեհաստան, Հունգարիա, Ավստրիա, Անգլիա, Ֆրանսիա, Հունաստան, Բուլղարիա, և այլն*): Դրանցում գործում են հայկական բազմաթիվ միություններ և կազմակերպություններ: Չխոսենք Ռուսաստանի մասին, որտեղ երեք միլիոնի հասնող հայությունն ապրում է հայաբար, մեր սովորույթներին, ավանդություններին հավատարիմ վարք ու բարքով:

Հսկայական ուժ է Ռուսաստանի և Եվրոպայի հայությունը, ում ամեն գնով պետք է ներգրավել մեր պահանջատիրության պայքարում: Այստեղ է որ մեծ անելիք ունեն հայ եկեղեցին, Հայ Դատը և Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությունը: Ժամանակ առ ժամանակ այս ու այն կողմից լսում ենք, կարդում, տեղյակ դառնում որոշ սփոփիչ լուրերի՝ հիշյալ հայ գաղութներից: Սակայն եղածը քիչ է: Արտագաղթած հայերը պետք է դպրոցներ, եկեղեցիներ, կրթական-մշակութային կետրոններ ունենան, որոնցում մեր մատաղ և երիտասարդ սերունդը կարողանա դասախոսների, մանկավարժների և դաստիարակների կողմից ստացած դասերի շնորհիվ, հոգով զգալու, հասկանալու պահանջատիրության էությունը:

Երրորդ. այս օրերին պահանջատիրության հարցում պետք է

կարևորել թշնամու հետ «բարեկամություն» խաղալու մարտավարությունը. Այո՛, այո, բարեկամություն, որը շատ ավելի դյուրին է իրականացնել եվրոպական երկիրներում: Ես իմ փորձառությամբ գիտեմ, թե որքան դյուրին է թուրքին խոսք հասկացնելը՝ նրա հետ հաց կիսելով, նարդի խաղալով, ընկեր-բարեկամ ձևացնելով: Այդ ձեռնարկների ընթացքում մտերմիկ ձևով մեջտեղ կարելի է բերել փաստեր՝ անցյալում մեր ժողովրդի գլխին իրենց պապերի բերած չարագործությունների մասին: Իմ ուղևորությունների ընթացքում շատ եմ հանդիպել թուրք մտավորականների, ովքեր չեն խուսափել իմ կողմից գրույցի նյութ ընտրված մեր ցեղասպանության ու պահանջատիրության թեմայից:

Գերմանիայի Ֆրանկֆուրտ քաղաքի օդանավակայանի ճաշարանում, Պոլիսից ինձ հետ ճամփորդող թուրք պրոֆեսորը, ով իմ պատմաձևերից բավարար չափով պատկերացում ունեցավ Ղարաբաղի մասին, ճաշից հետո, սուրճ խմելու ժամանակ ակնհայտ մտահոգությամբ հարցրեց.

- Կարող ե՞ք ինձ ճշգրտորեն ասել, թե որտեղ է գտնվում Ղարաբաղը:

Ես առանց վարանումի՛ գրիչս հանեցի և ձյան պես ճերմակ կերպասե անձեռոցիկի վրա գծեցի Ղարաբաղի քարտեզը՝ ապշահար վիճակում թողնելով մարդուն, ով հավանաբար այդ վայրկյանին մտածում էր, թե այս ինչ անկիրթ երաժշտի հետ է գործը: Մի քանի վայրկյան քարտեզը քննելուց հետո ասաց.

- Եվ Ղարաբաղում միայն հայե՞ր են ապրում...

- Այո, միայն հայեր...

- Է՛, ինչո՞ւ Հայաստանին չեն տալիս...

Իմ բոլոր ջանքերը բավական ճոխ սեղանի ծախսը փակելու համար՝ իզուր անցավ, նա ինձանից ավելի ճարպիկ գտնվեց՝ պետքարան գնալու ժամանակ լուծելով հարցը:

Այս ամենից հետո հորդորս է. օտար, մանավանդ Եվրոպայի երկիրներում, բարեկամ խաղալ թուրքի և ազերու հետ, մտերմություն անել պետական գործիչների, առաջադեմ հայացքների տեր անձանց հետ և ճաշի պահին, մի քանի գավաթ

թուրքական օղի խմեցնելուց հետո, նրանց գլուխները տաքացած պահերին, առաջ քաշել մեր պահանջատիրության հարցը և կարողանալ ժամանակի ընթացքում, ինչպես ասում են՝ «խոսքերներս քայլեցնել»։ Կյանքի փորձը ցույց է տալիս, որ շատ-շատ հարցեր դրական լուծում կարող են ստանալ կերուխումի պահին, մտերմիկ սեղանի շուրջ։

Ես վեց անգամ Թուրքիաում եմ եղել։ Ճիշտ է, մշտապես հանդիպումներս մտավորականության հետ է եղել, ովքեր դիմացս նստած, ժպիտը դեմքերին ասել են. «Մոռացեք անցյալը, վերջապես այսօր մեր մեղքը ո՞րն է...»։

Չորրորդ կետը պահանջատիրության պայքարում հետևյալն է։

Ժողովրդական առածն ասում է. «Ուզո՞ւմ ես հաղթել թշնամուդ, ուրեմն գործիր նույն զենքով»։ Մենք ոչ միայն նույն զենքը չենք օգտագործում, այլև ոչ մի տեսակ զենք չենք գործածում պատասխան հարված տալու թե՛ ազերուն, և թե՛ թուրքին։ Ահա քանի տարի անցել է հայ սպա Գուրգենին Հունգարիայում ազերի Սաֆարովի կողմից գազանային սպանությունից հետո, բայց առ այսօր դրա պատասխանը չենք տվել։ Նույնը՝ Հրանտ Դինքի պարագայում։ Տասնհինգ տարի է Թուրքիայի դատարանը դեռ հանցագործներ է «փնտրում»։ Սրանցից ավելի նվաստացուցիչ երևույթ չի եղել հայոց պատմության մեջ։ Ի՞նչ եղավ մեզ, ո՞վ խլեց մեզնից վրեժխնդության ոգին։ Ինչպե՞ս պատահեց, որ այսքան տկար և ստորնաքարշ եղան մեր երկրի տերերը։ Ո՞ր են Յանիկյաններն ու ԱՍԱԼԱ-ի տղաները, Մոնթեն՝ Ֆրեզնոյից ու Լիսաբոնի տղաները, նրանց վերջերս ավելացավ Հաց Արթուրը։

- Ի՞նչ են մտածում, ժամանակը չե՞ արդյոք նոր Նեմեսիս հիմնելու համար... երբեք պետք չէ մոռանալ, որ մարդ-գազանը միայն ծեծից ու մահից է վախենում։ Արժե չե՞ այս մասին խորհել։

Պարապ-սարապ, մեր անփորձ հոետորաբանությամբ, դիվանագիտական խակ իմացությամբ մեր Հայրենիքը հազիվ թե մի տեղ կարողանա հասնել։ Եթե երկրի տերերը մտադիր են

ազատագրված հողերը հանձնել իբր թե խաղաղության սիրուն, ապա բնավ պետք չէ զարմանալ Հայաստան աշխարհի օրեցօր դադարկվելու համար: Այժմ տեղին է հիշել հայկական առածը, ըստ որի. «ախորժակը ուտելուց է բացվում»: Ազատագրված հողերը տալուց հետո, ազերիներն աչքը պետք տնկեն Հայաստանին պատկանող այլ հողերին, և այսպես տարիներ շարունակ:

Հայաստանի ժողովուրդը եռակի անգամ հուսախաբ է իշխանություններից և, ցավալիորեն, օրվա գոյության պայմանները կաշկանդում են, որ նա էլ սփյուռքահայի պես կարողանա լրջորեն զբաղվել պահանջատիրության հարցով:

Մենք միայնակ ենք, բարեկամ չունենք: Մեր հյուսիսի դրացի-հարևան, իբրև քրիստոնյա հորջորջվող պատեհապաշտ վրացին թույլ է տալիս, որ հայաբնակ Ջավախքի շուկայում վաճառվի թուրքական արտադրության կոշիկներ, որոնց ներբանի և կրունկի վրա ստորաբար պատկերված է Տիրոջ խաչելության պատկերը: Սրանից ավելի ցինիկ, զագրելի, այլամերժ մոտեցում քրիստոնյա ազգի նկատմամբ անկարելի է երևակայել: Մենք ինչո՞ւ նման «պարսապ» բաներով չենք զբաղում՝ որովհետև մեզ հայ են ասում և մենք մեզ ոչ մեկից չենք գերադասում, - ասում է բանաստեղծը:

Այս օրերի համար համահունչ չեն բանաստեղծի այս հանճարեղ տողերը:

Ինչպես վերը նշեցի, թշնամուդ հետ պետք է կովես նույն զենքով, դա լինի թե՛ իրական կովի պահին, թե՛ կյանքում և թե՛ կենցաղում:

*Օգոստոս, 2018 թ.,
Լոս Անջելես*

ԱՆՃԱՐԱԿ ՄՏԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՆՃԱՐԱԿ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Սփյուռքի մեջ ամեն հայ մշտապես մտահոգ է հայ դպրոցի ներկա և ապագա հարատևման հարցով: Նորություն չեմ լինի արած, եթե ասեմ, որ սփյուռքի մեջ ոչ մի միություն, կազմակերպություն կամ էլ դպրոց տնտեսապես ինքնաբավ չէ և չի էլ կարող լինել: Բոլորն էլ տարեվերջին ֆինանսական խնդիրներ են ունենում, որոնք մշտապես հոգում են Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միությունը (*այսուհետև՝ ՀԲԸ միություն*) և դրամատերերն ու ժողովուրդը:

Օրերս հայտնի դարձավ, որ ՀԲԸ միությունը որոշել է փակել Փասատինայի շրջանի միակ՝ Վաչե և Թամար Մանուկյան երկրորդական վարժարանը և որպես քույր վարժարան, միացնել «Քանոգա պարկում» (*Լոս Անջելես*) գտնվող Մանուկյան-Դեմիրճյան վարժարանին:

Վստահ եմ, այսօր ամեն հայ, որտեղ էլ որ լինի, կամա թե ակամա, չիմանալով անգամ, թե որն է ՀԲԸ միությունը, ցասումով պետք է լցվի՝ իր ներաշխարհը խռովող նման որոշման համար: Ցավալի, ներեցեք, անմտածված որոշումները սովորական և բնորոշ են դարձել ՀԲԸ միության գործունեությանը՝ վերջին 30 տարվա ընթացքում, երբ բնավ հաշվի չի առնվում հասարակության, այս պարագայում՝ վարժարանի աշակերտության, ծնողների և ուսուցչական կազմի կարծիքը:

ՀԲԸ միության վերին մարմնի՝ Հակոբ Պարոնյանի ասածի պես, «Ազգային Ջոշերու» մասին գնահատական տալու լավագույն միջոցն ըստ իս, Խրիմյան Հայրիկի հետևյալ տողերն են.

«Լոեմ, բերանս հողին տամ, թուղթ ու գրիչ սիրեմ, վասն զի, փորձառությամբ հասկցա, որ այս աշխարհին մեջ մարդ մեծ պաշտոնի գլուխ անցնելով կարող չէ այնպես մեծագործել, ինչպես յուր ազգին փափագն է...»:

Ըստ ՀԲԸ միության ղեկավարների, Փասատինայի երկրոր-

դական վարժարանը փակելու հիմնական պատճառը նյութական վնասն է և աշակերտության թվի նվազումը: Եվ ո՞վ է այն ասողը, ՀԲԸ միության նախագահ Պերճ Սեդրակյանը, թեև միլիարդատեր Վաչե Մանուկյանը 11 միլիոն դոլարի նվիրատվություն է արել վարժարանին՝ «ՀԲԸ միության Վաչե և Թամար Մանուկյան երկրորդական վարժարան» անվանակոչության համար (*այս դպրոցի կողքին մի շենք-հանդիսասրահ է կառուցված, որտեղ առայժմ գործում է Գրիգոր Մաթամյանի թատերախումբը*):

Այս պարագայում հարց է առաջանում, թե ինչո՞ւ անվանակոչության համար 11 միլիոն դոլար նվիրաբերող միլիարդատերը Բարեգործականի հետ տեր չի կանգնում վարժարանին, երբ վերջինիս տարեկան երկու միլիոն գումարի բացը փակելու հարցը իր համար ոչինչ չարժե:

Խոշոր դրամատեր ազգային բարերար Վաչե Մանուկյանը հսկայական նպաստ է բերել Հայաստանի վերագարթունքին՝ 65 միլիոն դոլար ներդնելով Հայաստանի տնտեսության մեջ: Պարզապես հիշեցնենք, որ նա Անգլիայում մեծագումար անշարժ գույքի տեր է, համաշխարհային չափանիշով մեծահարուստներից մեկը: Նրան է պատկանում ճանաչված HSBC համաշխարհային բանկը, որը մասնաձյուղեր ունի նաև Երևանում: Վերջինիս 30 տոկոսը նույնպես իրեն է պատկանում: Լոս Անջելեսում նրան է պատկանում մի Ձիարշավարան և UCLA հսկա հիվանդանոցի երեք բարձրահարկ շենքերից մեկը: Ծանր հիվանդությանս բերումով, ես 11 տարի և այսօր էլ մշտապես հսկողության տակ եմ այդ հիվանդանոցի կողմից և ամեն անգամ այնտեղ հաճախելուց թիվ 100 շենքի ճակատին կարդում եմ «Vache & Tamar Manukian» անունը և հպարտությամբ է լցվում հոգիս: Իսկ այս օրերին, երբ հիշատակված դեպքերի պատճառով գիշերները չեմ քնում, մտածում եմ թե՛ լավ չէ՛ր լինի արդյոք, որ անվանակոչության համար 11 միլիոնը նա տված լիներ Փասատինայի երկրորդական վարժարանի հարատև գոյատևման սիրուն «թերևաջնելով» Պերճ Սեդրակյանի «բեռը»...

Հայկական իրականության մեջ բոլորից շատ դրամ ունեցող հաստատությունը ՀԲԸ միությունն է, որի տնօրենը 2002 թվականից իրավաբան Պերճ Սեդրակյանն է: Ինչպես նախորդ նախագահ Լուիզ Միմոնը, ինքը ևս «ձեռնփակ գանձապահ» է՝ սփյուռքի նկատմամբ:

Ժամանակին Լուիզ Միմոնը սկսեց Սփյուռքի որոշ կառույցների «ջարդը»: 1980-ական թվականներին Հովիվուդում փակվեց Լարչմոնտ պողոտային վրա գտնվող ՀԲԸ Միության կենտրոնը, որտեղ գործում էին ղեկավարությանս տակ գտնվող փառահեղ «Սարդարապատ» երգի և պարի 100 հոգիանոց խումբը և Ժիրայր Բաբազյանի «Արտավազդ» թատերախումբը, որոնք 4-5 տարի շարունակ՝ լեփ լեցուն սրահներում, մի քանի տասնյակ ելույթներով հոգեկան ու բարոյական լիցք ներարկեցին հայերին, հիմնականում Հայաստանից արտագաղթած հայրենի երկրի կարոտով տառապող հայորդիներին:

Այդ ժամանակից գրեթե դադարեց ՀԲԸ միության մշակութային գործունեությունը ողջ Լոս Անջելեսի տարածքում:

Որոշ ժամանակ անց ծախվեց Հովիվուդի ՀԲԸ միության կենտրոնը: Դրան հաջորդեց Թեքեյան միության անվան տակ գործող Հովիվուդի Արշակ Տիգրանյան ամենօրյա հիմնալի դպրոց-համալիրը, դարձյալ շատ կասկածելի՝ աշակերտության թվաքանակի նվազման և նյութական վնաս կրելու պատճառաբանությամբ: Արդեն 20-25 տարի է ՀԲԸ միությունը ոչ մի հաստատություն չունի Հովիվուդում: Իսկ Փասատինայում հիմնված ՀԲԸ միության կենտրոնի և վարժարանի շնորհիվ այնտեղ գնալով շատացավ հայերի թվաքանակը, իսկ հիմա, խնդրեմ, համայնքը կանգնեց կոտրած տաշտակի առջև:

Այժմ գանք 15 տարուց ի վեր չարչրկվող նյութին՝ Կիպրոսի Մելքոնյան Վարժարանին:

2005 թ., երբ երևան եկավ ՀԲԸ միության կենտրոնական մարմնի որոշումը Կիպրոսի Մելքոնյան կրթական հաստատության փակման մասին, ես անմիջապես անդրադարձա թեմային և գրեցի «Մելքոնյան»-ը նպարատուն չէ՝, ծախու չի

հանուիր» հոդվածը՝ շատ էլ վստահ չլինելով, որ «Նոր օր» թերթը կտալի: Սակայն խիզախ, ջերմ հայրենասեր Վաչե Մեմերճյանը տպեց նյութը: Դժվար չէր ենթադրել, որ բարեկամիս «գլուխը պիտի չշոյեր» ՀԲԸ միության վերին մարմինը, ինչը ապագան ցույց տվեց...

Այդ հոդվածից հետո (*թերևս դրանից առաջ էլ, էս տեղյակ չեմ,- ՀԵՆ. Ա.*) համազգային շարժում սկսվեց ՀԲԸ միության ազգաքանդ որոշման դեմ: Դեռ բոլորովին վերջերս Հայաստանի մի խումբ «մելքոնյանցիներ» նամակ ուղարկեցին Հայաստանի Ազգային ժողովի նախագահ Արարատ Միրզոյանին՝ Մելքոնյանը վերաբացելու խնդրանքով: Ահա մի քանի տող այդ նամակից, որը տպագրված է Հայաստանի «Առավոտ» օրաթերթի 2019 թվականի հուլիս 13-ի համարում.

«... Մեր ազնիվ պայքարը ՀԲԸ միության նախագահ Պերճ Մեղրակյանի դեմ է՝ միտված ամբողջ աշխարհի հայերի համար հզոր կրթօջախը վերաբացելուն: Մենք հավատում ենք, որ խելացի և համաշխարհայնացված հայ երիտասարդներ կրթելու ամենաուղիղ ճանապարհը գործուն և ծաղկուն կրթական հաստատություններ ունենալն է: Մենք հավատում ենք, որ ուժեղ և կենսունակ Սփյուռքը ուժեղ և բարգավաճ հայրենիքի գրավականն է»:

- Խեղճ և միամիտ տղերք, ի՞նչ պիտի անի Արարատ Միրզոյանը և կամ էլ Հայաստանն իր պետական կառույցներով, երբ ՀԲԸ միության տերն այսօր Պերճ Մեղրակյանն է և իր վարձկան մարմինը, ովքեր մտադիր չեն հասկանալ 1650 մելքոնյանցի շրջանավարտներից մեկի՝ հավատարիմ ու մոլեռանդ մելքոնյանցի Վարդես Գուրոյանի, մեծագույն հպարտությամբ ասված խոսքը.

- Մելգոնեանցի ըլլալը չի բացատրուիր, այլ՝ Կ՝ԱՊՐՈՒԻ...

Լավ էլ նկատել են Հայաստանի մելքոնյանցիները՝ «Նյութական հետաքրքրություններ» միտքը բարձրաձայնելով: Հարցնենք իրեն.

- Ի՞նչի պետք է ծառայի Ձեր «նյութական հետաքրքրու-

թյունը», պրն. Սեդրակյան: Սփյուռքի համայնքների ո՞ր կառույցը կամ դպրոցն է հարվածի տակ: Ի՞նչ ծրագրերով պիտի փորձեք ուռճացնել առանց այն էլ Բարեգործականի ուռճացած գանձանակը, որը օրեցօր, ամիս առ ամիս, յուրաքանչյուր տարի տարի ավելանում է ծնյալ սփյուռքահայ մեր տատիկների և պապիկների կտակած դրամներով: Այդ կտակների կարգադրությամբ, դրանք մշտապես Ձեր հաստատության գանձանակի մեջ են հոսում:

Դատարկ խոսք չէ ասածս, պարոն Պերճ: Ես օղի մեջ պարապ կրակոդներից չեմ և չեմ էլ գղջում ասածներիս համար, մանավանդ՝ մեկի առջև, ով ի լուր աշխարհի հայտարարում է, թե Մելքոնյանը փակելով՝ հաջողություն է արձանագրվել, և գիտե՞ք ինչու, որովհետև պարոնը բարձրաձայնում է.

- Սփյուռքահայ ներկայիս սերնդին հայեցի կրթությունը պետք չէ՝ ոչ ավել, ոչ պակաս: Եվ ի՞նչ ենք ուզում մենք այս մարդուց, ով նման համոզմունք ունի:

Ուրեմն պետք չէ զարմանալ, թե ինչու Փասատինայի վարժարանը գալիք ուստարուց «Քանդա պարկ» պետք է չլի: Վա յ մեզ, վա յ, որ տերդ մանուկ է ...

Ձեր AGBU պարբերականում մշտապես տրվում են Բարեգործականի նվիրատուների անունները, աշխարհի տարբեր երկրներից բնիկ սփյուռքահայ մեր տատիկների, պապիկների կտակով փոխանցված ինչքը և գումարի չափը:

Հայաստանի անկախացումից հետո ՀԲԸ միությունը երես է թեքել սփյուռքից, սփյուռքի կառույցներից, իբրև թե ուշադրությունը սևեռելով Հայաստանի վրա. հասկացանք, շատ լավ. OK- ինչպես կասեր ամերիկացին, հապա մե՞նք՝ սփյուռքահայերս:

Ի՞նչ ասել է դպրոց-վարժարան փակել: Ինչ է, դրամ չունե՞ք, պրն Սեդրակյան: Ո՞ւմ համար, ո՞ր օրվա համար եք տարիներ շարունակ ուռճացնում հայ ժողովրդին պատկանող ՀԲԸ միության գանձանակը, ասելով, թե՝ «նյութական վնաս կբերե» Փասատինայի վարժարանը:

Ի՞նչ է, դպրոցի՞ց էլ շահի ակնկալիք ունեք: Դպրոցը Նեալի «խանութը» չէ, որ շահ բերի: Աշխարհի վրա որևէ դպրոց շահ չի բերում, ինձից շատ ավելի լավ գիտեք դա: Դպրոց պահելու համար դրամ է պետք և շատ դրամ:

Ինչ է, 90 տարի շարունակ Մելքոնյանը ինքնաբաժնի էր, կամ՝ եկամտաբե՞ր: Ո՛չ, մարդիկ երազ ունեին, հավատ, որ օրերից մի օր անկախ երկիր կդառնա Հայաստանը և տնտեսության տարբեր ճյուղերի մասնագետների կարիք կունենա:

Էլ չեմ խոսում այն մասին, որ ՀԲԸ միությունը պարտավոր է ոչ թե փակել, այլ նորանոր դպրոցներ բացել պարզ աշխատավորի զավակի համար՝ մատչելի տարեվճարով, չունևորների համար՝ էլ՝ անվճար ուսուցումով՝ Սփյուռքի ամբողջ տարածքում առկա մեծաթիվ հայ համայնքներում:

Ամոթ է դրամի մասին խոսելը: Մեր գոյատևման, նոր և գալիք սերունդների ազգային ինքնությունը պահելու, հայեցի դաստիարակելու սրբազան պարտականություն ունենք: Բոլորս կոչված ենք գորացնելու Սփյուռքը՝ ի շահ Հայաստանի: Նման հրամայականի պարագայում դրամի մասին հիշելն անգամ անհարմար է:

Այսպես՝ դպրոց քանդելու Ձեր ձախողակ գործողություններով, խարխուլելու, թուլացնելու եք Սփյուռք-Հայրենիք կապի հիմքերը: Մի նեղվեք, ես ճշմարտությունն եմ ասում՝ մամուլի ազատության ջատագով այս հզոր երկրում:

Այս առնչությամբ, 2-3 տարի առաջ ահա թե ինչ է գրել Փանոս Թիթիզյանը. «Հիմա ժամանակն է, որ ՀԲԸ միության առանցքային ուշադրության առարկա դառնա Հայ Սփյուռքը: Եթե այս բոլոր մարտահրավերների դիմաց Բարեգործականը չկանգնի, հապառ չի պիտի կանգնի: Եթե ոչ հիմա, ե՞րբ»:

Մարգարեական խոսքեր: Ետ կանգնեք Ձեր անճարակ որոշումից, պրն Պերճ Սեդրակյան, թեև, ասվում է, թե այն վերջնական է: Երբեք ուշ չէ հրաժարվել այս ազգադավ, ապազգային որոշումից: Իր բազմաթիվ հրաշագործումների վարժ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միությունը

այլևս իրավունք չունի նման սխալներ գործելու: Պետք է մնա
և հարատև գործունեությամբ շարունակի Փասատինայի
Վաչե և Թամար Մանուկյան երկրորդական վարժարանը:

Միայն ազգի, ժողովրդի ձայնին անսալով կարող էք հուսալ,
թե Ձեր անունը ապագայում կգրվի Պողոս Նուպարի և Ալեք
Մանուկյանի հետ միասին: Արժանացե՛ք այդ պատվին:

Դեկտեմբեր 18, 2019 թ.,

Հոս Անջելես

ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻ ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅՈՒՄԵՆԻ ՆԱԻՐԱ ԶՈՀՐԱԲՅԱՆԻ «ԼԱՓԸ»

... Այս որքան թուր ու մուր, հայիոյանքների տարափ տեղաց քո (*հոգնակիով չեմ դիմելու, դու դրան արժանի չես...*, - ՀԵՆ. Ա.) գլխին ու դեռ շարունակվում է տեղալ ավելի ահագնացած, շատ անգամ բարոյական չափանիշերի շրջանակից դուրս արտահայտություններով, և դեռ շատերը նոր են հասկանում, թե ինչպիսի թույն էս թափել Հայաստանից արտագաղթած քո հայրենակիցների հասցեին՝ նրանց անվանելով «Լափամանից մի կտոր լափ ուտողներ»:

Եվ խնդիրն այն է, որ դու այդ նողկալի արտահայտությունն արել ես ոչ թե բանավոր, ասենք՝ ինչ որ վայրկյանի ազդեցության տակ, այլ գրավոր ընթերցման ժամանակ, այն էլ՝ Ազգային ժողովի հերթական նիստի ընթացքում: Դա նշանակում է, որ այդ միտքը քո ուղեղում ամրագրված համոզմունք է: Դա փաստվում է նաև այն հանգամանքով, որ, երբ քեզ մտերմաբար դիտողություն են արել այդ տմարդի արտահայտության համար, դու կրկին անգամ, առանց մտածելու հետևանքների մասին, պատասխանել ես՝ «Լավ եմ արել...»:

Այս ի՞նչ ատելություն է: Դու ծնվել ես իմ տղաների ծննդյան տարեթվերի միջնամասում՝ 1965 թվականին, և հոր իրավունքով եմ քեզ դիմում՝ առաջին դեմքով:

Երբ հաստատվեցինք Լոս Անջելեսում, տղաներիցս մեկը 15 տարեկան էր, իսկ մյուսը՝ 13: Մենք՝ ըստ օրենքի, կարող էինք օգտվել քո ասած կառավարական «լափամանից», բայց մենք նախընտրեցինք առաջին իսկ օրվանից սեփական քրտինքով վաստակել մեր «լափը»: Փոքր տղաս՝ Արամը, դասերից հետո աշխատում էր լիբանանահայի պատկանող բենզինի լցակայանում, իսկ մեծը՝ պարսկահայի մարքետում՝ որպես հավաքարար, լվանալով խոշոր-խոշոր սառնարաններում սառցակալած մսեղենը:

Իսկ ես՝ Անասյանս, կիրակի օրերին վարձած խոշոր մեքենայով, 3-4 երիտասարդների տանում էի Ֆրեզնո՝ խաղող հավաքելու: Երկու-երեք ժամ մնում էի մեքենայի մեջ՝ մինչ նրանք բարձրակարգ որակի խաղողով լի արկղերը կտեղավորեին: Ես վարորդի դեր էի կատարում և գործ չունեի նաև իրացման հետ: Շատ արագ, գիշերվա մթին տղաները Հոլիվուդում իրացնում էին ապրանքը իրենց դրացիների, ընկերների շրջապատում և ուշ ժամի մեր տուն էին բերում ինձ հասանելիք գումարը:

Այս պատմածս նրա համար էր, որ դու իմանաս թե ինչ տառապանքներով ենք մենք, ինչպես և բազում արտագաղթածներ, գերոյից սկսելով տուն-տեղ դարձել, գավակների և վճարովի հայկական վարժարան ուղարկել, և, ի վերջո բարվոք սեփական տան տեր դարձել:

Ում վրա ես թափում քո մաղձը, ինչի՞ց դրդված, 8-9 միլիոնանոց սփյուռքահայության վրա՞, չէ՞ որ նրա գոյությամբ և գործությամբ է պայմանավորված նաև Հայաստանի գոյությունը, ներկան և ապագան:

Ժամանակին Լևոն Տեր Պետրոսյանը մեզ «նարինջ ուտողներ» անվանեց, որը այս երեսուն տարվա ընթացքում մի կերպ «մոռացվեց»: Վստահ եմ, ինքը զղջացած կլինի իր այդ արտահայտության համար: Իսկ քո արարքը չի մոռացվի:

Կարևորը՝ անուն թողնելն է.- սա իսկապես գիտության, մշակույթի յուրաքանչյուր գործչի միանգամայն ընդունելի երազանքն է: Դու, Նաիրա, քո «լափ»-ով մտար պատմության մեջ ու «կերտեցիր» քո անունը, և այնքան արագ, որ նոր-նոր ենք ուշքի գալիս, միմյանց հարցնելով, թե սա ի՞նչ փոթորիկ էր: Հիմա կարող ես հանգիստ քնել, մինչ այդ չմոռանաս գեղեցկության սրահում դեմքդ լողզել մոդելներին հատուկ քուկմսուկներով, մանավանդ որ առջևում ջրի ճամփա դարձրած Ստրասբուրգն է, որի քաղաքապետն այս օրերին չսիրածդ սփյուռքահայ 30-ամյա Ժաննա Բարսեղյանն է, իսկ որ Փարիզ գնաս, հեռու չէ, քաղաքի ամենաշարժուն՝ 15-րդ վարչական շրջանի ղեկավարն է դարձյալ հայուհի, Անուշ Թորանյանը:

Բա՛, սա է սփյուռքահայը, սփյուռքի երիտասարդ սերունդը:

Այ տնաշեն, Լոս Անջելեսի հարյուրավոր «բոմժերն» (*անտուն, անտեր*) անգամ անոթի չեն: Անոթի, սոված մարդ չկա մեզ մոտ: Ամոթ է նույնիսկ ուտելիքի մասին խոսելը: Այդ Հայաստանում է, որ ուտելիքը մարդու համար առաջին մտահոգության առարկան է: Եվ այդ առարկան, այո, ձեռք բերելու համար է, որ նա՝ անկախության առաջին օրերից սկսած, 30 տարի շարունակ, անգործությունից, անորոշությունից ու անգործությունից դրդված ձգտում է փախչել, հեռանալ իր ծննդավայրից: Իսկ մինչ Հայաստանի անկախանալը, 1970-80-ական թվականներին, տեղի ունեցած արտագաղթը բնավ նման չէ անկախության տարիների արտագաղթին: Նախկին արտագաղթածները բնավ էլ Նաիրայի անած «Լափի» համար չէ, որ թողել են Հայրենիքը, այլ՝ գաղափարի, կոմունիստական կարգերի, անազատության և վիրավորված արժանապատվության համար են թողել Սովետական Հայաստանը:

Եվ նրանք, բոլորն էլ տնտեսապես ապահովված են եղել, ինչպես և մեր ընտանիքը, որն ունեցել է բարվոք ապրելակերպ, հիանալի բնակարան, ավտոմեքենա և շրջել բազմաթիվ երկրներ, նույնիսկ՝ Թուրքիա:

Այդ արտագաղթողների զգալի մասը եղել են մտավոր աշխարհի ներկայացուցիչներ (*գիտնականներ, բժիշկներ, արվեստագետներ, ինժեներներ, դասախոսներ*), ովքեր համառ աշխատանքով այս ծովածավալ երկրում գտել են իրենց տեղը և՛ 30 տարուց ավելի իրենց մասնագիտությամբ (*բժիշկներ փաստաբաններ, գերագանց արհեստավորներ, բիզնեսատերեր*) սպասարկում են ոչ միայն իրենց հայրենակիցներին, այլև՝ օտարների: Ես իմ տանը երկու տարի պահել եմ «հայրենափախ» մի երտասարդ ինժեների, ով ներկայիս իր կիսատ-պռատ անզերենով, ղեկավարում է մի հսկայական օդանավաշինական գործարանի բաժիններից մեկի գլխավոր ինժեների պաշտոնը՝ մեզ համար առասպելական թվացող աշխատավարձով:

Այնպես որ, Նաիրա Զոհրաբյան, զգույշ եղիր Սփյուռքի հետ:

Դու չգիտես, չես ճանաչում սփյուռքահային, ով ավելի հայ է, քան դու, մեկ էլ քո համագործակից Գևորգ Պետրոսյանը):

Գուցե և կլինեն մարդիկ, որոնք կասեն, թե վայել է Մաեստրոյին, որ նման որակումներ է տալիս պետական, քաղաքական գործչին՝ այո, վայել է, որովհետև նա վարկաբեկել, ստորացրել է ողջ Սփյուռքին, որն ապրում, շնչում է Մայր Հայաստանով:

Քո ներողություն խնդրելն արժեք չունի: Քո վարմունքը գիտե՞ս ինչի է նման: Ասեմ. մի առած կա. երբ կոտրված հախճապակե սափորը սոսնձվում և նախնական տեսքի է բերվում, միևնույնն է՝ սոսնձված տեղերը հավիտյան մնում են:

Ինչպես երևում է, դու բավական հեռու ես իրականությունից: «Լափ» հասկացությունը վաղուց է դուրս եկել մեր բառապաշարից, տիկին Նաիրա: Աշխարհի բոլոր առաջատար երկրներում, այսօր արդեն Հայաստանում էլ, շներն ունեն հատկապես իրենց համար պատրաստված ուտելիքներ և ապրում են մարդկանց նման: Ունեն իրենց ճաշացանկը, իրենց բժիշկը, հիվանդանոցը և գերեզմանոցը: Ավելի լավ չէ՞ր լինի, որ դու՝ որպես լրագրող, մի ուրիշ բառ գտնեիր սփյուռքահային վարկաբեկելու համար, ասե՞նք՝ «հայրենափախ» կամ էլ՝ «մուրացկան»: Չէ՛, ո՛չ, մեզ մոտ՝ Լուս Անջելեսում, ոչ հայրենափախ կա և ոչ էլ մուրացկան: Հայաստանից, այո, կան ժողովրդին 20-30 տարի թալանած հայրենափախ միլիարդատերեր, ովքեր, սակայն, հիմնականում առժամաբար են իրենց ապահով զգում Պուտինի թևի տակ:

Եթե չեմ սխալվում, Նաիրա, դու խոսել ես նաև Հայոց լեզուն մաքրելու մասին: Կարծիք կա, որ կարևորը հայերեն խոսելն է, կարևոր չէ, թե դա որքանով է հայերեն: Ես երկու օրինակ կբերեմ հեռուստահաղորդումներից և դու, որպես փորձված լրագրող, ապագայում լրջորեն կանդրադառնաս այդ նյութին: *(Հիշեցնեմ, որ ես, որպես լրագրող, 1957 թվականից սկսյալ ՄՍՀՄ Լրագրողների միության անդամ եմ եղել և առաջին թղթակիցներից մեկը նորաստեղծ «Երեկոյան Երևան» օրա-*

թերթի): Այսպես ուրեմն.

Երկու հաղորդավար (տղամարդ և կին) հերթական խաղ-
հաղորդման ավարտին, տղամարդն՝ ի լուր աշխարհի, դիմում
է հաղթողին.

- Պիցան հետևից գալիս ա...

- Գնացեք ձեզ կշտացնելու,- ավելացնում է կինը:

Հաջորդ գավեշտը իմ «ՆԱ և ՆԷ» երգիծական շարքից է՝ մի
հատված ծնողին ուղարկված թոուցիկի բովանդակությունից.

«Միակ ծրագիր աշակերտների ՎԱՌՃԱՆ-ՏԱՐԵԿԱՆ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ», Ձեր ՆՎԻՐԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ դպրոց ԲԵՐԵՔ դեկ-
տեմբեր 5. առաջ կամ ՀԵՏԵՐՆԻԹ բերեք երբ ՔԱՔ ընտանիքի
տօնական ուրախ ԵՐԵԿՈ դեկտեմբեր 5-ին»:

ՆԷ,- Ի՞նչ կուզեիր, որ ըլլա... դեռ ք.ք.-մաք, նորեն հայու
հոտ կա մեջը... վաղը մյուս օր այդ հոտն ալ պիտի չունե-
նանք...

- Ի՞նչ անենք, տիկին Նաիրա, ընդունե՞նք նման այլանդակ
շարադրությամբ ու ահռելի տառասխալներով սրտխառնուր
առաջ բերող «հայերենը», թե՛ պախարակենք ու համաժո-
ղովրդական պարսավանքի ենթարկենք:

Այս հարցն էլ՝ որպես մեղմացուցիչ հանգամանք ընդունիր
իմ՝ քո հասցեին արված իրավացի մեղադրանքների առնչու-
թյամբ:

Չեմ ուզում ավելին ասել, լրագրի էջերը այդ հնարա-
վորությունը չեն տալիս:

Այս մի քանի տարին, հիմնականում Թավշյա հեղափոխու-
թյունից հետո, մշտապես հետևում եմ Հայաստանի քաղա-
քական վայրիվերումներով լի կյանքին և միշտ ինձ հարց եմ
տալիս, թե ինչու է Նաիրա Զոհրաբյանը անընդհատ գայրա-
լից, առանց ժպիտի կանգնում ամբիոնի առջև, ինչպես
նաև նույնքան անշնորհ ձևով իրեն պահում հասարակ ժո-
ղովրդի հետ հանդիպումներ ունենալիս: Պատճառն իր
խոստովանության մեջ է: Ահա թե ինչ է գրում նա իր մասին.

- «Տարիներ շարունակ ես ընկալվել եմ որպես խիստ,
շղային ու ագրեսիվ (գուցե՝ հարձակողական,- ՀԵՆ. Ա.),

իրականում դրա հակապատկերը լինելով: Ես շատ խոցելի եմ: Մարդ պիտի կարողանա ճիշտ ժամանակին իր տեղը զիջել առավել պատրաստվածին»:

- Բրավո, ուրեմն ճիշտ ժամանակն է, որ դու քո տեղը զիջե՞ք «առավել պատրաստվածին»: Սակայն չմոռանաս քեզ հետ տանել Գևորգիկին՝ Գևորգ Պետրոսյանին...

Հուլիս 11, 2020 թ.,

Հոս Անջելես

ԼՐԱԳՐՈՂ ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՄԻՍՈՆՅԱՆԻ ՄԱՂՁԸ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

... Հենց սկզբից անթաքույց պժգանքով (*զգվանք*) կարդացի ազգությամբ հայ՝ ռուսական քաղաքացիությամբ ճանաչված, ռուսական լրագրող Մարգարիտա Միմոնյանի թույնով լեցուն կոչը՝ ուղղված Հայաստանի, իր կողմից հորջորջված «րոպեական» իշխանությանը: Որպես լրագրող, այն էլ հայտնի, միթե՞ դու չգիտես, տիկին, որ իսկական դեմոկրատական երկրի իշխանությունը ժողովրդին է պատկանում, կնշանակի, որ քո կոչը վերաբերվում է նաև Հայաստանի ժողովրդին, որովհետև նա է ընտրում իշխանությանը, որը ժողովրդի կամքն է կյանքի կոչում: Այս քո բթամիտ ճամարտակությունը հայ ժողովրդի ցատումից ու արգահատանքից խուսանավելու անճարակ, անհաջող փորձ է: Ինչո՞ւ է անհաջող, որովհետև 30 տարի իշխանությունների՝ ստրուկը լինելով, իշխանությունից անջատ, մի կերպ գոյությունը քարշ տվող հայաստանցին երկու տարի է, որ իշխանությունների հետ է և հազիվ է «լեզուն բացվել», որպեսզի քո ասած «գոմաղբով» ամբողջացնի ցնդաբանությամբ լեցուն քո ռալեղը:

Քո պաշտած Քոչարյանի օրոք ո՞վ կհանդգներ թթու խոսք ասել իշխանության հասցեին: Եվ դու ժողովրդից խլած նյութական միջոցներով միլիարդատեր դառած հանցագործին պաշտպանում ես և անլուր լուտանքներ թափում Հայաստանի իշխանությունների գլխին, որ «համարձակվում» է նրան բանտ առաջնորդել: Ախր, դու ի՞նչ գիտես նրա և Հայաստանի մասին: Դու պարզապես գործիք ես, և ես վստահ եմ, որ դու շարժվում ես ՄԵԾԻ թելադրանքով. չէ՞ որ նա ՔՈՉ-ի ընկերն է...

Լրագրող ես և լավ լրագրող, մի լսիր քո վերադասին, խոսիր ժողովրդի հետ, ոչ թե կուրորեն կատարիք վերադասիդ հրա-

հանգները և անտեղի անեծք թափել մի տուր քո գլխին: Լավ չի՞ լինի, որ վերադառնաս Կուբան՝ քո հարազատ միջավայրը, և տանդ խաշ եփելու փոխարեն, երկհարկանի ռեստորանումդ խաշ հյուրասիրես Կուբանի հուժկու կազակներին: Սորոսի տված դրամով Ամերիկայում ուսանելով և գրեթե տաս տարի ապրելով, դու չսովորեցի՞ր, որ «ստի ոտքերը կարճ են»:

Քո գրած կոչն ամբողջովին հերյուրանք է, փչոց, երևակայության արդյունք: Քո հրահանգչի հրահանգով ես դու թխել այս թերմացքը: Դու, եթե քեզ հայ ես համարում, դու չէիր կարող ԹԲԵԼ Հայաստանի իշխանությունների, որ միննույնն է՝ Հայաստանի ժողովրդի վրա: 1828 թվականից սկսած Հայաստանը երբեք ու երբեք չի թքել «ոռւս բարեկամների դեմքին»: Մոռացել ես մեծ լուսավորիչ Խաչատուր Աբովյանի «օրինվի էն սհաթը, որ ոռւսը ոտը դրեց հայի հողին» արտահայտությունը: Ռուսը դրել է ոտը ու 200 տարի չի հանում, հակառակը՝ գնալով էլ ավելի է ամրացնում մեր հողին՝ տիրանալով մեր հարստություններին՝ չնայած լեզվաբան (օրինական), 30 տարվա միջազգայնորեն ճանաչված անկախ երկիր է Հայաստանը, հավասարը-հավասարի իրավունքով էլ կողք-կողքի է նստում Ռուսաստանի հետ՝ միջազգային ժողովներում:

Ի՞նչ է, Հայաստանը իրավունք չունի՞ սեփական կարծիք ունենալու, ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու: Էլ ո՞ր մնաց ժողովրդավարությունը:

Լավագույնս իմանալով Ռուսաստանի՝ շատ անգամ սովետական մտայնությամբ առաջնորդվելը, ես գիտեի, համոզված էի, որ օրերից մի օր ոռւսները մեզ երեսով են տալու: Արիմի հարցին չանդրադառնալու համար:

Իսկ Ռուսաստանը մի խոսք ասում է մեր պահանջատիրության մասին կամ՝ երբևէ ասել է: Ահա, քթներիս տակ է Կարսի պայմանագրի 100-ամյակը, եկել է այն վերանայելու ժամանակը, սակայն ոչ մի ձայն-ծպտուն չկա: Եթե իսկապես քեզ հայ ես համարում և լայն կապեր ունես վերնների հետ, սրա մասին գրիր, Մարգարիտա, չէ՞ որ մեր Հայրենիքի կեսը Արաքսի այն կողմում է և այնտեղ է, որ ինչպես ինքդ ես ասում՝ «Թուրքերը

տատիս աչքի առաջ մորթել են նրա ամբողջ ընտանիքը»:

Դու ասում ես, որ Հայաստանի «համացանցային գործերը գոմաղբով աղտոտում են քո սոցցանցերը»: Ճիշդ է, ես էլ նայեցի, սոսկալի շատ, հաշվել հնարավոր չէ: Մա՛ էիր ուզում: Ո՞նց ես դուրս գալու դրա տակից: Որքան իմացա, ամուսինդ լիովին համաձայն է քո սրտխառնուք առաջացնող մտքերին, ուրեմն, պիտի ընդունել, որ նա՛ էլ է քեզ նման մեղավոր:

Ի միջի այլոց՝ որպես կես հայի, արժե լուսաբանել, թե ինչ ասել է գոմաղբ (*աթաթ*): Դա հայ գյուղացու համար ձմեռվա լավագույն վառելիքն է և այն այրելիս, բնավ տհաճ հոտ չի արձակում, որովհետև այն «արտադրող» անասունները սնվում են հայաստանյան դաշտի անարատ խոտով ու բուսականությամբ: Այնպես որ, ուրախ եղիր, որ քեզ այպանողները կղկղանքով չեն լցրել քո «գոմաղբով» լի սոցցանցերը...

Ասեմ, աղջիկ ջան, որ ես 70 տարվա լրագրող եմ և երբևէ նման բառեր չեմ օգտագործել որևէ մեկի հասցեին, թեև եղել են և հիմա էլ կան նմանները: Եվ հիմա, ամաչում եմ ինքս ինձնից: Մակայն, ինչպես ասում է սփյուռքահային վարկաբեկող Նաիրա Զոհրաբյանը, «Լավ եմ արել», և ճիշտ տեղին:

Աղջիկ ջան, խելքի արի, այդ ի՞նչ ես ասում, ո՞նց թե Հայաստանի իշխանությունները երկիրը հեղեղել են հակառուսական քարոզչությամբ և «Երիտասարդներին ուսուցանում են, թե ինչպես Ռուսաստանում իշխանությունը տապալել»:

Խնդրում եմ, մեկ փաստ բերել, տիկին Մարգարիտ. ու՛մ, որտե՞ղ, Երևանի ո՞ր հաստատությունում են ուսուցանում, թե ինչպես տապալել Պուտինի իշխանությունը: Այդպես օդի մեջ կրակել, վայրի-վերո ցափոտութներ (*ցնդաբանություն*) դուրս տալը վայել չէ: Եվ դու իսկապե՞ս այդքան միամիտ ես, որ մեր փոքրիկից էլ փոքր Հայաստանը կարող է նման բան անել: Ախր, մանկապարտեզի երեխան էլ գիտի, որ «մեխի գլխին բռնեցքով չես խփի, ձեռքդ կկոտրես»: Ո՞ր հիմարն է, որ հակառուսական քարոզչություն պիտի վարի, այն էլ Ռուսիո դեմ:

Հետո շարունակում ես կրկին առանց փաստերի, առանց անուններ տալու, թե Հայաստանի իշխանությունները երկիրը

վեր են ածել հակառուսական ուժերի հենակետի, որ ռուսաստանցի բիզնեսմեններին դուրս են բշում, և իբր լրատվամիջոցներն էլ՝ կեղտաջուր են լցնում Ռուսաստանի, Պուտինի և, հատկապես, ռուսաստանցի հայերի և քո վրա:

Դարձյալ՝ առանց անուններ տալու, կանացի բամբասանք:

Ինչպես ամեն մի խելամիտ մարդ, ես հասկանում եմ ձեր «փորագավը», թե այս ամենը որտեղից է գալիս, տիկին Մարգարիտա: Ռուսական կայսրության նախագահը և դուք, որպես նրա խոսնակ, 20 տարի շարունակ վարժված եք եղել, որ ամեն մանր հարցի համար Հայաստանի նախագահները վազեն ձեզ մոտ՝ թույլտվություն ստանալու Պուտինից, որպեսզի ըստ այնմ լուծեն նույնիսկ հասարակ մի խնդիր՝ առանց ժողովրդի կամքին նայելու: Հիմա ձեզ համար խորթ է, որ առանց քո նախագահի հետ խորհրդակցելու, Փաշինյանը ժողովրդի կամքին համահունչ քայլեր է անում և երկրում ստեղծում այնպիսի պայմաններ, որ երբեք չի իրականացվել նախորդ նախագահների օրոք: Դուք պետք է ուրախ լինեք, որ Հայաստանը ինքնուրույն, առանց միջամտության (*իմա՝ ռուսական*) արժանապատիվ հաղթանակ տարավ ազերիների դեմ:

Փոխարեն անդրադառնալու այդ հաղթանակին, գոնե մեկերկու տողով, դու թույն ես թափում Հայաստանի վրա, տիկին Սիմոնյան, նրա ղեկավարությանն անվանելով «րոպեական» իշխանություն: Ամոթ է: Ի՞նչ է՝ հույս ունեք վերադարձնել նախորդ իշխանական համակարգը:

Մոռացեք, դա երբեք չի լինի: Ուշքի արի, աղջիկս, ավարտվել է ՌՈՒՀԱ-ՍԵՐԺԱԿԱՆ դաշինքը:

Հայաստանի իշխանություններին ուղղված լուտանքներիդ տարափն ու որակը, տիկին, բարոյական չափորոշիչներից բավական ցածր են փողոցային հայիդյանքներին արժանի:

Քստմանելի բառերի կույտով ամբողջացած Մարգարիտայի գրած պարբերությունը, ահա թե ինչ նախադասությամբ է ավարտվում.

-Այն ամենից հետո, ինչ դուք արել եք, Ռուսաստանը լիակատար բարոյական իրավունք ունի ԹՔԵԼՈՒ ՁԵՁ ՎՐԱ ԵՎ

ՏՐՈՐԵԼՈՒ...

Երանի ողջ լինելը ամուսնուդ՝ Տիգրանի հայրը, արաբկիրցի, իմ թաղեցի մեծանուն արվեստագետ Էդմոն Քեոսայանը, ով կկարողանար զսպել քեզ, որպեսզի չգրես իր հայրենիքի (ոչ քո) հանդեպ նման ցնորամիտ արտահայտություններ: Հիմա պատկերացնում եմ, թե ինչ հոգեկան ապրումների մեջ է Տիգրանի մայրը՝ շենշող կին, դերասանուհի, երիտասարդ տարիներին Երևանի թիվ մեկ գեղեցկուհի Լաուրա Գևորգյանը:

Ես այսուհետև կրնկակոխ հետևելու եմ քո բոլոր գրառումներին: Դու չգիտես Հայաստանը և նրա հայարտ քաղաքացուն: Քո իսկ խոստովանությամբ՝ դու էլ հայարտ ես քո հայրենիքով, որ Ռուսաստանն է, ինչ գործ ունես Հայաստանի հետ: Դու միայն երկու անգամ ես մի քանի օրով Հայաստան այցելել, որոնցից մեկը՝ Պուտինի հետ...

Լավ է, որ խելամիտ մարդիկ կան Հավաքական Անվտանգության Պայմանագրի Կազմակերպությունում, որը հաղորդում է, որ.

- Մարգարիտա Սիմոնյանի կարծիքն ամբողջությամբ հակասում է ՀԱՊԿ քարտուղարության պաշտոնական դիրքորոշմանը:

Հուլիսի 22, 2020 թ.,

Լուս Սնգելես

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Իմ խոսքը	3
2. Ժամանակակից ուսանելի հեքիաթներ	7
3. Գայլն ու ոչխարները	8
4. Ծիծեռնակն ու օձը	14
5. Խարդախների միությունն ու մենք	18
6. Ընտանեկան պատմվածքներ	25
7. Մայրս իմ հիշողության ծալքերում	26
8. Ժողովուրդների «Հայր» Ստալինի հոգեյանը	32
9. Հենրիկը որպես կոշիկ նորոգող	37
10. Իմ Նոր տարին խորհրդային բանակում	44
11. Արսենը և Ավստրալիան	54
12. Բարոյախոսական	63
13. Ի՞նչ արժե ներողություն խնդրելը	64
14. Պորտաբույծ հայը	71
15. Լավություն արա՝ գցի ջուրը	76
16. Պատմվածքներ, նորավեպեր	83
17. Շունն էլ սիրել գիտի	84
18. Համրիչը	92
19. Քյալա Նիկողոսը	97
20. Թրքուհի Սեդան և ես	105
21. Ֆրանսահայ զույգի ողիսականը	119
22. Լիլիթն ու իր կոտրած սերը	128
23. Ես սիրում եմ Հովիվուրը	136
24. Տունդարձ	145
25. Հիպոկրատի գոհը	153
26. Ձյունաթույր Ձյունիկը	163
27. Հայերի ընկույզարշավը Լոս Անջելեսում	171
28. Ամանորի գիշերը ոստիկանատանը	181
29. Հայաստանյան պատկերներ	189

30. Համատիրության աշխատակիցը	190
31. Վարդուհին և հայկական գաթան	194
32. Կրթված մուրացկանը	200
33. Խաբեբա և փինաչի փականագործը	204
34. Գորգերի լվացքատան Անուշը	212
35. Հանրային ռադիոյի Աննան և Նորքի բարձունքը	218
36. Երկու վիպակ	227
37. Արևի հոտը	228
38. Ինծի քեզի կը պակսի	259
39. Երաժշտական պատմվածքներ	285
40. Կո՛ո՛ւնկ, խաբրիկ մը չունի ս	286
41. Հայաստա՛ն, երկիր դրախտավայր	292
42. Որսկան ախպեր	298
43. Գացե՛ք, տեսե՛ք	306
44. Վերջին հեքիաթը	312
45. Հրապարակախոսական. Սփյուռք-Հայրենիք՝ մեկ չունչ, մեկ մարմին	319
46. 2016-ից միայն պահանջատեր	320
47. Սփյուռքը բերրի արտ է և չէ	328
48. Պահանջատիրությունը՝ մնայուն հարատև արժեք .	338
49. Անճարակ մտայնություն, անճարակ գործողություն .	346
50. Հայաստանցի սփյուռքահայր և Նաիրա Զոհրաբյանի «լավի»-ը	353
51. Լրագրող Մարգարիտա Սիմոնյանի մաղձը՝ ուղղված Հայաստանի իշխանություններին	359

Հենրիկ Հակոբի Անասյան

ԱՐԵՎԻ ՀՈՏԸ

Պատմվածքներ, նորավեպեր, վիպակներ, հոդվածներ
(ԸՆՏՐԱՆԻ)

Խմբագիր՝ Հ. Կարապետյան

Համակարգչային ձևավորումը՝
Ա. Խաչատրյանի

ISBN 978-5-8080-1427-5

9 785808 014275

Հրատ. պատվեր N 1036

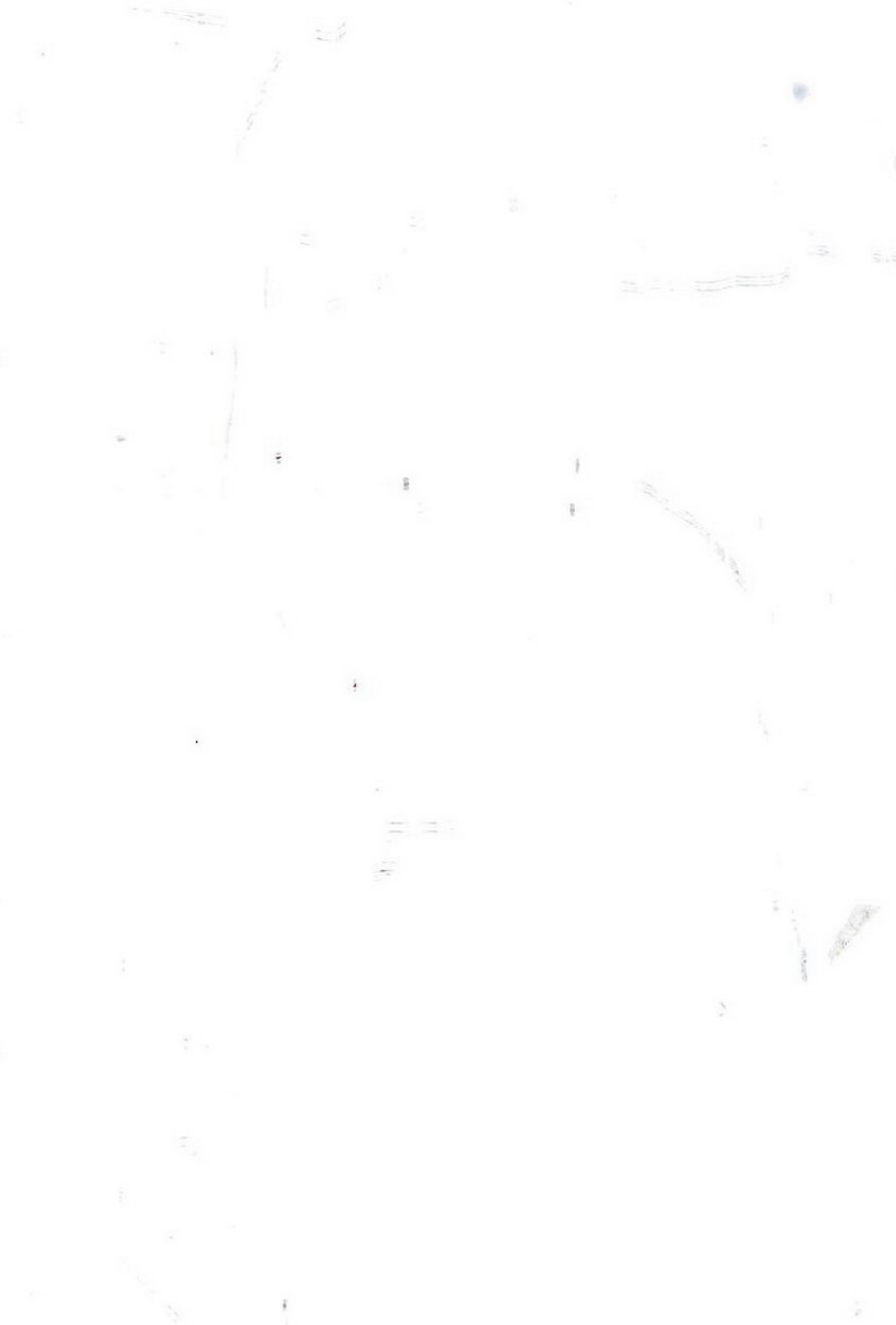
Ստորագրված է տպագրության 17.09.2020թ.:

Չափսը՝ 60 x 84 1/16: Ծավալը՝ 23 տպ. մամուլ:

Տպաքանակը՝ 200 օրինակ:

Գինը՝ պայմանագրային:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24:

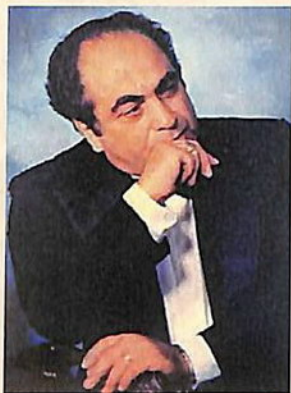

[2,500 7/7]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ

FL0635176

A 106421

ՀԵՆՐԻԿ ՀԱԿՈԲԻ ԱՆԱՍՅԱՆ

Ծնվել է 1937թ. ապրիլի 10-ին Երևանում: Ավարտել է Ռ. Մելիքյանի անվան երաժշտական ուսումնարանը, իսկ 1966թ.՝ Երևանի Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիան: 1962-1978թթ. աշխատել է ՀԽՍՀ Հեռուստառադիոպետկոմի երաժշտական բաժնում, 1966-67թթ. եղել է Հայաստանի սիմֆոնիկ նվագախմբի դիրիժորը: 1970-1974թթ. ղեկավարել է Հայաստանի Ռադիոյի ժողգործիքների համույթը: 1974-1978թթ. ղեկավարել է Հայաստանի երգի-պարի պետական համույթը:

Գրել սկսել է 12 տարեկան հասակից և 30 տարի հանդես է եկել ինչպես հայրենական, այնպես էլ ռուսական մամուլում:

1978թ. բնակություն է հաստատել Լոս Անջելեսում: Նույն թվականին հիմնադրել է «ՀԱՅԱՐՎԵՍ» երկշաբաթաթերթը: 1979 թ. ստեղծել է «Սիփան» երգչախումբը, եղել է «Սարդարապատ» երգի-պարի համույթի գեղարվեստական ղեկավարը, Կալիֆոռնիայի հայ գրողների միության նախագահը: Նա համերգներով հանդես է եկել Երևանում (5 անգամ), ԱՄՆ-ի տարբեր քաղաքներում, Կանադայում, Ավստրալիայում, Թուրքիայում:

Անասյանը ստեղծել է «Սրբազան համերգ» շարքը՝ նվիրված Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակին: Գրել է «Երկիր Նաիրի» կանտատը, «Հայրենիք և սեր», «Սայաթ-Նովա» սյուիտները, «Ճանապարհ» սիմֆոնիկ պոեմը, Կոնցերտ՝ դուդուկի և նվագախմբի համար, ինչպես նաև բազմաթիվ երգեր, խմբերգեր: Նա հրատարակել է «Իմ հայրենիք», «Կռունկ, բարով դառնաս» (1997թ.), «Հայրենիք և սեր» երաժշտական գործերը, բազմաթիվ հրապարակախոսական, երաժշտագիտական, գրական հոդվածների ժողովածուներ՝ «Լուռ ցավեր» (Երևան, 1990թ.), «Այս եմ ես...» (հ. 1-7, 1993-2004թթ.) և այլ գրքեր:

Հենրիկ Անասյանին շնորհվել են Մայր Աթոռի «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» շքանշան, ՀՀ Սփյուռքի նախարարության «Կոմիտաս» մեդալ և այլ պարգևներ: